

**REPUBLIKA HRVATSKA
PRAVOBRANITELJICA
ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA**

**IZVJEŠĆE
O RADU
ZA 2010. GODINU**

Zagreb, ožujak 2011.

SADRŽAJ:

0. UVODNI DIO	4
I. POKAZATELJI O RADU PRAVOBRANITELJICE ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA U 2010. GODINI.....	5
1. ANALIZA PREDMETA.....	6
1.1 OSNOVA DISKRIMINACIJE	7
1.2. PODRUČJE DISKRIMINACIJE.....	8
1.3. NAČIN RJEŠAVANJA.....	8
2. ANALIZA OSTALIH PREDMETA I AKTIVNOSTI PO KOJIMA SE POSTUPALO	10
II. ANALIZA PO PODRUČJIMA RADA.....	12
1. ZAPOŠLJAVANJE I RAD	12
1.1. UZNEMIRAVANJE I SPOLNO UZNEMIRAVANJE NA RADNOM MJESTU, ANALIZA PRITUŽBI.....	12
1.2. DISKRIMINACIJA PRI ZAPOŠLJAVANJU I NA RADU - ANALIZA PRITUŽBI.....	17
1.3. ISTRAŽIVANJE - UZROCI JAZA U PLAĆAMA IZMEĐU MUŠKARACA I ŽENA NA HRVATSKOM TRŽIŠTU RADA	22
1.4. ISTRAŽIVANJE SUDSKE PRAKSE U PODRUČJU ANTIDISKRIMINACIJSKE ZAŠTITE.....	30
1.5. NACIONALNI PLAN ZA POTICANJE ZAPOŠLJAVANJA ZA RAZDOBLJE OD 2009. DO 2010.....	37
1.6. NACIONALNA POLITIKA ZA PROMICANJE RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA - ANALIZA MJERA ZA JEDNAKE MOGUĆNOSTI NA TRŽIŠTU RADA	45
1.7. DISKRIMINACIJA PO SPOLU PRILIKOM OGLAŠAVANJA POTREBA ZA ZAPOŠLJAVANJEM	46
1.8. KORISNICE/I NAKNADA ZA VRIJEME RODILJNIH I RODITELJSKIH POTPORA, ANALIZA PODATAKA HRVATSKOG ZAVODA ZA ZDRAVSTVENO OSIGURANJE.....	49
2. OBITELJ.....	51
2.1. NASILJE U OBITELJI	51
2.2. NACIONALNA STRATEGIJA ZAŠTITE OD NASILJA U OBITELJI, ZA RAZDOBLJE OD 2008. DO 2010. GODINE, ANALIZA PROVEDBE MJERA U 2010.....	70
2.3. PROTOKOL O POSTUPANJU U SLUČAJU NASILJA U OBITELJI, ANALIZA PROVEDBE U 2010.	80
2.4. ISTRAŽIVANJE - ISKUSTVA ŽENA ŽRTAVA NASILJA U OBITELJI S RADOM DRŽAVNIH TIJELA OBUHVACENIH PROTOKOLOM O POSTUPANJU U SLUČAJU NASILJA U OBITELJI.....	87
2.5. ZAKON O BESPLATNOJ PRAVNOJ POMOĆI, ANALIZA PRIMJENE ZAKONA U ODNOSU NA ŽRTVE NASILNIČKOG PONAŠANJA U OBITELJI.....	94
2.6. PARTNERSKO NASILJE	96
2.7. RODITELJSKA SKRB.....	97
3. SEKSUALNE I RODNE MANJINE.....	102
3.1. PRAVNA OSNOVA I OCJENA STANJA.....	102
4. DISKRIMINACIJA U DRUGIM PODRUČJIMA ŽIVOTA	106
5. PODRUČJE OBRAZOVANJA	107
5.1. NOVI ZAKONI I PROPISI U PODRUČJU OBRAZOVANJA KOJI SE ODNOSI NA PITANJA RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA U 2010. GODINI.....	107
5.2. ISTRAŽIVANJE: RODNA ANALIZA OSNOVNOŠKOLSKIH UDŽBENIKA IZ POVIJESTI.....	110
5.3. ANALIZA ZASTUPLJENOSTI ŽENA I MUŠKARACA U PODRUČJU OBRAZOVANJA.....	133
5.4. UPOTREBA RODNO OSJETLJIVOG JEZIKA U PODRUČJU OBRAZOVANJA.....	135
5.5. OBRAZOVANJE – OSTALO	139
6. MEDIJI.....	144
6.1. MEDIJSKI SADRŽAJI, ANALIZA PRITUŽBI.....	145
6.2. RODNE ANALIZE MEDIJSKIH SADRŽAJA.....	148
6.3. Rodna analiza dnevnog tiska – godišnji press-clipping	155
6.4. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova u medijima.....	168
7. ŽENE I ZDRAVLJE	169
8. UTVRĐIVANJE PRAVA I OBVEZA TE NAČINA RADA KOORDINATORA/ICA ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA U TIJELIMA DRŽAVNE UPRAVE U PLANOVIMA DJELOVANJA ZA PROMICANJE I USPOSTAVLJANJE RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA.....	171
8.1. MINISTARSTVA.....	171
8.2. SREDIŠNJI DRŽAVNI UREDI.....	174
8.3. DRŽAVNE UPRAVNE ORGANIZACIJE	174
9. PROVEDBA IZBORA U 2010. GODINI U ODNOSU NA PROMICANJE NAČELA RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA	177
9.1. IZBOR PREDSJEDNIKA REPUBLIKE HRVATSKE.....	177
9.2. DOPUNSKI IZBORI ZA IZBOR ČLANOVA/ICA U PREDSTAVNIČKIM I IZVRŠNIM TIJELIMA U JEDINICAMA LOKALNE I PODRUČNE REGIONALNE SAMOUPRAVE.....	177
10. ZAKONI – INICIJATIVE PRAVOBRANITELJICE	178
10.1. INICIJATIVE ZA IZMJENU ZAKONA	178

III. OSTALE AKTIVNOSTI PRAVOBRANITELJICE NA PROMICANJU RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA ..	181
IV. FINANCIJSKO POSLOVANJE.....	182
V. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE	183
VI. PRILOZI - TABLICE.....	1

0. UVODNI DIO

Pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova, osnovan/a je Zakonom o ravnopravnosti spolova 30. srpnja 2003. (NN 116/03, u daljnjem tekstu: ZORS) kao jedan od mehanizama osiguranja provedbe ZORS-a.

ZORS-om (NN 82/08) su utvrđene opće osnove za zaštitu i promicanje ravnopravnosti spolova kao temeljne vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske, definirani načini zaštite od diskriminacije na temelju spola, mehanizmi stvaranja jednakih mogućnosti za žene i muškarce te prekršajne odredbe.

Prema ZORS-u, pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova obavlja poslove neovisnog tijela nadležnog za suzbijanje diskriminacije u području ravnopravnosti spolova koje prati provođenje ZORS-a i drugih propisa koji se tiču ravnopravnosti spolova.

U okviru svoga rada, pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova:

- zaprima prijave svih fizičkih i pravnih osoba vezane uz diskriminaciju u području ravnopravnosti spolova;
- pruža pomoć fizičkim i pravnim osobama koje su podnijele pritužbu zbog spolne diskriminacije pri pokretanju sudskog postupka;
- poduzima radnje ispitivanja pojedinačnih prijava do pokretanja sudskog spora;
- uz pristanak stranaka provodi postupak mirenja uz mogućnost sklapanja izvansudske nagodbe;
- prikuplja i analizira statističke podatke o slučajevima spolne diskriminacije;
- provodi neovisna istraživanja o diskriminaciji, objavljuje neovisna izvješća i razmjenjuje raspoložive informacije s odgovarajućim europskim tijelima.

Odredbama Zakona o suzbijanju diskriminacije (NN 85/08) uređena je nadležnost i obveza pravobranitelja/ice za ravnopravnost spolova kao posebnog/e pravobranitelja/ice sukladno ZORS-u.

Pravobranitelj/ica podnosi redovita godišnja izvješća o radu Hrvatskom saboru do 31. ožujka tekuće godine (članak 22. st. 1. ZORS-a i članak 18. Poslovnika o radu pravobranitelja/ice za ravnopravnost spolova, NN 29/04).

Ovo izvješće je osmo godišnje izvješće koje pravobraniteljica za ravnopravnost spolova u svom mandatu podnosi Hrvatskom saboru.

U Izvješću o radu za 2010. detaljno su opisane sve aktivnosti Ureda pravobraniteljice za ravnopravnost spolova tijekom izvještajne godine u skladu s ovlastima i djelokrugom rada pravobranitelja/ice za ravnopravnost spolova određenim ZORS-om.

I. POKAZATELJI O RADU PRAVOBRANITELJICE ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA U 2010. GODINI

Građani se obraćaju pravobraniteljici za ravnopravnost spolova osobno u Uredu, pisanim pritužbama i putem telefona.

Spisi predmeta se otvaraju po zahtjevu prituženog/e građanina/ke, po zahtjevu drugih fizičkih i pravnih osoba (nevladinih organizacija, državnih tijela i ureda, odbora/povjerenstava za ravnopravnost spolova, drugih institucija ili pojedinaca/ki) ili po inicijativi pravobraniteljice. Po sadržaju se odnose na kršenje načela ravnopravnosti spolova ili diskriminaciju na temelju spola, bračnog ili obiteljskog statusa i spolne, odnosno seksualne orijentacije te rodnog identiteta i izražavanja, kao i na praćenje provođenja Zakona o ravnopravnosti spolova.

Stranaka koje se obraćaju putem telefona, a za koje se ne otvaraju spisi predmeta pa se ti podaci ne uključuju u statistički pregled, ima oko 30-tak tjedno.

Tijekom 2010. godine radilo se na ukupno 742 predmeta, i to: **665 otvorenih u 2010. godini** i 77 predmeta prenesenih iz ranijih godina.

Navedenih 742 predmeta odnosi se na:

- 333 predmeta zaprimljenih po pritužbama građana/ki, od kojih je **294 novih predmeta iz 2010. godine**¹ i 39 iz ranijih razdoblja;
- **29 novih predmeta iz 2010. godine otvorenih na inicijativu pravobraniteljice** vezano za kršenje načela ravnopravnosti spolova ili diskriminaciju na temelju spola u odnosu na pojedince/ke;
- 380 predmeta otvorenih na inicijativu pravobraniteljice radi praćenja primjene Zakona o ravnopravnosti spolova, odnosno temeljem dopisa drugih institucija, organizacija ili pravnih osoba, od kojih je **342 novih iz 2010. godine** i 38 iz ranijih godina.

¹ Više za 7,3% u odnosu na 274 pritužbi građana/ki u 2009. godini.

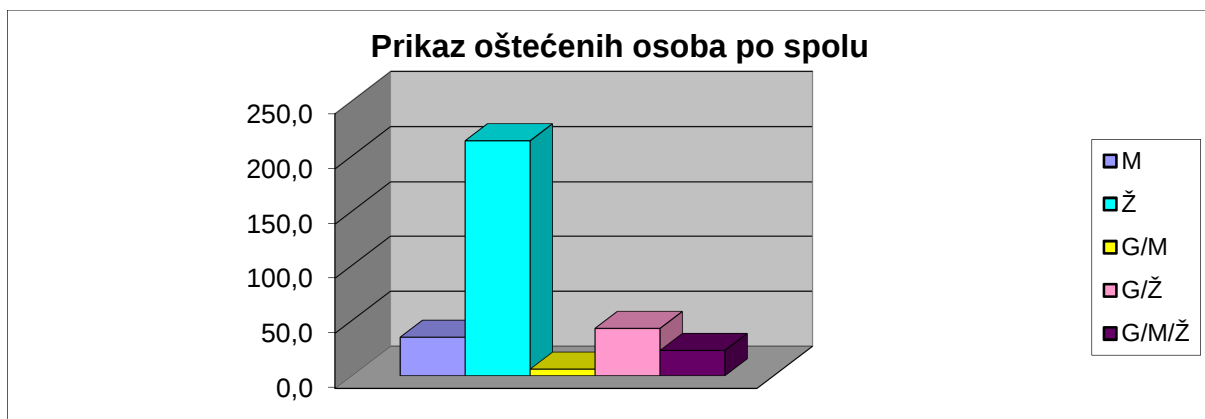
1. ANALIZA PREDMETA

Podaci se odnose na **294** pritužbi građana/ki i **29** predmeta u vezi slučajeva diskriminacije otvorenih na inicijativu pravobraniteljice, odnosno na ukupno **323** novih predmeta u 2010. (14,1% više u odnosu na 283 predmeta u 2009. godini).

323 novih slučajeva u 2010. godini razvrstano po spolu prituženih osoba:

- žena 214 (66,3%);
- muškaraca 35 (10,8%);
- skupina: žena 43 (13,3%), muškaraca i žena 23 (7,1%) i muškaraca 6 (1,9%)
- nepoznato: 2 (0,6%).

Grafikon 1. Prikaz prituženih osoba po spolu²

Ukupno razvrstano po spolu prituženih, pravobraniteljica je razmatrala slučajeve koji su se većinom odnosili na žene – 79,6% slučajeva³ a u manjem broju na muškarce – 12,7% slučajeva⁴ te na mješovite skupine (žena i muškaraca zajedno) – 9,7% slučajeva⁵, dok u 0,6% slučajeva ovaj podatak nije bio evidentiran.

U **323** slučaja postupalo se po zahtjevu ili inicijativi:

- pritužene stranke: **žene** u 172 slučaja (**53,3%**), **muškarci** u 33 slučaja (**10,2%**),
- **drugih** u ime pritužene stranke u 89 slučajeva (**27,5%**), i to: državna tijela i druge institucije u 30 slučajeva, nevladine udruge u 25 slučajeva, pojedinac/ka u 33 slučajeva, po zahtjevu ostalih u 1 slučaja,
- pravobraniteljice u 29 slučajeva (9,0%).

Pritužene stranke po stručnoj spremi: NK – 0,5%, PK – 11,0%, KV – 5,7%, SSS – 44,7%, VKV – 0,0%, VŠS – 3,3%, VSS – 31,9%, magisterij – 1,0% i doktorat – 1,9%.

Po starosnoj dobi pritužene stranke bile su: 18-24 godine – 5,6%; 25-34 godine – 19,2%; 35-44 godine – 24,8%; 45-54 godine – 28,3%; 55-64 godine – 13,6%; 65 i više godina – 8,5%.

² G/M – skupina muškaraca, G/Ž – skupina žena, G/M/Ž – mješovita skupina muškarci i žene zajedno

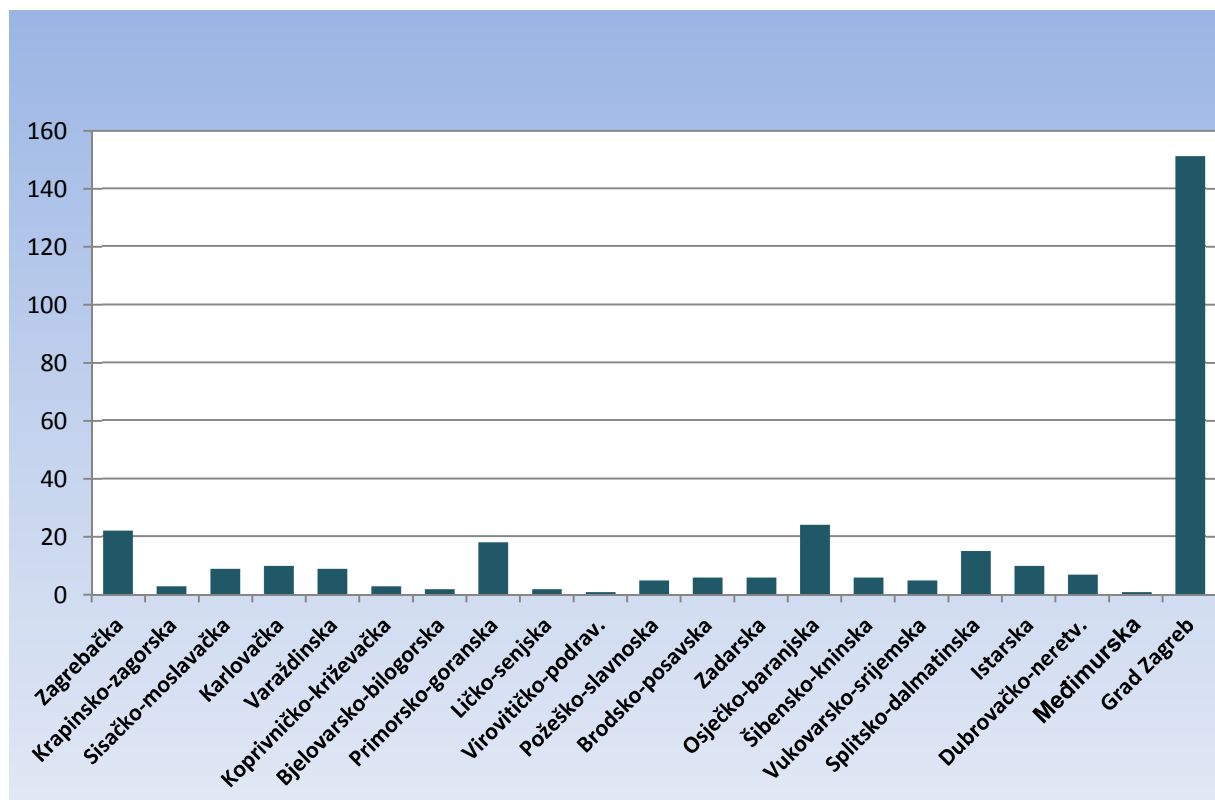
³ Razvrstano po spolu prituženih, bilo je 214 ili 66,3% žena i 43 ili 13,3% skupina žena.

⁴ Razvrstano po spolu prituženih, bilo je 35 ili 10,8% muškaraca i 6 ili 1,9% skupina muškaraca.

⁵ Razvrstano po spolu prituženih, bilo je 23 ili 7,1% mješovitih skupina (muškaraca i žena zajedno) – pritužbe u vezi poskupljenju cijena dječjih vrtića u gradovima, tretiranja bračne i vanbračne zajednice u praksi Porezne uprave itd.

Kao i ranijih godina, pravobraniteljici su se prituživale osobe s područja cijele Republike Hrvatske, a najviše iz Grada Zagreba (48%), zatim s područja Osječko-baranjske (7,6%), Zagrebačke (7,0%), Primorsko-goranske (5,7%), Splitsko-dalmatinske (4,8%) te drugih županija kako je prikazano u grafikonu 2.

Grafikon 2. Prikaz postupanja pravobraniteljice po županijama i Gradu Zagrebu

U **323** slučaja razvrstanih po oblicima diskriminacije bilo je:

- 187 slučajeva izravne diskriminacije (57,9%) i 20 slučajeva neizravne (6,2%)⁶, ukupno **207** slučajeva od kojih se 31 slučaj odnosio na uznemiravanje i spolno uznemiravanje⁷;
- 84 pritužbe koje su se odnosile na nasilje u obitelji;
- 32 koje nisu sadržavale oblik diskriminacije niti svjedočile o nejednakom postupanju.

1.1 OSNOVA DISKRIMINACIJE

Dakle, od **323** slučaja 207 ih je analizirano po osnovi diskriminacije, s time da je osnova u smislu članka 6. ZORS-a bila:

- spol – 176 slučajeva (85,0%);
- bračni ili obiteljski status – 19 slučajeva (9,2%);
- spolna orijentacija – 12 slučajeva (5,8%);
- rodni identitet i izražavanje – nije bilo slučajeva (0,0%).

⁶ Članak 7. ZORS-a

⁷ Članak 8. ZORS-a

1.2. PODRUČJE DISKRIMINACIJE

323 slučaja analizirana prema području diskriminacije u smislu odredbi članka 19., stavka 2. t.1., 2. i 3. ZORS-a:

- 83 slučaja (25,7%) – rad i radni uvjeti; mogućnost obavljanja samostalne ili nesamostalne djelatnosti, uključujući kriterije za odabir i uvjete pri zapošljavanju te napredovanju; pristup svim vrstama profesionalnog usmjeravanja, stručnog osposobljavanja i usavršavanja te prekvalifikacije;
- 137 slučajeva (42,4%) – socijalna sigurnost, uključujući i područje socijalne skrbi, mirovinskog i zdravstvenog osiguranja te osiguranja za slučaj nezaposlenosti;
- 26 slučajeva (8,1%) – javno informiranje i mediji;
- 23 slučaja (7,1%) – obrazovanje, znanost i šport;
- 18 slučajeva (5,6%) – pravosuđe i uprava;
- 2 slučaja (0,6%) – zdravstvena zaštita;
- 2 slučaja (0,6%) – članstvo i djelovanje u sindikatima, organizacijama civilnoga društva, političkim strankama ili bilo kojim drugim organizacijama;
- 32 slučaja (9,9%) – nisu se odnosila na diskriminaciju.

1.3. NAČIN RJEŠAVANJA

Iz naprijed navedenog proizlazi da je u 323 slučaja sumnja na diskriminaciju postojala u 207 slučajeva koji su zbog toga i zaprimljeni kao diskriminacijske pritužbe, nije postojala u 32 slučaja, dok su se 84 slučaja odnosila na nasilje u obitelji, a **riješen je 291 slučaj (90,1%)**.

U 323 razmatranih slučaja tijela na čije se postupanje pritužba odnosila bila su:

I. 53,9% državna tijela, pravne osobe s javnim ovlastima i u pretežitom vlasništvu države:

- 98 (30,3%) pravne osobe s javnim ovlastima (16 zavoda, 42 centra, 1 vijeće, 6 zdravstvenih, 28 obrazovnih i 5 drugih javnih ustanova);
- 74 (23,0%) državna tijela (60 tijela državne uprave, 2 nacionalna parka, 12 pravosudnih tijela);
- 2 (0,6%) pravne osobe u pretežitom vlasništvu države (2 d.o.o.).

II. 5,5% tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave i pravne osobe u njihovom pretežitom vlasništvu:

- 14 (4,3%) tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave;
- 4 (1,2%) pravne osobe u pretežitom vlasništvu jedinica lokalne samouprave (4 d.o.o.).

III. 39,7% ostale osobe:

- 60 (18,6%) privatne pravne osobe (d.d. i d.o.o.);
- 60 (18,6%) fizičke osobe (53 muških i 7 ženskih);
- 8 (2,5%) udruge građana/ki;

IV. 0,9% ostalo: 3 ostalo (0,9%).

Nakon postupanja pravobraniteljica je utvrdila diskriminaciju u 60 slučajeva (18,6%) i nakon toga uputila **55 pismenih upozorenja⁸** i **55 preporuka⁹**, **prijedlog za pokretanje prekršajnog postupka u**

⁸ 77,4% više nego 2009. godine, kad je uputila 31 pismeno upozorenje, što je rezultat, između ostalog, povećanja broja pritužbi u 2010.

⁹ 66,6% više nego 2009. godine, kad je uputila 33 pismene preporuke, što je rezultat, između ostalog, povećanja broja pritužbi u 2010.

5 slučajeva, za kaznenu prijavu u 1 slučaju i 3 pisane inicijative za izmjenu zakona, dok je za nezavršena 32 slučaja (9,9%) ishod bio nepoznat do 31. prosinca 2010. godine. Pored toga, nakon postupanja po pritužbama u 39 predmeta iz ranijih godina uputila je još **6 upozorenja i 6 preporuka**. Strankama je pružila obavijest o pravima i obvezama u 173 slučaja (53,6%).

2. ANALIZA OSTALIH PREDMETA I AKTIVNOSTI PO KOJIMA SE POSTUPALO

Od **342** predmeta¹⁰ koji nisu bili pritužbe građana/ki, u **109** slučajeva otvorenih po inicijativi pravobraniteljice (u praćenju provedbe ZORS-a na području zapošljavanja) pravobraniteljica je dala isto toliko **upozorenja** i **3 preporuke** (članak 13., stavak 2. ZORS-a).

U tablici 1. prikazana su **342** novootvorena predmeta u 2010. godini po područjima:
Tablica 1.

Područja djelovanja u 2010.	Broj predmeta
1. Područje zapošljavanja i rada	110
2. Obrazovanje	3
3. Obitelj – nasilje u obitelji	1
4. Diskriminacija temeljem seksualne orijentacije	1
5. Mediji	2
6. Državna tijela i pravne osobe s javnim ovlastima	97
7. Tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave i pravne osobe u njihovom pretežitom vlasništvu	27
8. Civilno društvo	37
9. Ravnopravnost spolova – ostalo	36
10. Ravnopravnost spolova – institucije EU i UN-a	24
11. Statistika	4
UKUPNO:	342

Struktura 342 novootvorena predmeta po područjima

Tijekom 2010. godine dovršeno je svih 342 predmeta.

Pravobraniteljica je tijekom 2010. godine provela 5 neovisnih istraživanja o diskriminaciji, i to iz područja: sudske prakse – 1, zapošljavanja i rada – 1, obrazovanja – 1, medija – 1, nasilja u obitelji – 1. Osim toga radila je i druge analize kojima je pratila provođenje ZORS-a i drugih propisa koji se tiču ravnopravnosti spolova čemu je, ukupno gledano, bio posvećen velik dio rada Ureda tijekom godine.

¹⁰ Analiza se odnosi na predmete otvorene na inicijativu pravobraniteljice radi praćenja primjene ZORS-a, odnosno temeljem dopisa drugih institucija, organizacija ili pravnih osoba, 342 nova iz 2010.
PRAVOBRANITELJICA ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA – IZVJEŠĆE O RADU ZA 2010. GODINU

Zaključno razmatranje

Navedeni statistički podaci pokazuju da se **broj pritužbi povećao za 7,3%** u odnosu na 2009. godinu, da se u pretežnom broju odnose na spolnu diskriminaciju te da se u najvećem broju radi o ženama.

Podaci također pokazuju kako se osobe pritužuju na neizravnu diskriminaciju u relativno malom broju slučajeva, što sugerira kako ovo jamstvo još nije zaživjelo u praksi, odnosno da građani i građanke imaju problema s njegovim razumijevanjem¹¹

Najviše pritužbi i dalje dolazi u pogledu ostvarivanja radnih i socijalnih prava, a građanke i građani u većem se broju pritužuju na postupanje državnih tijela i drugih pravnih osoba za koja su ta tijela nadležna (53,9%) nego na privatne osobe (18,6%) i sve ostale osobe (27,5%).

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, postupajući po pritužbama i osobnoj inicijativi, djelovala je na svim razinama državne uprave te jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, uključujući i druge pravne i fizičke osobe te medije. Ukupno je **uputila 170 pismenih upozorenja, 64 preporuke, 9 prijedloga** te aktivno sudjelovala na sjednicama Odbora za ravnopravnost spolova i Odbora za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Hrvatskog sabora i iznosila svoje primjedbe na prijedloge zakona.

Pored toga, tijekom 2010. godine javno je istupala i upozoravala na pojave diskriminacije tako što je s tim u vezi obišla 6 županija, sudjelovala na 85 okruglih stolova i konferencija, imala 10 susreta na međunarodnoj razini u i izvan svojeg Ureda, 38 puta nastupala u TV i radio emisijama, njezine izjave objavljene su u 98 novinarskih članaka, a porastao je i broj posjeta njezinim internetskim stranicama za 32%¹².

¹¹ 187 slučajeva izravne diskriminacije (90,3%) i 20 slučajeva neizravne (9,7%) u 2010. godini, i 186 slučajeva izravne diskriminacije (91,6%) i 17 slučajeva neizravne (8,4%) u 2009. godini.

¹² www.prs.hr

II. ANALIZA PO PODRUČJIMA RADA

1. ZAPOSŁJAVANJE I RAD

1.1. UZNEMIRAVANJE I SPOLNO UZNEMIRAVANJE NA RADNOM MJESTU, ANALIZA PRITUŽBI

Sukladno čl. 8. Zakona o ravnopravnosti spolova, uznemiravanje i spolno uznemiravanje predstavlja diskriminaciju.

Postupak zaštite dostojanstva radnika/ca propisan je čl. 130. Zakona o radu.

Pritužbe upućene pravobraniteljici tijekom 2010., a koje su se odnosile na uznemiravanje i spolno uznemiravanje na radnom mjestu, podnosile su isključivo žene koje su na svom radnom mjestu svakodnevno bile izložene uznemiravanju i spolnom uznemiravanju radnih kolega, bilo da se radi o nadređenim osobama ili suradnicima. Najčešće se radilo o neprimjerenom obraćanju („dobro je izgledala dok je bila mršava“, „jebozovna“, da bi je „poseksao i u letu“, da je treba „izjebati do penzije“, seksističke aluzije, seksističke šale, pokazivanje pornografskih i erotskih slika na računalu), omalovažavanju („njemu niti jedna žena neće biti šef“, da je „prestara za dijete i neka se riješi 'toga'“), različitim oblicima ucjenjivanja (prijetnja kaznom ukoliko nastavi „kopati“ protiv njega, otvoreno predlaganje spolnog odnosa čije je odbijanje rezultiralo izvanrednim otkazom ugovora o radu), ali i neželjenim dodirima koji graniče s fizičkim nasrtajem (hvatanje za kosu i stražnjicu, diranje po intimnim dijelovima tijela, dodirivanje od struka naviše, hvatanje za grudi i spolni organ).

U određenom broju slučajeva pritužbi na uznemiravanje i spolno uznemiravanje na radnom mjestu, pritužiteljice su na kraju odustale od svog zahtjeva za ispitivanjem navoda pritužbe. Kao razloge odustajanja pritužiteljice su navodile nesmanjen, kao i još veći intenzitet prijetnji otkazom i uznemiravanja/spolnog uznemiravanja, nedostatak podrške u radnom okruženju (odbijanje svjedočenja o uznemiravanju, izolacija pritužiteljice) te nepostojanje povjerenika/ce za zaštitu dostojanstva radnika, što je poseban problem u situaciji kad je odgovorna osoba poslodavca ujedno i uznemiravatelj.

U predmetu PRS 01-01/10-04 pritužiteljica se obratila pravobraniteljici jer odgovorna osoba poslodavca nije poduzela ništa nakon što je prijavila da je spolno uznemiravana. Ispitne radnje pokrenute po pritužbi pokazale su da poslodavac nije niti imenovao povjerenika/cu za zaštitu dostojanstva radnika/ca, pa samim time nije niti bilo uvjeta propisanih Zakonom o radu za provedbu postupka zaštite dostojanstva radnika/ca. Stoga je poslodavcu izrečeno upozorenje i preporuka.

U predmetu PRS 01-02/10-01 pritužiteljica je nakon pritužbe pokrenula postupak zaštite dostojanstva radnika/ce kod poslodavca, no taj postupak nije utvrdio postojanje bilo kakvog uznemiravanja. Uvidom u dostavljenu dokumentaciju utvrđeno je postojanje indicija o nepotpunom vođenju postupka, te je rad po pritužbi nastavljen, no nije okončan do završetka ovog izvještajnog razdoblja.

Iz izloženoga nedvojbeno slijedi kako pojedini poslodavci ne poštuju odredbu čl. 130. Zakona o radu, koji izričito propisuje obvezu postupanja povodom pritužbe radnika/ca radi povrede dostojanstva, do te mjere da nisu niti imenovali povjerenika/cu za to pitanje. Detaljnije odredbe o postupku zaštite dostojanstva radnika/ca sukladno čl. 130. Zakona o radu trebale bi biti propisane posebnim zakonom, pravilnicima o radu, kolektivnim ugovorom ili sporazumom sklopljenim između radničkog vijeća i

poslodavca. Pojedini poslodavci, međutim, niti na jedan od opisanih načina nisu odredili način provođenja postupka radi zaštite dostojanstva radnika/ca. Ukoliko postupak po pritužbi i bude proveden, najčešće završi tako da povjerenik/ca ili povjerenstvo utvrdi kako nema elemenata uznemiravanja/spolnog uznemiravanja. Dakle, prema pritužbama se može zaključiti kako institut zaštite dostojanstva radnika/ca praktično ili ne funkcionira, ili funkcionira s dvojbenim rezultatom, jer je dojam da odluka ima za cilj zaštititi poslodavca od moguće tužbe, a ne žrtvu od uznemiravanja.

Osim toga, točan broj žena koje su žrtve uznemiravanja/spolnog uznemiravanja na poslu nije poznat. Naime, žena koja javno, na bilo koji način, ukaže na problem, snosi rizik odbacivanja od radne okoline koja se boji nasilnika koji je vrlo često nadređena osoba i koja prijete svjedocima (ukoliko takvih i ima, jer se uznemiravanje najčešće događa bez svjedoka). Nadalje, ukoliko se upusti u postupak zaštite dostojanstva, izložena je riziku da postupak ne bude proveden kako treba ili da njegov ishod bude za nju nepovoljan, radi zaštite poslodavca i radnog kolektiva, time što tijekom postupka bude dodatno viktimizirana budući da mora iznijeti sve detalje uznemiravanja/spolnog uznemiravanja. Ukoliko se i odluči na tužbu radi diskriminacije, snosi rizik dugotrajnog sudskog postupka neizvjesnog ishoda.

Ne mora se posebno napominjati koliko je, pogotovo u današnjoj situaciji, važno sačuvati posao zbog egzistencije. Razni oblici psihofizičkog uznemiravanja kojima su izložene žene-radnice na svom radnom mjestu u situaciji kad moraju raditi za održanje vlastite egzistencije i egzistencije svoje obitelji, ostavljaju dugotrajne i teško otklonjive posljedice. Čini se da žene ne koriste zakonske mogućnosti zaštite jer mehanizmi koji bi to trebali omogućiti nisu usvojeni od strane svih poslodavaca. Kod nekih uopće ne postoje, a kod nekih djelomično. Žrtve diskriminacije strahuju od ishoda postupka, kako sudskog, tako i kod poslodavca, pa se u nedostatku drugih dokaza osim svog iskaza, jer se uznemiravanje/spolno uznemiravanje u pravilu zbiva bez svjedoka, odlučuju na šutnju i trpljenje ili promjenu posla (ukoliko je moguće). Na taj način uznemiravatelju se omogućava da dalje nastavi s uznemiravanjem. Zbog toga pravobraniteljica podržava najavljenju izmjenu Kaznenog zakona uvođenjem novog kaznenog djela – spolnog uznemiravanja – koja će znatno pridonijeti podizanju razine društvene zaštite žena koje su najčešće žrtve zlostavljanja.

1.1.1. Pritužbe upućene pravobraniteljici - opisi slučajeva

1. OPIS SLUČAJA (Pov. PRS 01-01/10-01): Pravobraniteljici se putem anonimne kolegice pritužila N. N. iz N., gluhonijema osoba, radi spolnog uznemiravanja na poslu. Navela je kako ju je spolno uznemiravao nadređeni N. N. tako što ju je dirao po intimnim dijelovima tijela, verbalno je spolno uznemiravao, pokazivao joj erotske i pornografske slike i filmove na računalo, pokazivao joj fotografije drugih žena, te uzeo, obrađivao i postavljao njezine slike u kupaćem kostimu bez njezine dozvole na svoje računalo. To je trajalo 2 godine, a nakon zadnjeg fizičkog nasrtaja kojom prilikom ju je uhvatio za grudi i spolni organ, prijavila je događaj povjerenici za zaštitu dostojanstva radnika poslodavca. Postupak je proveden, utvrđena je sumnja u spolno uznemiravanje, a pritužiteljica je premještena na drugu radnu lokaciju. Nakon određenog vremena otvorila se mogućnost da će morati ponovno raditi u istom prostoru sa zlostavljačem, te se radi zaštite od takve situacije obratila pravobraniteljici.

PODUZETE MJERE I ISHOD: S kolegicom pritužiteljice bilo je dogovoreno da pritužiteljica dođe osobno u Ured potpisati pritužbu, kako bi pravobraniteljica poduzela radnje za koje je ovlaštena te ispitala slučaj. Međutim, pritužiteljica je od pritužbe odustala, navodeći kao razlog pritisak majke, kolegica i kolega na poslu.

2. OPIS SLUČAJA (PRS 01-01/10-04): Pravobraniteljici se obratila N. N. iz N., gotovo slijepa osoba, navodeći da je bila radnica N. N. u N. te da je na radnom mjestu bila izložena spolnom uznemiravanju od strane kolege radnika. Uznemiravanje je prijavila ravnateljici i glavnoj sestri, no poslodavac, prema navodima pritužiteljice, nije protiv radnika pokrenuo nikakav postupak niti je imenovao osobu zaduženu za primanje pritužbi vezano za zaštitu dostojanstva radnika/ca.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je od poslodavca pritužiteljice zatražila pisano očitovanje o postupanju povodom prijave pritužiteljice radi spolnog uznemiravanja. Nakon uvida u dokumentaciju pravobraniteljica je O. B. u V. uputila upozorenje i preporuku jer u predmetnom slučaju nije proveden postupak radi zaštite dostojanstva radnice sukladno Zakonu o radu i Pravilniku o radu, te zbog činjenice da u O. B. u V., u vrijeme kada se zbio sporni događaj, nije bila imenovana osoba za zaštitu dostojanstva radnika/ca, što je u suprotnosti sa zakonskim odredbama.

3. OPIS SLUČAJA (PRS 01-01/10-05): Pravobraniteljici je od strane Ministarstva uprave, sukladno čl. 22 ZORS-a, proslijeđena pritužba I. B. iz L. Pritužiteljica navodi da je zaposlena u općini L., te da je na radnom mjestu izložena spolnom uznemiravanju od strane načelnika koji joj je nadređen. U pritužbi navodi da je imenovani načelnik spolno uznemiruje tako da joj otvoreno predlaže spolni odnos, te da je pri tome ucjenjuje, vrijeđa i neprimjereno dodiruje.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Budući da je pritužba dostavljena pravobraniteljici nepotpisana, pritužiteljica je pozvana da dođe osobno u Ured pravobraniteljice kako bi dostavila potpisanu pritužbu. Tom prigodom pritužiteljica je izjavila kako ju je nadređeni i dalje neprestano uznemiravao, da je dobila izvanredni otkaz ugovora u radu, te da joj nisu isplaćene zadnje tri plaće. Plaće su joj nakon sudskog postupka isplaćene, a od drugih prava je odustala jer je, budući da se sve odvijalo u malom mjestu u kojem bi osuda načelnika javno odjeknula, bila izložena velikom pritisku sa svih strana koji nije mogla izdržati, zbog čega je potražila drugi posao. Navela je da se želi okrenuti budućnosti, te da odustaje od pritužbe. Pritužiteljica je našla posao u drugom, udaljenom gradu u koji svakodnevno putuje. Budući da pritužiteljica pravobraniteljici nije dala punomoć za zastupanje u predmetnom slučaju, odnosno da je odustala od pritužbe, pravobraniteljica nije mogla postupati po njoj.

4. OPIS SLUČAJA (PRS 01-01/10-09): Pravobraniteljici se obratila N. T. iz K. pritužbom zbog spolnog uznemiravanja na poslu. Pritužiteljica je zaposlena kao medicinska sestra u službi Hitne medicinske pomoći u K., a navodi da ju je spolno uznemiravao vozač vozila hitne pomoći Z. M. Iznijela je i detaljan opis događaja navodeći da joj je Z. M. na radnom mjestu, u vozilu hitne pomoći, prvo „dobacio šalu“ na njezin račun, a onda je dirao po kosi i intimnim dijelovima tijela. Kad se usprotivila, ugasio je svjetlo u vozilu, uhvatio ju je za kosu i stražnjicu, na što je ona počela vrištati te pobjegla u zgradu Hitne medicinske pomoći. Pritužiteljica je opisani događaj prijavila i ravnateljici D. Z. u T., no navodi da ravnateljica kolegu Z. M. nije sankcionirala. Pritužiteljica se zbog narušenog psihičkog stanja koji je posljedica opisanog slučaja nalazi na bolovanju, a pravobraniteljici se obratila jer je željela da je nadređeni više ne raspoređuju na rad s osobom koja ju je uznemiravala na opisani način.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pritužiteljica se javila telefonom i tom prilikom rekla kako, za sada, odustaje od pritužbe, kako bi vidjela hoće li njezin poslodavac postupiti po pritužbi koju je njemu uputila, te da će se pravobraniteljici javiti ukoliko bude nezadovoljna. Do kraja izvještajnog razdoblja nije se ponovno javila.

5. OPIS SLUČAJA (PRS 01-01/10-07): Pravobraniteljici se obratila D. S., navodeći kako je spolno uznemirava ravnatelj ustanove u kojoj je zaposlena tako što je kontinuirano dodiruje od struka naviše te da ju je i grubo napao u svom uredu kamo ju je pozvao, navodno zbog razgovora, uslijed čega se obratila nadležnoj inspekciji, dožupanu i sindikatu. Ravnatelj je to saznao i zaprijetio joj kaznom

ukoliko nastavi „kopati“ protiv njega. Nekoliko dana kasnije pritužiteljica se telefonom obratila pravobraniteljici te izjavila kako u ustanovi u kojoj je zaposlena nema povjerenika za zaštitu dostojanstva radnika, da je od ravnatelja zatražila da je prestane spolno uznemiravati, no da je on s time nastavio. Ne želi daljnji nastavak postupka, već će od nadležnog ministarstva zatražiti premještaj u drugu srodnu ustanovu. Ishod slučaja nije poznat.

6. OPIS SLUČAJA (PRS 01-01/10-10): Pravobraniteljici se pritužila G. S. radi spolnog uznemiravanja na poslu koje zadnje 4 godine svakodnevno doživljava od kolege s posla s kojim radi u istoj sobi i od osobe koja joj je nadređena. Pritužiteljica navodi da je uznemiravaju seksualnim aluzijama, seksističkim šalama i uvredljivim riječima. Radi takve situacije ima zdravstvenih problema, smršavjela je, boli je lijeva ruka, ima osjećaj da ne može govoriti jer joj je grlo stisnuto, nije bila na bolovanju, ali je našla psihologa kojeg privatno posjećuje. Ima kredit koji mora plaćati, pokušala je zbog cijele situacije naći drugi posao, ali nije uspjela. Boji se, i smatra da su je kolege i kolegice s posla izolirale zbog cijele situacije koja je svima poznata.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pritužiteljica je dva dana nakon što je dala izjavu na zapisnik pravobraniteljici izjavila da odustaje od pritužbe, navodeći kao razlog da je kolega na poslu koji je uznemirava vidio da na osobnom računalu ima otvorenu stranicu MUP-a RH s informacijama o kaznenoj prijavi, te da se malo smirio.

Pritužiteljica je naknadno ponovno pristupila pravobraniteljici navodeći da je kod poslodavca u međuvremenu pokrenula postupak radi zaštite dostojanstva. Smatra da svjedoci u postupku nisu ispitani kako je trebalo, no postupak je okončan i rezultirao je konstatacijom da spolnog uznemiravanja nije bilo. Navela je da je po okončanju tog postupka i dalje izvrgnuta jednakom uznemiravanju, ali da i dalje ne želi da pravobraniteljica ispita slučaj. Ishod slučaja nije poznat.

7. OPIS SLUČAJA (PRS 01-01/09-10): Pravobraniteljici se pritužbom obratila A. K. iz R., zaposlena kao medicinska sestra Zatvora u R., a vezano uz spolno uznemiravanje na radu od strane pojedinih djelatnika/ca te ustanove. U pritužbi navodi kako su se određeni kolege ponašali neprimjereno i upućivali joj seksističke izjave govoreći joj da je „jebozovna“, da je treba „dobro izdrmati“ i „izjebati do penzije“ te da je „dobro izgledala dok je bila mršava“ i kako bi je tada „poseksao i u letu“. Navodi i da joj je načelnica stalno prigovarala pred drugim djelatnicima/ama ponašajući se prema njoj kao „prema maloumnoj osobi“. Pritužiteljica navodi kako su loši međuljudski odnosi završili na način da joj je uručeno Rješenje o udaljavanju iz službe, a u kojem su navedeni netočni navodi.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je pribavila izvješće, dopunu izvješća i dokumentaciju od Zatvora u R., u kojima se navodi kako su protiv pritužiteljice vođena dva stegovna postupka zbog teške povrede službene dužnosti. U odnosu na navode pritužiteljice o neprimjerenom ponašanju pojedinih djelatnika/ca, navodi se kako su neki od njih saslušani te kako je bilo nemoguće utvrditi što se uistinu zbilo. Zbog toga, kao i zbog njezine povrede službene dužnosti, pritužbu smatraju neosnovanom. Iz dostavljene dokumentacije proizlazi kako je pritužiteljica u više navrata podnosila pismene predstavke navodeći da je uznemiravana na radu i diskriminirana te kako su se o tome pismeno očitovali prozvani službenici/e. Također je razvidno da se povjerenica za etiku o tome dopisom očitovala upravitelju Zatvora u R. Međutim, pravobraniteljica je ustanovila kako u konkretnom slučaju Zatvor u R. nije na pravilan i zadovoljavajući način proveo postupak zaštite dostojanstva radnika/ce predviđen Zakonom o radu s obzirom na to da se predmetni postupak sveo na pismene zabilješke i izjave, odnosno isključivo pismenu korespondenciju svih sudionika, a bez njihovog saslušanja i sastavljanja zapisnika o tome. Također nije proveden nikakav dokazni postupak u kojem bi se mogle potpuno i objektivno utvrditi sve činjenice. Stoga je pravobraniteljica Zatvoru u R. uputila odgovarajuće **upozorenje**, kao i **preporuku** radi donošenja pravilnika kojim bi se detaljno uredio postupak zaštite dostojanstva radnika/ice.

8. OPIS SLUČAJA (PRS 01-02/10-01): Pritužiteljica A. M. iz K. podnijela je pravobraniteljici pisanu pritužbu navodeći kako je na svom radnom mjestu izložena učestalom uznemiravanju od strane podređenog djelatnika S. S. U pritužbi navodi kako navedeni djelatnik ostalim kolegama na poslu govori da ona ne zna raditi, da je uopće ne priznaje za nadređenu te kako „njemu niti jedna žena neće biti šef“. Navodi kako se za pomoć obraćala svojim nadređenima te kako nikada nije dobila odgovor na svoje pritužbe, odnosno da poslodavac nije proveo postupak zaštite dostojanstva radnika sukladno Zakonu o radu.

PODUZETE MJERE: U izvješću i dokumentaciji koju je pravobraniteljica pribavila od poslodavca N. P. P. J. navodi se kako uvidom u evidenciju prispjele pošte u razdoblju od 1. rujna 2009. pa do 1. rujna 2010. nije utvrđeno da bi pritužiteljica uputila poslodavcu pisanu pritužbu o uznemiravanju i povredi dostojanstva od strane djelatnika S. S. Nakon što je pravobraniteljica zaprimila izvješće, pritužiteljica ju je obavijestila o odustanku od svoje pritužbe navodeći kako je poslodavac ipak naknadno, a po zaprimanju dopisa pravobraniteljice, pokrenuo postupak zaštite dostojanstva vezano uz njezinu pritužbu te kako se nada pozitivnom ishodu.

9. OPIS SLUČAJA (PRS 01-02/10-03): Pritužiteljica I. D. iz I. G. podnijela je pravobraniteljici pisanu pritužbu navodeći kako je nezakonito dobila izvanredni otkaz, a nakon što se pritužila svom poslodavcu zbog konstantne izloženosti stresu i prozivkama svoga nadređenoga N. J. Navodi kako ju je poslodavac formalno saslušao, nakon čega je uslijedio sastanak koji se sveo na traženje svih njezinih propusta unazad dvije godine, a da se pritom uopće nije raspravljalo o njezinim problemima na radnom mjestu. Drugi dan pritužiteljici je, nakon što je prethodno odbila sporazumni raskid ugovora o radu, uručen izvanredni otkaz radi teške povrede obveza iz radnog odnosa. Pritužiteljica je zatražila od pravobraniteljice da postupi sukladno čl. 130. Zakona o radu, a vezano uz njezinu situaciju na radnom mjestu.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je zatražila dopunu pritužbe te dostavu relevantne dokumentacije budući da podnesena pritužba nije sadržavala činjenice koje bi ukazivale da je prema pritužiteljici počinjena diskriminacija na temelju spola. U odnosu na ostale navode iz pritužbe, pritužiteljica je obaviještena kako pravobraniteljica ne može provesti postupak sukladno čl. 130. Zakona o radu budući da postupak zaštite dostojanstva radnika provodi poslodavac. Budući da pritužiteljica nije naknadno dopunila svoju pritužbu, pravobraniteljica nije mogla postupati po njoj.

10. OPIS SLUČAJA (PRS 01-02/10-08): Pravobraniteljici se obratila N. F. iz Z. pritužbom u kojoj se pritužuje na nepravilnosti u radu poslodavca, visokoškolske institucije, te navodi da ju je nadređeni djelatnik diskriminirao uznemiravanjem na radu. U obrazloženju iste pritužbe je navela da su ona i djelatnik Z. S. bili žrtve uvreda i maltretiranja od strane nadređenog djelatnika, a koje je započelo kad ju je Z. S., kao član Povjerenstva za izbor, predložio za izbor na radno mjesto višeg asistenta po raspisanom natječaju iz veljače 2009. Prema njezinoj tvrdnji, uznemiravanje i diskriminacija su se događali zato jer je ona osoba ženskog spola i po obiteljskom statusu neudana. Takvu svoju tvrdnju podupire navodima da je njezin nadređeni, kao predstojnik ustrojbene jedinice u kojoj radi, inzistirao na razgovoru s njom „u četiri oka“, da ona na to nije pristala sugerirajući mu da razgovor obave u prisutnosti svjedoka, da ju optužuje za sukob interesa između nje i Z. S. kao mentora, tražeći njezino isključenje iz natječaja, da od nje zahtijeva predaju ključeva radne sobe u kojoj radi stavljajući je u neugodan položaj straha od uznemiravanja, da od nje traži vođenje evidencije o radu, koja nije propisana, i da mu se svakodnevno osobno javlja prilikom dolaska na posao. Nadalje navodi da je od nadležne osobe i poslodavca tražila zaštitu svog dostojanstva na radu zbog uznemiravanja od strane imenovanog nadređenoga, da je isti tijekom postupka povodom njezinog zahtjeva iznosio podatke o

provedenim postupcima izloživši je mogućoj javnoj kritici i osudi, da je od poslodavca zahtijevao otkaz ugovora o radu s njom, da je na Fakultetskom vijeću izjavio da pritužiteljica krši zakone i Etički kodeks Sveučilišta, kao i da trpi posljedice podnošenja prijave protiv imenovanog nadređenog djelatnika zbog uznemiravanja.

Također ističe da joj je imenovani nadređeni djelatnik priječio daljnje znanstveno napredovanje. U tom smislu navodi da je dana 7. svibnja 2009. svom poslodavcu podnijela zahtjev za izbor u zvanje više znanstvene suradnice, da je njezin poslodavac imenovao za člana povjerenstva za predmetni izbor nadređenog djelatnika koji ju je uznemiravao na radu, te da je isti, kao član navedenog povjerenstva, više mjeseci odugovlačio s rješavanjem njezinog zahtjeva za izbor u više znanstveno zvanje daleko prelazeći za to predviđen zakonski rok, da je to odugovlačenje (koje traje godinu dana) rezultat toga što je protiv imenovanog nadređenog djelatnika podnijela prijavu zbog uznemiravanja na radu, kao i da njezin zahtjev za izuzeće imenovanog nadređenog radnika iz navedenog povjerenstva poslodavac niti do danas nije prosljedio Fakultetskom vijeću, niti se očitovao na taj njezin zahtjev. U svojoj pritužbi pritužiteljica je također tražila da pravobraniteljica za ravnopravnost spolova zatraži službeno očitovanje od nadležnog Sveučilišta o tome zašto natječaj za radno mjesto od asistenta do višeg asistenta kod poslodavca niti nakon 15 mjeseci do danas nije zaključen, što po njemu nije donesena nikakva odluka, te zašto se institucija prilikom izbora nije rukovodila Etičkim kodeksom Sveučilišta.

PODUZETE MJERE: Razmatrajući pritužbu, pravobraniteljica je utvrdila da nije bilo uznemiravanja pritužiteljice na radu u smislu čl. 8. ZORS-a, tj. o takvom neželjenom ponašanju nadređenog djelatnika pritužiteljice koje bi bilo uvjetovano njezinim spolom. Odsutnost diskriminacije na temelju spola u konkretnom slučaju temelji se na činjenici da u raspoloživoj dokumentaciji nije postojalo ništa što bi upućivalo na činjenicu da je nadređeni djelatnik postupao prema pritužiteljici na naprijed opisan način zbog toga što je ona ženskog spola. Iz dokumentacije je vidljivo da je nadređeni djelatnik pritužiteljice bio nezadovoljan njezinim radom. Iz dokumentacije je također bilo razvidno da je nadređeni djelatnik, odbijajući potpisati ocjenu za napredovanje u više zvanje pritužiteljice, dao pozitivnu ocjenu jednoj drugoj djelatnici (ženi) iste ustrojbene jedinice, što je dodatno ukazivalo na to da predmetni nadređeni djelatnik nije pravio razliku među spolovima prilikom predlaganja kandidata/kinja za daljnje znanstveno napredovanje. S obzirom na to da je predmetni slučaj, po ocjeni pravobraniteljice, isključivo vezan za ostvarivanje prava pritužiteljice po osnovu rada, pritužiteljica je upućena na mogućnost ostvarivanja njezinih eventualno povrijeđenih prava iz radnog odnosa pokretanjem odgovarajuće inicijative kod resornog ministarstva i putem nadležnog suda.

1.2. DISKRIMINACIJA PRI ZAPOSŁJAVANJU I NA RADU - ANALIZA PRITUŽBI

Radom na pritužbama pravobraniteljica je uočila kako su žene još uvijek vrlo često izložene diskriminaciji na osnovi trudnoće, kako od strane pojedinih poslodavaca, tako i pojedinih državnih tijela, koje postupanje je u izravnoj suprotnosti s odredbom čl. 6. st. 2. Zakona o ravnopravnosti spolova. Pravobraniteljica smatra kako ovakvo postupanje svakako predstavlja povredu jamstva zabrane spolne diskriminacije, ali i da izravno utječe na pravo zaposlene žene da zasnue obitelj kad se za to odluči. Stoga se ovakvoj diskriminaciji potrebno oštro suprotstaviti. Istovremeno je uočeno i da pojedini poslodavci prilikom raspisivanja natječaja radi popunjavanja radnih mjesta ne poštuju odredbe čl. 13. Zakona o ravnopravnosti spolova kojim je zabranjena diskriminacija na području zapošljavanja i rada, koja uključuje i rodno neosjetljivo navođenje zanimanja samo u jednom rodu.

1.2.1. Pritužbe upućene pravobraniteljici - opisi slučajeva

1. OPIS SLUČAJA (PRS 01-03/10-07): Pravobraniteljici se obratila M. B. iz D. M. pritužbom u kojoj navodi kako je bila zaposlena na određeno vrijeme u pekarnici Č. u N. te da je krajem 2009. obavijestila poslodavca o svojoj trudnoći, na što je njegov sin drsko komentirao kako je ona prestara za dijete i neka se „toga“ što prije riješi. Nadalje navodi kako je ubrzo otišla na bolovanje te doživjela spontani pobačaj, o čemu je obavijestila poslodavca te mu najavila povratak na posao. U pritužbi navodi da joj je poslodavac uručio odluku o poslovno uvjetovanom otkazu obrazlažući da je za vrijeme njezinog bolovanja našao zamjenu s kojom je zaključio ugovor o radu, za koji je pritužiteljica, kako navodi, saznala da je sklopljen nakon što je poslodavca obavijestila o povratku na posao.

PODUZETE MJERE: Pritužiteljica je naknadno obavijestila pravobraniteljicu kako odustaje od svoje pritužbe odnosno da ne želi da pravobraniteljica od njezinog bivšeg poslodavca traži bilo kakvo očitovanje. Kao razlog odustajanja navodi da je u međuvremenu pronašla novi posao te kako ju je strah, da se ne želi zamjerati te kako se boji eventualnih štetnih posljedica za sebe i svoju obitelj budući da živi u maloj sredini. Pravobraniteljica je upoznala pritužiteljicu s mogućnošću pokretanja sudskog postupka radi nezakonitog otkaza, kao i spora radi naknade štete zbog diskriminacije sukladno čl. 30. Zakona o ravnopravnosti spolova.

2. OPIS SLUČAJA (PRS 01-03/10-18): Pravobraniteljici se obratila G. P. A. iz D. pritužbom u kojoj navodi kako joj je HZZO rješenjem utvrdio nevaljanost važećeg statusa osigurane osobe, uz obrazloženje kako je pritužiteljica zasnovala radni odnos radi ostvarivanja prava na naknadu plaće za vrijeme bolovanja zbog komplikacija u trudnoći i rodiljnog dopusta. Smatra da je time diskriminirana temeljem trudnoće.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Uvidom u pribavljenu dokumentaciju HZZO-a pravobraniteljica je utvrdila kako je nepovoljno postupanje temeljem trudnoće oblik spolne diskriminacije zato jer takvo postupanje proizvodi nepovoljne učinke isključivo za žene. Tijelo koje odlučuje hoće li trudnici osigurati pristup nekoj koristi ne smije ulaziti u ocjenu je li se ta osoba namjeravala koristiti nekom mogućnošću koju joj pruža zakonodavstvo samo zato da bi si osigurala povoljniji rodiljni status. Budući da ovakva praksa u nepovoljan položaj može dovesti samo žene, te da ima posebno štetne učinke po njihov položaj na tržištu rada odnosno za njihovu financijsku sigurnost za vrijeme trajanja trudnoće, pravobraniteljica smatra kako je ona oblik izravne diskriminacije na temelju spola. Činjenica da je pritužiteljica zasnovala radni odnos tijekom rizične trudnoće te si na taj način osigurala i pravo na naknadu plaće za vrijeme bolovanja zbog komplikacija u trudnoći, ne može biti osnova HZZO-u za negiranje njezinog zakonom zajamčenog interesa sve dok su za to ispunjeni formalni uvjeti koje je zakon propisao u pogledu zasnivanja radnog odnosa, kao što niti činjenica da pritužiteljica nije postupila po liječničkoj preporuci o mirovanju ne čini zasnovani radni odnos fiktivnim. Pri tome čak nije niti odlučujuća činjenica da je pritužiteljica doista i počela raditi na novom radnom mjestu i bila plaćena za obavljeni rad, budući da je ugovor o radu slobodan ugovorni odnos u smislu Zakona o obveznim odnosima, kojim ugovorne strane, uz postojanje određenih formalnih pretpostavki, slobodno ugovaraju sadržaj i opseg međusobnih prava i obveza. Stoga je pravobraniteljica HZZO-u izdala **upozorenje** da je odlukom kojom je podnositeljici retroaktivno ukinut status osigurane osobe temeljem kojeg joj je bila priznata naknada plaće za vrijeme bolovanja radi komplikacija u trudnoći prekršio zabranu nepovoljnog postupanja temeljem trudnoće koja čini oblik diskriminacije na temelju spola, te **preporuku** da u slučajevima u kojima uskraćuje pravo na naknadu plaće zbog komplikacija u trudnoći temeljem ugovora o radu zaključenog tijekom trudnoće ne tumači Pravilnik tako da iz tumačenja proizlazi zaključak kako žena u stanju trudnoće s rizičnim čimbenicima nije u stanju obavljati nikakav posao, jer takav radni odnos ne mora nužno biti fiktivan.

3. OPIS SLUČAJA (PRS 01-03/10-33): Pravobraniteljica je zaprimila pritužbu S. S. iz Z. u kojoj navodi kako je od 1978. zaposlena na HRT-u kao daktilografkinja te kako od 2003. pokušava postati novinarka suradnica, a s obzirom na svoje dosadašnje radno iskustvo i kvalifikacije. Smatra kako je spriječena u napredovanju budući da je samohrana majka koja se nije udavala te kako je, pored toga, krivo percipirana kao pripadnica nacionalne manjine. Pritužiteljica navodi kako se zbog navedenog više puta pismeno obraćala poslodavcu, no kako ništa nije poduzeto.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je pribavila izvješće i dokumentaciju iz koje je razvidno da se pritužiteljica u više navrata pismenim putem obraćala poslodavcu zbog diskriminacije te kako niti jednom nije proveden postupak radi zaštite dostojanstva radnika/ca. Poslodavac je neprovođenje navedenog postupka opravdao time što se pritužiteljica nije nikada pritužila imenovanom Povjerenstvu za zaštitu dostojanstva radnika, a sukladno Pravilniku o postupku i mjerama za zaštitu dostojanstva radnika koje je dostavljeno na uvid. Stoga je pravobraniteljica poslodavcu uputila **upozorenje** radi nepoštivanja čl. 130. Zakona o radu, prema kojem je i on ovlašten zaprimati i rješavati pritužbe radnika/ca. U skladu s tim, pravobraniteljica je poslodavcu uputila i **preporuku** za izmjenu Pravilnika o postupku i mjerama za zaštitu dostojanstva radnika.

Poslodavac je obavijestio pravobraniteljicu kako je u skladu s njezinim upozorenjem i preporukom započeo s izmjenom predmetnog Pravilnika.

4. OPIS SLUČAJA (PRS 01-03/10-23): Pravobraniteljica je 23. travnja 2010. elektronskim putem zaprimila pritužbu na oglas natječaja za zapošljavanje u Hrvatskom zavodu za zapošljavanje, koji je objavljen u Narodnim novinama od 21. travnja 2010. godine. Natječaj se odnosio na prijam u radni odnos za radno mjesto, kako je u natječaju navedeno: „stručnog savjetnika“ (ukupno šest izvršitelja/ica) i „rukovoditelja“. Pritom je naznačeno da se na oglašena radna mjesta može javiti određen broj „izvršitelja/ica“. Premda je poslodavac pored svakog oglašenog radnog mjesta u natječaju, navodeći da se traži „izvršitelj/ica“, jasno istaknuo da se na oglašeno radno mjesto mogu javiti osobe oba spola te time formalno ispunio obvezu propisanu člankom 13., st. 2. Zakona o ravnopravnosti spolova (NN, 82/08) prema kojem se na oglašeno radno mjesto mogu javiti osobe oba spola, navedeni nazivi zanimanja („stručni savjetnik“ i „rukovoditelj“) nisu navedeni sukladno s nazivima zanimanja propisanih Nacionalnom klasifikacijom zanimanja (NN 111/98 i 124/08) koja predviđa pisanje naziva zvanja i zanimanja u muškom i ženskom rodu.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je oglašivaču uputila **preporuku** da ubuduće prilikom oglašavanja potrebe za zapošljavanje, pored poštivanja navedene odredbe Zakona o ravnopravnosti spolova, u obzir uzme i nazive zanimanja sukladno Nacionalnoj klasifikaciji zanimanja.

5. OPIS SLUČAJA (PRS 01-03/10-40): Pravobraniteljici se obratila T. M. iz Z., zaposlena u tvrtki CA, navodeći kako su sada u tvrtki u fazi izrade tzv. Seniority liste po uzoru na druge evropske tvrtke koje se bave istom djelatnošću. Seniority liste postoje u svim većim evropskim tvrtkama koje se bave istovrsnom djelatnošću, kao što je primjerice L., i predstavljaju listu za napredovanje, odlučivanje o slobodnim danima, o prednostima kod utvrđivanja vremena godišnjeg odmora i sl. Osnovni kriterij prema kojem se utvrđuje rang-lista zaposlenika jest letački staž. U letački staž se računa isključivo vrijeme provedeno u zraku, s tim što se od tog vremena ne odbija odsustvo s posla radi stručnog usavršavanja u vezi s poslom, porodijskog dopusta, kao niti služenje vojnog roka. Ti navodi pritužiteljice vrijede za evropske kompanije. Pritužiteljica nadalje navodi da su u CA odlučili prvi u regiji izraditi takvu listu, da planiraju sklopiti sporazum s poslodavcem, te da bi takva lista bila kriterij napredovanja, ali i određivanja ostalih prava. Osnovni problem, u vezi s kojim je i došla po pravni savjet, jest neslaganje između zaposlenika – članova sindikata oko toga treba li u letački staž ubrojiti i

vrijeme provedeno na porodiljnom dopustu ili ne. Pritužiteljica smatra da treba, jer Ustav i Zakon o radu štite trudnice, a bilo koji sporazum sačinjen i sklopljen s poslodavcem radi reguliranja opisane problematike mora biti u skladu s Ustavom i zakonima, konkretno – Zakonom o radu. Isto tako, pritužiteljicu je zanimalo što bi bilo kad porodiljni dopust ne bi bio uvršten u letački staž, odnosno bi li zaposlenica (trudnica ili majka) zbog toga što je na taj način stavljena u neravnopravan položaj mogla tužiti tvrtku i bi li tvrtka u tom slučaju izgubila spor. Za sada ne traže intervenciju Ureda jer još ništa nisu formalizirali.

PODUZETE MJERE I ISHOD: U vezi s upitom o situaciji u kojoj se sad nalaze i tretiranja radnog staža trudnica i majki kao kriterija napredovanja u službi i određivanja redoslijeda korištenja određenih prava iz radnog odnosa, stranka je **upozorena** da je majčinstvo Ustavom zaštićena kategorija, da Zakon o radu propisuje trajanje porodiljnog dopusta koji ulazi u radni staž za koji se veže svako daljnje napredovanje u službi, dodatni dani godišnjeg odmora i dr. prava, te da porodiljni dopust imaju pravo koristiti i očevi. Stranka je **upozorena** i na to da svaki akt u ovoj državi mora biti usklađen s Ustavom i zakonima, te da bi se neuvrštavanjem porodiljnog dopusta u letački staž u neravnopravan položaj u odnosu na ostale zaposlenike stavile trudnice i majke, dakle žene, ali i očevi koji bi koristili pravo na porodiljni dopust. Ovakva praksa takođe predstavlja klasični primjer neizravne diskriminacije temeljem spola jer iako se dosljedno primjenjuje na muškarce i žene po svojim učincima u stvarnosti u nepovoljniji položaj dovodi veći broj žena. Isto tako, stranka je upoznata i s tim da Ured pravobraniteljice za sada nema mogućnosti primijeniti svoje ovlasti jer opisana situacija nije rezultirala dovođenjem u neravnopravan položaj žena i muškaraca koji koriste ili su koristili porodiljni dopust u odnosu na žene i muškarce koji isto pravo iz nekih razloga ne koriste ili nisu koristili. Stoga predmetni slučaj za sada nije u nadležnosti Ureda.

6. OPIS SLUČAJA (PRS 01-03/10-51): Pravobraniteljici se obratila D. B. iz Z. pritužbom u kojoj navodi kako je s pravnom osobom A. C. iz Z. zasnovala radni odnos na određeno vrijeme s probnim rokom od 6 mj. Navodi da 5 godina živi u izvanbračnoj zajednici, te da je došla do saznanja da radi ostvarivanja majčinstva mora pribjeći umjetnoj oplodnji, za koju je preduvjet operacija. O tome je izvijestila poslodavca, koji joj je, dva dana nakon isteka probnog roka, otkazao ugovor o radu. Zbog svega toga se osjeća diskriminirano kao žena koja pokušava zanijeti, a smatra da joj je poslodavac, umjesto da zaštititi njezina prava, nezakonito dao otkaz.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je od poslodavca zatražila očitovanje o postupanju u predmetu pritužiteljice, te dostavu dokumentacije, no pritužiteljica je naknadno izvijestila pravobraniteljicu kako odustaje od pritužbe jer je s poslodavcem postigla dogovor oko načina rješavanja radno-pravnog statusa. Stoga je rad po pritužbi obustavljen. Ishod slučaja nije poznat.

7. OPIS SLUČAJA (PRS 01-03/10-13): Pravobraniteljici se pritužila K. J. iz R. navodeći kako joj je HZZO rješenjem retroaktivno ukinuo status osigurane zaposlene osobe i odbio zahtjev za naknadu plaće za bolovanje radi komplikacija u trudnoći.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Razmatranjem izvješća i dokumentacije HZZO-a, pravobraniteljica je utvrdila kako je postupak HZZO-a prema pritužiteljici oblik diskriminacije temeljem spola, budući nepovoljno postupanje temeljem trudnoće nepovoljne učinke proizvodi isključivo za žene. Nadalje, smatra i da nepovoljno postupanje temeljem činjenice da osoba sudjeluje u postupku in vitro oplodnje predstavlja spolnu diskriminaciju. Iz navedenog proizlazi da je HZZO doveo pritužiteljicu u nepovoljan položaj uskrativši joj pravo na naknadu plaće prvenstveno zbog činjenice da je zasnovala svoj radni odnos usprkos liječničkoj preporuci mirovanja za vrijeme in vitro oplodnje. U postupku nikad nije bila osporavana formalna valjanost ugovora o radu, odnosno nema niti jednog dokaza da formalni uvjeti ugovora o radu nisu ispunjeni, već, naprotiv, proizlazi da HZZO nije osporavao kako konkretni ugovor

o radu sadrži sve obvezne parametre propisane zakonom, da je poslodavac redovito ispunjavao svoje zakonske obveze temeljem konkretnog radnog odnosa, odnosno da je pritužiteljica ispunjavala svoje radne zadatke na način na koji se osobno dogovorila s poslodavcem, a koji nije suprotan odredbama radnog zakonodavstva. Stoga je pravobraniteljica HZZO-u uputila **upozorenje** da je odlukom kojom je pritužiteljici retroaktivno ukinut status osigurane osobe temeljem kojeg joj je bila priznata naknada plaće zbog komplikacija u trudnoći i rodiljnog dopusta postupio suprotno ZORS-u te prekršio zabranu nepovoljnog postupanja temeljem trudnoće koja čini oblik diskriminacije na temelju spola. Također je HZZO-u uputila na praksu Europskog suda pravde i dala **preporuku** da napusti tumačenja Pravilnika u slučajevima u kojima uskraćuje naknadu plaće zbog komplikacija u trudnoći i rodiljnog dopusta temeljem ugovora o radu, prema kojem žena u postupku in vitro oplodnje nije u stanju obavljati niti jedan posao.

8. OPIS SLUČAJA (PRS 01-03/10-11): Pravobraniteljici se obratila K. S. iz V. G. pritužbom na rad Državnog inspektorata. Navodi kako je kod svog poslodavca radila suprotno odredbama Zakona o radu (prekovremeni tjedni rad je trajao duže od 40 sati, godišnji odmor je koristila u trajanju od najviše 40 dana, nije mogla ostvariti pravo na slobodne dane unatoč teškoj bolesti člana obitelji), a kad je ostala trudna, poslodavac joj je, kako navodi, odbio dati obrasce plaće da ih odnese HZZO-u, nije joj htio isplatiti plaću za dva mjeseca, spriječen joj je povratak na radno mjesto nakon povratka s rodiljnog dopusta, a poslodavac joj nikada nije uručio ugovor o radu, te joj je na kraju izvanredno otkazao ugovor o radu. Zbog toga se obratila inspekciji rada, no inspektor rada nije izašao na intervenciju uz obrazloženje kako „nisu u mogućnosti napraviti nadzor jer nemaju pristupa“.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je od Državnog inspektorata zatražila izvješće o postupanju u predmetu pritužiteljice, te dostavu dokumentacije. U međuvremenu je pritužiteljica izvijestila pravobraniteljicu kako je pokrenula parnični postupak zbog izvanrednog otkaza ugovora o radu tužbom radi diskriminacije na temelju obiteljskog i bračnog statusa. Navedeno predstavlja prepreku daljnjem postupanju pravobraniteljice, što je priopćeno i pritužiteljici. Iz dostavljenog mišljenja Državnog inspektorata slijedi kako inspektor rada nije izašao na teren jer smatra kako nije ovlašten odlučivati o pojedinačnim pravima radnika, uključujući i mogući nezakoniti otkaz ugovora o radu, jer je navedeno u nadležnosti suda. Ishod slučaja nije poznat.

1.3. ISTRAŽIVANJE - UZROCI JAZA U PLAĆAMA IZMEĐU MUŠKARACA I ŽENA NA HRVATSKOM TRŽIŠTU RADA

Motivi i ciljevi istraživanja

Pravobraniteljica je u razdoblju od listopada do prosinca 2010. godine provela istraživanje sustava plaća u manjem broju uglednih hrvatskih poduzeća.¹³ Istraživanje je bilo motivirano vrlo slabom pozornošću koja se u javnosti posvećuje problemu jaza u plaćama koje žene i muškarci ostvaruju za rad jednake vrijednosti, a posebno paušalnim ocjenama koje se često pojavljuju u javnosti kako je jaz u plaćama rezultat namjerne izravne diskriminacije tj. sustavne prakse poslodavaca da žene i muškarce plaćaju različito za isti posao. Ovako simplificirani pristup problemu jaza u plaćama odvraća pozornost od stvarnih uzroka jaza i time otežava razvoj mjera koje bi trebalo poduzeti kako bi se stalo na kraj jednom od najozbiljnijih i najtvrdokornijih oblika nejednakosti žena u hrvatskom društvu.

Istraživanje je težilo sljedećim ciljevima:

- na primjerima konkretnih poduzeća utvrditi razloge zbog kojih dolazi do jaza u plaćama;
- pokušati identificirati primjere dobre prakse sprječavanja jaza u plaćama koja bi mogla poslužiti kao vodilja ostalim poduzećima;
- analizom konkretne poslovne prakse potaknuti odnosno pridonijeti podizanju kvalitete javne rasprave o stvarnim uzrocima jaza u plaćama žena i muškaraca na hrvatskom tržištu rada i mjerama koje bi trebalo poduzeti kako bi se taj jaz suzbio;
- procijeniti usklađenost prakse hrvatskih poduzeća sa zahtjevima koji u pogledu načela jednakih plaća žena i muškaraca za rad jednake vrijednosti proizlaze iz pravne stečevine Europske unije.

Istraživanje je obuhvatilo tri ugledna hrvatska poduzeća. Kako bi zaštitila interese tih poduzeća koja su dobrovoljno sudjelovala u istraživanju, pravobraniteljica im je zajamčila potpunu anonimnost. No potrebno je naglasiti kako ova tri poduzeća zajedno zapošljavaju između 8000 i 9000 osoba. Štoviše, svako od njih ima poziciju „predvođenika“ u svom području na hrvatskom tržištu. Posebno zanimljivim ih čini činjenica kako sva tri poduzeća imaju vrlo razvijene moderne sustave upravljanja poslovanjem, ali se u pogledu načina definiranja plaća znatno razlikuju. U tom pogledu ona predstavljaju dobar pokazatelj trendova i obrazaca unutar politike plaća u Hrvatskoj.

U pogledu metode istraživanje se prvenstveno oslanjalo na metodu tzv. nekorigiranog jaza. Nekorigirani jaz predstavlja razliku koja postoji između prosječne plaće koju na određenoj tržišnoj razini ostvaruju muškarci i prosječne plaće koju na istoj razini ostvaruju žene. U ovom konkretnom istraživanju nekorigirani jaz se određivao na razini konkretnog poduzeća ili njegovih specifičnih cjelina. No, istraživanje se nije zadovoljilo pukim navođenjem podataka o nekorigiranom jazu u plaćama unutar pojedinačnog poduzeća. Podaci koji se odnose na nekorigirani jaz analizirani su i procjenjivani unutar šireg konteksta koji se odnosi kako na položaj žena i muškaraca unutar određenog poduzeća, tako i na njihov položaj na hrvatskom tržištu rada.

U tom smislu, istraživanje ukazuje na i razmatra vezu između podataka o nekorigiranom jazu i niza podataka o strukturi zaposlenih unutar konkretnog poduzeća, njihovoj dobi, iskustvu ili obrazovanju. Ovakva kontekstualizacija podataka o nekorigiranom jazu ima dvostruku svrhu. S jedne strane na taj način pokušalo se ukazati kako do razlike u plaćama koje za rad jednake vrijednosti ostvaruju žene i muškarci ne dolazi zbog namjernog ili svjesnog korištenja spola kao kriterija razlikovanja od strane poslodavaca, već zbog niza strukturalnih prepreka jednakom položaju žena na tržištu rada i načina na koji ustaljena poslovna praksa perpetuira te oblike strukturalne diskriminacije. S druge strane, kontekstualizacija podataka o nekorigiranom jazu omogućila je istraživanju da identificira ključno pitanje vezano uz pravno tumačenje i primjenu načela spolne jednakosti plaća: do koje mjere bi

¹³ Rezultati istraživanja bit će u cijelosti objavljeni na stranicama Ureda Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova <http://www.prs.hr/>.

poslodavci trebali sudjelovati u odgovornosti za nepovoljne učinke koje za položaj žena proizvodi njihova ustaljena praksa, ne zato jer su svjesno ciljali žene dovesti u nepovoljni položaj već prvenstveno zato jer koriste ustaljene i općeprihvaćene obrasce poslovanja koji su usko vezani uz postojeći podređeni položaj žena na tržištu rada.

Iz navedenog implicitno proizlazi kako se istraživanje odlučilo za metodu nekorigiranog jaza jer ona u biti najbolje odgovara njegovom pravnom karakteru odnosno njegovim specifičnim ciljevima. Tu posebno vrijedi naglasiti kako za razliku od metode korigiranog jaza ova metoda ne pretpostavlja unaprijed predodređenu definiciju spolne diskriminacije, što sudovima i nezavisnim tijelima zaduženim za kontrolu primjene jamstva jednakih plaća žena i muškaraca ostavlja nužno potreban manevarski prostor vrijednosnog prosuđivanja koji zahtjeva ideal stvarne jednakosti spolova, kojeg promiče kako hrvatski tako i EU pravni poredak.

Podaci ustanovljeni tijekom istraživanja:

Poduzeće A

U Poduzeću A ustanovljen je nizak nekorigirani jaz u plaćama na razini cjelokupnog poduzeća odnosno, preciznije, onih jedinica koje posluju isključivo na hrvatskom tržištu rada. U tom smislu u Poduzeću A prosječna ugovorna muška bruto plaća iznosi 8.268 kn, što je tek nešto više od prosječne bruto ženske plaće koja iznosi 8.215 kn. Statistički gledano, u Poduzeću A žene na razini poduzeća (3 analizirane jedinice) zarađuju 99.3% prosječnog iznosa kojeg zarađuju muškarci.

Sagledavajući ovaj podatak u kontekstu cjelokupnog nacionalnog tržišta plaća moglo bi se zaključiti kako je sustav plaća u Poduzeću A izuzetno pozitivan s aspekta jednakosti spolova. Naime, prema službenim podacima Državnog zavoda za statistiku nekorigirani jaz na razini cjelokupnog tržišta iznosi 11.8%. No, ovaj podatak o nekorigiranom jazu na razini Poduzeća A skriva nekoliko problematičnih strana sustava plaća u tom poduzeću. Kad se plaće razmotre na razini posebnih poslovnih jedinica unutar Poduzeća, odnosno na razini konkretnih radnih mjesta, dobije se značajno drugačija slika. Tako u dvije od tri poslovne jedinice koje su bile obuhvaćene ovim istraživanjem žene ostvaruju osjetno nižu plaću.

U Jedinici I prosječna muška ugovorena plaća iznosi 6.782 kn, dok je prosječna mjesečna ženska ugovorena plaća 117 kn niža i iznosi 6.665 kn. Drugim riječima, što se tiče ugovorene plaće, žene u Jedinici I u prosjeku zarađuju oko 98% muške prosječne bruto plaće. U Jedinici II prosječna muška bruto plaća iznosi 7.570 kn, dok je prosječna mjesečna ženska plaća 210 kn niža i iznosi 7.360 kn. Statistički gledano, žena u prosjeku zarađuje 97% iznosa kojeg ostvaruje muškarac u Jedinici II. Za razliku od ove dvije poslovne jedinice, u Jedinici III jaz pogoduje ženama. Prosječna ugovorna ženska plaća u Jedinici III iznosi 10.620 kn, što je 168 kn više od prosječne muške plaće, koja iznosi 10.452 kn. Statistički gledano, to znači da u ovoj grupaciji žene prosječno ostvaruju 101.6% od onog što prosječno zarađuje muškarac.

Ono što razlikuje Jedinicu III od preostale dvije jedinice jest vrsta poslova koji čine tu poslovnu jedinicu i struktura zaposlenika. Jedinica I usredotočena je na poslove distribucije, upravljanje brandovima, upravljanje nabavom, trade marketingom i vođenjem ključnih kupaca. Po svojoj strukturi zaposlenih izraženoj po spolu, Jedinica I je dominantno „muška“. Muškarci dominiraju sa 66% svih zaposlenih. Ova razlika još je veća na upravljačkoj razini, gdje muškarci zauzimaju 74% upravljačkih pozicija unutar jedinice. Jedinica II je usredotočena na poslove istraživanja i razvoja proizvoda, proizvodnju, marketing i veleprodaju. U Jedinici II žene i muškarci su podjednako zastupljeni u strukturi zaposlenih – 51% muškaraca naspram 49% žena. No, muškarci predstavljaju 73% sastava upravljačke strukture. Nasuprot ovim dvjema poslovnim jedinicama stoji Jedinica III, prvenstveno usredotočena na poslove istraživanja, razvoja proizvoda i proizvodnju u farmaceutskom području. U Jedinici III žene

predstavljaju čak 86% zaposlenih. Žene dominiraju i u upravljačkoj strukturi, gdje zauzimaju 83% upravljačkih pozicija unutar ove jedinice.

Unutar poduzeća A analizirane su i plaće na konkretnim radnim mjestima. Tako je npr. utvrđeno kako na onim radnim mjestima koja se tradicionalno smatraju „muškim“ i na kojima dominiraju muškarci, žene ostvaruju značajno niže plaće. Istovremeno, na onim radnim mjestima na kojima dominiraju žene muškarci ostvaruju ili jednaku ili barem ne toliko nižu plaću kao što je ostvaruju žene zaposlene na dominantno muškim radnim mjestima. Na primjer, na radnom mjestu skladištara-viličarista gdje muškarci dominiraju s 97%, žene ostvaruju prosječnu bruto plaću od 4.000 kn, dok muškarci ostvaruju prosjek od 4.652 kn. Štoviše, u konkretnom analiziranom slučaju ustanovilo se da muškarci s jednako godina radnog staža na ovom radnom mjestu ostvaruju čak 1.057 kn višu plaću od žena. Istovremeno, na radnom mjestu administrator, gdje žene dominiraju s 96%, prosječna ženska bruto plaća iznosi 5.336 kn, dok muška iznosi 5.200 kn.

Štoviše, neka dobro plaćena radna mjesta u Poduzeću A na kojima dominiraju žene pokazuju kako činjenica da su žene dominantne u strukturi zaposlenih na određenom radnom mjestu ne znači nužno kako će u prosjeku ostvariti i višu plaću. Najbolji primjer je radno mjesto farmaceuta. Prosječna bruto plaća za ovo radno mjesto U Poduzeću A iznosi za hrvatske prilike značajnih 14.023 kn. Istovremeno, muškarci predstavljaju tek 8% ukupnog broja zaposlenih na ovom radnom mjestu. No, prosječna muška bruto plaća za ovo radno mjesto iznosi čak 17.549 kn, što je i više nego osjetnih 3.820 kn više od prosječne ženske bruto plaće koja iznosi 13.729 kn. Istraživanje je ustanovilo kako je ovako visoka razlika rezultat određenih tržišnih čimbenika. Naime, manji broj muških zaposlenika na ovom radnom mjestu ostvaruje izuzetno visoke plaće jer je to bio uvjet pod kojim su Poduzeću A bili spremni prodati obrte koji su bili u njihovom vlasništvu, a koje je poduzeće htjelo otkupiti kao dio poslovne strategije širenja.

No usprkos činjenici da ona nije rezultat svjesnog podcjenjivanja rada žena, ovako visoka razlika u plaćama žena i muškaraca za isti posao s pravnog stajališta predstavlja problem. Naime, prema tumačenju zabrane spolne diskriminacije u pogledu plaća koje je dominantno u pravnoj stečevini EU, svaka razlika u plaći koju za isti rad primaju osobe različitog spola predstavlja prima facie diskriminaciju. To ukratko znači kako je na poslodavcu teret odgovornosti uvjeriti sud da je bio svjestan negativnih učinaka njegove poslovne politike za jamstvo jednakih plaća žena i muškaraca za isti rad ili rad jednakih vrijednosti te da je poduzeo sve razumne mjere kako bi uklonio tako visoku razliku.

Poduzeće B

U Poduzeću B zaposleno je 5.927 osoba, od čega 3808 muškaraca i 2119 žena. Statistički gledano, u ukupnom broju zaposlenih u Poduzeću B žene predstavljaju tek 35.75%. U tom smislu Poduzeće B je u statističkom smislu dominantno „muško“ poduzeće.

Istovremeno, istraživanje je ustanovilo kako značajna podzastupljenost žena u strukturi zaposlenih u Poduzeću B nije našla svoj odraz u razlikama u plaćama žena i muškaraca na razini poduzeća. Prosječna bruto muška plaća u Poduzeću B tako iznosi 10.158 kn, što je tek nešto više od prosječne ženske plaće koja iznosi 10.075 kn. Statistički gledano, na razini ovog poduzeća žene u prosjeku zarađuju 99.1% prosječne muške bruto plaće.

Ovakva relativna spolna ujednačenost pristupna je u platnim razredima. Najniži platni razred I sadrži samo 9 radnih mjesta i svih 9 zauzimaju muškarci. Prosječna bruto plaća u ovom razredu iznosi 5.150 kn.

Žene zauzimaju 63.4% radnih mjesta u platnom razredu II. Istovremeno, prosječna ženska bruto plaća u ovom platnom razredu na kraju 2010. god. iznosila je 6.667 kn, dok je muška bila gotovo jednaka i iznosila je 6.648 kn. Slično je i s platnim razredom III. i IV. U platnom razredu III. žene zauzimaju 63.7% radnih mjesta, ali je prosječna bruto ženska plaća od 7.333 kn tek nešto viša od muške plaće koja

iznosi 7.199 kn. U platnom razredu IV. žene čine 63%. No, ženska prosječna plaća u IV. razredu iznosi 7.682 kn, a muška nešto viših 7.789 kn.

Platni razred V. se razlikuje od prethodnih 4 jer je u ovom platnom razredu jaz u spolnoj zastupljenosti popraćen jazom u plaćama u korist muškaraca. Žene zauzimaju 43.5% svih radnih mjesta ovog platnog razreda. Istovremeno njihova plaća iznosi 8.756 kn, što je osjetnih 363 kn niže od prosječne muške bruto plaće koja iznosi 9.119 kn.

U platnom razredu VI., u kojem žene čine 55.5%, nalazimo ponovno ujednačene plaće gdje prosječna ženska bruto plaća iznosi 10.915 kn, a muška 10.881 kn. Slično je i sa VII. platnim razredom, gdje žene čine 53.6%, a njihova prosječna bruto plaća iznosi 13.047 kn, što je podjednako prosječnoj muškoj plaći od 12.943 kn.

Značajniji jaz u plaćama u korist muškaraca nalazimo u platnom razredu VIII., što je u kontrastu s podjednakom zastupljenošću žena na tim radnim mjestima. Naime, žene u tom razredu čine 51.5%, ali je njihova prosječna bruto plaća od 19.589 kn za 1.152 kn niža od prosječne muške plaće koja iznosi 20.741 kn. No ova razlika u VIII. razredu je dobrim dijelom poništena razlikom u korist žena u onim plaćama koje su određene posebnim ugovorima za radna mjesta koja nisu definirana Pravilnikom o sistematizaciji radnih mjesta i za koja plaću posebnom odlukom određuje Upravni odbor. Žene drže 51.7% takvih ugovora. No, njihova prosječna bruto plaća iznosi 26.363 kn, što je 1.978 kn više od prosječne muške plaće koja iznosi 24.385 kn.

Slika poprima nešto neujednačenije tonove kad se u obzir uzme raspodjela plaća prema spolu unutar zasebnih poslovnih područja u Poduzeću B.

Tako u poslovnom području Funkcija podrške i upravljanja Predsjednika uprave, gdje predstavljaju 59.04% zaposlenih, žene u prosjeku ostvaruju nižu plaću. Prosječna muška bruto plaća u ovom poslovnom području iznosi 17.074 kn, dok je ženska čak 2.856 kn niža i iznosi 14.218 kn.

Značajnije razlike u plaćama na štetu žena također nalazimo i u poslovnim područjima Poslovna jedinica za poslovne korisnike, gdje žene predstavljaju 60% zaposlenih. Usprkos tome prosječna muška plaća u tom području iznosi 11.585 kn, što je 2.793 kn više od prosječne ženske plaće koja iznosi 8.792. Ujednačenije plaće nalazimo u poslovnom području Funkcija podrške i upravljanja za financije i u poslovnom području Poslovna jedinica za privatne korisnike. U poslovnom području Funkcija podrške i upravljanja za financije žene predstavljaju 58.52% zaposlenih, ali je prosječna muška bruto plaća opet viša i iznosi 11.428 kn, dok ženska iznosi 11.084 kn.

U poslovnom području Poslovna jedinica za privatne korisnike žene predstavljaju 58.75% zaposlenih. Ipak, prosječna muška bruto plaća iznosi 8.475 kn, dok ženska iznosi 8.438 kn.

S druge strane, žene ostvaruju višu prosječnu plaću u dva poslovna područja. U poslovnom području Funkcija podrške i upravljanja za ljudske resurse, gdje su žene izuzetno dominantne u strukturi zaposlenih i predstavljaju 83.51% zaposlenih, prosječna ženska bruto plaća iznosi 12.812 kn, što je za 1.822 kn više od prosječne muške plaće koja iznosi 10.990 kn.

Iznenađenje je bilo poslovno područje za Tehničke funkcije. Naime, u tom području zaposlen je daleko najveći broj osoba u Poduzeću B i stoga je značajno kako u ovom području muškarci čine 87.61% zaposlenih. No, usprkos tome prosječna muška bruto plaća iznosi 9.874 kn, što je za 1.376 kn manje od prosječne ženske plaće koja u ovom izrazito muškom području iznosi 11.250 kn.

Ovi podaci koji opisuju odnos zastupljenosti spolova u strukturi zaposlenih i nekorrigirani jaz u plaćama unutar određenih poslovnih područja ukazuju na povezanost tzv. horizontalne segregacije na tržištu rada (činjenica da postoje određene profesije u kojima se dominantno zapošljavaju osobe jednog spola) i jaza u plaćama koje ostvaruju žene i muškarci u domaćim poduzećima.

Poduzeće C

Poduzeće C predstavlja jedno od najprepoznatljivijih hrvatskih poduzeća s izuzetno dugom tradicijom poslovanja što ga, bez sumnje, čini predvodnikom u njegovom proizvodnom području. Osnovna djelatnost kojom se bavi Poduzeće C je prehrambena proizvodnja.

Kao i prethodna dva poduzeća, Poduzeće C je po spolnoj strukturi zaposlenih dominantno „muško“ poduzeće. Istraživanje je ustanovilo kako su žene u ukupnom broju zaposlenih u Poduzeću C (pod)zastupljene s 27.7%, odnosno zauzimaju tek 162 radna mjesta dok, usporedbe radi, muškarci zauzimaju 422 radna mjesta. Ono što razlikuje Poduzeće C od preostala dva jest to da se podzastupljenost na razini cjelokupnog poduzeća reflektira i u svim zasebnim skupinama radnih mjesta. Ne postoji niti jedna skupina radnih mjesta unutar Poduzeća u kojoj prevladavaju žene.

U skladu s ovakvim podacima nije iznenađujuće kako je i u Poduzeću C prosječna bruto muška plaća viša od ženske plaće. Prosječna muška bruto plaća iznosi 5.535 kn, što je za 247 kn više od prosječne ženske bruto plaće, koja iznosi 5.288 kn. Drugim riječima, u Poduzeću C žena, prema nekorigiranom prosjeku, zarađuje 95.5% onoga što zarađuje muškarac. Iako viši nego u druga dva poduzeća, ovakav jaz je još uvijek značajno manji od nacionalnog jaza koji na razini cjelokupnog tržišta iznosi oko 11%, a u području djelatnosti prerađivačka industrija, u koje pripada Poduzeće C, čak 24%. Istovremeno, zanimljivo je bilo primijetiti kako u Poduzeću C najvišu plaću na razini poduzeća ostvaruje žena. Najviša muška plaća na razini poduzeća iznosi 13.028 kn, dok je najviša ženska plaća čak 472 kn viša i iznosi 13.500 kn. Štoviše, najniža muška plaća na razini Poduzeća iznosi 2.876 kn, što je za 114 kn niže od najniže ženske plaće koja iznosi 2.990 kn. Ovakav podatak načelno se uklapa u raspodjelu žena i muškaraca unutar skupina radnih mjesta u Poduzeću C.

Naime, iako podzastupljene u svim skupinama, žene su najviše prisutne u skupini koja obuhvaća upravljačka radna mjesta gdje čine 46.6% zaposlenih, tj. zauzimaju 14 od 30 upravljačkih pozicija. Od ukupnih 157 rukovoditeljskih radnih mjesta žene zauzimaju 62 mjesta, tj. 39.4%. Radnici u proizvodnji zauzimaju 115 radnih mjesta unutar Poduzeća. U tom broju žene su zastupljene s 36.5% odnosno 42 radna mjesta. Čak 223 radna mjesta unutar poduzeća C pripada voditeljima i referentima. U toj skupini poslova žene su izrazito podzastupljene te zauzimaju tek 19.7% odnosno 44 radna mjesta. Situacija je još ozbiljnija u odnosu na radna mjesta skladištara. Od 59 skladištara niti jedno radno mjesto iz ove skupine poslova ne zauzima žena.

Kao i kod prethodna dva poduzeća, ovakvi podaci prilično čvrsto ukazuju na povezanost jaza u plaćama s horizontalnom segregacijom na tržištu rada. Istovremeno, kao i kod prethodna dva poduzeća, zabrinjava činjenica kako usprkos tome da je veći udio svih zaposlenih žena u Poduzeću nego muškaraca zaposlen na zahtjevnijim, a time i bolje plaćenim radnim mjestima – žene još uvijek ostvaruju nižu prosječnu plaću. U tom smislu istraživanje je također ustanovilo podatke koji ukazuju na povezanost jaza u plaćama s nejednakom raspodjelom obveza unutar obitelji, a posebno onih koje se tiču brige za djecu.

Podaci o prosječnim muškim i ženskim plaćama prema duljini radnog staža unutar Poduzeća C ukazuju na nepovoljan utjecaj rodno-uvjetovane neravnomjerne raspodjele odgovornosti unutar obitelji. Prikupljeni podaci tako ukazuju kako je najznačajniji jaz u plaćama prisutan u skupinama zaposlenih s 5-10 godina staža, odnosno s 10-15 godina staža. Tako unutar skupine zaposlenih s 5-10 godina staža prosječna muška plaća iznosi 5.261 kn, što je 1.021 kn više od prosječne ženske plaće koja iznosi 4.240 kn. Slično, unutar skupine zaposlenih s 10-15 godina staža prosječna muška plaća iznosi 6.135 kn, što je 864 kn više od prosječne ženske plaće koja iznosi 5.271 kn. U ostalim skupinama jaz je znatno manji. Tako npr. unutar skupine zaposlenih s 15-20 godina staža prosječna muška plaća iznosi 6.539 kn, što je gotovo jednako prosječnoj žensku plaći koja iznosi 6.529 kn. Unutar skupine zaposlenih s 25-30 godina staža prosječna muška plaća iznosi 7.174 kn, što je 62 kn više od prosječne ženske plaće koja iznosi 6.380 kn. U skupini zaposlenih s 30-35 godina staža žene čak ostvaruju višu prosječnu plaću. Tako

muška prosječna plaća iznosi 5.067 kn, što je 212 kn niže od prosječne ženske plaće koja iznosi 5.279 kn. Jedini izuzetak je skupina zaposlenih s 20-25 godina staža, gdje muškarci u prosjeku ostvaruju čak 1.507 kn višu plaću. Ovakvi podaci, prema kojima je jaz najveći u onim dobnim skupinama u kojima žene najčešće izbjavaju s posla kako bi brinule o djeci, idu u korist pretpostavci kako nejednakost spolova u pogledu raspodjele obiteljskih obveza ima negativan utjecaj na plaće žena te tako dodatno slabi njihov položaj na tržištu rada.

Zaključci istraživanja:

1) Podaci prikupljeni tijekom istraživanja daju čvrstu podršku polaznoj pretpostavci kako jaz u plaćama na hrvatskom tržištu rada nije posljedica svjesnog ili sustavnog nepovoljnog postupanja prema ženama zbog njihove spolne pripadnosti.

2) Podaci koji su prikupljeni i analizirani tijekom istraživanja ukazuju na to da je jaz u plaćama koje ostvaruju žene i muškarci usko povezan s horizontalnom segregacijom na tržištu rada. Tu treba naglasiti nekoliko aspekata.

Prvo, istraživanje je ustanovilo kako je u sva tri ugledna poduzeća koja su sudjelovala u istraživanju nekorrigirani jaz u plaćama utvrđen na razini cjelokupnog poduzeća značajno niži od nekorrigiranog jaza na razini nacionalnog tržišta rada ili odgovarajućih područja djelatnosti na nacionalnom tržištu. No, ono što je nemoguće ne primijetiti u kontekstu ovog nalaza jest činjenica kako su po svojoj strukturi zaposlenih sva tri poduzeća izrazito muška. Ovaj kontrast sugerira kako visina plaća koju ostvaruju žene za svoj rad na domaćem tržištu rada u određenoj mjeri ovisi o privlačnosti te vrste posla muškarcima.

Drugo, bez obzira na relativno uzak jaz na razini poduzeća, istraživanje je utvrdilo kako se taj jaz značajno širi kad se plaće analiziraju prema posebnim skupinama radnih mjesta odnosno poslova. Ono što značajno pridonosi relativnoj ujednačenosti „ženskih“ i „muških“ prosječnih plaća u dominantno muškim poduzećima, jest činjenica kako veliki udio žena koje su zaposlene u tim poduzećima uglavnom zauzima srednje i bolje plaćena administrativna i upravljačka radna mjesta unutar poduzeća, dok su značajno podzastupljene na tradicionalno „muškim“ poslovima s nižom plaćom.

Tu treba napomenuti i kako su žene odsutne iz tehničkih i fizičkih skupina poslova koje društvo tradicionalno percipira kao muške. Još važnije, podzastupljenost žena na razini poduzeća u pravilu prati i njihova podzastupljenost u upravljačkim pozicijama. No, zbog manjeg broja žena u ukupnom broju zaposlenih, jedna žena koja radi na dobro plaćenom radnom mjestu u dominantno muškom poduzeću značajnije podiže prosjek „ženske“ plaće unutar poduzeća nego što jedan muškarac koji radi na istom radnom mjestu podiže prosjek „muške“ plaće.

Treće, određeni podaci koje je istraživanje prikupilo sugeriraju kako je položaj žena koje rade na tradicionalno muškim radnim mjestima osjetno teži nego položaj muškaraca koji rade na radnim mjestima na kojima dominiraju žene, što se odražava i u njihovoj plaći. Naime, plaće koje žene ostvaruju na tradicionalno muškim radnim mjestima u pravilu su niže od plaća njihovih kolega, dok to nikako nije pravilo s plaćama koje ostvaruju muškarci na dominantno ženskim pozicijama.

Četvrto, poduzeća s dominantno muškom strukturom zaposlenih favoriziraju srednje i visoko obrazovane žene. No indikativno je da usprkos činjenici što veći udio žena zaposlenih u nekom poduzeću u pravilu radi na stručno zahtjevnijim radnim mjestima, žene svejedno ostvaruju nižu prosječnu plaću od muškaraca. Tu treba naglasiti kako je istraživanje utvrdilo kako nije rijetkost da žene na upravljačkim pozicijama ostvaruju nižu plaću nego njihovi kolege na radnim mjestima unutar te skupine.

3) Podaci prikupljeni tijekom istraživanja pokazuju da je u dominantno muškim poduzećima mogućnost pristupa žena višim razinama piramidalne strukture radnih mjesta unutar poduzeća

izuzetno važna za jednakost njihovih plaća. Nekorigirani jaz u plaćama u poduzećima koja su sudjelovala u istraživanju znatno je manji od nacionalnog prosjeka upravo zato jer je relativno visok udio žena zaposlenih u tim poduzećima zaposlen na radnim mjestima koja su stručno zahtjevnija te stoga i bolje plaćena.

Istovremeno, podaci prikupljeni tijekom istraživanja sugeriraju da su žene još uvijek značajnije podzastupljene na upravljačkim pozicijama usprkos činjenici što je veći udio žena nego muškaraca visokoobrazovan, odnosno što je veći udio žena unutar poduzeća osposobljen za rad na višim pozicijama jer se zapošljavaju na radna mjesta koje bi trebale pružati bolju priliku za napredovanje na najviše pozicije. Podaci ove vrste upozoravaju na moguću prisutnost vertikalne segregacije unutar poduzeća.

Posebno zabrinjava što su tijekom istraživanja utvrđeni podaci koji ukazuju kako su, usprkos tome što je veći udio ukupnog broja žena u zaposlenih u sva tri poduzeća zaposlen na radnim mjestima koja su stručno zahtjevnija te stoga i bolje plaćena, žene u tim poduzećima ipak u prosjeku manje plaćene.

S jedne strane ovaj podatak zabrinjava jer sugerira kako je rad žena podcijenjen. Preciznije, sugerira kako se vrijednost ili kvaliteta njihova rada vrednuje prema kriterijima koji nisu jednaki kriterijima koji se koriste pri ocjenjivanju rada kojeg obavljaju muškarci. Potrebno je provesti šire istraživanje koje bi potvrdilo ili osporilo ovu indiciju koja proizlazi iz podataka prikupljenih u ovom istraživanju.

S druge strane, određeni podaci prikupljeni tijekom istraživanja sugeriraju kako je ova kontradikcija dobrim dijelom posljedica nejednakosti žena i muškaraca unutar obitelji. Prikupljeni podaci pokazuju kako žene u dobi kad je najvjerojatnije da dolazi do zasnivanja obitelji u prosjeku zarađuju osjetno manje od muškaraca iste dobi. To bi značilo da rodno-uvjetovana nejednakost u raspodjeli brige za djecu između spolova, koja stavlja veći teret odgovornosti na žene, ne samo da slabi njihovu natjecateljsku poziciju na tržištu rada već i proizvodi negativne učinke za njihovu mogućnost zarade.

- 4) Analiza prakse određivanja plaća unutar tri poduzeća koja su sudjelovala u istraživanju pokazala je da bi hrvatska poduzeća mogla imati određenih problema sa zadovoljavanjem pravnih standarda koji u pravnom poretku Europske unije proizlaze iz načela jednakosti plaća žena i muškaraca. Tu je potrebno naglasiti nekoliko aspekata.

Prvo, hrvatska poduzeća mogla bi imati problema sa zahtjevima koje je Europski sud pravde postavio u pogledu definiranja plaća. U mjeri u kojoj hrvatska poduzeća koriste osnovnu plaću koja je fiksno precizirana ugovorom o radu na određenom radnom mjestu s definiranim radnim zadacima kako bi nagradila rezultate ostvarene u razdoblju koje je prethodilo definiranju osnovne plaće, doći će u izravan sukob s doktrinarnim stajalištem Europskog suda prema kojem osnovna plaća mora biti određena isključivo prema stupnju zahtjevnosti konkretnog radnog mjesta. To ne znači kako poslodavci ne mogu nagrađivati predanost i kvalitetu rada svojih zaposlenika. No taj oblik nagrađivanja mora biti odvojen od osnovne plaće. Još važnije, taj varijabilni dio plaće mora biti rezultat jasno postavljenih kriterija nagrađivanja i ne smije biti nerazmjerno visok u odnosu na osnovni dio plaće.

Nadalje, u mjeri u kojoj hrvatska poduzeća vezuju visinu plaće uz staž vjerojatno je kako će doći u sukob s jamstvom zabrane neizravne diskriminacije u pogledu određivanja plaća žena i muškaraca za rad jednake vrijednosti. Naime, nagrađivanje staža nije diskriminatorno per se. No, ako ova praksa dovodi do nižih plaća većeg broja žena nego muškaraca, na poslodavcu je obveza da dokaže kako mu je takva praksa uistinu nužna kako bi ostvario neki konkretan poslovni cilj.

Drugo, vrlo je vjerojatno kako će hrvatski poslodavci imati problema sa zahtjevima koje je Europski sud pravde postavio u izuzetno važnoj odluci C-381/99 Brunnhofer. Naime, istraživanje je utvrdilo kako unutar nekih skupina radnih mjesta za koja je razumno pretpostaviti kako su po svojoj vrijednosti podjednaka, postoje osjetne razlike u plaćama koje na tim radnim mjestima ostvaruju žene i muškarci. Sama činjenica da postoji razlika nije diskriminacija per se. No prema Brunnhofer doktrini, svaka razlika u plaći koju za posao jednake vrijednosti ostvaruju žene i muškarci mora biti opravdana kroz

strogo postavljen test razmjernosti. Test razmjernosti mora pokazati kako praksa prema kojoj poslodavac plaća radnika više nego radnicu za posao iste vrijednosti služi ostvarenju važnog poslovnog cilja koji ni na koji način nije vezan uz njihovu spolnu pripadnost, kako je stvarno pogodna za ostvarivanje tog cilja u praksi i kako ne postoji niti jedna druga mjera kojom se taj cilj može ostvariti ali uz manju razliku u plaćama žena i muškaraca.

Treće, vjerojatno je kako će hrvatski poslodavci imati određenih problema zbog nedovoljne transparentnosti sustava sistematizacije radnih mjesta odnosno sustava vrednovanja zahtjevnosti konkretnih radnih mjesta. Naime, Europski sud pravde smatra kako je u slučaju nedovoljno transparentnog sustava određivanja plaća sama činjenica da veći broj osoba jednog spola ostvaruje nižu prosječnu plaću od osoba drugog spola dovoljna da sud zaključi kako je došlo do prima facie diskriminacije.

Četvrto, u mjeri u kojoj je jaz u plaćama unutar hrvatskih poduzeća uzrokovan činjenicom kako su skupine poslova u kojima dominiraju muškarci bolje plaćene od onih skupina poslova u kojima dominiraju žene, hrvatska poduzeća mogla bi biti podvrgnuta strogoj kontroli kriterija zapošljavanja i napredovanja kako bi se utvrdilo imaju li žene i muškarci uistinu jednaku priliku zaposliti se na radnom mjestu koje se tradicionalno percipira kao „muško“ ili „žensko“.

- 5) Analiza razloga zbog kojih dolazi do jaza u plaćama žena i muškaraca pokazuje kako je vrlo vjerojatno da postojeća zakonodavna antidiskriminacijska jamstva neće biti dovoljna da se postojeći jaz na štetu žena suzbije u dogledno vrijeme.

Glavni uzrok jaza u plaćama nije namjerno ili svjesno nepovoljno postupanje poslodavaca prema ženama. Glavni uzrok jaza su strukturalne prepreke jednakosti žena koje proizlaze iz samog načina na koji društvo definira cijeli niz svojih svakodnevnih odnosa vodeći se prije svega interesima i potrebama osoba muškog spola odnosno roda. Podaci do kojih je došlo istraživanje čvrsto ukazuju na to da je glavni uzrok jaza rodno-uvjetovana percepcija različitih poslova kao prikladnijih za osobe jednog ili drugog spola, koja dovodi do horizontalne, posredno i vertikalne segregacije spolova na tržištu rada. Štoviše, ta segregacija je popraćena još jednom strukturalnom preprekom, tj. činjenicom kako na tržištu poslovi u kojima dominiraju muškarci ostvaruju veću cijenu. Istraživanje je također pokazalo kako stvaranju jaza pridonosi činjenica kako žene snose nerazmjerno velik teret odgovornosti vezane uz brigu za djecu.

Postojeća antidiskriminacijska jamstva bila bi učinkovita kad bi hrvatska tijela zadužena za njihovu primjenu, što se prvenstveno odnosi na sudove, uspješno odgovorila na ključno pitanje koje ta jamstva postavljaju pred njih u svjetlu navedenih činjenica vezanih uz podređeni položaj žena na tržištu rada: do koje mjere se poslodavce može smatrati odgovornima za korištenje ustaljenih oblika poslovanja koji su usko vezani uz gore navedene strukturalne prepreke nejednakosti žena, a koji bez obzira što poslodavci nisu bili svjesni njihove spolne odnosno rodne uvjetovanosti perpetuiraju i dodatno učvršćuju podređeni položaj žena na tržištu rada.

Kako zbog ograničenog iskustava koja hrvatska provedbena tijela imaju u pogledu provedbe antidiskriminacijskih jamstava nije od njih realno očekivati da će u dogledno vrijeme izgraditi doktrinu koja bi uspješno odgovorila na ključnu dilemu koja ta jamstva pred njih postavljaju, potrebno je razviti sustav pozitivnih mjera koje bi odredile na koji način su poslodavci obvezni pridonijeti uklanjanju opisanih strukturalnih prepreka jednakosti žena na tržištu rada kako bi se u praksi postigla stvarna jednakost plaća žena i muškaraca. Ovome u korist ide i činjenica kako Zakon o ravnopravnosti spolova dopušta i upućuje na pozitivne mjere kao sredstvo postizanja stvarne jednakosti žena i muškaraca. Ta mogućnost do sada nije korištena u praksi.

1.4. ISTRAŽIVANJE SUDSKE PRAKSE U PODRUČJU ANTIDISKRIMINACIJSKE ZAŠTITE

Svrha istraživanja

Pravobraniteljica je u razdoblju od listopada 2010. godine do prosinca 2010. godine provela istraživanje sudske prakse u području antidiskriminacijske zaštite.¹⁴ Cilj istraživanja bio je osigurati osnovni uvid u način na koji hrvatski sudovi tumače i primjenjuju neka temeljna antidiskriminacijska jamstva kao što su zabrana izravne diskriminacije, zabrana neizravne diskriminacije ili zabrana seksualnog uznemiravanja odnosno uznemiravanja temeljem spola.

Istraživanje je pošlo od pretpostavke da je u pogledu razumijevanja sadržaja odnosno opsega i dosega antidiskriminacijskih jamstava sudska praksa u najmanju ruku jednako važna kao i sam zakonski tekst. Ovakva pretpostavka temelji se na karakteru antidiskriminacijskih jamstava za koje se hrvatski pravni poredak opredijelio u zadnjih desetak godina, prvenstveno kako bi udovoljio zahtjevima usklađivanja s pravnim poretkom Europske unije. U tom smislu antidiskriminacijska jamstva koja nalazimo u Zakonu o ravnopravnosti spolova (NN 82/08) i u Zakonu o suzbijanju diskriminacije (NN 85/08), baš kao i njihove zrcalne odredbe koje nalazimo u odgovarajućim EU direktivama iz kojih su preuzete, imaju pravnu formu tzv. standard odredbi. Glavna karakteristika standard odredbi je njihov izričito otvoren izričaj. Standard odredbe nemaju precizno značenje koje je moguće utvrditi konvencionalnom semantičko-gramatičkom analizom značenja pojedinih riječi odredbe, već su podložne različitim vrijednosno usmjerenim tumačenjima. Umjesto lako primjenjivih pravila postupanja, ova vrsta pravnih normi pruža načelne smjernice koje provedbenim tijelima daju određeni okvir za donošenje odluka. No, unutar tog okvira, na provedbenim tijelima je odgovornost da na temelju konkretnih činjenica pojedinačnih predmeta razviju praktična doktrinarna rješenja koja će štititi i promicati interese i vrednote za koje smatraju da će pridonijeti ostvarivanju ideala stvarne jednakosti žena i muškaraca odnosno, u slučaju ZSD-a, drugih društvenih skupina kojima pravni poredak pruža posebnu zaštitu kako bi spriječio perpetuiranje te uklonio njihov društveno podređeni položaj.

U tom smislu ovo istraživanje imalo je za cilj uputiti na konkretna doktrinarna rješenja vezana uz primjenu antidiskriminacijskih jamstava koja su se do sada razvila u sudskoj praksi. Posebno je važno naglasiti kako je istraživanje također pokušalo pružiti konstruktivnu analizu tih doktrinarnih rješenja s aspekta pravnih stajališta koja su se uz ista antidiskriminacijska jamstva razvila kroz praksu Europskog suda pravde kao najvišeg sudskog tijela u pravnom poretku Europske unije. Istraživanje je uzelo praksu Europskog suda pravde kao određeni okvir analize postojeće sudske prakse jer je krenulo od stajališta kako se obveza usklađivanja domaćeg pravnog poretka s pravnom stečevinom Europske unije odnosi i na hrvatske sudove kao predstavnike jedne od triju nezavisnih grana državne vlasti. Drugim riječima, obveza usklađivanja ne obuhvaća samo obvezu harmonizacije zakonskih normi, već i obvezu stvarne primjene tih zakonskih odredbi u svjetlu vrednota i ciljeva kojima te odredbe služe u pravnom poretku Europske unije. U pogledu antidiskriminacijskih jamstava u području jednakosti spolova ova obveza usklađene primjene izričito je propisana čl. 4. Zakona o ravnopravnosti spolova koji određuje kako se antidiskriminacijska jamstva iz tog Zakona neće tumačiti suprotno njihovom značenju i svrsi u pravnoj stečevini Europske unije.

14

Rezultati istraživanja bit će u cijelosti objavljeni na internetskim stranicama Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova <http://www.prs.hr/>.

Opseg istraživanja

Zbog ograničenih finansijskih sredstva istraživanje je imalo ograničen opseg i prvenstveno je bilo usredotočeno na praksu Općinskog građanskog suda u Zagrebu (OGSZ). Uz praksu OGSZ-a istraživanje je uključilo i jedan dio odluka Županijskog suda u Zagrebu (ŽSZ). Najveći dio tih odluka nalazi se u elektroničkoj bazi podataka sudske prakse OGSZ-a „Supra“, a manji dio je uzet iz arhive samog Županijskog suda. Uz odluke OGSZ-a i ŽSZ-a istraživanje je također uključilo odluke Vrhovnog suda Republike Hrvatske koje su dostupne kroz elektroničku bazu podataka VS-a.

Istovremeno, treba u obzir uzeti nekoliko činjenica. Prvo, OGSZ je najveći sud u Hrvatskoj, kako po broju sudaca i sutkinja, tako i po broju predmeta. Štoviše, u Zagrebu se nalazi kako najveći broj odvjetničkih ureda, tako i najveći broj poslodavaca. U tom smislu, bilo je razumno pretpostaviti kako će OGSZ, a slijedom linije nadležnosti i ŽSZ, imati najviše iskustva s antidiskriminacijskim sporovima.

Drugo, OGSZ vodi svoju elektroničku bazu podataka. Ta baza uključuje ne samo odluke OGSZ-a, već i značajan dio odluka ŽSZ-a koje su donesene u žalbenom postupku povodom prvostupanjskih odluka OGSZ-a. Kad se praksi OGSZ-a i ŽSZ-a priključi praksa VSRH-a, dobije se uzorak sudske prakse za koji je razumno pretpostaviti da objektivno prikazuje glavna obilježja sudske prakse u području primjene antidiskriminacijske zaštite koja je reprezentativna za čitav pravni poredak Republike Hrvatske ili barem njegov najveći dio.

Istraživanje je bilo prvenstveno usredotočeno na sudsku primjenu antidiskriminacijskih jamstava u području jednakosti spolova. No, istraživanje je uzelo u obzir i činjenicu da su sporovi vezani uz spolnu diskriminaciju još uvijek relativno rijetki. Zato je istraživanje obuhvatilo i sudske odluke u antidiskriminacijskim sporovima temeljem drugih osnova jer se vodilo pretpostavkom kako te odluke pružaju uvid u cijeli niz doktrinarnih postavki koje će biti jednako značajne kako u sporovima povodom spolne diskriminacije, tako i u onima povodom etničke, vjerske ili diskriminacije neke druge vrste. Ova pretpostavka temelji se na činjenici kako hrvatski zakonodavni okvir propisuje ista antidiskriminacijska jamstva kao što je zabrana izravne i neizravne diskriminacije, zabrana uznemiravanja, zabrana segregacije ili raspodjela tereta dokazivanja za sve diskriminacijske osnove bez obzira na razlike u njihovom karakteru. Istovremeno, činjenica je kako hrvatski sudovi nemaju široko razvijeno iskustvo u pogledu primjene antidiskriminacijskih jamstava niti su hrvatski suci i sutkinje, odnosno odvjetnice i odvjetnici, tijekom svog pravnog obrazovanja osposobljavani za primjenu ove vrste prava. S tog aspekta bilo je razumno pretpostaviti kako će hrvatski sudovi, barem dok ne steknu značajnije iskustvo, istovjetno primjenjivati antidiskriminacijska jamstva bez obzira na konkretnu osnovu diskriminacije. Stoga se može očekivati kako će doktrinarne dileme, problemi i njihova rješenja biti manje-više isti u većini antidiskriminacijskih sporova bez obzira na suspektnu osnovu.

Istraživanje se sastojalo od dva dijela. U prvom dijelu istraživanje je bilo usredotočeno na prikupljanje statističkih podataka koji bi mogli ukazati na određene trendove razvoja sudske prakse u ovom području. U drugom dijelu, istraživanje se bavilo analizom konkretnih prikupljenih odluka kako bi ukazalo na određena doktrinarna obilježja sudske prakse u ovom području.

Utvrđeni brojčani podaci

Vezano uz statističke pokazatelje, pravobraniteljica je temeljem svojih ovlasti iz čl. 26. Zakona o ravnopravnosti spolova zatražila od OGSZ-a da joj dostavi sve dostupne podatke o sporovima povodom bilo kojeg oblika i vrste diskriminacije. **Štoviše, zahtjev nije bio ograničen na sporove čiji je tužbeni zahtjev bio izričito temeljen na jednoj od zakonskih odredbi kojima se zabranjuje diskriminacija. Zahtjev se odnosio na sve sporove u kojima se na neki način pojavilo pitanje diskriminacije.** Temeljem ovako postavljenog zahtjeva OGSZ je proveo pretragu svoje elektroničke baze podataka kako bi identificirao odgovarajuće odluke i sporove koji se vode pred OGSZ-om. Uz analizu baze podataka Predsjednica OGSZ-a uputila je cirkularni upit sucima i sutkinjama Suda o sporovima u kojima su se

susreli s pitanjem diskriminacije. Ovdje treba posebno naglasiti kako ovo istraživanje ne bi bilo moguće bez suradnje Općinskog građanskog suda u Zagrebu

Na temelju ovako izvedenog istraživanja, OGSZ ustanovio je kako se od siječnja 2005. godine do prosinca 2010. godine na OGSZ-u vodilo ili se još uvijek vodi 89 prvostupanijskih sporova u kojima se na neki način pojavilo pitanje diskriminacije. Od 89 prvostupanijskih sporova 21 je okončan tijekom navedenog razdoblja. Od 21 okončanog spora 8 ih je okončano presudom, 8 povlačenjem tužbe, 4 odbačajem tužbe, a 1 ustupom drugom sudu.

Navedenim podacima treba prići s dosta pozornosti jer mogu stvoriti krivu sliku.

S jedne strane, imajući u vidu činjenicu da su sudske odluke povodom diskriminacije još uvijek rijetkost u hrvatskoj praksi, podatak da se na jednom sudu vodi 89 sporova povodom diskriminacije može se učiniti iznenađujuće visokim. No, s druge strane, podatak o 89 predmeta treba razmotriti u širem kontekstu. Pri procjeni ovog podatka treba prije svega uzeti u obzir ukupan broj godišnjih sporova pred OGSZ-om, koji se broje u tisućama. U tom smislu sporovi u kojima se javlja pitanje diskriminacije predstavljaju gotovo zanemariv udio u cjelokupnoj praksi ovog suda.

Detaljnija analiza ovog podatka samo dodatno potvrđuje varljivost prvotnog dojma. Naime, od 89 predmeta koje je iznjedrila pretraga OGSZ-a za potrebe ovog istraživanja, Sud je za potrebe svoje interne baze podataka čak 52 predmeta u kojima se pojavilo pitanje diskriminacije interno klasificirao kao sporove povodom tzv. „mobbinga“ u radnom odnosu odnosno „povrede dostojanstva“ radnika. Samo 29 predmeta je u sustavu OGSZ-a interno klasificirano kao „diskriminacija“. Kako bi se izbjegla moguća nerazumijevanja i zabune, ovdje je važno naglasiti kako se interna klasifikacija predmeta koje OGSZ provodi za potrebe svoje evidencije razlikuje od načina klasifikacije predmeta koje vodi Ministarstvo pravosuđa.

Od 29 predmeta koja se u bazi podataka OGSZ-a, za interne potrebe Suda, klasificiraju kao „diskriminacija“, samo 8 ima konkretnu navedenu osnovu diskriminacije. Od tih 8 konkretiziranih sporova 4 ih se odnosi na etničku/nacionalnu diskriminaciju, 1 na diskriminaciju temeljem dobi, 1 na diskriminaciju temeljem sindikalnog članstva i 1 na diskriminaciju temeljem invaliditeta. **U razdoblju od 5 godina, na koje se odnosi ovo istraživanje, samo 1 spor je interno klasificiran kao spor povodom diskriminacije na osnovu spola.**

Navedeni podaci o proju predmeta u kojima se pojavilo pitanje diskriminacije pokazuju kako diskriminacija polako ulazi u praksu domaćih sudova, iako tu treba naglasiti kako su velika većina predmeta koje je za potrebe ovog istraživanja identificirao OGSZ radnopravni sporovi (od 89 identificiranih predmeta samo 5 nisu radnopravni sporovi). Ovim podacima korisno je dodati i podatak koji je pravobraniteljica dobila od Ministarstva pravosuđa, a prema kojem je pred hrvatskim sudovima u 2010. godini pokrenuto 33 predmeta povodom diskriminacije u području rada i zapošljavanja, a u 2009. godini je u istom području pokrenuto 15 antidiskriminacijskih predmeta. No, ako se uzme u obzir kako antidiskriminacijska jamstva u hrvatskom pravnom sustavu postoje od 2000. godine, kad su uvedena u Zakon o radu, a potom i u Zakon o ravnopravnosti spolova ti isti podaci ukazuju kako se sudska praksa u području antidiskriminacijske zaštite razvija sporim tempom.

Ova tvrdnja nalazi dodatnu potvrdu i u činjenici kako je pravobraniteljica samo u 2010. godini zaprimila 176 pritužbi povodom spolne diskriminacije. Ovakav kontrast između broja diskriminacijskih predmeta pred najvećim općinskim sudom u Hrvatskoj i broja pritužbi koje zaprima pravobraniteljica

ukazuje na dvije važne stvari. Prvo, broj pritužbi koje zaprima pravobraniteljica ukazuje kako su građani i građanke relativno dobro upoznati s osnovnim antidiskriminacijskim jamstvima u području jednakosti spolova. Drugo, čini se kako pojedinci smatraju instituciju Ureda pravobraniteljice korisnim oblikom zaštite svojih prava jer im pruža ne samo mogućnost da svoj spor pokušaju riješiti ovim putem, već i mogućnost provjere utemeljenosti svojih pritužbi prije donošenja odluke o pokretanju sudskog spora. Naravno, tu treba uzeti u obzir kako postupak koji pokreće pravobraniteljica za pojedince ne predstavlja nikakav trošak te da sadrži značajno manje formalnosti koje trebaju biti zadovoljene. S druge strane, odluka koju donese sud ima jači pravni učinak.

Utvrđena doktrinarna obilježja postojeće sudske prakse

Analizom prikupljenih odluka istraživanje je utvrdilo nekoliko važnih obilježja sudske prakse u ovom području.

Prije svega vrijedi ukazati na to da u sudskoj praksi postoje oprečni trendovi u pogledu tumačenja pojma diskriminacije. Određeni dio analiziranih odluka temelji se na stajalištu koje diskriminaciju vidi kao različito postupanje „zbog nekih“ zakonom izričito propisanih „svojstava“, odnosno „koje se temelji“ na nekom zakonom izričito zabranjenom kriteriju razlikovanja. Ovaj pristup ima tendenciju diskriminaciju poistovjećivati s namjerom nepovoljnog postupanja koje se temelji na nekoj predrasudi ili stereotipu. Istovremeno, određeni dio analiziranih odluka odražava znatno šire poimanje diskriminacije. Prema ovom širem shvaćanju diskriminacija je nepovoljno postupanje prema tužitelju (najčešće se radi o zaposleniku/ci) na temelju razloga koji nisu opravdani potrebama posla (kao npr. pretilost), bez obzira što ti razlozi nisu izričito navedeni u samom zakonskom tekstu koji zabranjuje diskriminaciju.

Treba ukazati na to kako i jedan i drugi pristup nisu u skladu s poimanjem diskriminacije koje nalazimo u pravnom poretku Europske unije i na kojem se temelji praksa Europskog suda pravde koju domaći sudovi već sada moraju uzimati u obzir kad tumače i primjenjuju antidiskriminacijska jamstva koje je Republika Hrvatska preuzela iz pravne stečevine Europske unije. U pravnom poretku Europske unije antidiskriminacijska jamstva (koja su kod nas definirana Zakonom o ravnopravnosti spolova i Zakonom o suzbijanju diskriminacije) služe specifičnim vrijednosnim ciljevima. Ona prvenstveno služe zaštiti određenih društvenih skupina koje su povijesno bile izložene sustavnoj i otvorenoj diskriminaciji u svim područjima društvenog života zbog čega se pripadnici tih skupina i danas nalaze u podređenom društvenom položaju, što na različite načine ograničava njihov pristup odnosno mogućnost korištenja prilikama i koristima koje pruža konkretno društvo. U tom smislu antidiskriminacijska jamstva ne mogu biti ograničena na namjeru, već se diskriminacija procjenjuje prema stvarnim učincima spornih odluka i postupaka. Istovremeno, antidiskriminacijska jamstva nisu oblik sudske kontrole pravičnosti poslovne prakse poslodavaca, već se poslovna autonomija poslodavaca ograničava samo u onoj mjeri u kojoj je to potrebno kako bi se uklonilo diskriminatorno postupanje prema posebno određenim društvenim skupinama.

Različiti pristupi u pogledu značenja diskriminacije koje nalazimo u postojećoj sudskoj praksi ukazuju na potrebu da se domaće sudove detaljnije upozna s vrijednosnom pozadinom antidiskriminacijskih jamstava koje je Republika Hrvatska preuzela iz pravne stečevine Europske unije kako bi se izbjegli mogući problemi u pogledu njihove primjene do kojih bi moglo doći po pristupanju u članstvo Europske unije.

Analiza prikupljene sudske prakse također je pokazala kako bez obzira na tumačenje opsega diskriminacije (osnova po kojima je diskriminacija zabranjena) koje pojedinačni sudac ili sutkinja zastupaju, velika većina sudskih odluka vezanih uz pitanje diskriminacije dijeli ključno obilježje. Većina analiziranih prikupljenih odluka vrlo je „suzdržana“ u pogledu tumačenja *dosega* antidiskriminacijskih jamstava. Pitanje dosega odnosi se na razinu (oštrinu) kontrole koje sudovi koriste pri ispitivanju spornih odluka ili postupaka. Analiza prikupljene sudske prakse pokazala je kako značajan broj sudova koristi relativno nisku razinu antidiskriminacijske kontrole, odnosno kako su spremni pružiti antidiskriminacijsku zaštitu prvenstveno u onim slučajevima u kojima se radi o manje-više očitoj i neprijepornoj povredi interesa tužitelja (najčešće će biti riječ o zaposlenim osobama). Ova suzdržanost sudova u pogledu tumačenja dosega antidiskriminacijskih jamstava vidljiva je kroz nekoliko karakteristika postojeće sudske prakse.

Prvo, analizirane odluke ukazuju na to kako sudovi ne vezuju antidiskriminacijsku zaštitu uz načelo razmjernosti. Ova karakteristika posebno je vidljiva u predmetima u kojima su se tužitelji pozivali na jamstvo jednakih plaća za rad jednake vrijednosti. U značajnom broju analiziranih predmeta tužitelji/ce su tvrdili da su diskriminirani jer im je od strane poslodavca naloženo da obavljaju zadatke koji prema sistematizaciji poslova pripadaju u opseg bolje plaćenog radnog mjesta a da im nije povećana plaća. U takvim sporovima značajan broj sudova zauzeo je stajalište kako se ne radi o nepovoljnom postupanju od strane poslodavca ako tužitelj ne zadovoljava formalni uvjet stručne spremlje za više radno mjesto, odnosno ako ga poslodavac plaća u skladu s iznosom koji je definiran sklopljenim ugovorom o radu. Ovakvo stajalište ukazuje na to da sudovi koji koriste ovaj pristup smatraju da je poslodavac dužan zaposleniku isplatiti višu plaću tek ako ta osoba zadovolji sve formalne uvjete vezane uz više radno mjesto. Ako ne zadovoljava te uvjete, poslodavcu je dopušteno od zaposlenika zahtijevati obavljanje zahtjevnijih zadataka bez obveze razmjernog povećanja njegove ili njezine ugovorene plaće. Budući da se prema trenutačnoj praksi takvo postupanje ne smatra nepovoljnim, u takvim slučajevima automatski nema diskriminacije.

Pitanje razmjernosti plaća nije jedino područje u kojem su sudovi antidiskriminacijsku kontrolu spornih odluka ili sporne prakse temeljili na ovakvom „sve ili ništa“ pristupu. No, u području plaća taj je pristup posebno zabrinjavajući jer bi mogao imati ozbiljne posljedice za učinkovitost antidiskriminacijske zaštite koju zahtjeva načelo jednakih plaća za rad jednake vrijednosti žena i muškaraca (tim više što je jaz u plaćama žena i muškaraca još uvijek jedan od najozbiljnijih pokazatelja nejednakosti žena na hrvatskom tržištu rada). Štoviše, načelo razmjernosti predstavlja jedan od temeljnih stupova antidiskriminacijske zaštite u pravnom poretku Europske unije, tako da je „sve ili ništa“ pristup kojeg trenutačno koristi određen dio hrvatskih sudova u suprotnosti s razinom kontrole poštivanja načela jednakih plaća za rad jednake vrijednosti koje je Europski sud pravde uspostavio u izuzetno važnoj odluci C-381/99 *Brunnhöfer*.

Drugo, uz zanemarivanje načela razmjernosti usko je vezana i tendencija „formalizacije“ antidiskriminacijske zaštite koja je vidljiva u postojećoj sudskoj praksi. Analiza prikupljenih odluka utvrdila je kako značajan broj sudaca i sutkinja pridodaju nerazmjerno visoku važnost činjenici kako je neko sporno postupanje moguće opravdati nekom formalnošću. Tako će, na primjer, sudovi često naći kako određeno sporno postupanje, kao što je ocjena kvalitete izvršenog posla ili kontrola urednosti nekog zaposlenika, ne predstavlja nepovoljno postupanje *jer* je ono nekim internim propisom poslodavca formalno propisano kao nadležnost poslodavca. Pritom se sudovi u načelu ne upuštaju u ocjenjivanje načina na koji je ta nadležnost korištena, motive koji stoje iza takvog postupanja i, najvažnije, ne procjenjuju stvarne učinke koje takvo postupanje ima za položaj pripadnika neke društvene skupine kojoj zakon pruža posebnu antidiskriminacijsku zaštitu.

Ovako uzak doseg zaštite ukazuje kako dobar dio hrvatskih sudaca i sutkinja nije sklon upuštati se u dublju kontrolu postupaka poslodavaca, što značajno ograničava učinkovitost antidiskriminacijskih jamstava. Nema sumnje kako je ovakav pristup suprotan razini kontrole koju od nacionalnih sudova očekuje Europski sud pravde jer ignorira činjenicu kako ključ diskriminatornog postupanja leži u uvjetovanosti spornog postupanja nečijom pripadnošću određenom spolu. U tom smislu potpuno je irelevantno što je neko postupanje moguće formalno opravdati. **Smisao antidiskriminacijske kontrole jest utvrditi je li se tuženik/ca konkretnom ovlašću koristio/la kako bi tužitelja/icu doveo u nepovoljni položaj zbog njezine ili njegove pripadnosti konkretnom spolu (ili drugoj osnovi), odnosno jesu li učinci takvog postupanja takvi da ukazuju na povezanost sporne prakse i pripadnosti određenom spolu (ili drugoj osnovi).**

Treće, analiza sudske prakse je pokazala kako značajan dio sudova diskriminaciju ocjenjuje na temelju forme spornog postupanja zanemarujući njegove stvarne učinke. Ovakav pristup poistovjećuje jednakost u postupanju s istovjetnim postupanjem. Prema ovom shvaćanju svaka razlika u postupanju prema osobama različitih karakteristika kao što su spol, rasa ili seksualna orijentacija, čije okolnosti sud smatra usporedivima, predstavlja dokaz diskriminacije bez obzira na konkretne učinke takvog postupanja. Ovaj pristup daje neprimjereno veliku važnost pitanju usporedivosti tužitelja/ice i neke druge osobe jer od tužitelja/ice zahtijeva da dokaže kako je tuženik prema njima trebao postupiti na način koji je istovjetan onom na koji je postupio prema nekoj drugoj slično situiranoj osobi suprotnog spola. Ako tužitelj/ica nisu u stanju identificirati odgovarajućeg komparatora, sudovi će biti skloni zaključiti kako sporno postupanje ne predstavlja diskriminaciju bez obzira što je komparacija tek samo jedan od načina dokazivanja uvjetovanosti sporne prakse nečijom pripadnošću određenoj društvenoj skupni.

Pristup koji diskriminaciju poistovjećuje s formalnom istovjetnošću postupanja suprotan je obliku antidiskriminacijske kontrole kojeg od nacionalnih sudova očekuje Europski sud pravde. Tu posebno treba imati na umu odluke u predmetima kao što su C-177/88 Dekker, C-13/94 P./S, C-136/95 Thibault ili C-19/02 Hlozek odnosno 196/02 Nikoloudi.

Četvrto, analiza sudske prakse je utvrdila kako među sudovima, uključujući i one koji su skloni širenju broja diskriminacijskih osnova, postoji tendencija uskog tumačenja samih osnova temeljem kojih zakon zabranjuje diskriminaciju. Tako je, na primjer, u jednom predmetu koji se odnosio na diskriminaciju temeljem političkog uvjerenja sud zaključio kako do diskriminacije nije moglo doći jer tužitelj nije dokazao da je član neke političke stranke. Ovako usko tumačenje diskriminacijskih osnova moglo bi imati vrlo štetne posljedice u području jednakosti spolova, za što i ima indicija u sudskoj praksi. Naime, u jednom predmetu sud je našao kako u slučaju otkaza radi obveze brige za djecu treba ispitivati postoji li diskriminacija temeljem obiteljskih obveza, a ne (neizravna) diskriminacija temeljem spola. Ovakvo stajalište u izravnoj je suprotnosti stajalištu Europskog suda pravde u predmetima kao što je, na primjer, 170/84 Bilka. Ovakvo usko tumačenje diskriminatornih osnova moglo bi dovesti i do uskrate antidiskriminacijske zaštite transseksualnim osobama jer bi u slučajevima nepovoljnog postupanja prema tim osobama sudovi mogli zauzeti stajalište kako se ne radi o diskriminaciji jer se prema tim osobama postupa jednako kao što bi se postupalo prema osobama suprotnog spola koje su se podvrgnule ovoj vrsti operacije. Takvo tumačenje diskriminacije temeljem spola bilo bi izravno suprotno praksi Europskog suda pravde koje je Sud razvio kroz predmete kao što su C-13/94 P./S, C-249/96 Grant ili C-117/01 K.B.

Peto, analizom postojeće sudske prakse utvrđeno je kako jamstvo prebacivanja tereta dokazivanja kao jedno od temeljnih izraza načela učinkovite sudske zaštite u području diskriminacije u pravnom poretku

EU ne utječe značajnije na način na koji hrvatski sudovi vode antidiskriminacijske postupke. Hrvatski sudovi inzistiraju kako svoje odluke temelje na pažljivoj i sveobuhvatnoj ocjeni svih dokaza prikupljenih tijekom postupka što sugerira kako smatraju da jamstvo prebacivanja tereta dokazivanja ne može bitno utjecati na ustaljeni način na koji oni upravljaju postupkom. Ovakvo stajalište ukazuje kako hrvatski sudovi ovo diskriminacijsko jamstvo ne koriste na način na kojem inzistira Europski sud pravde u predmetima kao što su 109/88 Danfoss, C-381/99 Brunnhofer, C-127/92 Enderby ili C-17/05 Cadman u načelu, ne shvaćaju svrhu ovog antidiskriminacijskog jamstva.

Šesto, analiza postojeće sudske prakse je pokazala kako je jamstvo zabrane neizravne diskriminacije odsutno iz prakse. Preciznije, u analiziranoj sudskoj praksi ne postoji niti jedna odluka koja se bavi pitanjem neizravne diskriminacije, što je izrazito zabrinjavajuće jer je ovo jamstvo ključni instrument promicanja stvarne jednakosti spolova. Odsustvo odluka o neizravnoj diskriminaciji dobrim dijelom može se objasniti činjenicom kako je prosječnoj osobi, uključujući i pripadnike odvjetničke profesije, ovo pravo još uvijek relativno nepoznato. No, u postojećoj sudskoj praksi postoji barem jedan predmet u kojem se moglo raspravljati o neizravnoj spolnoj diskriminaciji, što viši sud nije prepoznao. Naime, u konkretnom predmetu viši sud je ukinuo odluku nižeg suda smatrajući da taj sud nije dovoljno dobro utvrdio činjenice vezane uz diskriminaciju jer nije razmatrao kako otkaz radnog odnosa zbog bolovanja na kojem je tužiteljica bila radi bolesti djeteta predstavlja diskriminaciju temeljem obiteljskog odnosa. No, diskriminatorska postupanja poslodavaca ove vrste "školski" su primjer naizgled neutralnog postupanja poslodavaca koji u po svojim učincima u praksi u nepovoljniji položaj dovode veći broj žena nego muškaraca, te stoga predstavljaju neizravnu diskriminaciju temeljem spola.

Sedmo, iako pri primjeni antidiskriminacijskih jamstava hrvatski sudovi imaju obvezu voditi brigu o načinu na koji se ta ista jamstva provode u pravnom poretku Europske unije, iz analiziranih sudskih odluka ni na koji način ne proizlazi da se sudovi drže ove obveze. U samo jednoj od analiziranih odluka sud se pri tumačenju jamstva naknade štete izazvane spolnom diskriminacijom odnosno seksualnim uznemiravanjem izričito pozvao na praksu „europskih sudova“ te zauzeo stajalište da naknada štete u slučaju diskriminacije mora imati „odvraćajući“ učinak, temeljem čega je presudio da je tuženik dužan nadoknaditi za hrvatske prilike relativno visok novčani iznos. Iz ovakvog obrazloženja jasno je kako se konkretna sutkinja Općinskog građanskog suda u Zagrebu vodila praksom Europskog suda pravde. No, ova odluka tek je izuzetak koji potvrđuje pravilo.

Zaključak istraživanja:

Sudovi imaju ključnu ulogu u pogledu pružanja učinkovite zaštite antidiskriminacijskih prava koje je Republika Hrvatska osigurala osobama na svom području preuzimajući ta jamstva iz pravne stečevine Europske unije. Ta uloga postat će još naglašenija s pristupanjem Republike Hrvatske u članstvo Europske unije. U tom smislu posebno zabrinjava činjenica kako ustanovljeni podaci vezani uz broj predmeta u ovom području i doktrinarna obilježja postojeće sudske prakse ukazuju kako kod domaćih sudova još uvijek postoji određena nesigurnost u pogledu tumačenja i primjene antidiskriminacijskih jamstava. Također zabrinjava činjenica da se hrvatski sudovi vrlo slabo oslanjaju na praksu Europskog suda pravde, iako bi im odluke ovog suda mogle biti višestruko korisne s obzirom na njihovo ograničeno iskustvo u ovom području.

Iako je opseg ovog istraživanja bio ograničen, prikupljeni podaci i utvrđena obilježja postojeće sudske prakse u području antidiskriminacijske zaštite jasno ukazuju na potrebu da se hrvatskim sutkinjama i sucima osigura što više mogućnosti za profesionalno usavršavanje u ovom području, a što se posebno odnosi na upoznavanje s praksom Europskog suda pravde. U suprotnom, Republika Hrvatska bi pri

pristupanju u članstvo Europske unije mogla bi imati problema u pogledu poštivanja obveze da svim građanima Europske unije na svom području, uključujući i građane Republike Hrvatske, osigura učinkovitu sudsku zaštitu njihovih prava koja proizlaze iz načela jednakog postupanja temeljem spola odnosno ostalih diskriminacijskih osnova koje je Europska unija utvrdila svojim pravnim aktima.

1.5. NACIONALNI PLAN ZA POTICANJE ZAPOSŁJAVANJA ZA RAZDOBLJE OD 2009. DO 2010.

1.5.1. Rezultati mjera nacionalnog plan za poticanje zapošljavanja za razdoblje od 2009. do 2010. – za 2010. godinu

Pravobraniteljica je od nositelja/ica aktivnosti provedbenih mjera u Nacionalnom planu za poticanje zapošljavanja za razdoblje od 2009. do 2010. godine¹⁵ (dalje u tekstu: NPPZ) s ciljem praćenja provedbe mjera s aspekta ravnopravnosti spolova, zatražila podatke o provođenju onih mjera čiji je rok provedbe bio 2010. godina, razvrstano po županijama temeljem spola korisnika/ca (radi analize korisnika/ca potpora po spolu), i to od: Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, Ministarstva gospodarstva, rada i poduzetništva, Ministarstva uprave, Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi, Ureda za nacionalne manjine, Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom, Agencije za mobilnost i programe Europske unije, Instituta za razvoj obrazovanja i Hrvatske obrtničke komore.

Hrvatski zavod za zapošljavanje

Analizirano je 12 provedbenih mjera aktivne politike za zapošljavanje i usavršavanje u 2010. godini u djelokrugu nadležnosti Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (dalje u tekstu: HZZ):

- a) 6 mjera za zapošljavanje koje su imale odobrenu državnu potporu, od toga 2 za povećanje razine zapošljivosti i stope participacije starijih osoba, 1 za povećanje razine zapošljivosti i stope participacije mladih ljudi i 3 za rješavanje problema dugotrajne nezaposlenosti;
 - b) 3 mjere za usavršavanje koje su imale odobrenu državnu potporu, od toga 1 za povećanje razine zapošljivosti i stope participacije starijih osoba i 2 za rješavanje problema dugotrajne nezaposlenosti;
 - c) 3 mjere koje se nisu smatrale državnim potporama, od toga 2 za rješavanje problema dugotrajne nezaposlenosti i 1 za povećanje razine zapošljivosti i stope participacije mladih ljudi;
- kojima je obuhvaćeno 13.088 osoba iz evidencije nezaposlenih (od toga 6.468 žena ili 49,4%).

- a) Mjere za zapošljavanje koje su imale odobrenu državnu potporu:

Mjera 3.2.2.1. – Sufinanciranje zapošljavanja nezaposlenih osoba starije dobi (iznad 50 godina starosti): 305 osoba ili 2,3% (od toga 133 žene ili 43,6%). Mjera je provedena u svim županijama i Gradu Zagrebu, međutim po njoj u **2 županije nije bila zaposlena niti jedna žena** (Ličko-senjskoj i Karlovačkoj županiji).

Mjera 3.2.2.2. – Sufinanciranje zapošljavanja kod drugog poslodavca zaposlenih osoba starije dobi, koje se nalaze u otkaznom roku zbog poslovno uvjetovanog otkaza ili tehnološkog viška u 2010. godini **nije se provodila**, kao ni 2009. godine.

¹⁵ Aktivne mjere zapošljavanja u NPPZ temelje se na Zajedničkom memorandumu o prioritetima politike zapošljavanja Republike Hrvatske (JAP), koji je potpisan od strane Europske Komisije i Vlade Republike Hrvatske 28. svibnja 2008. godine, na metodi otvorene koordinacije na području zapošljavanja s obvezom izrade i provedbe NPPZ-a sukladnog Europskoj strategiji zapošljavanja.

Mjera 3.3.1.5. – Sufinanciranje prvog zaposlenja za nezaposlene mlade osobe bez radnog staža: 767 osoba ili 5,9% (od toga 367 žena ili 47,8%). Mjera je provedena u svim županijama i Gradu Zagrebu i po njoj su se zapošljavali muškarci i žene.

Mjera 3.4.1.3. – Sufinanciranje zapošljavanja dugotrajno nezaposlenih osoba: 940 osoba ili 7,2% (od toga 595 žene ili 63,3%). Mjera je provedena u svim županijama i Gradu Zagrebu i po njoj su se zapošljavali muškarci i žene.

Mjera 3.4.1.5. – Poticanje samozapošljavanja dugotrajno nezaposlenih osoba kroz isplatu novčanog poticaja za registraciju obrta ili trgovačkog društva: 284 osoba ili 2,2% (od toga 126 žene ili 44,4%). Mjera je provedena u svim županijama i Gradu Zagrebu, međutim po njoj u **2 županije nije bila samozaposlena niti jedna žena** (Ličko-senjskoj i Koprivničko-križevačkoj županiji).

Mjera 3.4.3.4. – Sufinanciranje zapošljavanja posebnih skupina¹⁶ nezaposlenih osoba iz evidencije Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, te onih koji se nalaze u otkaznom roku: 127 osoba ili 1,0% (od toga žena 27 ili 21,3%). Mjera je provedena u svim županijama i Gradu Zagrebu, međutim u **8 županija po njoj nije bila zaposlena niti jedna žena** (Zagrebačkoj, Bjelovarsko-bilogorskoj, Ličko-senjskoj, Krapinsko-zagorskoj, Sisačko-moslavačkoj, Brodsko-posavskoj, Varaždinskoj i Zadarskoj županiji), a bila je zaposlena samo **1 žena žrtva obiteljskog nasilja** (u Splitsko-dalmatinskoj županiji). Ipak, još 8 žena¹⁷ žrtava obiteljskog nasilja bile su uključene u programe financiranja obrazovanja i 5¹⁸ u programe javnih radova.

b) Mjere za usavršavanje koje su imale odobrenu državnu potporu:

Ukupno po **mjerama 3.2.3.3., 3.4.2.3. i 3.4.2.4.** *sufinancirano je obrazovanje za poznatog poslodavca*: 614 osoba ili 4,7% (od toga 163 žena ili 26,5%). Mjere su provedene u 12 županija i Gradu Zagrebu, od kojih u **2 nije bila obuhvaćena niti jedna žena** (u Primorsko-goranskoj i Šibensko-kninskoj županiji), dok u drugih 8 županija mjerama nije bila obuhvaćena niti jedna osoba (Dubrovačko-neretvanskoj, Ličko-senjskoj, Karlovačkoj, Krapinsko-zagorskoj, Koprivničko-križevačkoj, Sisačko-moslavačkoj, Istarskoj, Brodsko-posavskoj i Zadarskoj županiji).

c) Druge mjere koje se nisu smatrale državnim potporama (za obrazovanje i zapošljavanje s ciljem povećanja zapošljivosti nezaposlenih osoba):

Mjera 3.4.2.2. – Financiranje uključivanja u programe obrazovanja dugotrajno nezaposlenih osoba prema potrebama tržišta rada: 4566 osoba ili 34,9% (od toga 2021 žena ili 44,3%). Mjera je provedena u svim županijama i Gradu Zagrebu, pri čemu su u programe obrazovanja bili uključeni muškarci i žene.

Mjera 3.4.1.6. – Sufinanciranje i financiranje zapošljavanja nezaposlenih osoba u programima javnih radova: 5037 osoba ili 38,5% (od toga 2704 žena ili 53,7%). Mjera je provedena u svim županijama i Gradu Zagrebu, pri čemu su se zapošljavali muškarci i žene.

Mjera 3.3.2.5. – Stručno osposobljavanje za rad bez zasnivanja radnog odnosa: 448 osoba ili 3,4% (od toga 332 žena ili 74,1%). Mjera je provedena u 18 županija i Gradu Zagrebu; stručno su se

¹⁶ Posebne skupine nezaposlenih osoba iz evidencije Hrvatskog zavoda za zapošljavanje jesu: hrvatski branitelji i supružnici i djeca poginulih i nestalih hrvatskih branitelja, osobe s invaliditetom, samohrani roditelji, roditelji s četvero i više malodobne djece, roditelji djece s posebnim potrebama, roditelji djece oboljele od malignih bolesti, **žrtve obiteljskog nasilja**, liječeni ovisnici, žrtve trgovanja ljudima, azilanti, povratnici s odsluženja zatvorske kazne, osobe koje nisu stekle srednjoškolsko obrazovanje.

¹⁷ 4 iz Područne službe Zagreb (Zagreb i Zagrebačka županija), 1 iz Vukovarsko-srijemske, 1 iz Varaždinske, 1 iz Osječko-baranjske i 1 iz Sisačko-moslavačke županije.

¹⁸ 2 iz Međimurske, 2 iz Primorsko-goranske i 1 iz Varaždinske županije.

osposobljavali/uvodili u posao muškarci i žene, dok u preostale 2 nije bila obuhvaćena niti jedna osoba (Istarskoj i Šibensko-kninskoj županiji).

Zaključak: Analizom 11 provedenih mjera aktivne politike zapošljavanja u 2010. godini u nadležnosti HZZ-a utvrđeno je: **obuhvaćeno je više muškaraca (50,6%) nego žena (49,4%); muškarci su bili uvijek obuhvaćeni, dok žene nisu¹⁹; samo 4 mjere obuhvaćale su muškarce i žene na području svih županija i Grada Zagreba; na području svega 6 županija i Grada Zagreb prilikom zapošljavanja/uključivanja u obrazovanje bili su obuhvaćeni muškarci i žene** (Međimurska, Osječko-baranjska, Požeško-slavonska, Splitsko-dalmatinska, Vukovarsko-srijemska, Virovitičko-podravsko županija i Grad Zagreb).

U okviru NPPZ-a, iz rezultata analize za 2009. i 2010. godinu proizlazi da su samo na području 2 županije uvijek bili obuhvaćeni muškarci i žene, a podudara se da su u razmatranom razdoblju te iste dvije županije imale najveći broj zaposlenih i uključenih u obrazovanje (Splitsko-dalmatinska i Osječko-baranjska županija).

Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva

Analizirane su 3 provedbene mjere aktivne politike zapošljavanja u 2010. godini u djelokrugu nadležnosti Ministarstva gospodarstva, rada i poduzetništva (dalje u tekstu: MINGORP) :

a) 1 za povećanje razine zapošljivosti i stope participacije mladih ljudi koja je imala odobrenu državnu potporu;

b) 2 za smanjenje nesrazmjera vještina (neusklađenost znanja i vještina radne snage s potrebama tržišta rada) te povećanje ulaganja u ljudske potencijale kroz bolje obrazovanje i vještine navedene u provedbenim aktivnostima;

kojima je obuhvaćena 1561 osoba (od toga 448 žena ili 28,7%).

a) Mjera za usavršavanje koja je imala odobrenu državnu potporu:

Mjera 3.3.2.1. – Poticaji, putem bespovratnih sredstava, izvođačima praktične nastave u čijim se radionicama i pogonima izvodi praktična nastava za obrtnička zanimanja: iznos **bespovratno odobrenih sredstava** je 1.200.000 kn (**ženama** 35.400 kn ili **3,0%**); od 19 zaprimljenih zahtjeva (ženskih 2 ili 10,5%), odobreno je 19 (ženama 2 ili 10,5%)²⁰.

Mjera je provedena u 15 županija, od kojih iz 13²¹ županija zahtjev nije predala niti jedna žena, a iz 1²² niti jedan muškarac.

b) Mjere za smanjenje nesrazmjera vještina te povećanja ulaganja u ljudske potencijale:

Mjera 3.5.1.10. – Provođenje Projekta dokvalifikacije i prekvalifikacije u obrtništvu, čiji je cilj brže zapošljavanje i samozapošljavanje te usklađivanje kvalifikacijske strukture radno sposobnih osoba sa stvarnim potrebama malog gospodarstva u Republici Hrvatskoj: iznos **odobrenih sredstava** je 2.513.794,92 kn (**ženama** 805.473,90 kn ili **32,0%**), od 1415 zaprimljenih zahtjeva (ženskih 403 ili 28,5%) odobreno ih je 1295 (ženama 354 ili 27,3%). Mjera je provedena u svim županijama i Gradu Zagrebu, pri čemu su bili obuhvaćeni muškarci i žene.

Mjera 3.5.5.1. – Stipendiranje učenika/ca koji/e se školuju za obrtnička zanimanja, koja područna obrtnička komora i područna služba Hrvatskog zavoda za zapošljavanje odrede kao deficitarna: **iznos**

¹⁹Žene nisu bile obuhvaćene za: sufinanciranje zapošljavanja posebnih skupina nezaposlenih osoba u 8 županija, zapošljavanje nezaposlenih osoba starije dobi u 2 županije, samozapošljavanje dugotrajno nezaposlenih osoba kroz isplatu novčanog poticaja za registraciju obrta ili trgovačkog društva u 2 županije i obrazovanje za poznatog poslodavca u 2 županije.

²⁰ 1 u Varaždinskoj i 1 u Ličko-senjskoj županiji.

²¹ Krapinsko-zagorska, Sisačko-moslavačka, Karlovačka, Koprivničko-križevačka, Bjelovarsko-bilogorska, Primorsko-goranska, Virovitičko-podravsko, Brodsko-posavska, Zadarska, Osječko-baranjska, Istarska, Dubrovačko-neretvanska, Međimurska županija

²² Ličko-senjska županija

odobrenih sredstava je 3.158.008,00 kn (**ženama** 1.041.280,00 kn ili **33,0%**), od 300 zaprimljenih zahtjeva (ženskih 112 ili 37,3%) odobreno ih je 247 (ženama 92 ili 37,2%). Iz 17 županija²³ i Grada Zagreba stipendirani/e su učenici/e upisani/e u deficitarna zanimanja, od kojih iz 2 županije²⁴ zahtjev nije predao niti jedan muškarac, a iz 1²⁵ niti jedna žena.

Zaključak: U 3 provedene mjere za poticanje zapošljavanja u 2010. godini, u nadležnosti MINGORP-a, obuhvaćeno je više muškaraca (71,3%) nego žena (28,7%); samo kod 1 mjere bili su obuhvaćeni muškarci i žene na području svih županija i Grada Zagreba, dok su samo na području 1 županije (Varaždinske) zaprimljeni i odobreni zahtjevi muškarcima i ženama.

Analizom broja odobrenih zahtjeva ženama, koji je manji od broja odobrenih zahtjeva muškarcima, utvrđeno je da je u tim slučajevima postotak u kojem su žene predale zahtjeve približan postotku u kojem su im zahtjevi odobreni (to isto utvrdila je pravobraniteljica u analizi za 2009. godinu). Proizlazi da su i odobrena financijska sredstva po ovim mjerama u korist žena jako niska – 3,0%, 32,0% i 37,2%, jer su podnijele malo zahtjeva.

Ministarstvo uprave

Ministarstvo uprave provelo je **mjeru 3.8.1.1.** – Organiziranje usavršavanja administrativnih kapaciteta u tijelima državne uprave putem Centra za stručno osposobljavanje i usavršavanje službenika u kojem se tijekom 2010. godine usavršavalo 8213 polaznika/ca, od toga 5957 žena (72,5%) i 2256 muškaraca (27,5%). Podatke razvrstane po županijama Centar nije bio u mogućnosti dostaviti pravobraniteljici.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa

Analizirano je 6 provedbenih mjera aktivne politike zapošljavanja u 2010. godini u djelokrugu nadležnosti Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa (dalje u nastavku: MZOŠ):

- a) 3 za povećanje razine zapošljivosti i stope participacije mladih ljudi;
- b) 3 za smanjenje nesrazmjera vještina (neusklađenost znanja i vještina radne snage s potrebama tržišta rada) te povećanje ulaganja u ljudske potencijale kroz bolje obrazovanje i vještine.

a.1.) **Mjera 3.3.1.9.** – Razvijanje uvjeta za širenje i implementaciju projekta „Učenje na daljinu“ omogućilo je svim učenicama i učenicima u srednjim školama Republike Hrvatske (ukupno 173.218), kao i nastavnicama i nastavnicima (ukupno 17.502), pristup multimedijalnim sadržajima putem Portala „Nikola Tesla“. Na traženje pravobraniteljice **indikator provedbe „broj korisnika projekta“ nije dostavljen razvrstano po spolu, a što je suprotno odredbama članka 17. ZORS-a²⁶, niti razvrstano po županijama, te ga nije moguće analizirati.**

a.2.) **Mjera 3.3.1.13.** – Projekt „Uključivanje učenika/ca s teškoćama u obrazovanje za zapošljavanje“ se provodi:

- Ugovor o uslugama u okviru ovog projekta započeo je s provedbom u veljači 2010. godine, predviđeno trajanje projekta je 20 mjeseci, a već sada su osuvremenjeni odabrani programi za strukovno obrazovanje za učenice i učenike s teškoćama unutar dva sektora: turizam i ugostiteljstvo te poljoprivreda, prehrana i veterina; kroz uspostavljen sustav stručno se usavršavaju nastavnici/e strukovnih škola koji rade s učenicima/ama s teškoćama; dok se kroz informativne radionice radi na poboljšanju osposobljenosti poslodavaca za provedbu praktične nastave. Pored toga, u kolovozu 2010. godine potpisano je sedam ugovora o dodjeli bespovratnih sredstava (četiri potpisnika ugovora su iz

²³ Učenici/e nisu bili/e stipendirani/e u 3 županije (Šibensko-kninskoj, Istarskoj i Dubrovačko-neretvanskoj županiji).

²⁴ Splitsko-dalmatinska i Ličko-senjska županija

²⁵ Primorsko-goranska županija.

²⁶ Odredbama članka 17. , stavak 1., ZORS-a, obvezuju se, između ostalih, tijela državne vlasti da sve statističke podatke i informacije koje prikupljaju o osobama, evidentiraju i obrađuju, moraju iskazati po spolu.

grada Zagreba, a po jedan iz Šibensko-kninske, Splitsko-dalmatinske i Varaždinske županije). Dobitnici bespovratnih sredstava su strukovna škola, tri udruge i tri centra koji su uspješno razvili svoje projektne prijedloge te pobijedili na ovome natječaju.

Indikator provedbe bio je naprijed naveden projekt koji će zajedno s dodjelom bespovratnih sredstava u velikoj mjeri unaprijediti mogućnosti uključivanja djece s teškoćama u obrazovanje te poboljšati socijalno uključivanje mladih u nepovoljnijem položaju i mladih s posebnim obrazovnim potrebama na tržište rada.

a.3.) **Mjera 3.3.1.16.** – Revizija projekta opismenjavanja i osposobljavanja odraslih s ciljem povećanja udjela mladih bez stečene kvalifikacije u programima obrazovanja za zapošljavanje, 2010. godine uključeno je 5.613 polaznika/ca, od toga muškaraca 4014 ili 71,5%, a žena 1599 ili 28,5%²⁷. **Na traženje pravobraniteljice navedeni broj mladih iz ciljane skupine sa stečenom kvalifikacijom kroz projekt nije dostavljen razvrstano po županijama, te ovaj indikator provedbe nije moguće dalje interpretirati.**

b.1.) **Mjera 3.5.2.5.** – Kroz dodjeljivanje državnih stipendija redovitim studentima potican je upis na studije za deficitarna zanimanja na nacionalnoj i regionalnoj razini – 2010. godine bilo je:

- 318 korisnika/ca državne stipendije u kategoriji „B“ – kategoriji deficitarnih studija i struka, od toga 179 studentima ili 56,3% i 139 studenticama ili 43,7%.

- 373 korisnika/ca stipendije u kategoriji „B“ – koje dodjeljuje Nacionalna zaklada za potporu učeničkom i studentskom standardu u suradnji s MZOŠ-om, od toga 248 ili 66,5% studentima i 125 ili 33,5% studenticama.

Na traženje pravobraniteljice broj stipendiranih studenata/ica po kategorijama državnih stipendija nije dostavljen razvrstano po županijama, te ni ovaj indikator provedbe nije moguće dalje interpretirati.

b.2.) **Mjera 3.5.3.4.** – Jačanje veze između tržišta rada i obrazovne ponude putem planiranja upisa koji odražavaju racionalnu mrežu programa temeljenu na analizama tržišta rada provodila se 2010. godine tako što su izrađeni: dokumenti „Elementi i kriteriji za izradu mreže srednjoškolskih ustanova i programa obrazovanja u Republici Hrvatskoj“ i „Prijedlog mreže srednjih škola i programa obrazovanja na razini obrazovnih sektora“, te prijedlozi osnivačima škola da prvo izrade plan postupnog prelaska na nove kurikulare i strukovne kvalifikacije sukladno potrebama tržišta rada i drugim potrebama sredine u kojoj se pojedine škole nalaze, sve s namjerom da se proces završi do 2013. godine. Iako je navedeno rađeno sukladno rokovima i obvezama iz Plana provedbenih aktivnosti Programa gospodarskog oporavka, **u odgovoru MZOŠ-a pravobraniteljici nema niti jednog indikatora provedbe iz NPPZ-a poput broja upisanih učenika/ca u programe za koje je iskazan interes sektora i lokalne zajednice, broj programa i dostavljenih obrazloženih zahtjeva lokalne samouprave.**

b.3.) **Mjera 3.5.7.1.** – Razvijanje modela priznavanja/vrednovanja neformalno i informalno stečenog znanja kao dijela projekta razvoja Hrvatskoga kvalifikacijskog okvira, prema očitovanju MZOŠ-a, razvoj model zahtjeva, između ostalog, izrada jedinstvenog zakonodavnog okvira i instrumenata te utvrđivanje postupaka i nadležnosti na razini sustava, što će se postupno urediti Zakonom o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru. **MZOŠ nije dostavilo podatke pravobraniteljici o indikatoru provedbe, odnosno o broju osoba koje su koristile model.**

²⁷ Analizom dobne strukture polaznika/ca utvrđeno je da je udio polaznika/ca u dobi između 15-30 godina iznosio 49,53%, u dobi između 30-50 godina 39,38%, starijih od 50 godina 9,75% u odnosu na ukupan broj polaznika/ca.

Zaključak: Iako je u 5 od 6 analiziranih provedbenih mjera indikator provedbe bio broj određenih osoba, MZOŠ je dostavilo pravobraniteljici tražene podatke razvrstano po spolu samo za 2 mjere, ali nisu bili razvrstani po županijama.

U provedbenoj mjeri 3.3.1.6. od ukupnog broja obuhvaćenih polaznika/ca bilo je 28,49% žena, a u mjeri 3.5.2.5. od ukupnog broja korisnika/ca stipendija 38,2% studentica, dakle **prema dostupnim indikatorima provedbe mjera u djelokrugu i nadležnosti MZOŠ-a obuhvaćeno je više muškaraca nego žena.**

Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi

Nositelj je mjere za rješavanje problema dugotrajne nezaposlenosti, **mjere 3.4.3.1. – Izraditi analizu dugotrajno nezaposlenih osoba korisnika stalne pomoći (rok provedbe: 2009.-2010.),** međutim **analiza za ranjive skupine (iskazana po spolu) nije dostavljena pravobraniteljici** s obrazloženjem da će Ministarstvo podatke prikupljati tijekom travnja 2011. godine.

Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom

Analizirana je provedbena mjera za rješavanje dugotrajne nezaposlenosti u nadležnosti Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom, **mjera 3.4.3.18. – Sufinanciranje zapošljavanja i održavanje zaposlenosti osoba s invaliditetom putem poticaja,** 420 poslodavaca dobilo je poticaje kojima je sufinancirano zapošljavanje i održavanje zaposlenosti 3226 osoba s invaliditetom, od toga žena 1412 ili 43,8 %.

Mjera je provedena u svim županijama i Gradu Zagrebu, međutim po njoj u 1 županiji nije isplaćen poticaj za niti jednu ženu (Šibensko-kninska županija).

Ured za nacionalne manjine

Analizirana je provedbena mjera za rješavanje problema dugotrajne nezaposlenosti u nadležnosti Ureda za nacionalne manjine, **mjera 3.4.3.2. – Provedba istraživanja s ciljem analize i nadzora stanja zapošljavanja manjina u Republici Hrvatskoj.**

Indikator provedbe bila je „izrađena analiza stanja nezaposlenih nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj“. Ured za nacionalne manjine odgovorio je da u suradnji s Programom Ujedinjenih naroda za razvoj završava studiju o položaju žena pripadnica srpske nacionalne manjine na tržištu rada koja će biti završena u prvom kvartalu 2011. godine i predstavljena široj javnosti, dok o analizi stanja za druge nezaposlene nacionalne manjine nije dao nikakav odgovor.

Agencija za mobilnost i programe Europske unije

Analizirana je provedbena mjera za smanjivanje nesrazmjera vještina te povećanje ulaganja u ljudske potencijale kroz bolje obrazovanje u nadležnosti Agencije za mobilnost i programe Europske unije, **mjera 3.5.5.15. – Jačanje i promoviranje mobilnosti strukovnih učenika i nastavnika kroz programe mobilnosti Leonardo da Vinci i Gruntvig** kojom je obuhvaćeno 46 osoba (15 žena ili 32,6%).

Mjera je provedena u 5 županija (Istarskoj, Karlovačkoj, Koprivničko-križevačkoj, Osječko-baranjskoj i Varaždinskoj) i Gradu Zagrebu, pri čemu su bili obuhvaćeni muškarci i žene, **osim u Koprivničko-križevačkoj županiji i Gradu Zagrebu u kojima nije bila obuhvaćena niti jedna žena.**

Institut za razvoj obrazovanja

Analizirana je provedbena mjera za smanjivanje nesrazmjera vještina te povećanje ulaganja u ljudske potencijale kroz bolje obrazovanje u nadležnosti Instituta za razvoj obrazovanja (dalje u tekstu: Institut), **mjera 3.5.2.6. – Razvoj i zagovaranje javnih politika koje promiču stipendiranje i kreditiranje studenata/ica u područjima studija koji su identificirani kao najpotrebniji na tržištu rada.** Institut je

obavijestio pravobraniteljicu, između ostaloga, da na portalu www.stipendije.info održava jedinu nacionalnu bazu stipendija za studij u Hrvatskoj i inozemstvu²⁸, te su uz pomoć Instituta 2010. godine dodijeljene 22 stipendije (17 ženama ili 77,3% i 5 muškarcima ili 22,7%). Institut je je 2009. godine pokrenuo Hrvatsko-američku zakladu za obrazovanje i izobrazbu koja je u 2010. godini dodijelila 2 pune stipendije za diplomski studij u SAD-u, 1 ženi i 1 muškarcu.

Međutim, iako Institut provodi navedene i mnoge druge aktivnosti²⁹, na traženje pravobraniteljice **nije dostavio broj studenata/tica koji su stekli diplomu u zanimanjima najpotrebnijim na tržištu rada** te ovaj indikator provedbe nije analiziran.

Hrvatska obrtnička komora

Analizirana je provedbena mjera za rješavanje problema dugotrajne nezaposlenosti u nadležnosti Hrvatske obrtničke komore, **mjera 3.4.4.2.** – Uključivanje predstavnika/ca obrtnika/ca u partnerstvo za zapošljavanje na lokalnoj i regionalnoj razini, kojom je obuhvaćeno 70 obrtnika/ca (42 muškarca ili 60,0% i 28 žena ili 40,0%).

Mjera je provedena u 3 županije (Zagrebačka 2 osobe, Krapinsko-zagorska 5 osoba i Virovitičko-podravska 63 osobe), pri čemu su bili uključeni muškarci i žene, osim u Zagrebačkoj u kojoj **nije bio obuhvaćen niti jedan muškarac**.

Zaključak: Od 28 analiziranih mjera NPPZ-a za 2010. godinu, 26 je imalo indikator provedbe izražen brojem osoba ciljane skupine u vezi kojih su se nositelji/ce mjera očitovali pravobraniteljici kako je naprijed navedeno. Tražene podatke o indikatorima pravobraniteljica je prikupila za 17 mjera i analizom utvrdila:

- **obuhvaćeno je više muškaraca nego žena³⁰;**
- **kod 8 mjera utvrđeno je da niti jedna žena nije bila obuhvaćena u 2 ili više županija;**
- **samo je kod 5 mjera utvrđeno da su obuhvaćeni i muškarci i žene na području svih županija i Grada Zagreba.**

Isto proizlazi iz analize pravobraniteljice o provedbi NPPZ-a za 2009., a isti trend uočavala je i ranijih godina. U slučajevima gdje pojedinci/ke podnose određene zahtjeve, kao što su bile mjere u nadležnosti MINGORP-a, broj žena koje su se prijavile približan je postotku u kojem su postale korisnice tih mjera, a kretao se u veoma

Kako je u nadležnosti županija da u svom samoupravnom djelokrugu obavljaju poslove od područnoga (regionalnog) značaja, a osobito poslove koji se, između ostaloga, odnose na njihov gospodarski razvoj, **preporuka je** pravobraniteljice da se više angažiraju u provedbi godišnjih planova za poticanje zapošljavanja i za razvoj poduzetništva Vlade Republike Hrvatske, osobito u svrhu **motiviranja žena budući da su bile podzastupljene kao korisnice mjera NPPZ-a u 2009. i 2010. godini**. Pravobraniteljica **predlaže** da jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave godišnje razrade dodatne poticajne mjere na lokalnoj razini radi osnaživanja žena za uključivanje u sve Vladine programe

²⁸ Na popisu institucija čiji se natječaji mogu naći na portalu jesu: 14 veleposlanstva, 23 zaklade i fondacije, 8 ministarstva, 18 visokih učilišta i 3 instituta, 18 županija, 76 gradova, 99 općina, 39 pravnih osoba iz privatnog sektora - d.o.o., d.d., 15 udruga i 21 druga pravna osoba.

²⁹ 2010. godine organizirao je 6. jubilarni Sajam stipendija u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod pokroviteljstvom MZOŠ-a, Rektorskog zbora, Agencije za mobilnost i programe EU, Hrvatske udruge poslodavaca i Hrvatske gospodarske komore, uključio se u provedbu projekta Lokalna partnerstva za zapošljavanje Grada Zagreba – faza 3 u sklopu kojega će se definirati Strategija razvoja ljudskih potencijala i Akcijski plan za područje Grada Zagreba, a što će biti temelj za korištenje sredstava iz Europskih socijalnih i strukturnih fondova.

³⁰ Izuzetak je provedba mjere za izgradnju administrativnih kapaciteta po kojoj se u Ministarstvu uprave usavršavalo više službenica nego službenika budući je takva struktura zaposlenika/ca u tijelima državne uprave.

1.4.2. Nezaposlenost i zaposlenost – stanje i kretanja

1.4.2.1. Nezaposlenost

Potkraj prosinca 2010. u Hrvatskom zavodu za zapošljavanje bilo je evidentirano 319.845 nezaposlenih osoba, što je za 28.300 osoba ili 9,7% više nego u prosincu 2009.

Od ukupnog broja nezaposlenih u prosincu 2010. bilo je **172.940 nezaposlenih žena**, što je za **4,7% više** nego u prosincu 2009. godine³¹. **Udio žena** u evidentiranoj nezaposlenosti u promatranom razdoblju **smanjio se od 56,7% na 54,1%**.

U tablici 2. Nezaposlene osobe po dobi i spolu krajem prosinca 2010.³², podaci su razvrstani po županijama temeljem spola nezaposlenih osoba.³³ Ured pravobraniteljice, koristeći podatke iz naprijed navedene tablice, izračunao je postotak nezaposlenih žena po dobnim razredima u odnosu na ukupan broj nezaposlenih. 172.940 nezaposlenih žena (54,1%) ima po dobnim skupinama:

Tablica 3. Nezaposlene žene po dobnim skupinama

7.437 od 15 do 19 godina ili 4,3%
21.949 od 20 do 24 godine ili 12,7%
24.665 od 25 do 29 godina ili 14,3%
20.970 od 30 do 34 godine ili 12,1%
19.074 od 35 do 39 godina ili 11,0%
19.634 od 40 do 44 godine ili 11,4%
19.755 od 45 do 49 godina ili 11,4%
24.454 od 50 do 54 godina ili 14,1%
13.862 od 55 do 59 godina ili 8,0%
1.140 žena od 60 i više ili 0,7%.

Potkraj prosinca 2010., prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje i podacima iz analize koju je izradila pravobraniteljica, **najveći postotak nezaposlenih žena, ili 14,3%, nalazi se u dobnoj skupini od 25 do 29 godina**, za razliku od 2009. i ranijih godina kad ih je najviše bilo u dobnoj skupini od 50 do 54 godine. Međutim, to ne znači da se smanjio broj nezaposlenih žena u dobnoj skupini od 50 do 54 godine – on je povećan s 25.247 u 2009. godini na 24.454 u 2010., kao što je povećana i ukupna nezaposlenost.

1.4.2.2. Zaposlenost

Prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, u 2010. godini zaposleno je 141.105 osoba (od toga 76.260 ili 54,0% žena).

Analiza o zapošljavanju osoba s evidencije Hrvatskog zavoda za zapošljavanje na neodređeno i određeno vrijeme, u vremenu od 2008. do 2010. godine, **pokazuje kako je sve veći trend povećanja broja zaposlenih na određeno vrijeme**:

- **2008.** godine na neodređeno vrijeme 23.941 osoba (19%), **na određeno 104.287 (81%)**;
- **2009.** godine na neodređeno vrijeme 17.186 osoba (14,5%), **na određeno 101.100 (85,5%)**;
- **2010.** godine na neodređeno vrijeme 14.303 osobe (10,1%), **na određeno 126.802 (89,9%)**.

³¹ Hrvatski zavod za zapošljavanje, Mjesečni statistički bilten 12, Zapošljavanje i nezaposlenost u Republici Hrvatskoj tijekom prosinca 2010.

³² Tablica 2. Nezaposlene osobe po dobi i spolu krajem prosinca 2010., vdi Prilog VI.

³³ Podatke je objavio Hrvatski zavod za zapošljavanje u Mjesečnom statističkom biltenu broj 12/2010. PRAVOBRANITELJICA ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA – IZVJEŠĆE O RADU ZA 2010. GODINU

2010. godine udio žena u broju zaposlenih na neodređeno vrijeme bio je 50,3%, a na određeno 54,5%.

U tablici 4. Nezaposlenost i zapošljavanje od 1990. do 2010. godine³⁴ podaci su razvrstani po spolu, a u tablici 5. Zaposlene osobe s evidencije HZZ-a po županijama, vrsti zaposlenja i spolu u 2009. i 2010. godini³⁵ podaci su razvrstani prema broju zaposlenih na neodređeno i određeno vrijeme.

1.4.3. Hrvatski zavod za zapošljavanje – mjere iz NPPZ prema nacionalnom programu za Rome i akcijskom planu desetljeća za uključivanje Roma 2005.-2015.

Provedbom mjera iz Nacionalnog programa za Rome/Akcijskog plana desetljeća za uključivanje Roma 2005. – 2015. za 2010. godinu obuhvaćene su ukupno 304 osobe romske nacionalne manjine, od čega su 84 (27,6%) žene.³⁶

Mjere su provedene u 9 županija i Gradu Zagrebu, pri čemu su bili uključeni više muškarci nego žene:

- Bjelovarsko-bilogorska – ukupno 17 osoba (od toga 5 žena ili 29,4%)
- Međimurska – ukupno 87 osoba (od toga 22 žene ili 25,3%)
- Koprivničko-križevačka – ukupno 17 osoba (od toga 7 žena ili 41,2%)
- Osječko-baranjska – ukupno 117 osoba (od toga 29 žena ili 24,8%)
- Sisačko-moslavačka – ukupno 13 osoba (od toga 4 žene ili 30,8%)
- Brodsko-posavska – ukupno 21 osoba (od toga 2 žene ili 9,5%)
- Šibensko-kninska – ukupno 1 osoba (od toga 1 žena ili 100%)
- Varaždinska – ukupno 9 osoba (od toga 2 žene ili 22,2%)
- Virovitičko-podravska – ukupno 1 osoba (od toga nema žena)
- Grad Zagreb – ukupno 21 osoba (od toga 12 žena ili 57,1%)

1.6. NACIONALNA POLITIKA ZA PROMICANJE RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA - ANALIZA MJERA ZA JEDNAKE MOGUĆNOSTI NA TRŽIŠTU RADA

U Nacionalnoj politici za promicanje ravnopravnosti spolova 2006.-2010. godine (NN 114/06.) planirane su mjere vezane za jednake mogućnosti na tržištu rada s rokom provedbe do kraja 2010. godine. Pravobraniteljica je od nositelja/ica predmetnih mjera zatražila izvješća, na temelju kojih je sastavljena analiza provedbe:

Hrvatski zavod za zapošljavanje proveo je mjeru 2.2.8.: Organizirat će se tečajevi, seminari i programi obrazovanja za djevojke i žene, osobito za one koje su nezaposlene duže od 3 godine, a koji će ih osposobiti za traženje, odabir i dobivanje adekvatnog zaposlenja, uključujući prekvalifikaciju i samozapošljavanje, te uvesti obveza pohađanja tih programa obrazovanja, i izvjestio kako ju je provodio kontinuirano, naveo je da je tijekom 2010. godine održano ukupno 1060 različitih grupnih oblika rada kojima je bilo obuhvaćeno 7200 žena. Također su provedene 792 selekcije za obrazovne aktivnosti kojima je obuhvaćeno 3700 žena, od kojih je 2200 uključeno u različite obrazovne programe za

³⁴ Tablica 4. Nezaposlenost i zapošljavanje od 1989. do 2009. godine, vidi Prilog VI

³⁵ Tablica 5. Zaposlene osobe s evidencije Zavoda po županijama, vrsti zaposlenja i spolu u 2009. i 2010. godini, vidi Prilog VI

³⁶ (NPPZ, mjera 3.4.3.9. - Sufinanciranje zapošljavanja osoba romske nacionalne manjine).

nepoznatog poslodavca. Od ukupnog broja žena uključenih u programe obrazovanja, 221 žena bila je nezaposlena duže od 3 godine.

Nadalje, u programe obrazovanja u suradnji Hrvatskog zavoda za zapošljavanje i jedinica lokalne i područne samouprave od ukupnog broja uključenih osoba (119) bilo je uključeno 75,63% (90) žena, od čega je ukupno zaposleno 13,33% žena (12).

Područne službe Hrvatskog zavoda za zapošljavanje sudjelovale su u projektima „Žene na tržištu rada – novim vještinama do novih mogućnosti“, „Žene Romkinje na tržištu rada“, „Žene u rodno netradicionalnim zanimanjima“ te u projektu SAAFEE: „Poduzmi pozitivne korake“ za postizanje jednakosti pri zapošljavanju žena.

Donijeta je **Strategija razvoja ženskog poduzetništva u Republici Hrvatskoj 2010.-2013. i Akcijski plan za provedbu strategije razvoja ženskog poduzetništva u Republici Hrvatskoj 2010.-2013.** (11. ožujka 2010. godine na 45. sjednici Vlade Republike Hrvatske). Osim toga, kontinuirano se provodio Projekt poticanja poduzetništva žena, izdvojeno u Operativnim planovima poticanja malog i srednjeg poduzetništva. Operativni plan poticanja malog i srednjeg poduzetništva za 2010. godinu donesen je na 43. sjednici Vlade Republike Hrvatske od 25. veljače 2010. godine, te su sredstva s planiranih 6 milijuna kuna rebalansom proračuna povećana na 10,5 milijuna kuna.

Prema izvješću **Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa** (u daljnjem tekstu: MZOŠ), a u odnosu na mjeru 2.5.2. Planirat će se otvaranje novih predškolskih programa i servisa za različite korisničke skupine radi usklađivanja materijalnih i kadrovskih uvjeta u zajednici s potrebom za predškolskim programima i javnim servisima različitih sadržaja, u 2010. godini nastavilo se s otvaranjem novih predškolskih programa za različite korisničke skupine, te je tijekom godine otvoreno 18 novih dječjih vrtića i 92 nova područna objekta u okviru postojećih dječjih vrtića, čime je obuhvat djece programima predškolskog odgoja porastao na 60%. MZOŠ navodi da su od 18 novootvorenih dječjih vrtića njih 14 osnovale fizičke osobe, od čega su 12 odgojiteljica ujedno i ravnateljice i zaposlenice svog dječjeg vrtića, čime se pridonosi samozapošljavanju u području odgoja i obrazovanja djece predškolske dobi putem osnivanja jaslica i vrtića u privatnom vlasništvu.

MZOŠ također ističe da se radilo na usklađivanju radnog vremena dječjih vrtića i drugih pravnih osoba koje skrbe o djeci predškolske dobi s radnim vremenom njihovih roditelja (mjera 2.5.3. Uskladit će se radno vrijeme službi koje skrbe o djeci kao i rad dječjih vrtića i drugih pravnih osoba u kojima se odgajaju i obrazuju djeca predškolske dobi s radnim vremenom njihovih roditelja), te su svi dječji vrtići i druge pravne osobe koje provode programe predškolskog odgoja i naobrazbe uskladili radno vrijeme dječjeg vrtića prema potrebama roditelja, te je ono u većini vrtića od 5:30 do 20:00 sati. Na inicijativu ministarstva također je uvedeno nespajanje dana u vrijeme blagdana u dječjim vrtićima.

1.7. DISKRIMINACIJA PO SPOLU PRILIKOM OGLAŠAVANJA POTREBA ZA ZAPOŠLJAVANJEM

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova od 2006. kontinuirano prati oglašavanje potreba za zapošljavanje i provodi analize, o čemu redovito izvještava i Hrvatski sabor. Prema Zakonu o ravnopravnosti spolova (NN 82/08, u daljnjem tekstu ZORS), propisano je da „prilikom oglašavanja potrebe za zapošljavanjem u oglasu mora biti jasno istaknuto da se za oglašeno radno mjesto mogu javiti osobe oba spola“. Međutim, u ZORS-u ne postoje sankcije u slučaju kršenja ove odredbe. Stoga je pravobraniteljica uporno i kontinuirano godinama slala upozorenja onima koji su kršili ovu odredbu. Od

2004. godine do danas uputila je ukupno 1808 upozorenja oglašivačima slobodnih radnih mjesta koji nisu jasno istaknuli da se na oglašeno mjesto mogu javiti i žene i muškarci (162 upozorenja 2004.; 667 upozorenja 2006.; 325 upozorenja 2007.; 443 upozorenja 2008., 102 upozorenja 2009. te 109 upozorenja 2010.). Također, pravobraniteljica je do danas provela ukupno 13 analiza oglašavanja potreba za zapošljavanjem koje su tijekom godina omogućile uvid i usporedbu rezultata koliko se poštuje, a koliko krši odredba ZORS-a te koje grupe oglašivača to najčešće čine. U samom početku mnogi oglašivači nisu niti znali da postoji zakonska odredba o oglašavanju radnih mjesta vezana uz ravnopravnost spolova, pa su upozorenja pravobraniteljice bila ujedno i upoznavanje oglašivača sa Zakonom o ravnopravnosti spolova. Tek u vrlo rijetkim slučajevima upozoreni oglašivač potreba za zapošljavanjem danas reagira na neprimjeren način kako se to često događalo u vrijeme kad je pravobraniteljica počinjala s praksom upozorenja oglašivačima. Oni koji se nakon upozorenja imaju potrebu javiti pravobraniteljici, uglavnom se ispričavaju zbog previda i obvezuju da u idućim natjecajima vode računa o jasnom isticanju da se na oglašeno mjesto mogu javiti osobe oba spola.

Od 109 upozorenja koja je pravobraniteljica u 2010. uputila zbog kršenja odredbe čl. 13. st. 2. ZORS-a najviše ih je uputila pravnim osobama (34) i obrazovnim ustanovama I. grupe u kojoj se nalaze vrtići, osnovne i srednje škole, glazbene škole i sl. (21).

Analiza natječaja za zapošljavanje u razdoblju od 1. do 30. rujna 2010. – U analiziranom razdoblju prikupljeno je ukupno 137 objavljenih natječaja za zapošljavanje u dnevnim novinama Večernji list, Jutarnji list i Vjesnik. Od toga broja:

1. **U 6 natječaja (4%) nije bilo jasno istaknuto** da se na oglašeno radno mjesto mogu javiti osobe oba spola. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova je svim oglašivačima uputila upozorenje zbog nepoštivanja čl. 13. st. 2. ZORS-a.
2. **U 131 natječaju (96%) poštivana je** odredba o jasnom isticanju da se na oglašeno radno mjesto mogu javiti osobe oba spola.

6 natječaja koji nisu bili u skladu s odredbom ZORS-a objavili su oglašivači iz grupe pravnih i fizičkih osoba (5) i obrazovnih ustanova I. grupe (1). Svi oglasi oglašivača iz svih drugih grupa objavljeni su u skladu s odredbom ZORS-a.

U analiziranom razdoblju najveći broj oglasa objavile su obrazovne ustanove II. grupe (42), obrazovne ustanove I. grupe (32) te pravne i fizičke osobe (27). Slijede zdravstvene ustanove I. grupe (14), državna tijela (14), zdravstvene ustanove II. grupe (7) i pravne osobe s javnim ovlastima (1).

Zbog zaista malog broja onih koji nisu poštivali odredbu o oglašavanju potreba za zapošljavanjem, postoci nisu izračunavani.

Pravobraniteljica je u svom Izvješću o radu za 2009. izrazila svoju zabrinutost što su u rujnu 2009. upravo obrazovne ustanove I. grupe (dječji vrtići, osnovne i srednje škole, centri za obrazovanje, strukovne škole i sl.) najviše kršile odredbu ZORS-a, smatrajući da obrazovne ustanove trebaju služiti za primjer. Stoga treba istaknuti da je ove godine došlo do pozitivnog pomaka u grupi obrazovnih ustanova I. grupe, u kojoj je u rujnu 2010. objavljen samo jedan oglas koji nije poštivao odredbu ZORS-a.

Usporedba s istim razdobljem od 2006. i 2010. godine – Gledano ukupno, broj natječaja i oglasa za zapošljavanje je pao, pa samim time i broj upozorenja. Međutim, gledano po postotku, postotak onih koji krše odredbu čl. 13. st. 2. ZORS-a pao je čak 10 puta u odnosu na 2006. godinu.

Tablica 6. Prikaz analize natječaja i oglasa za zapošljavanje

Analiza za mj./godinu	Ukupno oglasa	Poštivali ZORS-a	odredbu %	Kršili odredbu ZORS-a	%
rujan 2006.	391	234	60%	157	40%
rujan 2007.	444	313	70%	131	30%
rujan 2008.	361	281	78%	80	22%
rujan 2009.	187	165	88%	22	12%
rujan 2010.	137	131	96%	6	4%

Zaključak: Došlo je do golemog pozitivnog pomaka u broju onih koji poštuju odredbu ZORS-a. Na temelju komparativne analize za mjesec rujan od 2006. – 2010., **postotak onih koji ga krše pao je deset puta**. Nažalost, još uvijek postoje oni koji u svojim oglasima za posao ističu da traže isključivo žensku osobu, kao što su to na primjer ugostiteljski objekti koji traže konobarice, i to „mlade i atraktivne“.

1. OPIS SLUČAJA (PRS 01-03/10-41): Temeljem zakonskog uređenja pravnih instituta rada stranaca u Republici Hrvatskoj i uspostavljenog kvotnog sustava, Vlada Republike Hrvatske svake godine utvrđuje kvotu radnih dozvola za zapošljavanje stranaca za iduću kalendarsku godinu i donosi Odluku o utvrđivanju godišnje kvote radnih dozvola za zapošljavanjem stranaca (u daljnjem tekstu: Odluka). Kao i Odluke iz prethodnih godina, Odluka o utvrđivanju godišnje kvote radnih dozvola za zapošljavanjem stranaca za kalendarsku godinu 2010. (NN 150/09), donesena 10. prosinca 2009. godine, sadržava pregled potreba za zapošljavanjem stranaca po djelatnostima i zanimanjima za kalendarsku godinu. Uvidom u pregled potreba za zapošljavanjem stranaca po zanimanjima pravobraniteljica je utvrdila da se svi nazivi zanimanja navode isključivo u muškom rodu.

Prema informacijama dobivenim temeljem uvida u obrazloženja iz Prijedloga Odluka iz 2006. i 2010., navedeni pregled potreba izrađuje Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva, a Konačni prijedlog Odluke izrađuje međuresorna radna skupina za izradu Odluke.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je Ministarstvu gospodarstva, rada i poduzetništva uputila **upozorenje** da način navođenja zanimanja isključivo u muškom rodu nije u skladu s čl. 13. Zakona o ravnopravnosti spolova (NN 82/08) prema kojem je zabranjena diskriminacija na području zapošljavanja i rada, što uključuje i rodno neosjetljivo navođenje naziva zanimanja samo u jednom rodu, te je pritom naglasila i to da nazivi zanimanja koji se spominju u Odluci nisu usklađeni ni s Nacionalnom klasifikacijom zanimanja (NN 111/98 i 124/08) u kojoj su nazivi istih zanimanja navedeni u muškom i u ženskom rodu.

Pravobraniteljica je Ministarstvu gospodarstva, rada i poduzetništva također uputila preporuku da se u postupku donošenja Odluke o utvrđivanju godišnje kvote radnih dozvola za zapošljavanjem stranaca za kalendarsku godinu 2011., kao i svih budućih Odluka, vodi računa o usklađivanju Odluke sa propisanim rodno osjetljivom standardima i uzmu u obzir nazivi zanimanja propisani Nacionalnom klasifikacijom zanimanja.

2. OPIS SLUČAJA (PRS 01-03/10-35): Pravobraniteljici se putem elektroničke pošte obratila inženjerka strojarstva G. T. Z. pritužbom na neravnopravno navođenje naziva strukovnih kvalifikacija, zvanja i zanimanja samo u muškom rodu u zakonima i drugim propisima čija je izrada tekstova konačnih prijedloga u nadležnosti Ministarstva zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva.

PODUZETE MJERE: Uvidom u zakone u koje izrađuje Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva, pravobraniteljica je zaključila da je pritužba osnovana. Primjerice, u Zakonu o prostornom uređenju i gradnji (NN 76/07, 38/09) nema niti jednog primjera korištenja rodno osjetljivog

jezika, te su sve strukovne kvalifikacije, zvanja i zanimanja navedeni samo u muškom rodu (npr. diplomirani inženjer, diplomirani pravnik, predsjednik, projektant, arhitekt, ministar, ravnatelj i sl.). Stoga je pravobraniteljica ministarstvu uputila upozorenje da navođenje strukovnih kvalifikacija, zvanja i zanimanja samo u muškom rodu nije u skladu s pojedinim odredbama Zakona o ravnopravnosti spolova (NN 82/08; čl. 13. st. 5. i 6., čl. 14. st. 5.) te s nazivima zanimanja u muškom i ženskom rodu propisanim Nacionalnom klasifikacijom zanimanja (NN 111/98 i 124/08), te **preporuku** da se u zakonima i drugim propisima, čija je izrada tekstova konačnih prijedloga u nadležnosti Ministarstva zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva, u budućnosti spomenuti propisi poštuju s ciljem pridonosa promicanju ravnopravnosti spolova. Podnositeljica pritužbe obaviještena je o poduzetim mjerama.

U očitovanju ministarstva, ministrica je navela da smatra da se u zakonima čija je izrada nacrt teksta u djelokrugu njezinog ministarstva daje jednaki status muškarcima i ženama, no izbjegnuto je očitovati se u odnosu na činjenicu da se u tim tekstovima ne poštuju pravila navođenja strukovnih kvalifikacija, zvanja i zanimanja propisanih Nacionalnom klasifikacijom zanimanja (NN 111/98 i 124/08).

Stoga je pravobraniteljica ponovila svoju **preporuku** da se u zakonima i drugim propisima, čija je izrada nacrt tekstova u nadležnosti Ministarstva zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva, u budućnosti strukovne kvalifikacije, zvanja i zanimanja navode u oba roda sukladno Nacionalnoj klasifikaciji zanimanja.

1.8. KORISNICE/I NAKNADA ZA VRIJEME RODILJNIH I RODITELJSKIH POTPORA, ANALIZA PODATAKA HRVATSKOG ZAVODA ZA ZDRAVSTVENO OSIGURANJE

Pravobraniteljica je od Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje zatražila podatke o korisnicima/ama naknada za vrijeme rodiljnog i roditeljskog dopusta u razdoblju od 1. siječnja do 31. prosinca 2010. Sukladno odredbama Zakona o rodiljnim i roditeljskim potporama (NN 85/08), korisnica prava na obvezni rodiljni dopust u trajanju od 28 dana prije dana očekivanog poroda i 42 dana u neprekidnom trajanju poslije poroda, jest zaposlena ili samozaposlena majka. Rodiljni dopust od 43. dana do navršenih 6 mjeseci djeteta može koristiti i djetetov otac (zaposleni ili samozaposleni roditelj).

Iz dostavljenih podataka utvrđena je spolna struktura korisnika/ca rodiljnog/roditeljskog dopusta:

- Rodiljni dopust nakon 42 dana obveznog rodiljnog dopusta majke nastavilo je koristiti 28.974 majke, te samo 131 **otac (0,4%)**;
- Produženi rodiljni dopust (za ranije rođeno dijete) koristile su 934 majke i 4 **oca (0,42%)**;
- Dodatni porodiljni dopust (do 1. god. života djeteta) **nije koristio niti jedan muškarac**, dok ga je koristilo 19 majki;
- Dodatni porodiljni dopust (od 1. do 3. god. života djeteta) koristile su 34 majke i 9 **očeva (20%)**;
- Roditeljski dopust do 180 dana koristilo je 29.660 majki i 877 **očeva (2,9%)**;
- Roditeljski dopust od 181 do 900 dana koristilo je 5128 majki i 201 **otac (3,8%)**;
- Dopust za njegu djeteta s težim smetnjama u razvoju koristilo je 2876 majki i 138 **očeva (4,6%)**;
- Dopust za njegu djeteta s težim smetnjama u razvoju koristile su 372 majke i 41 **otac (9,9%)**;
- Dopust za njegu djeteta s težim smetnjama u razvoju do 18. god. 790 majki i 82 **oca (9,4%)**.

Iz navedenih podataka nedvojbeno slijedi kako daleko veći broj majki koristi različite oblike rodiljnog i porodiljnog dopusta, osobito u razdoblju do prve godine života djeteta. Broj očeva koji iz raznih razloga nakon navršene 1. god. života djeteta koriste različite oblike roditeljskog dopusta (npr. za njegu djeteta s težim smetnjama u razvoju do 7. god. njegovog života) malo je veći.

Usporedivši podatke za 2010. godinu s onima iz 2009. godine, vidljivo je kako je broj očeva koji je koristio rodiljni dopust od 43. dana života djeteta u padu – 2009. ih je bilo 0,6%, a 2010. 0,4%. Na temelju ovakvih podataka može se tvrditi kako mjera utvrđena u Nacionalnoj politici za promicanje ravnopravnosti spolova za razdoblje 2006.-2010., kojom je utvrđena potreba za provođenje medijskih kampanji za poticanje jednake raspodjele kućanskih i obiteljskih poslova te ravnopravnu podjelu roditeljske odgovornosti za skrb o djeci, uključujući promociju korištenja roditeljskog dopusta od strane očeva radi aktivnijeg uključivanja žena na tržište rada i povećanja broja očeva koji koriste roditeljski dopust, nije još ostvarila željene rezultate. Isto tako, može se postaviti pitanje nije li uzrok ovoj pojavi i u tome što su žene ipak slabije plaćene za posao jednake vrijednosti?

Porodiljne naknade u 2011. godini

Prema usvojenom Zakonu o izvršavanju Državnog proračuna za 2011. godinu i donesenom proračunu, Vlada Republike Hrvatske je predvidjela povećanje ukupnog iznosa porodiljnih naknada za 53,5 milijuna kuna u odnosu na 2010. godinu, odnosno povećanje od 2,4% .

2. OBITELJ

2.1. NASILJE U OBITELJI

Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji i Kaznenim zakonom Republike Hrvatske propisano je da nasilničko ponašanje u obitelji predstavlja prekršajno odnosno kazneno djelo, opisani su oblici ponašanja u obitelji koji se smatraju nasiljem te propisane kazne za takvo ponašanje. Navedeni zakoni također su predvidjeli mogućnosti i uvjete za izricanje pojedinih zaštitnih mjera počiniteljima takvih protupravnih djela.

Tijekom 2010. pravobraniteljica je pratila rad policijske službe, centara za socijalnu skrb i zdravstvenih ustanova kao dijela službi koje su ovlaštene i dužne postupati u slučaju nasilja u obitelji, temeljem Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji.

Rad navedenih službi i provođenje zakona pravobraniteljica prati kroz individualne pritužbe, ali i samostalno, putem izvješća nadležnih tijela sukladno svojim ovlastima iz čl. 22. Zakona o ravnopravnosti spolova.

Temeljem svojih ovlasti iz čl. 19. st. 2. toč. 6. ZORS-a, pravobraniteljica je provela istraživanje pod nazivom „Iskustva žena žrtava nasilja u obitelji s radom državnih tijela obuhvaćenih Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji“, čiji sažetak čini integralni dio ovog izvješća i rezultati kojega su bili primijenjeni prilikom izrade ovog poglavlja.

2.1.1. Statistički podaci MUP-a RH o kaznenim i prekršajnim djelima nasilja u obitelji za 2010. godinu

Ravnateljstvo policije dostavilo je pravobraniteljici podatke o prekršajima i kaznenim djelima koji se odnose na nasilje u obitelji za razdoblje od 1. siječnja do 31. prosinca 2010. godine:

a) Prikaz stanja i kretanja broja zaprimljenih intervencija i poduzetih mjera i radnji

U razdoblju od 1. siječnja do 31. prosinca 2010. godine zaprimljeno je 18.516 zahtjeva građana za pružanjem policijske intervencije radi zaštite od nasilja u obitelji, što je za 2,3% manje u odnosu na 2009. godinu, kad je zatraženo 18.951 intervencija:

- u cilju zaštite žrtve, a zbog postojanja bojazni od nastavljanja nasilja, protiv 7994 osoba izrečena je i provedena mjera zadržavanja u prostoru policije, što je za 2,5% više nego u 2009. godini, kad je izrečeno 7802 mjera zadržavanja;
- zbog prekršaja počinjenog nasiljem u obitelji prekršajno je prijavljeno 16.564 osoba, što je za 0,4% više u odnosu na 2009. godinu, kad je prekršajno prijavljeno 16.496 osoba;
- tijekom 2010. godine evidentirano je 1060 kaznenih djela nasilničkog ponašanja u obitelji iz čl. 215 a Kaznenog zakona, što u odnosu na 2009. godinu, kad je evidentirano 1400 kaznenih djela, predstavlja pad za 24,3%;
- u 2010. godini policija je sucima nadležnih prekršajnih sudova predložila izricanje sveukupno 10.549 zaštitnih mjera, što je za 10,2% manje u odnosu na 2009. godinu, kad je predloženo 11.752 zaštitnih mjera;
- od 10.549 predloženih zaštitnih mjera, policija je tijekom 2010. godine provela 1029 zaštitnih mjera koje su joj sukladno Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji stavljene u djelokrug rada, što predstavlja povećanje od 59% u odnosu na 2009. godinu, kad je policija provela 647 takvih zaštitnih mjera;

b) Primjena odredbe članka 4. Zakona o zaštiti nasilja u obitelji

Analizom podataka koji se odnose isključivo na prekršaj nasilničkog ponašanja u obitelji, razvidno je da je policija u razdoblju od 1. siječnja do 31. prosinca 2010. godine u Republici Hrvatskoj prekršajno prijavila 16.564 počinitelja nasilničkog ponašanja u obitelji, od kojih je 9490 ili 57,3% privedeno prekršajnom sucu, dok je sukladno članku 134. i 137. Prekršajnog zakona 7994 ili 48,3% osoba zadržano u prostorima redarstvenih vlasti.

Od strane redarstvenih vlasti podneseno je 116 žalbi na doneseno rješenje suca za prekršaje, što predstavlja smanjenje od 12,8% u odnosu na 2009. godinu, kad su podnesene 133 žalbe.

Počinjenim prekršajem nasilja u obitelji zbog kojeg je počinitelj prekršajno prijavljen, oštećeno je ukupno 20.531 osoba. Unutar ukupnog broja oštećenih – 3982 ili 19,4% su maloljetne osobe, od čega je 2759 djece, te 16.549 punoljetnih osoba, od čega su 11.076 ili 67,0 % žene.

Prema spolu oštećenih, 13.135 osoba je ženskog spola (maloljetnih osoba ženskog spola i punoljetnih žena), ili 64% od ukupnog broja oštećenih nasilničkim ponašanjem u obitelji.

Ukoliko promatramo odnos počinitelj-žrtva, u 2010. godini najčešći počinitelji nasilničkog ponašanja u obitelji bili su: u 5751 ili 28% slučajeva suprug nad suprugom, u 3758 ili 18,3% slučajeva otac, u 2497 ili 12,2% slučajeva sin nad roditeljem, u 1101 ili 5,4% izvanbračni muž nad ženom, u 1038 ili 5,1% žena nad mužem.

c) Zaštitne mjere uz primjenu odredbi Prekršajnog zakona i Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji

U razdoblju od 1. siječnja do 31. prosinca 2010. godine povodom nasilja u obitelji policija je predložila prekršajnim sudovima izricanje 10.549 zaštitnih mjera (ZM), i to:

- 4538 – ZM obveznog psihosocijalnog tretmana;
- 1419 – ZM zabrane približavanja žrtvi nasilja;
- 439 – ZM zabrane uznemiravanja ili uhođenja osobe izložene nasilju;
- 560 – ZM udaljenja iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora;
- 3294 – ZM obveznog liječenja od ovisnosti;
- 299 – ZM oduzimanja predmeta koji je namijenjen ili uporabljen u počinjenju prekršaja.

Od 10.549 predloženih zaštitnih mjera policija je provela 1029 zaštitnih mjera koje su joj sukladno Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji stavljene u djelokrug rada, i to:

- 611 – ZM zabrane približavanja žrtvi nasilja;
- 155 – ZM zabrane uznemiravanja ili uhođenja osobe izložene nasilju;
- 263 – ZM udaljenja iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora
-

d) Primjena odredbe članka 215 a. Kaznenog zakona „Nasilničko ponašanje u obitelji“

Analizom podataka koji se odnose na počinjeno kazneno djelo „Nasilničko ponašanje u obitelji“ iz čl. 215 a Kaznenog zakona u razdoblju od 1. siječnja do 31. prosinca 2010. godine, policija je otkrila i kazneno prijavila 370 osoba zbog počinjenih 1060 kaznenih djela. Navedenim kaznenim djelima ukupno je oštećeno 1118 osoba, od čega je 879 oštećenih osoba ženskog spola, što predstavlja udio od 78,6% u ukupnom broju oštećenih osoba. S obzirom na dob oštećenih, 61 ili 5,5% svih oštećenih ovim kaznenim djelom su djeca i maloljetne osobe.

e) Ubojstva i pokušaji ubojstava počinjeni unutar obitelji

U razdoblju od 1. siječnja do 31. prosinca 2010. godine u Republici Hrvatskoj zabilježeno je ukupno 58 kaznenih djela ubojstva i 125 pokušaja ubojstva.

Od tog broja u navedenom razdoblju 18 kaznenih djela ubojstva počinjeno je među članovima obitelji. S obzirom na odnos prema žrtvi struktura počinitelja ovih kaznenih djela je sljedeća: u 4 slučaja počinitelji su suprug i otac žrtve, u 3 slučaja počinitelj je sin žrtve, u 2 slučaja počinitelj je brat žrtve, a u po 1 slučaju počinitelji su izvanbračni muž, unuk, očuh, posinak i izvanbračna žena žrtve. S obzirom na spol, struktura 18 žrtava kaznenog djela „Ubojstvo“ je sljedeća: 14 oštećenih osoba je ženskog spola, a 4 muškog spola.

U istom razdoblju, od ukupno 125 ubojstva u pokušaju 23 pokušaja ubojstava bilo je između članova obitelji. Odnos počinitelja prema žrtvi je sljedeći: u 5 slučajeva počinitelj je otac žrtve, u po 3 slučaja počinitelj je bio suprug, izvanbračni muž, sin i žena žrtve, a u po 1 slučaju počinitelj je bio brat, bivši suprug, stric, unuk i tast žrtve.

S obzirom na spol, struktura 23 žrtve ubojstva u pokušaju je sljedeća: 14 oštećenih osoba je muškog spola, a 9 ženskog spola.

U tablicama 7. i 8. prikazani su podaci o prekršajima i kaznenim djelima, razvrstani po policijskim upravama, koji se odnose na nasilje u obitelji, za vremensko razdoblje od 1. siječnja do 31. prosinca 2010. godine.³⁷

Razlog padu broja kaznenih djela nasilničkog ponašanja u obitelji valja tražiti i u presudi Europskog suda za ljudska prava u predmetu *Maresti vs. RH*, sukladno kojoj nije dozvoljeno počinitelja djela nasilničkog ponašanja u obitelji procesuirati i prekršajno i kazneno. Naime, dotadašnja praksa postupanja policije bila je da protiv počinitelja/ice tri djela prekršaja nasilničkog ponašanja u obitelji nadležnom državnom odvjetništvu podnese kaznenu prijavu radi kaznenog djela nasilničkog ponašanja u obitelji. Takva kaznena prijava je u opisu protupravnog ponašanja osumnjičenika/ce nužno sadržavala i u bitnome isti činjenični opis onome djela prekršaja nasilničkog ponašanja u obitelji. Događalo se i da policija radi određenog djela nasilničkog ponašanja u obitelji pokrene i kazneni i prekršajni postupak. Kako je prekršajni postupak po svojoj naravi brži, odluka bi bila i ranije donesena. Konkretna praktična posljedica odluke Europskog suda za ljudska prava je bila ta da su kazneni postupci pokrenuti radi nasilničkog ponašanja u obitelji u gore opisanim uvjetima bili obustavljeni, temeljem načela „ne bis in idem“. To je dovelo do toga da su neka nasilnička ponašanja koja su po načinu izvršenja i svojim posljedicama bila teža, kažnjena samo prekršajno, čime se smanjio stupanj društvenog prijekora obiteljskim nasilnicima čije je ponašanje svakako predstavljalo kazneno, a ne prekršajno djelo.

Tijekom 2009. u RH počinjeno je ukupno 49 kaznenih djela ubojstva i 153 pokušaja ubojstva, a 2010. počinjeno je 58 ubojstava i 125 pokušaja ubojstva.

Tijekom 2010. 14 žena je ubijeno od strane muškog člana obitelji. To konkretno znači da su 23% žrtava ubojstva u RH u 2010. činile žene ubijene od strane nekog od članova svoje obitelji. Od toga, 5 žena su ubili njihovi bračni/izvanbračni drugovi. U odnosu na 21 ženu ubijenu 2009. od strane jednog od članova obitelji (broj koji čini 43% žrtava svih ubojstava u RH te godine) svakako možemo reći da je tijekom 2010. ubijeno manje žena, no 2008. ubijeno ih je 11. Nadamo se da je manji broj žrtava rezultat djelotvornije prevencije. No, ne smijemo prilikom navođenja podataka zaboraviti da brojka 14, koja za

³⁷ Tablica 7. Podaci o zabilježenim prekršajima iz članka 4. Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, vidi Prilog VI.
Tablica 8. Podaci o zabilježenim kaznenim djelima iz članka 215.a Kaznenog zakona, vidi Prilog VI.

ovo razmatranje označava trend pada, ujedno označava 14 izgubljenih života, i ne samo 14, nego mnogo više, jer je svaka od ubijenih žrtava imala djecu, roditelje, braću, sestre, čiji životi su također nepovratno i negativno promijenjeni.

Očito je da je ukupan broj ubojstava u 2010. u porastu u odnosu na 2009., no broj ubojstava u obitelji čije su žrtve žene ipak je u padu.

Tijekom 2009. policija je nadležnim sudovima predložila izricanje 11.752 zaštitne mjere. Prekršajni sudovi su izrekli 647 zaštitnih mjera za čije je provođenje nadležna policija. Dakle, policija je u 2010., doduše, predložila izricanje nešto manjeg broja zaštitnih mjera u odnosu na 2009. (10.549), ali su prekršajni sudovi izrekli gotovo dvostruko veći broj mjera u odnosu na prethodnu godinu – 1029, što je povećanje od 59%. No, u odnosu na broj predloženih mjera za čije je provođenje nadležna policija (predloženo 2418), sudovi nisu izrekli niti polovicu predloženih mjera (izrečeno 1029).

Zaključno bi se moglo reći da je nasilničko ponašanje u obitelji, kvalificirano kao prekršajno djelo, u laganom porastu, što upućuje na zaključak da prevencija nasilja ne funkcionira u potpunosti. Međutim, zabilježen je trend porasta izrečenih i provedenih zaštitnih mjera temeljem Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, koji je u 2010. odnosu na 2009. za 59% veći. To znači da su žrtve tijekom 2010. uživale veću zaštitu.

Iz podataka je razvidno da su žrtve nasilničkog ponašanja u obitelji, kako kaznenog tako i prekršajnog, osobe ženskog spola, bilo punoljetne bilo maloljetne. Treba istaknuti i činjenicu da 78% žrtava najtežeg oblika nasilja u obitelji – ubojstva od strane člana obitelji – opet čine žene. Posebno je tragično što je prošle godine ubijeno 14 žena koje su time postale žrtve najtežeg oblika obiteljskog nasilja, a koji podatak upućuje na zaključak o nedostatnoj prevenciji nasilničkog ponašanja u obitelji.

Valja naglasiti i to da u ovu analizu nisu uključene žene koje su žrtve zlostavljanja od strane partnera, dakle osoba koje nisu niti njihovi izvanbračni niti bračni drugovi, budući da se takvo ponašanje procesuiralo putem ostalih odredaba Kaznenog zakona (prijetnja, lako i teško tjelesno ozljeđivanje, silovanje, pokušaj ubojstva, ubojstvo), a također je spolno uvjetovano.

2.1.2. Posebno o zaštitnim mjerama

Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji propisuje vrste i uvjete određivanja zaštitnih mjera.³⁸

Zaštitne mjere su učinkovit mehanizam zaštite žrtve nasilja, od kojih neke mogu imati gotovo trenutačan efekt.³⁹ Zbog toga je vrlo bitno da policija i sudovi taj mehanizam koriste uvijek kad je potrebno zaštititi žrtvu, osobito kad je životno ugrožena, pri čemu bi tumačenje pojma „životne ugroženosti“ trebalo biti svrsishodno i u najboljem interesu žrtve.

Već je navedeno kako su sudovi tijekom 2010. izrekli 59% više zaštitnih mjera negoli u 2009., što u svakom slučaju predstavlja pozitivan pomak u zaštiti fizičkog i psihičkog integriteta žrtve.

Cjelovite podatke o izrečenim zaštitnim mjerama tijekom 2010. pravobraniteljica nije dobila, tako da će se predstaviti značajniji podaci koji su prikupljeni tijekom izvještajnog razdoblja.

Ono što nije vidljivo iz policijskog izvješća o poduzetim mjerama jest to je li i u koliko slučajeva policija zatražila izricanje zaštitnih mjera temeljem čl. 19. Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, te koliko je takvih mjera izrečeno po prekršajnim sudovima, budući da se radi o mjerama kojima ozbiljno ugrožena žrtva bez odgode, a najkasnije u roku od 24 sata, može biti zaštićena od nasilnika.

Nadalje se ukazuje vrijednom pozornosti činjenica da je policija zatražila izricanje 3294 mjere obveznog liječenja od ovisnosti, što u odnosu na 2009. (3863) predstavlja pad, no u svakom slučaju, i dalje se radi o velikoj brojci. Ukoliko ovaj podatak dovedemo u vezu s podatkom MUP-a više puta iznesenim u javnosti, kako se najveći broj prekršajnih djela nasilničkog ponašanja u obitelji događa tijekom blagdana, moglo bi se zaključiti da se ova mjera predlaže stoga što počinitelji djelo nasilja čine pod odlučujućim utjecajem alkohola. Ukoliko se, nadalje, broj zatraženih mjera usporedi s brojem prijavljenih počinitelja djela prekršaja (16.564), proizlazi da je svaki peti počinitelj pod utjecajem alkohola. Prema nekim podacima, u 50% slučajeva nasilničkog ponašanja u obitelji prisutan je alkohol. Kako alkohol djeluje kao katalizator nasilničkog ponašanja, navedeno upućuje na potrebu suzbijanja zlorabe istog, kao i na potrebu obraćanja pozornosti na provođenje zaštitne mjere obveznog liječenja od ovisnosti o alkoholu.

³⁸ Čl. 11. Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, NN 137/09

(1) Svrha je zaštitnih mjera da se njihovom primjenom spriječi nasilje u obitelji, osigura nužna zaštita zdravlja i sigurnosti osobe koja je izložena nasilju te otklone okolnosti koje pogoduju ili poticajno djeluju na počinjenje novog prekršaja, a primjenjuju se radi otklanjanja ugroženosti osoba izloženih nasilju i drugih članova obitelji.

(2) Sud može nad počiniteljem nasilja u obitelji, osim zaštitnih mjera propisanih Prekršajnim zakonom, primijeniti sljedeće zaštitne mjere:

- obveznog psihosocijalnog tretmana;
- zabrane približavanja žrtvi nasilja u obitelji;
- zabrane uznemiravanja ili uhođenja osobe izložene nasilju;
- udaljenja iz stana, kuće ili nekoga drugoga stambenog prostora;
- obveznog liječenja od ovisnosti;
- oduzimanja predmeta koji je namijenjen ili uporabljen u počinjenju prekršaja.

³⁹ Čl. 19. Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, NN 137/09

(1) Zaštitne mjere iz članka 11. stavka 2. podstavka 2., 3. i 4. ovoga Zakona mogu se primijeniti prije pokretanja prekršajnog postupka.

(2) Zaštitne mjere iz stavka 1. ovoga članka primijenit će se na prijedlog osobe izložene nasilju ili ovlaštenog tužitelja uz prethodnu suglasnost žrtve radi otklanjanja izravne životne ugroženosti te osobe ili drugih članova obitelji.

(3) Sud će donijeti odluku iz stavka 1. ovoga članka, odmah bez odgode, a najkasnije u roku od dvadeset četiri sata od podnošenja prijedloga.

(4) Odluku iz stavka 3. ovoga članka sud će staviti izvan snage ukoliko predlagatelj iz stavka 2. ovoga članka u roku od osam dana od dana donošenja odluke ne podnese optužni prijedlog.

(5) Sud je dužan upozoriti predlagatelja iz stavka 2. ovoga članka o posljedicama nepodnošenja optužnog prijedloga u smislu stavka 4. ovoga članka.

Valja napomenuti kako je, prema saznanjima pravobraniteljice, odgovarajući pravilnik o načinu provođenja zaštitne mjere liječenja od ovisnosti u završnoj fazi izrade pri Ministarstvu zdravstva i socijalne skrbi, te će biti donesen početkom sljedećeg izvještajnog razdoblja.

Postavlja se pitanje načina izvršenja zaštitne mjere zabrane približavanja žrtvi nasilja. Činjenica je da postoji provedbeni pravilnik⁴⁰, no čini se da se provedba zaštitne mjere svodi na to da žrtva, u nedostatku drugog mehanizma i dovoljnog broja policijskih službenika/ca, sama obavještava policiju ukoliko procijeni da joj je nasilnik prišao bliže nego što mu je to dozvoljeno sudskom odlukom. Navedena zaštitna mjera bila bi učinkovitija ukoliko bi policija prethodno utvrdila raspolaže li nasilnik vatrenim oružjem.

2.1.2.1. Zaštitna mjera - psihosocijalni tretman

Vezano za provođenje zaštitne mjere psihosocijalnog tretmana⁴¹, pravobraniteljica je utvrdila da Uprava za kazneno pravo Ministarstva pravosuđa Republike Hrvatske ne raspolaže statističkim podacima o broju i spolnoj strukturi korisnika psihosocijalnog tretmana. Ministarstvo pravosuđa je pravobraniteljicu izvijestilo kako statističkim podacima o problematici nasilja u obitelji raspolaže Visoki prekršajni sud i Državni zavod za statistiku. Sukladno izvješću Državnog zavoda za statistiku, dostavljenog u okviru praćenja provedbi mjera iz Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova 2006-2010., isto tijelo redovito prati statističke podatke o počiniteljima kaznenih djela i počiniteljima prekršaja, no isključivo s aspekta vrste diskriminacije, te po spolnoj strukturi⁴² temeljem propisanog obrasca⁴³, te nema podataka o vrstama kazne i izrečenim zaštitnim mjerama primijenjenim prema počinitelju nasilničkog ponašanja u obitelji.

Društvo za psihološku pomoć je nositelj mjere osposobljavanja stručnjaka/inja za provedbu psihosocijalnog tretmana počinitelja/ica nasilničkog ponašanja u obitelji određene Nacionalnom strategijom za borbu protiv nasilja u obitelji za razdoblje od 2008.-2010.godine.

Istovremeno i samo društvo provodi psihosocijalni tretman počinitelja/ica nasilja u obitelji. Prema dostavljenim podacima, počinitelje/ice na psihosocijalni tretman istog društva šalju prekršajni sudovi iz Zagreba, Samobora, velike Gorice, Zlatara, Dugog Sela, Sesveta, Zaboka, Koprivnice i Rovinja, a javlja se i određen broj dobrovoljaca/dobrovoljki.

Tijekom 2010. kroz tretman je prošlo ukupno 88 osoba, od kojih su 72 muškarci, a 16 žene.

U izvješću Društva za psihološku pomoć zaključno se navodi kako se suradnja sa prekršajnim sudovima odvija dobro, no da su zbog nejasne situacije s financijskim sredstvima potrebnima za dovršetak tretmana neki sudovi su upućivali značajno manje počinitelja/ica u tretman. Tijekom izvještajnog razdoblja taj problem nije riješen, kao niti problem ugovora s tretmanskim centrima.

Problem je i to što nema dovoljno stručnih (pravnih i fizičkih) osoba s odobrenjem Ministarstva pravosuđa za provođenje takvih tretmana. Naime, prema izvješću Uprave za kazneno pravo pri Ministarstvu pravosuđa RH, za 2010. izobrazbu stručnjaka za provedbu psihosocijalnog tretmana

⁴⁰ Pravilnik o načinu provedbe zaštitnih mjera koje su Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji stavljene u nadležnost policije, NN 27/04

⁴¹ Pravilnik o načinu i mjestu provođenja psihosocijalnog tretmana počinitelja nasilja u obitelji, NN78/06

⁴² Muškarci i žene u Hrvatskoj 2010, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 2010.

⁴³ Obrazac za statističko praćenje sudskih predmeta vezanih za diskriminaciju i osnove diskriminacije po kojima se ti postupci vode (NN 36/10).

obavlja Društvo za psihološku pomoć iz Zagreba koje je, prema podacima Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske skrbi, tijekom 2010. osposobilo je 90 stručnjaka/inja za obavljanje psihosocijalnog tretmana.

Odobrenje Ministarstva pravosuđa za provedbu zaštitne mjere psihosocijalnog tretmana počinitelja nasilja u obitelji izvan zdravstvene ustanove do kraja 2010. dobila je 31 fizička i pravna osoba, a prema planu razvoja mreže tretmanskih centara, do kraja 2010. centri su trebali zaživjeti u 14 najvećih gradova i županijskih središta.

Analizom dostavljenih i detaljnih podataka proizlazi da ne postoji dovoljan broj ovlaštenih pružatelja psihosocijalnog tretmana, te da više od polovice županija u RH nemaju niti jednog takvog stručnjaka/inju na svom području.

2.1.3. Pritužbe upućene pravobraniteljici - analiza

Pritužbe putem kojih se izravno ispitivala pravilna primjena Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji, a time i Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, Prekršajnog zakona te Zakona o kaznenom postupku, odnosile su se na rad policijske službe i centara za socijalnu skrb. Kroz rješavanje pritužbi na rad tih službi, stekao se uvid u provođenje navedenih zakona i Protokola u slučajevima sumnje u obiteljsko nasilje.

Prema uvodno spomenutom istraživanju, najviše je žena kontaktiralo s policijom (njih 85,5%), a zatim slijede centri za socijalnu skrb (77,1%).

Pritužbe su se u određenom broju slučajeva odnosile i na postupanje nadležnih sudova i na sudske odluke, no ta je problematika izvan nadležnosti pravobraniteljice.

Rezultati ispitivanja pritužbi te postupanja po službenoj dužnosti su raznoliki.

U određenom broju predmeta utvrđeno je kako policijski službenici/e, djelatnici/e centara za socijalnu skrb te zdravstveni radnici/e postupaju u potpunosti u skladu s Protokolom, te da su pritužbe neosnovane.

No, utvrđeno je i postojanje određenih propusta prilikom postupanja povodom prijave nasilničkog ponašanja u obitelji, ili obraćanja radi dobivanja zaštite bilo policijskoj službi, bilo osoblju centara za socijalnu skrb ili liječnicima. Sukladno izvješću Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi, dostavljenog u okviru praćenja provedbi mjere iz Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova 2006-2010., nema standardiziranog postupka o postupanju u slučaju nasilja nad ženama u obitelji.

Naime, glede aktivnosti koje bi obuhvatile izradu standardiziranog Protokola o postupanju liječničkog osoblja u slučajevima nasilja nad ženama, osobito onog seksualnog, Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi izvijestilo je „da postoji potreba objedinjavanja podataka u svezi protokola o postupanju liječničkog osoblja u okviru nekoliko područja (nasilje nad ženama, nasilje u obitelji i dr.)“, te je izrađen „nacrt jedinstvenog obrasca koji ima za cilj ispunjenje svih zadanih obveza“, a ministarstvo je „dalo mišljenje na nacrt Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji i Nacrt Protokola o postupanju u slučaju seksualnog nasilja Ministarstvu obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti na daljnji postupak“. Stoga bi pri svom postupanju sa žrtvama nasilja u obitelji zdravstveni djelatnici trebali primjenjivati Protokol o postupanju u slučajevima nasilja u obitelji.

No iz pritužbi slijedi kako se propusti zdravstvenih djelatnika/ca sastoje uglavnom u tome što svoja saznanja odnosno sumnje u nasilničko ponašanje u obitelji ne prijavljuju nadležnoj policijskoj službi, premda ih Protokol na to obvezuje. Isto vrijedi i za radnike/ce centara za socijalnu skrb.

Međutim, kod postupanja policijskih službenika/ca u slučaju sumnje u nasilničko ponašanje u obitelji situacija je nešto složenija zbog toga što policija raspolaže širokim ovlastima za postupanje, pa su prema tome veće i mogućnosti propusta, ali i zbog toga što se većina žrtava (85,5%) prvo obrati policiji. Pri

tome se vrlo bitnim ukazuje potreba da policija od prvog trenutka kontakta s osobom za koju posumnja da je žrtva nasilja u obitelji, postupi sukladno Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji.

Propusti policijskih službenika/ca koji su po svom značaju najbitniji, i kakvi bi se bez daljnje rasprave o tome morali i mogli odgovarajućim metodama eliminirati, odnose se na neprepoznavanje određenog, po žrtvi opisanog događaja, kao nasilničkog ponašanja u obitelji. Obiteljsko nasilje mora biti odmah prepoznato kao takvo, kako bi žrtva mogla biti zaštićena od daljnje izloženosti istom, a osumnjičenik/ca procesuiran/a i sankcioniran/a. Osobito se to odnosi na specifične oblike nasilničkog ponašanja koji ne moraju biti česti, kao što su ekonomsko nasilje te njegovi razni pojavnici oblici, psihološko nasilje, koje se može manifestirati na vrlo različite načine, te uhođenje i/ili uznemiravanje, koje također može biti počinjeno na različite načine, i ne nužno samo po osumnjičenoj/okrivljenoj osobi. Iz provedenog istraživanja slijedi kako su žene izložene najrazličitijim pojavnim oblicima nasilja, od najprepoznatljivijeg kao što je fizičko nasilje, pa do sofisticiranih oblika ekonomskog nasilja kao što je ograničavanje intelektualnih sloboda ili ometanje radne uloge.

Nadalje, od iznimne je važnosti nedvojbeno i sa sigurnošću utvrditi da osumnjičena/okrivljena osoba ne raspolaže vatrenim oružjem, bez obzira gdje se u tom trenutku nalazi. Važeći zakonski okvir ustanovljuje načine rješavanja tog pitanja, kao i postupak za slučaj pronalaska oružja.

Uočen je i problem u postupanju policijskih službenika/ca koji sudjeluju u sudskom postupku po službenoj dužnosti, kao podnositelji optužnog akta, u situacijama kad sud donese odluku kojom je okrivljenik oslobođen odgovornosti. Zamijećeno je da u takvim slučajevima policijski službenici/e ne podnose žalbe, premda bi to, po naravi stvari, morali, budući su, pokrenuvši postupak pred nadležnim prekršajnim sudom, smatrali da raspolažu dovoljnim brojem dokaza za donošenje osuđujuće presude počinitelju. Takvo postupanje je izričito protivno Protokolu, po kojem su policijski službenici ovlašteni za podnošenje žalbe.

Također je potrebno da opunomoćeni policijski službenici/e budu prisutni na ročištima, kako bi prema potrebi mogli pravodobno reagirati izmjenom optužnog akta.

Svi navedeni problemi mogu se otkloniti, a vjerujem da se i u trenutku nastajanja ovog izvješća na tome radi, daljnjom edukacijom policijskih službenika/ca koji djeluju neposredno, „na terenu“, o pojavnim oblicima nasilja, kao i o potrebi smirenog i fokusiranog razgovora sa žrtvom nasilja, separiranom od osumnjičenika, koja je vrlo često jedini svjedok/inja – oštećenik/ca nasilničkog ponašanja, i raspolaže najbitnijim saznanjima o nasilničkom ponašanju. Potrebno je educirati ih i o njihovoj ulozi u prekršajnom postupku, gdje predstavljaju podnositelja optužnog prijedloga, koja uloga za sobom povlači određene procesne mogućnosti korisne zaštiti žrtve nasilja (pravo na žalbu).

Potrebno je, nadalje, policijske službenike/ce educirati i o primjeni rodno osjetljivog pristupa prema ženi koja je ujedno suosumnjičena za djelo nasilničkog ponašanja u obitelji, te postupak prema takvoj osobi prilagoditi konkretnoj situaciji u smislu odlučivanja o potrebi primjene pojedinih zakonskih instituta kao što je npr. uhićenje i zadržavanje. Navedeno se ukazuje kao jedan od razloga da se na razini policijskih postaja u RH uvede novo radno mjesto – službenika/ce za suzbijanje obiteljskog nasilja i nasilja nad ženama. Ovome u prilog ide činjenica da nema dovoljno policijskih službenica, a žrtve nasilja u obitelji su većinom ženskog spola, bilo žene, bilo djevojčice. Čl. 45. st. 1. toč. 3. novog ZKP-a, primjerice, predviđa pravo žrtve kaznenog djela protiv spolne slobode da je ispituje policijski službenik/ca istog spola.

Valja naglasiti i kako su se kao rezultati provedenog istraživanja pojavili podaci da postupke policije žene rijetko ističu kao institucionalnu prepreku u borbi protiv nasilja.

Treba spomenuti i da je Ravnateljstvo policije tijekom izvještajnog razdoblja pokrenulo i realiziralo dvije hvalevrijedne akcije.

- Prva je široka javna kampanja „Živim život bez nasilja“ u razdoblju od 8. do 24. studenoga 2010. s ciljem podizanja svijesti o problemu obiteljskog nasilja. Veliki dio te kampanje vodio se putem Facebooka, i na taj način bio približen mladoj populaciji s ciljem podizanja svijesti o neprihvatljivosti nasilja u obitelji.
- Druga je postupak povezivanja ministarstava koja kroz svoje službe djeluju u borbi protiv nasilja u obitelji. Rezultat je sklapanje Sporazuma između Ministarstva unutarnjih poslova, Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi i Ministarstva pravosuđa. Istom Sporazumu pravobraniteljica je iskazala podršku, a smatra da će, ukoliko praktični ciljevi zacrtani Sporazumom budu ostvareni, predstavljati korak dalje u borbi protiv nasilja u obitelji žrtve kojeg su u najvećem broju žene.

2.1.4. Pritužbe upućene pravobraniteljici - opisi slučajeva

1. OPIS SLUČAJA (PRS 03-02/10-02): Pravobraniteljici se obratila M. S. iz V. O. navodeći kako je zadnjih četiri godine izložena nasilničkom ponašanju svog bivšeg supruga D. S. U pritužbi nadalje navodi da je zbog toga tražila pomoć policije, no vjeruje kako je bivši suprug oslobađan krivnje na prekršajnom sudu zbog toga što je bivši policijski djelatnik. Pritužiteljica sumnja u istinitost i objektivnost akata kojima su pokrenuti navedeni prekršajni postupci.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Uvidom u izvješće Ravnateljstva policije pravobraniteljica je utvrdila propuste u postupanju nadležne policijske postaje, učinjene prilikom postupanja po prijavama pritužiteljice. Povodom pritužiteljici prijave obiteljskog nasilja od 29. lipnja 2007. od strane njezinog tadašnjeg supruga D. S., djelatnici nadležne policijske postaje nisu poduzeli sve radnje sukladno Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji. Nadležni policijski službenici prilikom izvida nisu ispitali pritužiteljicu bez prisutnosti D. S. kako bi utvrdili što se dogodilo, niti su ispitali osumnjičenog D. S., niti moguću svjedokinju G. S., već su to učinili dva mjeseca kasnije, nakon čega je pred nadležnim prekršajnim sudom pokrenut prekršajni postupak protiv D. S. radi nasilničkog ponašanja u obitelji. Iz izvješća je razvidno da nadležna policijska postaja nije u tom predmetu postupala žurno, premda je to bila obvezna. Nadležna policijska postaja se također, kao jedina ovlaštenica prava na žalbu u predmetnom prekršajnom postupku, nije žalila na rješenje kojim je postupak protiv D. S. obustavljen. Utvrđeno je kako je nadležna policijska postaja u R. putem svog punomoćnika V. Č. sudjelovala neposredno u prekršajnom postupku koji je vođen pred nadležnim prekršajnim sudom protiv pritužiteljice i D. S. radi nasilničkog ponašanja u obitelji 14. studenoga 2007. Iz liječničke potvrde Hitne medicinske pomoći R., dokaza izvedenog u okviru postupka, sačinjene dana 15. studenog 2007., proizlazi kako su pritužiteljici tog dana dijagnosticirane povrede u vidu kontuzije lumbalne kralježnice, trzajne ozljede vrata i kontuzije glave. Prekršajni postupak je obustavljen i u odnosu na pritužiteljicu i u odnosu na D. S., iako navedena potvrda i ondje dijagnosticirane povrede upućuju na to da se D. S. prema pritužiteljici nasilnički ponašao upravo tako kako mu je stavljeno na teret optužnim prijedlogom. Usprkos tome, nadležna policijska postaja u R. se na takvu presudu nije žalila. Utvrđeno je i to da je D. S. tijekom 2007. temeljem oružnog lista posjedovao pištolj marke „Star“ kao oružje za samoobranu. Isto oružje nije čuvao sukladno odredbama tada važećeg Zakona o oružju, tako da ne bude dostupno nikome drugome osim njemu. Predmetni pištolj bio dostupan i pritužiteljici, jer je stajao u regalu u dnevnoj sobi u kartonskoj kutiji, odakle ga je pritužiteljica sklonila. No protiv D. S. nije pokrenut prekršajni postupak radi prekršaja Zakona o oružju, tako da nepostupanjem nadležne policijske postaje nije prevenirano počinjenje možebitnog kaznenog djela na štetu pritužiteljice. Slijedom navedenog, Ravnateljstvu policije pravobraniteljica je uputila **upozorenje i preporuka** da u svom budućem radu u sličnim slučajevima djelatnici policije u cijelosti poduzimaju odgovarajuće radnje i mjere koje će omogućiti

zaštitu žrtve u slučaju nasilja u obitelji sukladno odredbama Protokola, Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji i Zakona o oružju.

2. OPIS SLUČAJA (PRS 01-03/10-56): Pravobraniteljici se obratila M. R. iz H. K. pritužbom u kojoj navodi kako se njezin bivši izvanbračni drug J. J., s kojim i dalje živi u zajedničkom domaćinstvu, prema njoj nasilnički ponaša tako što je vrijeđa i uznemirava, te da to čini i pred zajedničkim mlt. djetetom. Pritužuje se kako više ni ne zove policiju, jer joj se policajci smiju. Stoga se osjeća diskriminirano kao žena žrtva nasilja u obitelji.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Uvidom u izvješće i dokumentaciju Ravnateljstva policije, pravobraniteljica je utvrdila da prilikom postupanja u slučaju nasilja u obitelji između bivših izvanbračnih drugova M. R. i J. J. nadležna policijska postaja nije postupala sukladno svojim ovlastima i dužnostima. Utvrđeno je kako su policijski službenici prilikom podizanja optužnog prijedloga raspolagali saznanjem da je pritužiteljica bila ta koja je zatražila zaštitu policije zbog nasilničkog ponašanja J. J., kao i saznanjem da je J. J. višekratno prekršajno i kazneno kažnjavao zbog nasilničkog ponašanja u obitelji, te da je pritužiteljica žrtva višegodišnjeg nasilničkog ponašanja istog, no optužni prijedlog je podignut protiv oboje. Optužni prijedlog nije bio činjenično točan, budući se njime navodi kako okrivljenici žive u izvanbračnoj zajednici, premda je nesporno da je njihova izvanbračna zajednica prestala postojati. Nije se moglo zaključiti na koji je način pritužiteljica ispitana, jer predmetu nije priložen zapisnik o ispitivanju pritužiteljice, već samo službena zabilješka o obavljenom obavijesnom razgovoru. Usporedbom izjave pritužiteljice dane pravobraniteljici na zapisnik i sadržaja predmetne bilješke, uočeno je da je pritužiteljica u Uredu navela kako je njezin bivši izvanbračni suprug J. J., dok su još živjeli u zajednici, puno pio i bio nasilan prema njoj, te da i sada konstantno pije i napada je verbalno. Stoga je pravobraniteljica zaključila kako se djelatnici nadležne policijske postaje u svom postupanju nisu pridržavali odredbi Prekršajnog zakona i Protokola jer su površno i nepravovremeno pribavili podatke i obavijesti potrebne za razjašnjavanje i dokazivanje djela prekršaja, te da pritužiteljici, kao osobi za koju se pretpostavlja da je žrtva nasilja, nisu omogućili da iznese sve činjenice relevantne za utvrđivanje počinjenog nasilja, a osobito okolnosti vezane za trajanje, kontinuitet i način počinjenja nasilja, te ranije nasilje, što je u konkretnom slučaju bilo potrebno i kako bi se utvrdila eventualna potreba da se za J. J. zatraži izricanje zaštitne mjere obveznog liječenja od ovisnosti o alkoholu. Nadalje, nadležna policijska postaja kao ovlašteni podnositelj optužnog akta nije se žalila na presudu prekršajnog suda kojom je optuženi J. J. oslobođen, premda se radi o osobi koja je višestruki počinitelj kaznenih i prekršajnih djela. Propuštanjem žalbe na spornu presudu nadležna je policijska postaja postupala suprotno sljedećim obvezama iz Protokola: zaštititi žrtvu od nasilja (u ovom slučaju pritužiteljicu), raditi na suzbijanju nasilja, te istodobno prevenirati takvo ponašanje i na taj način izravno pridonijeti postizanju ravnopravnosti spolova u RH. Stoga je pravobraniteljica Ravnateljstvu policije uputila **upozorenje i preporuku** da u svom budućem radu u slučaju sumnje na nasilničko ponašanje u obitelji u cijelosti primjenjuje odredbe Protokola, provodi sve ovlasti prema odgovarajućim zakonima i iskoristi sva pravna sredstva kako bi žrtva nasilja bila zaštićena, a počinitelj kažnjen. Istovremeno, preporučeno je posebno paziti kod donošenja odluke o osobama protiv kojih se pokreće prekršajni postupak, osobito u slučaju kad se s jedne strane nalazi osoba za koju je nizom pravomoćnih sudskih odluka utvrđeno da je bila žrtva nasilničkog ponašanja.

3. OPIS SLUČAJA (PRS 01-03/10-31): Pravobraniteljici se obratila A. K. iz G. pritužbom u kojoj navodi kako joj je njezin bivši suprug A. K. otuđio određene pokretnine iz njezinog trgovačkog obrta, a kad se radi toga obratila nadležnoj policijskoj postaji, reagiralo se tek po drugom pozivu. Dolaskom na lice mjesta policijski službenik nije obavio očevid, nije ispitao ni pritužiteljicu, ni njezinog bivšeg supruga, ni svjedoke, niti je postupao sukladno njezinoj prijavi krađe, već je njoj naložio da zatvori obrt,

bivšeg supruga pustio da ode s otuđenom robom, a njoj rekao da se radi o neriješenim imovinsko-pravnim pitanjima i da ne može ništa dok se „ne pobiju“, premda se pritužiteljica požalila da bivši suprug nad njom provodi ekonomsko i psihološko nasilje. Pritužiteljica također navodi da policija nije postupala niti po drugim njezinim prijavama obiteljskog nasilja.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Uvidom u izvješće i dokumentaciju Ravnateljstva policije, pravobraniteljica je utvrdila nedostatke u postupanju nadležne policijske postaje, učinjene prilikom postupanja po prijavi ekonomskog i psihološkog nasilja, te kaznenog djela krađe na štetu pritužiteljice. Naime, ovlašteni policijski službenici nisu se u cijelosti pridržavali svojih dužnosti i ovlasti utvrđenih Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji, Prekršajnim zakonom, Zakonom o policijskim poslovima i ovlastima i Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji, kako bi nedvojbeno utvrdili postoji li osnovana sumnja da je A. K. počinio prekršaj nasilničkog ponašanja u obitelji uskraćujući pritužiteljici mogućnost rada time što je otuđio predmete koje prodaje u svom obrtu i na taj način zarađuje za život, niti su poduzeli radnje na koje je su bili ovlašteni u smislu tih zakona. Ovo stoga što se nisu žurno i bez odgode uputili na mjesto događaja, nisu poduzeli mjere i radnje za sprečavanje daljnjeg nasilja i zaštitu žrtve, te prikupili obavijesti kako o djelu nasilničkog ponašanja u obitelji, tako i o kaznenom djelu krađe.

Stoga je pravobraniteljica Ravnateljstvu policije izdala **preporuku** da u budućem radu u slučaju sumnje na nasilničko ponašanje u obitelji u cijelosti primjenjuje odredbe Protokola, provodi sve radnje za koje ima zakonske ovlasti i iskoristi sva pravna sredstva kako bi žrtva nasilja bila zaštićena, a počinitelj adekvatno kažnjen. U preporuci također stoji da za uhićenje sudionika nasilničkog ponašanja u obitelji moraju biti kumulativno ispunjeni svi zakonom propisani uvjeti, a izvješće o uhićenju moralo bi biti obrazloženo i potpisano kako zakonitost i ustavnost uhićenja ne bi bili upitni.

4. OPIS SLUČAJA (PRS 03-02/10-09): Pravobraniteljici se pisanom pritužbom obratila D. S. iz L. navodeći kako je već dulje vrijeme žrtva obiteljskog nasilja od strane svojega supruga I. S. s kojim se nalazi u brakorazvodnom postupku. Pritužiteljica navodi kako je uslijed suprugovog nasilja i njegovih prijetnji smrću više puta tražila intervenciju nadležne policijske postaje u T. te kako smatra da joj nije pružena odgovarajuća zaštita. Ističe kako su joj načelnik i donaćelnik nadležne policijske postaje nakon obavljenog razgovora odbili pružiti zaštitu. U pritužbi navodi da se za pomoć obraćala i nadležnom centru za socijalnu skrb, a prvenstveno radi zaštite svoje petero mlt. djece, te kako smatra da Centar nije poduzeo sve potrebne mjere. Pritužiteljica smatra da nadležni centar za socijalnu skrb nije na jednak način postupao prema njoj i njezinom suprugu s obzirom na to da djelatnici/e Centra nisu uzimali/e u obzir njezine izjave o suprugovom zanemarivanju mlt. djece, dok su istodobno bile uzete u obzir sve izjave njezinog supruga. Nadalje navodi kako Centar nije poduzeo nikakve mjere vezano uz izravnu prijetnju smrću koju joj je uputio suprug i koja je vidljiva u Izvješću o mjeri nadzora od 3. prosinca 2009. Također smatra kako Centar nije poduzeo potrebne mjere radi vraćanja njezine mlt. djece sukladno pravomoćnoj sudskoj odluci.

PODUZETE MJERE: Nakon razmatranja izvješća Ravnateljstva policije, pravobraniteljica je utvrdila kako je nadležna policijska postaja u odnosu na prijetnje smrću pritužiteljici podnijela protiv njezinog supruga 31. siječnja. 2010. optužni prijedlog nadležnom prekršajnom sudu, te kako je i nadležni centar za socijalnu skrb o navedenim prijetnjama obavijestio policiju. Međutim, u odnosu na događaj od 8. veljače 2009., iz izvješća Ravnateljstva policije razvidno je kako je pritužiteljica toga dana zatražila intervenciju policije navodeći kako njezina mlt. kćer slavi rođendan, kako je kuća puna djece školskog uzrasta, da je njezin suprug u alkoholiziranom stanju i da je nasilno odvuкао njihovog mlt. sina iz kuće pritom vičući i ne puštajući njezinu mlt. kćer i njezine goste iz kuće. Također je navela kako je suprug isključio struju u cijeloj kući uslijed čega su djeca počela vriskati i plakati. Uvidom u dostavljenu dokumentaciju Ravnateljstva policije pravobraniteljica je ustanovila da se konkretni događaj zbio na

opisani način te kako tom prilikom „nisu utvrđeni elementi kažnjivih radnji“ od strane policijskih službenika. Stoga je pravobraniteljica Ravnateljstvu policije uputila **preporuku** da u konkretnom slučaju preispita jesu li policijski službenici postupali sukladno *Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji* te jesu li s dovoljno pažnje ispitali navode pritužiteljice o nasilju u obitelji, imajući pritom u vidu čl. 4. Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji.

Nakon uvida u dokumentaciju Centra, pravobraniteljica je Centru V. uputila odgovarajuće **upozorenje i preporuku** budući da je ustanovila da Centar u konkretnom slučaju nije postupao sukladno *Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji*, kao i da nije poduzeo sve mjere predviđene Obiteljskim zakonom. Naime, iz dostavljene dokumentacije proizlazi kako je nadležni Centar u više navrata već 2007., pa ponovno 2009., bio obaviješten od strane nadležne policijske postaje o nasilju u obitelji pritužiteljice, a mjeru nadzora je izrekao tek 16. siječnja 2009., odnosno nakon gotovo dvije godine. Također, Centar V. nije pokrenuo ovrhu radi predaje mlt. djece pritužiteljici usprkos pravomoćnoj sudskoj odluci, već ju je samo načelno upoznao „o mogućnosti traženja ovrhe“ od strane suda.

5. OPIS SLUČAJA (PRS 03-02/10-10): Pritužiteljica N. Č. iz S. podnijela je pravobraniteljici pisanu pritužbu u kojoj navodi da policija ne postupa na odgovarajući način na njezine dojave o pretrpljenom nasilju u obitelji od strane bivšeg supruga. Posebice navodi slučaj od 25. listopada 2009. godine, kad je njezin bivši suprug nasilno ušao u njezin stan, napravio imovinsku štetu i nju fizički napao. Prema njezinoj tvrdnji, policijski djelatnici ni tad nisu reagirali na način da bi je zaštitili od nasilja u obitelji, odnosno da bi sankcionirali takvo ponašanje njezinog bivšeg supruga.

PODUZETE MJERE: Uvidom u izvješće i dokumentaciju Ravnateljstva policije, pravobraniteljica je utvrdila da policija u konkretnom slučaju nije postupila u skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji i sa svojim obvezama iz *Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji* jer počinitelj nije priveden i protiv njega nije pravovremeno podnesen optužni prijedlog ili kaznena prijava. Stoga je pravobraniteljica Ravnateljstvu policije uputila **upozorenje i preporuku** da se djelatnici policije ubuduće pridržavaju svojih obveza u pogledu hitnosti i učinkovitosti postupanja u slučajevima nasilja u obitelji, te da u sličnim slučajevima u cijelosti poduzimaju odgovarajuće radnje i mjere koje će omogućiti zaštitu žrtve u slučaju nasilja u obitelji sukladno odredbama Protokola i Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji.

6. OPIS SLUČAJA (PRS 03-02/10-13): Pritužiteljica N. K. iz N. M. podnijela je pravobraniteljici pisanu pritužbu u kojoj navodi više slučajeva nasilja u obitelji koje je pretrpjela od strane supruga i u kojoj izražava svoje nezadovoljstvo postupanjem policije i nadležnog centra za socijalnu skrb koji joj nisu pružili zaštitu od obiteljskog nasilja.

PODUZETE MJERE: Uvidom u izvješća i dokumentaciju nadležnog centra za socijalnu skrb i Ravnateljstva policije, pravobraniteljica je utvrdila da je pritužba djelomično utemeljena. Naime, iz raspoložive dokumentacije je bilo razvidno da je Centar u svim slučajevima pritužiteljčinog obraćanja za pomoć zbog pretrpljenog obiteljskog nasilja od strane supruga postupao u skladu s *Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji*, tj. svaki takav slučaj je žurno i bez odgode prijavljivao policiji i nadalje poduzimao mjere i radnje u obitelji pritužiteljice u skladu s njegovim zakonskim nadležnostima. U odnosu na prigovor pritužiteljice na rad policije, pravobraniteljica je utvrdila da policija u jednom slučaju nije postupila u skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji i *Protokolom*, kad je od počinitelja obiteljskog nasilja izjava uzeta šest dana nakon počinjenog nasilja prema pritužiteljici, da počinitelj nakon policijske intervencije nije bio žurno i bez odgađanja priveden u prostorije policije radi zadržavanja te da protiv istog nije nakon toga podnesen optužni prijedlog ili kaznena prijava, nego je to bilo učinjeno dvadeset dana kasnije. Stoga je pravobraniteljica Ravnateljstvu policije uputila **upozorenje i preporuku** da se u budućim sličnim slučajevima djelatnici policije pridržavaju obveza u

pogledu hitnosti i učinkovitosti postupanja u slučajevima nasilja u obitelji, te da u cijelosti poduzimaju odgovarajuće radnje i mjere koje će omogućiti zaštitu žrtve u slučaju nasilja u obitelji sukladno odredbama Protokola i Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji.

7. OPIS SLUČAJA (PRS 03-02/10-38): M. B. iz V. podnijela je pravobraniteljici putem ženske udruge „Izvor“ pritužbu u kojoj navodi da je bila izložena nasilju u obitelji od strane bivšeg supruga, te da joj je suprug upućivao prijetnje i pred djelatnicama nadležnog centra za socijalnu skrb koje nisu ništa poduzele protiv njezinog bivšeg supruga. Pritužiteljica izražava svoje nezadovoljstvo radom državnih institucija, prije svega radom nadležnog centra za socijalnu skrb, u pogledu povjeravanja njihovo dvoje djece ocu na skrb.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je, nakon uvida u izvješće i dokumentaciju Ravnateljstva policije i nadležnih centara za socijalnu skrb, zaključila da u konkretnom slučaju niti policija niti nadležni centri za socijalnu skrb nisu prema pritužiteljici počinili diskriminaciju na temelju spola, odnosno da u svojim postupanjima u konkretnom slučaju nisu u odnosu na pritužiteljicu kršili načelo ravnopravnosti spolova.

Naime, iz cjelokupne raspoložive dokumentacije je razvidno da je policija u svim slučajevima dojave o nasilju u obitelji od strane pritužiteljice ili njezinog bivšeg supruga intervenirala i u više navrata podnosila optužne prijedloge nadležnom prekršajnom sudu bilo protiv pritužiteljice ili njezinog supruga zbog nasilničkog ponašanja u obitelji, da je o istim događajima obavještavala nadležno općinsko državno odvjetništvo, kao i da je o dojavama o nasilju u predmetnoj obitelji i svojim intervencijama policija obavještavala nadležni centar za socijalnu skrb radi poduzimanja daljnjih potrebnih radnji iz djelokruga rada Centra. U konkretnom slučaju policija je postupala u skladu s obvezama iz *Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji*. Iz raspoložive dokumentacije nadležnih centara za socijalnu skrb razvidno je da isti nisu uopće raspolagali informacijama o nasilju u obitelji pritužiteljice sve dok nisu o tome bili obaviješteni od strane policije jer se pritužiteljica zbog nasilja u obitelji uvijek obraćala za pomoć policiji, tako da nadležni centri za socijalnu skrb nisu mogli u konkretnom slučaju postupati u skladu sa svojim obvezama iz *Protokola*. U svim slučajevima kad bi Centar zaprimio obavijest od nadležne policijske postaje da je počinjeno nasilje u obitelji pritužiteljice, djelatnici/e Centra su reagirali u skladu sa svojim zakonskim ovlastima, upozoravali roditelje, te uspostavili nadzor nad izvršavanjem roditeljske skrbi nad oba roditelja. U izvješću Centra se izričito demantiraju navodi pritužiteljice da je njezin suprug upućivao prijetnje pritužiteljici u prisutnosti djelatnica Centra, niti se to moglo zaključiti iz raspoložive dokumentacije. Stoga je i zaključak pravobraniteljice da nadležni Centri tijekom svog postupanja u konkretnom slučaju nisu prema pritužiteljici počinili diskriminaciju na temelju spola utemeljen. U pogledu pritužiteljčina izražavanja nezadovoljstva radom državnih institucija kad je u pitanju povjeravanja djece nekom od roditelja, pravobraniteljica je, kao što je to učinila i u jednom svom ranijem dopisu pritužiteljici, obavijestila pritužiteljicu da pravobraniteljica za ravnopravnost spolova nije nadležna, niti ima ovlasti preispitivati stručni rad centara za socijalnu skrb, pa i u pogledu njihove stručne ocjene kojem od roditelja djeca trebaju biti povjerena na skrb.

8. OPIS SLUČAJA (PRS 03-02/10-51): Pravobraniteljica je putem Ženske udruge „Izvor“ iz T. zaprimila pritužbu N. N. iz N. u kojoj navodi kako je žrtva dugogodišnjeg spolnog zlostavljanja od strane svojega supruga M. D. Pritužiteljica navodi da ju je suprug prisiljavao na spolne odnose uslijed kojih je zadobila ozljede te kako je zbog toga potražila i liječničku pomoć. Navodi kako je dva puta bila na ginekološkom pregledu kod liječnice N. N. iz N. te kako se iz njezinih ozljeda moglo zaključiti da je imala nasilne spolne odnose. Nadalje navodi da je prilikom drugoga pregleda liječnici otvoreno i nedvosmisleno pojasnila kako je u više navrata bila silovana od strane supruga, na što joj je liječnica rekla kako to ne može prijaviti obzirom da, uslijed proteka vremena, više nema materijalnih dokaza, te

joj je dala uputnicu za KBC N. ukoliko se to ponovi. U pritužbi navodi kako je Ženska udruga „Izvor“ o spolnom nasilju podnijela prijavu nadležnoj policijskoj postaji, ali da nema nikakvih saznanja o tome je li policija postupala po toj prijavi.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je uvidom u izvješće Ravnateljstva policije i medicinsku dokumentaciju ustanovila kako liječnica u konkretnom slučaju nije postupala sukladno *Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji* kao niti sukladno Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji. Stoga je liječnici uputila **upozorenje i preporuku** jer je iz njezinog izvješća razvidno kako je imala saznanja o nasilnim spolnim odnosima pritužiteljice, ali kako o tome nije podnijela prijavu policiji.

Razmatranjem izvješća i raspoložive dokumentacije Ravnateljstva policije pravobraniteljica je ustanovila kako je nadležna policijska postaja po zaprimljenoj prijavi Ženske udruge „Izvor“ postupala na način da je obavila obavijesne razgovore te izvršila pretragu stana supruge pritužiteljice kojom prilikom je on uhićen i ispitan. O navedenom je policija dostavila nadležnom Županijskom državnom odvjetništvu posebno izvješće na daljnje odlučivanje. Stoga je pravobraniteljica ustanovila kako je policija u konkretnom slučaju poduzela sve potrebne mjere predviđene Protokolom i Zakonom o zaštiti nasilja u obitelji.

9. OPIS SLUČAJA (PRS 03-02/10-55): Pravobraniteljici se obratila J. S. iz I. pritužbom u kojoj navodi da je u nadležnoj policijskoj postaji osobno prijavila da se njezin suprug S. S. prethodne noći prema njoj nasilnički ponašao pred njihovim maloljetnim sinom, te da je zatim koji sat nakon napuštanja policijske postaje primila poziv da se vrati u postaju gdje je zatim uhićena „zbog toga što se 'derala' na supruga“ i gdje je 1,5 sat čekala, zajedno sa suprugom koji je također uhićen, odlazak sucu za prekršaje. Nadalje navodi da su od strane prekršajnog suca oboje kažnjeni novčanom kaznom radi nasilničkog ponašanja u obitelji. Također navodi kako je još u dva navrata policijskoj postaji u I. prijavljivala da se suprug prema njoj nasilnički ponaša, ali da policija po njezinim prijavama nije postupala.

PODUZETE MJERE: Uvidom u izvješće Ravnateljstva policije i u presliku cjelokupne dokumentacije predmeta, uključujući i odluke nadležnog prekršajnog suda, pravobraniteljica je utvrdila nedostatke u postupanju nadležne policijske postaje, učinjene prilikom postupanja po prijavama pritužiteljice. Uvidom u dostavljenu dokumentaciju utvrđeno je kako je prilikom postupanja prema pritužiteljici u predmetu nasilničkog ponašanja u obitelji za koje su okrivljeni i pritužiteljica i njezin suprug došlo do određenih propusta. Pravobraniteljica smatra da se službenici nadležne policijske postaje nisu u potpunosti pridržavali odredaba *Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji*, osobito uzevši u obzir navode pritužiteljice o tome da joj je suprug prijetio da će je silovati i ubiti, te prijetio zlom i zajedničkom mlt. sinu P. time što su propustili pravilno ocijeniti težinu djela koje je stavljeno na teret pritužiteljčinom suprugu i, shodno tome, prema pritužiteljici primijeniti obziran i rodno osjetljiv pristup, budući da je ona istovremeno i okrivljena, ali i žrtva obiteljskog nasilja. Kako nije utvrđeno da bi pritužiteljica bila zatečena u počinjenju prekršaja, jedan od zakonom propisanih uvjeta potrebnih za njezino uhićenje u trenutku uhićenja nije postojao, a pri tome je još i upitno temelji li se ocjena o postojanju osobitih okolnosti koje opravdavaju bojazan da će pritužiteljica ponoviti istovrsni prekršaj na uvjerljivim razlozima. Uslijed svega navedenog, Ravnateljstvu policije upućena je **preporuka** da policijski službenici u svom budućem radu u slučaju sumnje na nasilničko ponašanje u obitelji u cijelosti primjenjuju odredbe *Protokola*, te sve radnje za koje su ovlašteni odgovarajućim zakonima i iskoriste sva pravna sredstva kako bi žrtva nasilja bila zaštićena, te da prilikom postupanja prema ženi-žrtvi obiteljskog nasilja, pa bila ona i sama osumnjičena za isto djelo, postupaju obzirno, te da joj osiguraju rodno senzitivnan tretman.

10. OPIS SLUČAJA (PRS 03-02/10-57): Pravobraniteljici se pritužbom obratila S. K. iz B. i navela kako je krajem 2004. te početkom 2005. godine u tri navrata zlostavljana od strane tada već bivšeg

supruga, te da je događaje prijavljivala nadležnoj policijskoj postaji u S. Navodi da bi policijski službenici došli i sačinili zapisnik, ali da pritužiteljica nema nikakvih informacija je li nakon toga protiv njezinog bivšeg supruga pokrenut ikakav postupak radi nasilničkog ponašanja, pa se zbog toga kao žena osjeća nezaštićeno i diskriminirano.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Uvidom u izvješće i dokumentaciju Ravnateljstva policije, pravobraniteljica je utvrdila kako policijski službenici nisu postupali sukladno Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji ni Zakonu o prekršajima kojima su propisane obveze i načini postupanja nadležnih tijela u slučaju sumnje na počinjeno obiteljsko nasilje. Policijski službenici su pri zaprimanju dojave o počinjenju obiteljskog nasilja dužni postupati žurno budući da su takvi postupci zakonom određeni kao hitni. Dužnost policije bila je obaviti izvidne radnje, saslušati pritužiteljicu i njezinog bivšeg supruga kako bi se ustanovilo radi li se u konkretnom slučaju o obiteljskom nasilju, te o istome sastaviti zapisnik. Pri tome su trebali uzeti u obzir kako prema Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji nasilničko ponašanje može biti verbalne naravi, ili takvo da prouzroči osjećaj straha ili osobne ugroženosti ili povrede dostojanstva. Kako navedeno u konkretnom slučaju nije učinjeno, zaključak policijskih službenika o nepostojanju elemenata prekršaja iz Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji neutemeljen je, jer policijski službenici nisu niti jednom provjerili osnovanost navoda pritužiteljice o tome da je žrtva obiteljskog nasilja. Stoga je pravobraniteljica Ravnateljstvu policije izdala **upozorenje i preporuku** da policijski službenici prilikom postupanja po prijavi nasilničkog ponašanja u obitelji u cijelosti primjenjuju odredbe Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji i Prekršajnog zakona.

11. OPIS SLUČAJA (PRS 03-02/10-58): Pravobraniteljici se pritužbom obratila L. J. iz Z. navodeći kako je 27. rujna 2010. nadležnoj policijskoj postaji u Z. prijavila da se njezin suprug D. J. nasilnički ponaša prema njoj tako što je ne pušta da uđe u njihov zajednički stan. Nije znala niti da može niti da treba policijskim službenicima ispričati o tome da se D. J. učestalo opija i da je kontinuirano zlostavlja, niti da može zatražiti izricanje neke od zaštitnih mjera (udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog objekta, obveznog liječenja od ovisnosti), jer je nitko nije na to upozorio, niti joj je postavio takva pitanja. Nakon toga su policijski službenici njezinog supruga odveli u policijsku postaju a da nisu izvršili pregled stana. Uzeli su broj mobitela pritužiteljice i rekli da će je iduće jutro netko zvati radi davanja iskaza na prekršajnom sudu. Idućeg dana pritužiteljici se nitko nije obratio vezano za postupak pred prekršajnim sudom, tako da je ona oko 15,00 sati dana 28. rujna 2010. nazvala nadležnu policijsku postaju, gdje su je uputili da se obrati jedinici za zadržavanje. Kad je nazvala jedinicu za zadržavanje, izvijestili su je da je njezinog supruga prekršajni sudac pustio na slobodu. Pritužiteljica smatra da je trebala biti obaviještena o tome da je njezin suprug pušten iz zadržavanja.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Uvidom u izvješće Ravnateljstva policije pravobraniteljica je utvrdila kako djelatnici nadležne policijske postaje nisu pritužiteljicu ispitali sukladno odredbama *Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji*, budući joj nije omogućeno da neometano i u odvojenoj prostoriji, bez nazočnosti supruga, iznese sve činjenice relevantne za utvrđivanje počinjenog nasilja, a osobito okolnosti vezane za trajanje, kontinuitet i način počinjenja nasilja, te ranije nasilje. Policijska postaja u Z. se nakon donošenja presude kojom je D. J. izrečena kazna zatvora u trajanju od 15 dana uz rok kušnje od 1 godine i kojom nije izrečena niti jedna od četiri predložene zaštitne mjere, odrekla prava na žalbu na predmetnu presudu. Time je nadležna policijska postaja postupila suprotno obvezama policije utvrđenima *Protokolom* – zaštititi žrtvu od nasilja, raditi na suzbijanju nasilja, te istodobno prevenirati takvo ponašanje i na taj način izravno pridonijeti postizanju ravnopravnosti spolova u RH. Stoga je pravobraniteljica Ravnateljstvu policije uputila **upozorenje i preporuku** da policijski službenici u budućem radu u slučaju sumnje na nasilničko ponašanje u obitelji u cijelosti primjenjuju odredbe *Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji*, provode sve radnje na koje su ovlašteni odgovarajućim zakonima i iskoriste sva pravna sredstva kako bi žrtva nasilja bila zaštićena, a počinitelj

kažnjen. Međutim, vezano za prigovor pritužiteljice da je nitko nije obavijestio o tome da je D. J. pušten iz zadržavanja, pravobraniteljica je utvrdila kako je nadležna policijska postaja postupila sukladno Protokolu, budući iz optužnog prijedloga ne slijedi da bi ista kao ovlašteni tužitelj zatražila produženje zadržavanja za okrivljenika. Stoga nadležna policijska postaja nije bila u obvezi izvijestiti pritužiteljicu o puštanju okrivljenika na slobodu od strane suda .

12. OPIS SLUČAJA (PRS 03-02/10-60): B. Z. iz Z. podnijela je pravobraniteljici pritužbu u kojoj navodi da već dulje vrijeme trpi nasilje u obitelji od pastorka, da se zbog toga obraćala za pomoć policiji, ali da ista nije poduzela ništa kako bi se to nasilje prema njoj ubuduće spriječilo.

PODUZETE MJERE: Uvidom u izvješće Ravnateljstva policije i svu ostalu dokumentaciju vezanu za predmetni slučaj, pravobraniteljica je zaključila da policijski službenici nadležne policijske postaje u konkretnom slučaju nisu postupali u skladu s *Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji*. Naime, iz raspoložive dokumentacije je razvidno da je pritužiteljica 17. lipnja 2010. osobno pristupila u službene prostorije nadležne policijske postaje i da je tom prilikom prijavila svog pastorka da ju svakodnevno psihički maltretira i uznemiruje, da je od policije tražila savjet što da učini kako bi se zaštitila od tog nasilja, da ju je policija tom prigodom savetovala da u slučaju ponavljanja nasilja to prijavi policiji, kao i da je pritužiteljici istom prigodom, na njezin zahtjev, izdana potvrda o prijavi nasilja u obitelji. Međutim, iz raspoložive dokumentacije nije razvidno i to da je policija odmah po zaprimanju te prijave pritužiteljice i poduzela odgovarajuće mjere i radnje u odnosu na počinitelja nasilja u obitelji u skladu s obvezama policije predviđenim *Protokolom*. Policija je bila poduzela odgovarajuće mjere i radnje prema počinitelju nasilja u obitelji tek nakon nekoliko dana, tj. 20. lipnja 2010., kad je pritužiteljica ponovno prijavila nasilje prema njoj od strane istog počinitelja. Stoga je pravobraniteljica Ravnateljstvu policije uputila **upozorenje** da prigodom pritužiteljičinog prvog obraćanja policiji za pomoć djelatnici nadležne policijske postaje nisu postupili u skladu s obvezama iz Protokola, nego su to učinili nekoliko dana kasnije prigodom ponovne prijave o pretrpljenom nasilju, što je pogodovalo ponavljanju nasilja. Uz upozorenje je dana i **preporuka** da policijski službenici nadležne policijske postaje ubuduće, u slučaju zaprimanja dojave o nasilju u obitelji, postupaju žurno i bez odgode, a sve u cilju sprječavanja počinitelja u njegovom daljnjem nasilničkom ponašanju.

13. OPIS SLUČAJA (PRS 03-02/10-08): Pritužiteljica M. G. iz Đ. podnijela je pravobraniteljici pritužbu u kojoj navodi da policijski službenici nadležne policijske postaje nisu intervenirali niti je zaštitili od uznemiravanja od strane poznate muške osobe, iako im je o tom nasilju i usmenim i pisanim putem više puta dojavljivala u razdoblju od 2007. godine do predmetne pritužbe.

PODUZETE MJERE: Uvidom u izvješće i dokumentaciju Ravnateljstva policije, pravobraniteljica je zaključila da djelatnici policije nisu prema pritužiteljici u konkretnom slučaju počinili diskriminaciju na temelju spola. Naime, uvidom u raspoloživu dokumentaciju utvrđeno je da je policija u svim slučajevima pritužiteljičinog dojavljivanja o nasilju intervenirala i poduzimala druge radnje i mjere iz svoje nadležnosti u cilju sankcioniranja počinitelja nasilja.

14. OPIS SLUČAJA (PRS 03-02/10-18): Pravobraniteljici se pisanom pritužbom obratila B. I. iz B. navodeći kako je nezadovoljna radom policije i Centra za socijalnu skrb u B. U pritužbi navodi kako se nalazi u brakorazvodnom postupku te da je 18. i 26. veljače 2010. tražila intervenciju nadležne policijske postaje radi suprugovog nasilničkog ponašanja. Iznosi nezadovoljstvo radom policijskih službenika smatrajući kako prilikom prve intervencije nisu postupali žurno, a da prilikom intervencije 26. veljače 2010. nisu poduzeli odgovarajuće mjere zaštite nje i djece. Također je nezadovoljna i radom Centra kojemu se obratila 19. veljače 2010. kako bi prijavila nasilničko ponašanje u obitelji, što joj je,

prema navodima iz pritužbe, bilo onemogućeno taj dan (petak) već je bila upućena da se javi u ponedjeljak, što je i učinila.

PODUZETE MJERE: Nakon razmatranja izvješća i raspoložive dokumentacije Centra i Ravnateljstva policije, pravobraniteljica nije ustanovila da bi pritužiteljica u konkretnim slučajevima bila diskriminirana temeljem spola. Iz izvješće i dokumentacije Ravnateljstva policije razvidno je kako je nadležna policijska postaja u oba navrata pritužiteljici pružila traženu zaštitu na način da je žurno izašla na mjesto događaja te oba puta uhitila njezinog supruga i podnijela nadležnom sudu optužni prijedlog u kojem je predloženo izricanje zaštitne mjere liječenja od ovisnosti o alkoholu. Iz dokumentacije je vidljivo da je pritužiteljica bila obaviještena o poduzetim mjerama od strane policije te da je u oba slučaja o obiteljskom nasilju obaviješten nadležni centar za socijalnu skrb.

U odnosu na postupanje Centra, iz dostavljenog izvješća i dokumentacije proizlazi kako je pritužiteljica pristupila u Centar 22. veljače 2010. radi pokretanja postupka posredovanja, a ne kako bi prijavila obiteljsko nasilje. Proizlazi kako je nadležni Centar toga dana već bio obaviješten od strane policije o obiteljskom nasilju te kako pritužiteljica nije tražila nikakvu zaštitu obzirom da se njezin suprug u to vrijeme nalazio u pritvoru. Također je razvidno kako je pritužiteljica djelatnicima/ama Centra izrazila namjeru da se preseli s djecom u kuću svojega oca, što je ubrzo i učinila, tako da nije bilo potrebe za hitnim smještajem u sigurnu kuću. Nadalje proizlazi da pritužiteljica nije u Centru zatražila zaštitu niti nakon izlaska supruga iz pritvora te da je cijelo vrijeme bila zainteresirana jedino za postupak posredovanja u razvodu braka.

15. OPIS SLUČAJA (PRS 03-02/09-74): Pravobraniteljici se obratila S. K. iz P. pritužbom u kojoj navodi kako je sa Ž. K. u braku od 1992. godine, te da isti od tada povremeno konzumira alkohol. Nadalje navodi kako je suprug tijekom zadnjih pet godina verbalno napada, vrijeđa i psuje kad je pod utjecajem alkohola, ali povremeno i u trijeznom stanju, te da to često čini pred djecom. Zbog toga je pokrenula postupak za razvod braka, što je, kako navodi, dodatno pogoršalo situaciju jer joj se suprug obraća riječima: „Još to nije gotovo, još ćeš ti vidjeti što će ti se desiti!“ Nadalje navodi da joj je ranije prijetio i da će se ubiti, što je plaši, jer je lovac i legalno posjeduje nekoliko pušaka. Pritužiteljica nadalje navodi da imaju tri mlt. kćeri, koje on u pijanom stanju uznemirava, ponižava i vrijeđa, te da se zbog suprugovog nasilnog ponašanja dva puta obraćala policiji u P., no nema informacije da su temeljem njezine prijave bilo što poduzeli.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Uvidom u izvješće i dokumentaciju Ravnateljstva policije pravobraniteljica je utvrdila da policijski službenici/e nadležne policijske postaje nisu postupili sukladno *Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji*, budući da nisu odmah po saznanju o nasilničkom ponašanju u obitelji postupali žurno tako da su se bez odgode uputili na mjesto događaja, te poduzeli mjere i radnje radi zaštite oštećene osobe i spriječili počinitelja u daljnjem nasilničkom ponašanju. Stoga je pravobraniteljica Ravnateljstvu uputila **upozorenje** zbog počinjenog propusta policijskih službenika/ca nadležne policijske postaje, te **preporuku** da se u daljnjem radu u slučajevima nasilja u obitelji pridržavaju odredaba *Protokola*.

16. OPIS SLUČAJA (PRS 03-02/09-23): Pravobraniteljici se obratila J. J. iz Š. pritužbom u kojoj navodi kako se njezin bivši suprug K. J. nasilnički ponaša prema njoj i njihovo dvoje mlt. djece. Opisuje događaj od 20. Ožujka 2009. kad je, kako navodi, bivši suprug fizički napao njihovog mlt. sina, a nju vrijeđao, šamarao, pljuvao i prijetio joj, zbog čega je zvala policiju. Navodi kako je policija došla tek nakon sat vremena, te da je zbog toga njezin bivši suprug imao mogućnost još jednom doći do nje i djece pa joj je nastavio prijetiti, govoreći kako zna da ga je prijavila policiji. Smatra kako policija nije poduzela ništa da zaštiti nju i djecu kao žrtve nasilja, da je ona sama kao žrtva obiteljskog nasilja bila podvrgnuta alkotestu, te da ju je policija u zapisniku navela kao optuženu. Nadalje navodi kako je

nekoliko dana kasnije obavijestila policiju da joj se bivši suprug unatoč sudskoj zabrani približio, te da je policija stigla za pola sata, ali da nije sastavljen zapisnik, niti je policija pokušala kontaktirati njezinog bivšeg supruga.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Uvidom u izvješće i dokumentaciju Ravnateljstva policije, pravobraniteljica je utvrdila da policijski službenici/e nadležne policijske postaje nisu postupili sukladno Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji, u prvom redu stoga što su tek sedam dana nakon prijavljenog događaja obavili razgovor s bivšim suprugom pritužiteljice, što znači da nisu postupali žurno, kako to nalaže Protokol. Istoga dana K. J. je odveden nadležnom prekršajnom sudu u R. koji mu je izrekao zabranu približavanja žrtvi nasilja-pritužiteljici i njezinoj mlt. djeci. Slijedom izrečene mjere, isti je obaviješten kako će, u slučaju nepoštivanja zabrane, biti uhićen i priveden nadležnom prekršajnom sudu. Nekoliko dana nakon toga pritužiteljica je obavijestila policiju da se K. J. ne pridržava izrečene zaštitne mjere, no nije utvrđeno da bi policija povodom te pritužbe istoga uhitila i privela nadležnom prekršajnom sudu, uz odgovarajući optužni prijedlog. Slijedom navedenog, pravobraniteljica je Ravnateljstvu policije uputila **upozorenje** zbog toga što policijski službenici/e nadležne policijske postaje nisu postupali sukladno Protokolu, te **preporuku** da se u svom budućem postupanju pridržavaju odredaba istog.

17. OPIS SLUČAJA (PRS 03-02/09-63): Pravobraniteljici se pritužila K. D. navodeći kako je pri postupku za razvod braka koji se vodi pred Općinskim sudom u I. G. znatno narušeno načelo ravnopravnosti spolova. Pritužuje se i na postupanje Centra za socijalnu skrb I. G. pri provođenju susreta s djetetom, koje pritužiteljica prema odluci suda može vidjeti svaki drugi tjedan. Pritužiteljica navodi da Centar „nije zainteresiran za provođenje te odluke“, tako da je ona „prisiljena dolaziti u kuću supruga i izlagati se daljnjim prijetnjama i neugodnostima“. Nadalje navodi kako Centar uopće nije uzeo u obzir poseban podnesak o nasilju u obitelji, naslovljen kao kaznena i prekršajna prijava, te isti nije dostavljen državnom odvjetništvu, jer da su djelatnici Centra „naveli da taj slučaj ne uzimaju suviše ozbiljno“. Pritužiteljica navodi kako se u tom podnesku navode i detaljno opisuju razni slučajevi zlostavljanja, od pokušaja davljenja do prijetnji smrću, a da Centar taj podnesak nije uzeo u obzir u postupku posredovanja. Smatra kako je u postupanju Centra došlo do „grubog propusta i neopravdanog privilegiranja obiteljskog nasilnika, zbog čega je ona oštećena i onemogućena u ostvarivanju svojih elementarnih ljudskih prava, a to je da je se ravnopravno tretira u sudskom i administrativnom postupku pred Centrom za socijalnu skrb“.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Uvidom u pritužbu te dostavljenu dokumentaciju pravobraniteljica je utvrdila kako se Centar prilikom zaprimanja i postupanja po podnesku K. D. kojim se pritužuje na nasilničko ponašanje supruga M. D. u razdoblju od 2006. do 2009. nije pridržavao svojih obveza predviđenih Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji. Naime, Protokol, kao i odredbe Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, utvrđuju obvezu Centra da, kad na bilo koji način i od bilo koga stekne saznanja o nasilju u obitelji ili zaprimi obavijest o sumnji da je počinjeno nasilje u obitelji, o tome bez odgode obavijesti policiju te dostavi policiji sve zaprimljene obavijesti o tom slučaju. Stoga je pravobraniteljica Centru uputila **upozorenje**, te **preporuku** da se u svom budućem radu pridržava odredbi Protokola prilikom stjecanja saznanja o počinjenju nasilja u obitelji ili sumnje o počinjenju istog.

U odnosu na dio prigovora pritužiteljice da je u postupku koji se vodi pred općinskim sudom u I. G. znatno narušeno načelo ravnopravnosti spolova, pritužiteljica je obaviještena kako pravobraniteljica nema ovlasti preispitivati odluke suda.

Zaključak i preporuke:

Zaključno bi se moglo reći kako se zamjećuje daljnji porast prekršajnih djela nasilničkog ponašanja u obitelji, dok je broj kaznenih djela u padu. Policijsko postupanje u većini slučajeva nasilničkog ponašanja u obitelji oslanja se na Protokol i primjenjuje isti, tako da se uočeni problemi ne mogu smatrati pravilom. Ovaj zaključak slijedi iz jednostavnog odnosa zaprimljenih pritužbi te postupaka pokrenutih po prijavi nasilničkog ponašanja u obitelji, pri čemu valja imati na umu da se pravobraniteljici obraćaju žene koje su nezadovoljne postupanjem policije, a da je onih koje je policija učinkovito zaštitila ipak više. Centri za socijalnu skrb i zdravstvene ustanove još uvijek ne primjenjuju u potpunosti napatke Protokola glede dosljednog prijavljivanja sumnje ili saznanja o nasilničkom ponašanju. Također raste i broj izrečenih zaštitnih mjera, no u provedbi istih postoje značajni problemi, dok nema podataka da li se pojedine mjere uopće izriču i primjenjuju.

Ostaje otvoreno i pitanje financiranja skloništa za žene i djecu žrtve nasilja. Naime, činjenica je da se u Republici Hrvatskoj skloništa financiraju iz proračuna, djelomično državnog, djelomično onog lokalne samouprave. Bez tih sredstava sklonište ne može funkcionirati. Prema informacijama dostupnim pravobraniteljici, čini se kako formalnosti oko dodjele sredstava (primjerice, prilikom sklapanja ugovora o financijskoj potpori) dovode do financijskog vakuuma od nekoliko mjeseci, te se na taj način svakodnevni i kontinuirani rad skloništa dovodi u pitanje.

Može se zaključiti da zakonodavni okvir suzbijanja nasilničkog ponašanja postoji i da se kroz primjenu usavršava. Ono što ne postoji jest sustav mjera pomoći i podrške žrtvama nasilja i njihovoj djeci u trenutku kad represivni aparat učini svoj dio posla u procesuiranju nasilnika. Sljedeće što je potrebno jest osmisliti i izgraditi sustav rješavanja stambenog pitanja i zapošljavanja žrtava nasilja, koje nakon napuštanja nasilne osobe često ostaju bez sredstava za život.

Preporuke:

1. Učiniti dostupnim *Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelji* ženama – žrtvama nasilja u obitelji na mjestima dostupnim ženama, tiskanjem dokumenta u većim nakladama, te obveznim distribuiranjem istog putem pedijatrijskih i ginekoloških ordinacija, kao i putem vrtića i osnovnih i srednjih škola.
2. U policijske uprave i policijske postaje uvesti novo radno mjesto službenika/ce za suzbijanje nasilničkog ponašanja u obitelji i nad ženama.
3. I dalje sustavno provoditi edukaciju policijskih službenika/ca, radnika/ca centara za socijalnu skrb i zdravstvenih radnika/ca s naglaskom na otklanjanju uočenih nedostataka u postupanju.
4. Umrežiti baze podataka Ministarstva unutarnjih poslova, Ministarstva zdravstva i Ministarstva pravosuđa na razini prvostupanjskog prekršajnog/kaznenog postupka u cilju osiguranja poboljšanja protočnosti podataka radi učinkovitijeg vođenja i dovršetka prvostupanjskog postupka radi kaznenog/prekršajnog djela nasilničkog ponašanja u obitelji
5. Redovito objavljivati odluke Visokog prekršajnog suda donesene u prekršajnim postupcima radi nasilničkog ponašanja u obitelji.
6. Izraditi publikaciju s informacijama o pravima žena – oštećenica, žrtava nasilja u obitelji, u prekršajnom/kaznenom postupku, te njihovima pravima sukladno Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći, te publikaciju učiniti dostupnom na način opisan pod 1., kao i u Uredima državne uprave u sjedištu županija koji pružaju pravnu pomoć.
7. Intenzivno raditi na uspostavi mreže pružatelja psihosocijalnog tretmana na području cijele Republike Hrvatske.

2.2. NACIONALNA STRATEGIJA ZAŠTITE OD NASILJA U OBITELJI, ZA RAZDOBLJE OD 2008. DO 2010. GODINE, ANALIZA PROVEDBE MJERA U 2010.

Vlada Republike Hrvatske je na sjednici održanoj 29. studenoga 2007. godine donijela Nacionalnu strategiju zaštite od nasilja u obitelji, za razdoblje od 2008. do 2010. godine (NN 126/07 – dalje u tekstu: Nacionalna strategija).

S ciljem praćenja provedbe mjera iz Nacionalne strategije, pravobraniteljica je uputila upit nositeljima i sunositeljima mjera **čiji je rok provedbe bio kontinuiran, time što niti jedna mjera nije bila određena rokom provedbe do kraja 2010.** Cilj je bio dobiti što više podataka o provođenju mjera nacionalne strategije. Nositelj i sunositelji dostavili su očitovanja, temeljem kojih je ova analiza i sačinjena. Istom analizom je, između ostalog, utvrđeno kako se mjere provode uglavnom po nositeljima istih, a da se sunositelji u provedbi mjera oslanjaju na nositelje. Odgovore na postavljene upite u vezi stručnog usavršavanja svojih članova vezano za postupak prema žrtvama nasilja u obitelji nije dostavila Hrvatska odvjetnička komora.

I) EDUKACIJA STRUČNJAKA KOJI RADE U PODRUČJU ZAŠTITE OD NASILJA U OBITELJI **Mjera 2. Provoditi sustavnu izobrazbu djelatnika državnih tijela, javnih ustanova i dijela organizacija civilnog društva o problematici nasilja u obitelji**

Nositelji: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (MZOŠ), Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi (MZSS), Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti (MOBMS), Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se provodi.

MZOŠ je dostavio očitovanje iz kojeg slijedi kako u suradnji s Agencijom za odgoj i obrazovanje, u okviru aktivnosti koje se provode radi prevencije nasilja u obitelji, posebnu pažnju posvećuje stručnom usavršavanju odgojno-obrazovnih djelatnika iz predškolskih ustanova, osnovnih i srednjih škola i učeničkih domova u cilju unapređivanja školskih preventivnih programa u školskom okruženju. Prema izvješću MOBMS-a, tijekom 2010. tiskan je Priručnik za provedbu *Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji*, koji je distribuiran u policijske postaje, centre za socijalnu skrb, obiteljske centre, prekršajne i kaznene sudove, domove zdravlja i organizacije civilnog društva. Tijekom 2009. Društvo za psihološku pomoć Zagreb započelo je s programom „Unapređenje međusektorske suradnje u suzbijanju nasilja u obitelji na razini lokalne zajednice“ koji je do kraja 2010. završilo 550 polaznika iz 13 županija. Isto društvo je, u suradnji s Agencijom za odgoj i obrazovanje tijekom 2010. provelo izobrazbu 60 stručnih suradnika iz srednjih škola radi uvođenja programa prevencije nasilja u mladenačkim vezama, te osposobilo 90 stručnjaka iz cijele Hrvatske za provođenje psihosocijalnog tretmana. MZSS u izvješću navodi kako je organiziralo 5 seminara „Možemo zajedno“ na kojima je sudjelovalo 500 sudionika – policijskih službenika/ca, državnih odvjetnika/ca, prekršajnih, obiteljskih i kaznenih sudaca/sutkinja, djelatnika/ca CZSS-a i OC-a, prosvjetnih i zdravstvenih djelatnika/ca, radi edukacije i podizanja razine međuresorne suradnje. Utvrđen je i plan izobrazbe iz područja obiteljskog nasilja. Prema izvješću MUP-a, policijski službenici/e se kontinuirano obrazuju o prevenciji i suzbijanju nasilja u obitelji.

Mjera 3. Definiranje stavki u Državnom proračunu radi provođenja aktivnosti unaprjeđenja zaštite od nasilja u obitelji

Nositelj: Ministarstvo financija (MF)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se provodi.

U svom izvješću MF navodi kako kao jedan od nositelja mjere osigurava da se u razdjelu svakog državnog tijela (proračunskog korisnika) nadležnog za provođenje mjera na zahtjev istog planiraju aktivnosti i sredstva za unapređenje zaštite od nasilja u obitelji. Stoga pravobraniteljica smatra da se mjera provodi, ali je očito da ista može biti provedena samo na zahtjev državnog tijela (proračunskog korisnika). Pri tome valja napomenuti kako gornja mjera ne sadrži obvezu državnog tijela (proračunskog korisnika) da predvidi iznos potrebnih financijskih sredstava za provedbu mjere. U državnom proračunu

RH za 2010. za MF nije bila predviđena posebna stavka koja se odnosi na provođenje navedene mjere, ali je Autonomnoj ženskoj kući Zagreb iz sredstava proračunske zalihe za troškove rada skloništa dodijeljeno 100.000,00 kn. Ujedno se navodi i kako su proračunski korisnici odgovorni za pravilno korištenje i izvršavanje svih rashoda i izdataka planiranih za tu namjenu. U samom očitovanju MF-a nisu navedeni niti proračunski korisnici niti je naveden broj zahtjeva za osiguranjem financijskih sredstava po pojedinom korisniku-nositelju/sunositelju mjere iz ove Strategije, koji podaci bi svakako bili od koristi, no nisu predviđeni kao obvezni u provedbi ove mjere.

II) PSIHOSOCIJALNI TRETMAN POČINITELJA NASILJA U OBITELJI

Mjera 3. Osposobiti stručnjake za provedbu psihosocijalnog tretmana počinitelja nasilja u obitelji **Nositelji: Ministarstvo pravosuđa (MP), Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi (MOBMS)**

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se provodi.

Prema izvješću nositelja, Društvo za psihološku pomoć iz Zagreba u suradnji s MZSS-om, obavlja izobrazbu stručnjaka za provedbu psihosocijalnog tretmana počinitelja nasilja u obitelji. Prema izvješću MOBMS-a (premda navedeni podatak nije zatražen od istog tijela), tijekom 2010. isto društvo osposobilo je 90 stručnjaka iz cijele Hrvatske za provođenje psihosocijalnog tretmana.

III) ANALIZA I IMPLEMENTACIJA ZAKONA IZ PODRUČJA ZAŠTITE OD NASILJA U OBITELJI

Mjera 14. Uspostaviti sustav vođenja statističkih podataka o nasilju u obitelji te razmjene podataka i suradnje policije, zdravstvenih ustanova, ustanova socijalne skrbi, odgojno-obrazovnih ustanova, sudova i Državnog odvjetništva u slučajevima nasilja u obitelji

Nositelji: Ministarstvo pravosuđa (MP), Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP), Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi (MZSS), Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (MZOS), Povjerenstvo za praćenje i unapređenje rada tijela kaznenog i prekršajnog postupka te izvršenja sankcija vezanih za zaštitu od nasilja u obitelji (pri MOBMS)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se ne provodi po svim nositeljima, i ne provodi se u potpunosti.

MZOS je u izvješću o provedbi ove mjere navelo kako nije ovlašteno prikupljati, obrađivati i voditi statistiku podataka u vezi nasilja u obitelji, opravdavajući to potrebom potpune zaštite prava djece i njihovih osobnih podataka. Međutim, mjera sadrži obvezu razmjene podataka i suradnje policije i odgojno-obrazovnih ustanova, a čl. 8. Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji propisuje obvezu odgojno-obrazovnih djelatnika da policiji prijave počinjenje nasilja u obitelji za koje su saznali u okviru obavljanju svog posla. Iz navedenog nije razvidno pridržava li se MZOS svojih obveza propisanih mjerom, koje su sadržane i u Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji.

Sudeći prema izvješću MP-a, sustav vođenja statističkih podataka o nasilju u obitelji još ne funkcionira u cijelosti. MP prikuplja statističke podatke prema obrascima izvještavanja o provedbi Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji od nadležnih sudova i tijela uprave, te ih prosljeđuje u MOBMS. Razmjena podataka među nadležnim tijelima odvija se neposredno, a kod MP-a se prikupljaju podaci o osobama pravomoćno osuđenim za djela nasilničkog ponašanja u obitelji. Statističkim podacima o problematici nasilja u obitelji raspolaže VPS RH i Državni zavod za statistiku. Uprava za kazneno pravo Ministarstva pravosuđa ne raspolaže statističkim podacima o korisnicima psihosocijalnog tretmana. Određene podatke vezane za nasilje u obitelji prikuplja Uprava za organizaciju pravosuđa putem Obrasca za izvještavanje o provedbi Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji.

Prema izvješću MOBMS-a, isto tijelo je izradilo Nacrt Pravilnika o sadržaju obvezne evidencije i izvješća, načinu prikupljanja, obrade i pohrane statističkih podataka iz područja primjene Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, te obrasce za prikupljanje statističkih podataka, koji će tek biti dostavljen Vladi RH na usvajanje.

Sukladno izvješću MZSS-a, isti ne raspolažu podacima o tome koliko su prijava za nasilničko ponašanje u obitelji nadležnim tijelima uputili zdravstveni djelatnici, budući da na obrascu Tiskanice o prijavi bolesti ili povrede nije bilo nužno naznačiti tko je nanio povredu pacijentu. U planu je izmjena obrasca navedene Tiskanice. Osim toga, izvješća zdravstvenih djelatnika se dostavljaju elektronskim putem. Izvršene su izmjene i dopune obrasca izvještavanja o provedbi *Protokola*.

Prema izvješću MUP-a, na razinama policijskih postaja, policijskih uprava te Ravnateljstva policije vode se statistički podaci o počiniteljima i žrtvama kaznenih djela i prekršaja nasilja u obitelji. Tijekom 2010. MUP je MOBMS-u uputilo prijedloge za izradu Pravilnika o sadržaju obvezne evidencije i izvješća, načinu prikupljanja, obrade i pohrane statističkih podataka iz područja primjene Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji.

Usporedbom dostavljenih izvješća i utvrđenih indikatora⁴⁴ zaključuje se da nije ustrojen jedinstven sustav statističkih podataka i razmjene istih između svih tijela koja se bave nasiljem u obitelji i sudionicima istih, već se podaci prikupljaju i razmjenjuju parcijalno, dok nema podataka o izdavanju posebnih statističkih godišnjaka o nasilju u obitelji.

Mjera 15. Pratiti provedbu zakona kojima se sankcionira nasilje u obitelji izradom godišnjih izvješća o provedbi tih zakona od strane nadležnih ministarstava, drugih tijela državne uprave i organizacija civilnog društva, uključujući dostavljanje svih raspoloživih statističkih podataka

Nositelji: Ministarstvo pravosuđa (MP), Povjerenstvo za praćenje i unapređenje rada tijela kaznenog i prekršajnog postupka te izvršenja sankcija vezanih za zaštitu od nasilja u obitelji (pri MOBMS-u), Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP), Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi (MZSS)

Rok provedbe : kontinuirano

Mjera se provodi samo po nekim nositeljima.

Podaci se kod MP-a prikupljaju kako je opisano kod načina provedbe Mjere 14. Glave III. Odgovarajući Pravilnik je u fazi izrade kod MOBMS-a. No, pravobraniteljici nisu dostavljeni podaci o tome sastavljaju li nadležna ministarstva godišnja izvješća o provedbi zakona kojima se sankcionira nasilničko ponašanje u obitelji. Prema izvješću MOBMS-a, isto tijelo sakuplja i objedinjuje podatke o postupanju policije, centara za socijalnu skrb, zdravstvenih ustanova, odgojno-obrazovnih ustanova te pravosudnih tijela o postupanju u predmetima nasilja u obitelji putem Izvješća o provedbi *Protokola*, čime se sustavno prati i provedba propisa koji su vezani uz problematiku nasilja u obitelji. Temeljem Prekršajnog zakona i Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, MOBMS je pristupilo i izmjeni *Protokola* tako što je Stručno povjerenstvo za praćenje i unapređivanje rada tijela kaznenog i prekršajnog postupka te izvršenja sankcija vezanih za zaštitu od nasilja u obitelji sačinilo prijedlog izmjena istog dokumenta.

Prema izvješću MZSS-a, podaci o nasilju u obitelji prate se u Godišnjem izvješću centara za socijalnu skrb, te temeljem obrasca standardne metodologije izvještavanja o provedbi *Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji*.

Prema izvješću MUP-a, to ministarstvo redovito prati provedbu zakona kojima se sankcionira nasilje u obitelji i dostavlja godišnja i povremena izvješća pravobraniteljici.

Prema dostavljenim podacima i indikatorima mjere⁴⁵, mjeru u cijelosti provodi jedino MUP.

IV) SKLONIŠTA I POTPORA ŽRTVI NASILJA U OBITELJI

Mjera 1. Izraditi prikaz svih zakonskih i podzakonskih propisa vezanih uz stambenu problematiku žrtava nasilja u obitelji

Nositelj: Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se ne provodi.

⁴⁴Indikatori:

1.izrađen prijedlog mjera za uspostavu vođenja statističkih podataka o nasilju u obitelji

2.broj i kvaliteta izdanih statističkih godišnjaka o nasilju u obitelji

⁴⁵ Indikatori:

1. broj prikupljenih izvješća nadležnih tijela o provedbi zakona kojima se sankcionira nasilje u obitelji

2. kvaliteta izrađenih godišnjih izvješća o provedbi zakona

Iz dopisa Ministarstva mora, prometa i infrastrukture slijedi kako je provedba mjere u nadležnosti Ministarstva regionalnog razvoja, šumarstva i vodnoga gospodarstva. Iz dopisa Ministarstva regionalnog razvoja, šumarstva i vodnoga gospodarstva slijedi kako je isto tijelo podatke o provedbi mjera Nacionalne strategije dostavilo MOBMS-u. U izvješću MOBMS-a nema podataka o tome na koji način se navedena mjera provodi.

Mjera 2. Stvoriti pretpostavke za sustavno i trajno rješavanje potreba zbrinjavanja, pravne i institucionalne zaštite žrtava nasilja u obitelji

Nositelji: Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi (MZSS), Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti (MOBMS)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se djelomično provodi.

Prema izvješću MOBMS-a, isto je tijekom 2010. poduprlo 6 projekata organizacija civilnog društva i ustanova koje rade na prevenciji nasilja u obitelji te zaštite žrtava. U tu svrhu ukupno je osigurano 332.000,00 kn. Tijekom 2009. u sustavu socijalne skrbi osnovana je „Sigurna kuća Čakovec“, kojoj je osigurana financijska pomoć u 2010. u iznosu od 20.000,00 kn. Međutim, u dostavljenom izvješću nema podataka o tome da se započelo sa stvaranjem pretpostavki za sustavno i trajno rješavanje potreba zbrinjavanja žrtava nasilja u obitelji.

Prema izvješću MZOŠ-a, tijekom 2010. za zbrinjavanje žrtava nasilja u domovima i dr. isto tijelo je osiguralo 5.331.792,35 kn kao financijsku potporu ustanovama za smještaj žrtava nasilja, te udrugama koje pružaju psihološku i pravnu pomoć žrtvama obiteljskog nasilja.

Sudeći po postavljenim indikatorima⁴⁶, mjera se ne provodi, budući da nema podataka o istima, već samo o institucionalnoj zaštiti.

Mjera 5. Planirati i programirati zapošljavanje žrtava nasilja u obitelji

Nositelj: Hrvatski zavod za zapošljavanje (HZZ)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se provodi.

Prema izvješću HZZ-a, tijekom 2010. bilo je evidentirano 130 žrtava nasilja u obitelji (2009. – 65). 89 žrtava bilo je uključeno u radionicu aktivnog traženja posla i psihosocijalne potpore (2009. – 15), a 21 žrtva u aktivnosti profesionalnog usmjeravanja i procjene radne sposobnosti (2009. – 5). 12 žrtava je bilo uključeno u obrazovne aktivnosti (2009. – 5). Zaposleno je 16 žrtava obiteljskog nasilja (2009. – 13). Uočena je potreba za preciznijom evidencijom žrtava obiteljskog nasilja. Predstavnici područnih službi za zapošljavanje surađivali su s udrugama civilnog društva i centrima socijalne skrbi, te jedinicama lokalne samouprave u vezi zapošljivosti žrtava nasilja. Usporedni podaci za 2009. pokazuju veći broj aktivnosti usmjerenih na zapošljavanje žrtava nasilja, kao i veći broj zaposlenih žrtava u 2010. godini.

Mjera 6. Poticati poslodavce na zapošljavanje žrtava nasilja u obitelji

Nositelj: Hrvatski zavod za zapošljavanje (HZZ)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se provodi.

Prema izvješću HZZ-a, mjere aktivne politike zapošljavanja žrtava nasilja obuhvaćene su mjerom Sufinanciranje zapošljavanja posebnih skupina nezaposlenih osoba u okviru Nacionalnog plana za poticanje zapošljavanja i u izvještajnom razdoblju bile su usmjerene na poticanje zapošljavanja, sufinanciranje i financiranje obrazovanja, te kroz javne radove. Provođene su aktivnosti grupnog i individualnog informiranja poslodavaca, predstavnika jedinica lokalne samouprave i dr. U okvir

⁴⁶ Indikatori:

1. izrađen prikaz postojećih izdvajanja za potrebe žrtava nasilja u obitelji, koji će uključivati izvore financiranja, nadležna državna tijela, nadležna tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave i propise na kojima se izdvajanja temelje
2. izrađen prijedlog/procjena budućih izdvajanja u cilju zadovoljenja potreba žrtava nasilja u obitelji tijekom njihovog boravka u skloništima i nakon izlaska iz skloništa te žrtava nasilja na korištenju kuća/stanova u vlasništvu države i jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave
3. kvaliteta i broj izrađenih i usvojenih prijedloga izmjena i dopuna postojećih propisa
4. iznos financijskih sredstava izdvojenih radi zadovoljavanja potreba žrtava nasilja u obitelji
5. zadovoljstvo korisnika/ka

opisanih aktivnosti uključeno je 14 žrtava nasilja, i to 8 u program financiranja obrazovanja, 5 u program javnih radova, a 1 u mjeru sufinanciranja zapošljavanja. Za žene žrtve nasilja dovoljna je prijava u evidenciju nezaposlenih kako bi se prema njima primijenile mjere aktivne politike i fleksibilan pristup (za druge nezaposlene potrebno je da budu u evidenciji min. 6-12 mj.).

Mjera 8. Stvarati uvjete za uključivanje djece žrtava nasilja u obitelji u dječje vrtiće i programe predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog odgoja i obrazovanja

Nositelj: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (MZOS)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se provodi.

MZOS u svom očitovanju navodi kako se djeca predškolske dobi uključuju u vrtiće i programe predškolskog odgoja, prema raspoloživim kapacitetima i zahtjevima roditelja pa, sukladno tome, pravo na pohađanje vrtića imaju i djeca žrtve nasilja u obitelji. Osnovno obrazovanje je obvezno i besplatno za svu djecu, a u slučaju preseljenja djeca se upisuju u drugu osnovnoškolsku ustanovu. Odgojitelji/ce, učitelji/ce i stručni/e suradnici/e u predškolskim i osnovnoškolskim ustanovama dužni su svakom djetetu pružiti pomoć i potporu u skladu s njegovim potrebama, pa tako i djeci -žrtvama nasilja u obitelji.

Mjera 9. Osigurati financijsku potporu radu organizacija civilnog društva koje rade na prevenciji i suzbijanju različitih oblika nasilja u obitelji

Nositelji: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti (MOBMS), Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi (MZSS)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se provodi.

MOBMS je tijekom 2010. osigurao financijsku potporu organizacijama civilnog društva, i to savjetovalištim i skloništima za žrtve nasilja te projektima koji su usmjereni prevenciji nasilja i zaštiti žrtava nasilja u obitelji. Ukupno je osigurano 332.000,00 kn.

MZSS navodi kako je ova mjera provedena u okviru Mjere 4. Glave Sklonište i potpora žrtvi nasilja u obitelji.

Mjera 10. Poticati osnivanje savjetovališta za žrtve nasilja u obitelji na područjima na kojima još nisu ustrojena i osigurati financijsku potporu

Nositelj: Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi (MZSS)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se provodi.

Prema izvješću MZSS-a, sklopljen je ugovor s 10 pravnih osoba koje privremeno zbrinjavaju žrtve nasilja u obitelji, a u sklopu kojih postoje i savjetovališta. Tijekom 2010. sklopljen je ugovor o financiranju s Domom za žrtve obiteljskog nasilja iz Čakovca, te je osigurana financijska potpora za 13 projekata udrugama koje se bave humanitarnom i socijalnom djelatnošću, od kojih 3 osiguravaju i savjetovanje za žrtve obiteljskog nasilja.

Mjera 11. Poticati osnivanje tajnih skloništa za žrtve nasilja u obitelji

Nositelj: Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi (MZSS)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se provodi.

Tijekom 2010. MZSS je sklopilo ugovor o financiranju Doma za žrtve obiteljskog nasilja „Sigurna kuća“ u Čakovcu.

V) POBOLJŠANJE STATUSA ŽRTVE U POSTUPCIMA U KOJIMA SUDJELUJE

Mjera 4. Prilikom izrade izmjena relevantnih zakona u iste ugraditi zaštitu žrtava kaznenih djela općenito i žrtava nasilja u obitelji

Nositelj: Ministarstvo pravosuđa (MP) u suradnji s nadležnim državnim tijelima

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se provodi.

Prema izvješću MP-a, novim Zakonom o kaznenom postupku (Glava V) žrtva se tretira kao sudionik postupka s posebnim pravima. Žrtvama kaznenih djela protiv spolne slobode zajamčena su posebna prava kao što je psihološka i druga stručna pomoć tijela, organizacije ili ustanove za pomoć žrtvama kaznenog djela, razgovor sa savjetnikom prije ispitivanja, pravo da ih ispituje osoba istog spola i dr.

Mjera 5. Osigurati da kazneni odnosno prekršajni postupci ne dovode do sekundarne viktimizacije žrtve te da se uz vođenje ovih postupaka pruža pomoć (psihološka, emocionalna, zdravstvena, socijalna i slično) žrtvama nasilja u obitelji

Nositelji: Ministarstvo pravosuđa (MP), Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP), Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi (MZSS)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se provodi po nositeljima MP-u i MUP-u.

Novi Zakon o kaznenom postupku sadrži odredbe kojima je cilj zaštititi žrtve nasilja u obitelji, kao što je opisano kod Mjere 4. Glave V. Navedene odredbe Zakona o kaznenom postupku osiguravaju da ne dođe do sekundarne viktimizacije žrtava nasilja u obitelji te da žrtvama bude pružena psihološka, emocionalna, zdravstvena, socijalna i druga pomoć. Osnovani su Odjeli za organiziranje i pružanje podrške svjedocima i žrtvama u Zagrebu, Osijeku, Vukovaru i Zadru, koji su djelovali najprije za županijske sudove, zatim se njihovo djelovanje proširilo i na općinske sudove, a na području Zadra i Vukovara i na područje prekršajnih sudova. Isti odjeli pružaju emocionalnu podršku i praktične informacije žrtvama, te psihološku pomoć prije svjedočenja na sudu. Organizirane su i posebne čekaonice u kojima žrtva čeka odvojeno od okrivljenika, a video-link je uveden na dva općinska suda te devet županijskih. Vlada RH osnovala je Povjerenstvo za praćenje i unapređenje sustava podrške žrtvama i svjedocima.

Prema izvješću MUP-a, isto ministarstvo je opremilo 15 prostorija za razgovor sa žrtvama kažnjivih djela, pa tako i sa žrtvama obiteljskog nasilja. Policijski službenici/e kontinuirano se upućuju na posebno obazrivo postupanje prema žrtvama obiteljskog nasilja u cilju izbjegavanja daljnje viktimizacije žrtve. MZSS nije se očitovalo o provedbi ove mjere, stoga se ne može utvrditi provodi li se ista mjera po tom sunositelju.

Mjera 6. Izraditi program, odnosno utvrditi mjere koje je potrebno poduzeti kako bi se olakšali negativni učinci nasilja u obitelji i pružila pomoć žrtvama nasilja u obitelji u njihovoj rehabilitaciji u zajednici, kod kuće i na radnom mjestu, te odrediti proveditelje tih mjera

Nositelji: Ministarstvo zdravstva i socijalne skrb (MZSS), Ministarstvo pravosuđa (MP), Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti (MOBMS), Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se provodi djelomično.

MZSS je u izvješću navelo kako mjeru realizira kroz Sporazum o suradnji između MUP-a, MOBMS-a, MZOŠ-a, MP-a i samog izvjestitelja kao potpisnika istog Sporazuma. Imenovani su županijski koordinatori za međuresornu suradnju, te županijske radne međuresorne skupine koje rade na konkretnim slučajevima nasilja u obitelji s ciljem olakšavanja negativnih učinaka nasilja u obitelji i pružanja pomoći žrtvama nasilja. MOBMS je izvijestilo kako nikakve aktivnosti vezane za provođenje ove mjere nije poduzimalo, budući da je nositelj mjere MZSS. MP također nije izvijestilo o bilo kakvim aktivnostima glede provođenja iste mjere. MUP navodi kako policijski službenici/e sukladno *Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji* upoznaju žrtve nasilja s ustanovama koje im mogu pružiti pomoć i podršku u rehabilitaciji kod kuće, na radnom mjestu i u zajednici, te ih upoznaju s mogućnošću smještaja u sklonište.

Nema sustavno izrađenog programa, već MUP mjere zaštite provodi sukladno *Protokolu*.

Sudeći po indikatorima⁴⁷ mjere i dostavljenim podacima, čini se da se mjera ne provodi tako kako je to predviđeno.

⁴⁷ *Indikatori:*

1. osnovana radna skupina za izradu programa, odnosno mjera s ciljem olakšavanja negativnih učinaka nasilja u obitelji i pružanja pomoći žrtvama nasilja u obitelji u njihovoj rehabilitaciji
2. izrađen i usvojen program odnosno utvrđene mjere s ciljem olakšavanja negativnih učinaka nasilja u obitelji i pružanja pomoći žrtvama nasilja u obitelji u njihovoj rehabilitaciji
3. kvaliteta usvojenog programa
4. broj i zadovoljstvo korisnika programa
5. provedena evaluacija učinaka provedbe programa/mjera

Mjera 7. Osigurati besplatnu, svima jednako dostupnu pomoć za žrtve nasilja u obitelji putem specijaliziranih udruga/organizacija/službi za pomoć žrtvama nasilja u obitelji (savjetovanje, liječnički i forenzički pregled, posttraumatska psihološka i socijalna pomoć, zaštita sigurnosti)

Nositelji: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti (MOBMS), Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi (MZSS), Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP), Ministarstvo pravosuđa (MP)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se provodi.

Iz izvješća MP vidljivo je da je Zakonom o kaznenom postupku određeno kako žrtva nasilja u obitelji ima pravo na djelotvornu psihološku pomoć, te pravo da prije ispitivanja razgovara sa savjetnikom na teret proračunskih sredstava. Od veljače 2009. na snazi je Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, koji žrtvama obiteljskog nasilja pod određenim uvjetima jamči pravo na besplatnu stručnu pravnu pomoć. Sukladno Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji, koji je na snagu stupio 2009., žrtva može biti zaštićena zaštitnim mjerama predviđenim tim zakonom, tijekom, ali i prije postupka pred sudom. MOBMS je tijekom 2010. izradilo Kriterije za dodjelu financijske potpore organizacijama civilnog društva u provedbi programa rada savjetovališta i skloništa za žene i djecu žrtve nasilja i obitelji, a radi kontrole i kvalitete programa koji štite žrtve nasilja. Kod Mjere 3. Glave I opisano je kako isto tijelo pruža potporu radu skloništa za žene i djecu žrtve nasilja. MZSS smatra da su Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelji te Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji adekvatno uredili način pružanja pomoći žrtvama nasilja u obitelji, te da se kvaliteta programa pružanja pomoći žrtvama nasilja u obitelji iz godine u godinu podiže, što se utvrđuje obilaskom udruga i uvidom u njihova pisana izvješća.

MUP navodi kako se žrtve nasilja pri postupanju policije, sukladno Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji, izvješćuju o ustanovama koje im mogu pružiti pomoć i podršku, ukazuje se na mogućnost sklanjanja u sklonište, upućuju se na pomoć nadležnog CZSS te zdravstvenih ustanova. Žrtve upoznaju sa njihovim zakonskim pravima, zaštitnim mjerama koje mogu biti izrečene počiniteljima nasilja, uvjetima njihovog izricanja i primjene, te mjerama i radnjama koje će poduzeti, a koje su bitne za zaštitu žrtve. Raspolazu novim Adresarom ustanova koje pružaju privremeni smještaj i pomažu žrtvama nasilja u obitelji.

Mjera 8. Umrežiti različite državne službe i organizacije civilnog društva koje pružaju podršku žrtvama/svjedocima općenito te žrtvama/svjedocima nasilja u obitelji kako bi se osiguralo njihovo koordinirano djelovanje

Nositelji: Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi (MZSS), Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP), Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti (MOBMS), Ministarstvo pravosuđa (MP)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera je u fazi provedbe.

Prema izvješću MOBMS-a, dana 29. studenog 2010. potpisan je Sporazum o suradnji između MOBMS-a, MUP-a, MZSS-a i MZOŠ-a te MP-a, tako da je MOBMS, sukladno tom aktu, predložio članicu i zamjenicu u međuresorni tim. MP je u izvješću navelo kako se razmjena podataka u postupcima povodom nasilja u obitelji među nadležnim tijelima odvija neposredno. MZSS u izvješću navodi kako je na seminarima tijekom 2010. osvijestena nužnost bolje umreženosti te potrebe za brзом i jednostavnom razmjenom informacija. MUP također izvješćuje o potpisanom Sporazumu kojemu je cilj uspostaviti suradnju između tijela koja rade na suzbijanju i saniranju posljedica nasilja u obitelji.

Usporedbom indikatora⁴⁸ i dostavljenih podataka može se zaključiti kako ne postoji jedinstvena mreža relevantnih podataka vezanih za slučajeve nasilničkog ponašanja u obitelji dostupna svima onima koji se bave tim problemom.

⁴⁸ *Indikatori:*

1. izrađen plan umrežavanja različitih državnih službi i organizacija civilnog društva koje pružaju podršku žrtvama/svjedocima općenito te žrtvama/svjedocima nasilja u obitelji

2. utvrđeni izvori financijskih sredstava namijenjenih održavanju mreže različitih državnih službi i organizacija civilnog društva radi njihovog koordiniranog djelovanja

Mjera 9. Opremiti prostorije policije (za obavljanje obavijesnih razgovora s djecom i maloljetnim osobama žrtvama svih kažnjivih radnji) i sudove kako bi se zadovoljile potrebe žrtava/svjedoka (posebne čekaonice za žrtve/svjedoke odvojene od onih u kojima čeka okrivljenik, uvođenje video-linka u sve sudove i slično)

Nositelji: Ministarstvo pravosuđa (MP), Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera je u fazi provedbe.

MP Izvješćuje kako su tijekom 2009. osnovani Odjeli za organiziranje i pružanje podrške svjedocima i žrtvama u Zagrebu, Osijeku, Vukovaru i Zadru, koji su djelovali najprije za županijske sudove, zatim se njihovo djelovanje proširilo i na općinske sudove, a na području Zadra i Vukovara i na područje prekršajnih sudova. Isti odjeli pružaju emocionalnu podršku i praktične informacije žrtvama, te psihološku pomoć prije svjedočenja na sudu. Organizirane su i posebne čekaonice u kojima žrtva čeka odvojeno od okrivljenika. Tijekom 2010. takvi odjeli osnovani su i pri županijskim sudovima u Splitu, Rijeci i Sisku. Za sada je video-link uveden samo na dva općinska suda – Općinskom kaznenom sudu u Zagrebu i Općinskom sudu u Zlataru – te na devet županijskih sudova (Bjelovar, Dubrovnik, Rijeka, Sisak, Slavonski Brod /dva video-linka/, Šibenik, Vukovar i Zagreb). Odjel organizira i provodi edukacije i psihološke supervizije djelatnika odjela i volontera.

MUP izvješćuje kako su tijekom 2009. i 2010. osigurana sredstva i opremljene prostorije za obavljanje razgovora s djecom i mlt. žrtvama, koje bi se mogle koristiti i za razgovor sa žrtvama obiteljskog nasilja.

Mjera 11. U suradnji svih nadležnih državnih tijela organizirati usavršavanje svih djelatnika policije, državnog odvjetništva, odvjetnika, sudaca, osoba koje bi radile u službama/organizacijama za pružanje podrške žrtvama/svjedocima nasilja u obitelji, volontera kao i drugih osoba koje svakodnevno dolaze u kontakt sa žrtvama (liječničko osoblje, socijalni radnici, djelatnici organizacija civilnog društva) o pravima žrtava/svjedoka nasilja u obitelji, njihovim potrebama za podrškom te mogućnostima koje već postoje

Nositelji: nadležna državna tijela čiji će djelatnici pohađati programe izobrazbe: Ministarstvo pravosuđa-Pravosudna akademija (MP PA), Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP), Državno odvjetništvo RH (DORH), Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi (MZSS), Hrvatska odvjetnička komora-Odvjetnička akademija (HOK OA), Hrvatska liječnička komora (HLK)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se djelomično provodi.

Prema izvješću Pravosudne akademije, u 2008. održane su edukacije „Zaštita svjedoka u kaznenom postupku i pomoć žrtvi“ te “Psihološko-pravni aspekti ispitivanja svjedoka“, čiji polaznici su bili suci županijskih i općinskih sudova kaznenih i istražnih odjela, te zamjenici županijskih i općinskih državnih odvjetništava (220 polaznika). Tijekom 2009. održane su četiri edukacije – „Seksualno nasilje“ u Zagrebu, „Unapređenje međusektorske suradnje u suzbijanju obiteljskog nasilja na razini zajednice“ u Šibeniku, Jezerčici, Opatiji i Zagrebu, „Psihološko-pravni aspekti ispitivanja svjedoka“ u Zagrebu, te „Prava svjedoka i žrtava-pružanje podrške“ u Zagrebu, Osijeku, Rijeci i Splitu, s ukupno 115 polaznika – sudaca (istražnih i kaznenih), državnih odvjetnika i državnoodvjetničkih savjetnika. U 2010. u nekoliko županija održana je edukacija „Unapređenje međusektorske suradnje u suzbijanju obiteljskog nasilja na razini zajednice“ s ukupno 110 polaznika, sudaca i državnih odvjetnika.

Prema izvješću MZSS-a mjera se djelomično provodi kroz aktivnosti Mjere 2. Glave I – Edukacija stručnjaka koji rade u području zaštite od nasilja u obitelji. U suradnji s Društvom za psihološku pomoć, provodila se izobrazba stručnjaka za psihosocijalni tretman počinitelja nasilja u obitelji kojim projektom je obuhvaćeno 19 županija. U izvještajnom razdoblju informacije o toj edukaciji bile su upućene i zdravstvenim ustanovama, koje su bile uključene u edukaciju.

MUP izvješćuje kako su policijski službenici/e, suci/sutkinje i socijalni radnici/e sudjelovali na seminarima „Izgradnja kapaciteta za usklađeno reagiranje na obiteljsko nasilje u zajednici“ te razmjenjivali iskustva o načinima suradnje u cilju suzbijanja nasilja u obitelji. Temeljem već spomenutog Sporazuma, predviđena je zajednička edukacija radnika/ca potpisnika istog Sporazuma, sve u cilju prevencije i suzbijanja nasilja u obitelji i nad ženama, kojoj bi primaran cilj bio provedba

integralnih treninga koji bi se provodili radi usvajanja znanja o primjeni standardnih operativnih postupaka u slučajevima nasilja u obitelji.

Iz dostavljenog izvješća Hrvatskog liječničkog zbora proizlazi „da su svi upoznati s programom mjera i da se provode prema Nacionalnoj strategiji“.

Iz dostavljenih izvješća slijedi kako se provodi kontinuirana edukacija pravosudnih dužnosnika/ca i policijskih službenika/ca, socijalnih radnika/ca i psihologa/inja, no nema podataka da u takvoj edukaciji sudjeluju zdravstveni radnici/e i odvjetnici/e.

VI) SENZIBILIZACIJA JAVNOSTI ZA PROBLEMATIKU NASILJA U OBITELJI

Mjera 1. Provoditi edukaciju medijskih djelatnika o mogućnostima izvještavanja o nasilju u obitelji

Nositelj: Hrvatsko novinarsko društvo (HND)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se ne provodi.

Prema izvješću HND-a, isto društvo nije sudjelovalo u izradi Nacionalne strategije zaštite od nasilja u obitelji, niti je obaviješteno da se ista priprema. Činjenicu da su nositelji provedbe određene mjere saznali su tek po primitku upita pravobraniteljice i MOBMS-a.

Mjera 2. Redovito ažurirati Adresar ustanova, organizacija i ostalih institucija koje pružaju pomoć, podršku i zaštitu žrtvama nasilja u obitelji i osiguravati njegovu dostupnost najširem krugu osoba

Nositelj: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti (MOBMS)

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se provodi.

MOBMS je tijekom 2010. izradilo i tiskalo Adresar svih ustanova, organizacija i ostalih institucija koje pružaju pomoć, podršku i zaštitu žrtvama nasilja u obitelji u nakladi do 10.000 primjeraka koji je distribuiran putem državnih tijela, DORH-u, HOK-u, HND-u, HLK-i, koordinatorima/cama za ravnopravnost spolova u uredima državne uprave i tijelima državne uprave, županijskim povjerenstvima za ravnopravnost spolova, sudovima, policijskim upravama, obiteljskim centrima, centrima za socijalnu skrb, domovima zdravlja, osnovnim i srednjim školama te organizacijama civilnog društva.

Mjera 3. Redovito obilježavati datume koji su vezani uz promicanje ljudskih prava i unapređenje položaja žrtava nasilja u obitelji radi senzibilizacije javnosti

Nositelji: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (MZOŠ), Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH

Rok provedbe: kontinuirano

Mjera se provodi.

Prema izvješću MZOŠ-a, aktivnosti su planirane godišnjim planovima i programima ustanova, a objavljuju se i na njihovim web-stranicama. U odgojno-obrazovnim ustanovama se promiču temeljne vrijednosti kao što su dostojanstvo ljudske osobe, sloboda, pravednost, društvena jednakost i dr., a obilježavaju se i prigodni datumi.

Prema izvješću Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH, predstavnici/e istog sudjelovali su u brojnim aktivnostima u RH i u inozemstvu vezanih uz borbu protiv nasilja nad ženama.

Prema izvješću MOBMS-a redovito se obilježava 22. rujna – nacionalni Dan borbe protiv nasilja nad ženama, 25. studenoga – Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad ženama, te 8. ožujka – Međunarodni dan žena. O provedbi ove mjere zaprimljeno je i izvješće MZSS-a, iz kojeg proizlazi kako također obilježava datume vezane uz borbu protiv nasilja u obitelji. MUP je izvijestio kako je u razdoblju od 8. do 24. studenoga 2010. provedena akcija „Živim život bez nasilja“. U sklopu akcije na lokalnim razinama sudjelovali su CZSS, obiteljski centri, osnovne i srednje škole, predstavnici županija i gradova, lokalne TV i radiopostaje, sportska udruženja, nevladine udruge. Akcija se provodila kroz radionice, multidisciplinarna predavanja, likovne natječaje i radionice, javne tribine, sportska natjecanja, sudjelovanja u TV i radioemisijama. Sudjelovale su osobe iz javnog života, a završne svečanosti u županijama su održane 24. studenog 2010. Akcija je završila 21. prosinca 2010. uručenjem nagrada učenicima srednjih škola – autorima najboljih likovnih radova s temom borbe protiv nasilja u obitelji.

Zaključak:

Iz izloženoga slijedi kako se mjere Nacionalne strategije zaštite od nasilja u obitelji kojima je rok provedbe kontinuiran uglavnom provode.

Pravobraniteljica ukazuje na potrebu ulaganja daljnjeg napora u pravcu usavršavanja mreže razmjene podataka svih tijela koja se angažiraju pri postupanju u slučaju nasilja u obitelji u cilju prevencije i bolje zaštite žrtava nasilja, te kontinuirane edukacije osoba koje se bave žrtvama nasilja u obitelji.

Međutim, valja ukazati kako je provođenje pojedinih mjera određenih Glavom IV – Skloništa i potpora žrtvi nasilja u obitelji – pokazalo nedovoljne rezultate. Nema naznaka da je započeto sa stvaranjem pretpostavki za sustavno i trajno rješavanje potreba zbrinjavanja žrtava zaštite nasilja u obitelji. Ovaj problem valja povezati s provođenjem mjera zapošljavanja žrtava nasilja, provođenje kojih ipak pokazuje uzlazni trend.

Činjenica je da u RH postoji određeni broj skloništa u koja se mogu skloniti žene i djeca žrtve nasilja, no radi se o privremenom institucionalnom rješavanju problema zbrinjavanja žrtava. Žrtve nasilja koje se ne žele/ne mogu/ne smiju vratiti u dom koji su napustile radi zlostavljanja od strane bračnog/izvanbračnog druga, nakon što napuste sklonište u kojem mogu biti najduže 1 godinu, nemaju kamo otići, ukoliko nemaju mogućnosti smještaja kod svoje obitelji. Ukoliko su bile nezaposlene, nemaju vlastitih prihoda za život. Najčešće su s njima i djeca. Zbog toga je vrlo bitno da se započne s provođenjem mjere sustavnog i trajnog zbrinjavanja žrtava nasilja u obitelji, te da se uzlazni trend zapošljavanja žrtava nasilja i dalje nastavi.

Stoga je dobro što je u Nacionalnu strategiju borbe protiv nasilja u obitelji za naredno petogodišnje razdoblje uvršteno niz mjera koje bi trebale stvoriti uvjete žrtvama nasilja da riješe stambeno pitanje i zaposle se kako bi započele život bez nasilnika i nasilja.

2.3. PROTOKOL O POSTUPANJU U SLUČAJU NASILJA U OBITELJI, ANALIZA PROVEDBE U 2010.

Pravobraniteljica je i tijekom 2010. godine pratila provedbu Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji (u daljnjem tekstu: Protokol) kojega je donijela Vlada Republike Hrvatske 15. rujna 2005. godine (izmjene i dopune su donesene 7. rujna 2006. godine). Svrha Protokola je osigurati uvjete za djelotvoran i cjelovit rad nadležnih tijela radi unapređenja zaštite i pomoći žrtvi nasilja u obitelji te pomoći počiniteljima u promjeni njihovog ponašanja odnosno promjeni vrijednosnog sustava u cilju nenasilnog rješavanja sukoba i uvažavanja ravnopravnosti spolova.

U cilju praćenja provedbe Protokola, pravobraniteljica je uputila upite svim koordinatorima/cama ureda državne uprave po županijama (njih ukupno 20) i svim županijskim povjerenstvima za ravnopravnost spolova (20 županija te Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Grada Zagreba), od kojih su zatraženi relevantni podaci, a posebno u odnosu na oblike, načine i sadržaj suradnje nadležnih tijela.

Od koordinatora/ica ureda državne uprave zatražena je dostava podataka putem standardiziranog obrasca predviđenog za izvješćavanje o provedbi Protokola kojega je izradilo Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti. Poseban osvrt zatražen je vezano uz sastanke koji se odnose na problematiku pojedinačnih slučajeva nasilja u obitelji te vezano uz konkretna postignuća u rješavanju problema. Također su zatraženi i svi zaključci doneseni na sastancima nadležnih tijela i drugih čimbenika, kao i podaci o provođenju tih zaključaka.

Od županijskih povjerenstava za ravnopravnost spolova zatraženo je, između ostaloga, i dostavljanje programa njihovog rada predviđenog u članku 28. st. 1. Zakona o ravnopravnosti spolova te podaci o iznosima sredstava dobivenih za rad od županija u 2010. godini.

2.3.1. Koordinator/ce za ravnopravnost spolova u uredima državne uprave

Pravobraniteljica je zaprimila odgovore svih koordinatora/ica za ravnopravnost spolova.

Kao i prijašnjih godina, većina koordinatora/ica redovito sudjeluju kao članovi/ice u radu povjerenstava za ravnopravnost spolova, no niti ove godine svi koordinatori/ce nisu izvjestili/e pravobraniteljicu da su (unatoč zakonskoj obvezi iz čl. 28. st. 2. ZORS-a) imenovani/e u povjerenstvo za ravnopravnost spolova, iako je po tom pitanju vidljiv manji pomak. Naime, 2 koordinatora/ice navode kako su tek nedavno imenovani/e u županijsko povjerenstvo nakon čega se poboljšala i njihova suradnja s povjerenstvima (koordinatori/ce u Krapinsko-zagorskoj i Brodsko-posavskoj županiji).

Protokolom je predviđena što žurnija uspostava suradnje nadležnih tijela i drugih čimbenika koji sudjeluju u otkrivanju i suzbijanju nasilja te pružanju pomoći i zaštite osobi izloženoj bilo kojem obliku ili modalitetu nasilja u obitelji, kao i međusobna razmjena podataka.

Sukladno tome, koordinatori/ce su od pojedinih ili većine nadležnih tijela na području svoje županije zatražili/e podatke o počiniteljima i žrtvama nasilja u obitelji te ih, iskazane po spolu i dobi, dostavili/e pravobraniteljici.

Analizom podataka iskazivanih putem standardiziranog obrasca predviđenog za izvješćavanje o provedbi Protokola kojega je izradilo Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, razvidno je kako su koordinatori/ce najviše podataka, kao i ranijih godina, prikupili/e od policije (18), centara za socijalnu skrb (14) i pravosudnih tijela (14), dok su odgojno-obrazovne i zdravstvene

ustanove još uvijek rijetko dostavljale podatke (6). Međutim, šest koordinatora/ica je dostavilo podatke prikupljene i od drugih tijela nadležnih za provedbu Protokola (od obiteljskih centara, Caritasa i sigurnih kuća), a samo su dva koordinatori/ice dostavili/e podatke prikupljene od svih nadležnih tijela (Požeško-slavonska i Zadarska županija). Koordinatorica ureda državne uprave u Sisačko-moslavačkoj županiji nije dostavila podatke ni od jednog nadležnog tijela.

Kao i prijašnjih godina, i dalje postoje problemi u prikupljanju podataka s obzirom na to da pojedini/e koordinatori/ce (Primorsko-goranska županija) navode kako im nadležna tijela ne dostavljaju potrebne podatke na vrijeme ili im dostavljaju nepotpune podatke.

Takva situacija, po mišljenju pravobraniteljice, ukazuje na činjenicu da još uvijek nije postignuta suradnja svih tijela i drugih čimbenika na razini predviđenoj Protokolom. Naime, razvidno je kako su prikupljeni podaci i dalje neujednačeni i nepotpuni te, kao takvi, ne daju cjelovitu sliku stvarnog stanja.

Većina koordinatora/ica (12) je navelo kako ima uspostavljenu suradnju i razmjenu podataka s jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave, dok su gotovo svi/e koordinatori/ice (18) naveli/e suradnju sa županijskim povjerenstvima za ravnopravnost spolova. Također je većina koordinatora/ica (13) navela uspostavljenu suradnju i razmjenu podataka s organizacijama civilnog društva.

Pojedini koordinatori/ce smatraju kako bi i na razini općina i gradova u njihovim županijama trebalo imenovati povjerenstva za ravnopravnost spolova te na taj način uspostaviti kvalitetniju suradnju (Krapinsko-zagorska i Varaždinska županija).

Devet koordinatora/ica je navelo da su se tijekom 2010. godine održavali sastanci na kojima se raspravljalo i o pojedinačnim slučajevima nasilja u obitelji. Učestalost navedenih sastanaka kretala se od jednog godišnje (Istarska županija) do jednog sastanka svakog mjeseca (Splitsko-dalmatinska županija). Kao neki od zaključaka donesenih na tim sastancima navode se: potreba poboljšanja suradnje između institucija, kontinuirana briga o žrtvama nasilja i njihov smještaj u sigurnu kuću, nemogućnost provođenja psihosocijalnog tretmana nasilnika zbog nepostojanja nadležnih institucija, potreba podizanja svijesti građana za prijavljivanje nasilja u obitelji, edukacija nadležnih djelatnika/ica, uspostavljanje bolje suradnje s organizacijama civilnog društva te potreba osnivanja obiteljskih centara. Međutim, pojedini koordinatori/ce nisu u svom izvješću naveli niti jedan zaključak donesen na tim sastancima (Istarska, Splitsko-dalmatinska i Sisačko-moslavačka županija).

Samo su pojedini/e koordinatori/ce dostavili/e izvješća s opširnijim komentarima i zaključcima, odnosno vlastitom analizom stanja u svojoj županiji u odnosu na obiteljsko nasilje (Međimurska, Varaždinska, Krapinsko-zagorska, Koprivničko-križevačka i Bjelovarsko-bilogorska županija); neki/e koordinatori/ce su dali/e manje opširne komentare i analizu (Virovitičko-podravska, Primorsko-goranska, Karlovačka i Zadarska županija), dok većina nije iznijela nikakve zaključke.

Koordinatori/ce u uredima državne uprave dužni su izrađivati izvješća vezano uz nasilje u obitelji te ih **2-3 puta godišnje** dostaviti, između ostaloga, pravobraniteljici za ravnopravnost spolova i Uredu za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske. **Svega su tri koordinatori/ice ureda državne uprave dostavili/e jedno izvješće pravobraniteljici za ravnopravnost spolova, i to za prvu polovicu 2010. godine (Virovitičko-podravska, Požeško-slavonska i Brodsko-posavska županija).**

Pravobraniteljica i dalje smatra (kako je navela u prošlogodišnjem izvješću) da bi koordinatori/ce za ravnopravnost spolova, državni/e službenici/ce, trebali/e primati naknadu za taj rad budući da im to nije u opisu poslova radnog mjesta. Naime, prema Zakonu o ravnopravnosti spolova, oni predstavljaju tijela koja osiguravaju provedbu toga zakona, a u praksi rade bez stvarnog utjecaja i podrške te provedba Zakona nije osigurana.

2.3.2. Županijska povjerenstva za ravnopravnost spolova

Do dana predaje ovoga izvješća tražene podatke nije dostavilo samo Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Bjelovarsko-bilogorske županije usprkos ponovljenom, pisanom i usmenom, zahtjevu pravobraniteljice.

Uvidom u dostavljena izvješća županijskih povjerenstava za ravnopravnost spolova te Povjerenstva za ravnopravnost spolova Grada Zagreba, razvidno je kako postoje određene aktivnosti koje su, kao i prethodnih godina, zajedničke ili većem broju ili svim povjerenstvima kao što su:

- uspostava suradnje s koordinatorima/cama za ravnopravnost spolova u uredima državne uprave kao i s ustanovama koje djeluju s ciljem zaštite žrtava nasilja na području njihove županije (centri za socijalnu skrb, policija, obiteljski centri, nevladine organizacije itd.) te međusobna razmjena podataka;
- organiziranje i održavanje seminara, tribina, okruglih stolova kao i raznih edukacija;
- obilježavanje važnijih datuma i obljetnica iz područja ljudskih prava.

Osim navedenih aktivnosti, pojedina povjerenstva su djelovala i na način da su:

- nadležna ministarstva upućivala na probleme i zaključke vezane uz problematiku obiteljskog nasilja na području svoje županije te zatražila donošenje „Nacionalne strategije borbe protiv alkohola“ (Splitsko-dalmatinska županija);
- izradila izvješće o provedbi Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova u 2010. godini (Istarska županija, Vukovarsko-srijemska županija);
- njihovi članovi/ce sudjelovali/e kao članovi/ice Radne skupine za izradu Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova 2011.-2015. (Vukovarsko-srijemska županija, Istarska županija).

Iz dostavljenih izvješća razvidno je kako i dalje postoji problem zbrinjavanja žrtava obiteljskog nasilja te rješavanja njihovih egzistencijalnih problema, a s obzirom na malu mogućnost njihovog zapošljavanja. Naime, pojedina povjerenstva navode upravo problem podrške žrtvama nakon izlaska iz sigurne kuće (Zadarska i Vukovarsko-srijemska županija).

Neka od povjerenstava navode i nemogućnost provođenja psihosocijalnog tretmana nasilnika (Virovitičko-podravska županija), problem nepostojanja obiteljskog centra na području njihove županije (Međimurska županija) te problem osnivanja i financiranja sigurnih kuća (Istarska, Virovitičko-podravska i Koprivničko-križevačka županija).

Pojedina povjerenstva imala su probleme vezano uz svoj sastav i način rada. Tako Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Krapinsko-zagorske županije navodi kako je, kao i prethodne godine, radilo u sastavu predsjednica i tajnica, odnosno kako preostali članovi/ce povjerenstva nisu bili/e aktivni/e, uslijed čega je predloženo imenovanje novih članova/ica povjerenstva. Zbog navedenog razloga povjerenstvo je tijekom 2010. godine organiziralo samo jednu aktivnost.

Većina povjerenstava je navela kako su i tijekom 2010. godine imali uspostavljenu suradnju i razmjenu podataka s nadležnim tijelima sukladno Protokolu (osim Krapinsko-zagorske i Sisačko-moslavačke županije). Međutim, pojedina povjerenstva nisu navela u čemu bi se ta uspostavljena suradnja i očitovala (Brodsko-posavska i Karlovačka županija).

Samo su četiri povjerenstva navela kako su tijekom prošle godine održavala sastanke vezano uz problematiku pojedinačnih slučajeva nasilja u obitelji (Zadarska, Šibensko-kninska, Istarska i Međimurska županija). Predsjednica Povjerenstva za ravnopravnost spolova Splitsko-dalmatinske

županije navodi kako je osobno imala dojave o nasilju u obiteljima koje je uglavnom upućivala na policiju, a neke i Pravobraniteljici za ravnopravnost spolova.

Pojedina povjerenstva su dostavila opširnija izvješća s obzirom na veći broj aktivnosti u protekloj godini, dok iz izvješća nekih povjerenstava proizlazi njihov slabiji angažman. Naime, iako niti jedan predsjednik/ica nije rad svojega povjerenstva ocijenio/la nedovoljno aktivnim, uvidom u pojedina izvješća razvidna je neaktivnost odnosno pasivnost nekih povjerenstava.

Od povjerenstava je zatražen i njihov program rada, no samo je pet povjerenstava (Šibensko-kninska, Zadarska, Varaždinska i Karlovačka županija te Grad Zagreb) dostavilo svoj program za 2010. godinu. Tri povjerenstva su dostavila program rada za 2011. godinu (Brodsko-posavska, Virovitičko-podravska i Koprivničko-križevačka županija).

Pojedina povjerenstva još uvijek postoje samo formalno. Naime, iz izvješća Povjerenstva za ravnopravnost spolova Ličko-senjske županije proizlazi kako navedeno povjerenstvo, kao i prijašnjih godina, ne razumije svoju ulogu te ne provodi potrebne aktivnosti predviđene Protokolom.

Pored navedenih djelatnosti koje su, u većoj ili manjoj mjeri, zajedničke većini povjerenstava, izdvajaju se i određene aktivnosti pojedinih županijskih povjerenstava za ravnopravnost spolova:

- **Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Varaždinske županije** navodi kako je u suradnji s Fakultetom organizacije i informatike provelo istraživanje pod naslovom „Demografska struktura i kvalitetno informiranje javnosti“, a čiji rezultati se još obrađuju.
- **Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Koprivničko-križevačke županije** ističe inicijativu za osiguranjem smještaja žrtvama obiteljskog nasilja, a u tom pravcu je objavljen javni poziv namijenjen potencijalnim udomiteljima žrtava obiteljskog nasilja te je povjerenstvo sufinanciralo prilagodbu udomiteljskog objekta.
- **Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Primorsko-goranske županije** navodi kako je, od postojećih 36 jedinica lokalne samouprave na području županije, osnovano 27 povjerenstava za ravnopravnost spolova. Navode se brojne aktivnosti Povjerenstva (istraživanja, tiskovne konferencije, seminari, obljetnice), kao i tiskanje i distribuiranje letaka vezanih uz problematiku obiteljskog nasilja.
- **Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Virovitičko-podravske županije** ističe kako je povodom Dana žena organiziralo okrugli stol pod nazivom „Odgajamo li ravnopravne djevojčice i dječake“, a na kojem je sudjelovala i Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova.
- **Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Požeško-slavonske županije** navodi dobru suradnju sa Županijom (Upravnim odjelom za društvene djelatnosti) te iniciranje uvođenja Dana ravnopravnosti spolova u programe rada odgojno-obrazovnih ustanova na području njihove županije.
- **Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Zadarske županije** navodi kako pojedinačne slučajeve obiteljskog nasilja prati na mjesečnoj razini te da se na sastancima raspravlja o problemima zbrinjavanja žrtava obiteljskog nasilja s obzirom na nedovoljne kapacitete sigurne kuće. Također navode i problem podrške žrtvama nakon izlaska iz sigurne kuće. Izvješćuje se i o organiziranju okruglih stolova te o edukaciji njihovih članova/ica u okviru radionice „Osnaživanje žena i muškaraca za provođenje rodno osviještene politike na lokalnoj razini“.
- **Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Osječko-baranjske županije** navodi kako je financiralo projekt „Promicanje svijesti o ravnopravnosti spolova“ kroz 10 TV emisija na lokalnoj televiziji, a u svakoj emisiji se raspravljalo o pojedinim temama iz tog područja (obrazovanje, zdravlje, nasilje, zapošljavanje, rad). Također navode kako je njihova županijska skupština izradila materijal za sjednicu pod nazivom „Informacija o stanju i aktivnostima zaštite od nasilja u obitelji na području Osječko-baranjske županije“.
- **Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Šibensko-kninske županije** ističe kako je interveniralo u nekoliko pojedinačnih slučajeva obiteljskog nasilja čije žrtve su se obratile za

pomoć te održalo nekoliko sastanaka s nadležnim državnim odvjetništvom. Navodi kako su za članove/ice gradskih povjerenstava te za gradske i županijske vijećnike/ice organizirali trodnevnu radionicu o rodnoj analizi, a u okviru partnerskog projekta „Osnaživanje žena i muškaraca za provođenje rodno osviještene politike na lokalnoj razini“.

- **Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Vukovarsko-srijemske županije** izvještava o održavanju radionice „Primjena mjera iz Nacionalne politike za ravnopravnost spolova na lokalnoj razini – izrada operativnih planova za djelovanje“, kao i o sudjelovanju na pojedinim međunarodnim konferencijama.
- **Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Splitsko-dalmatinske županije** navodi kako je organiziralo kampanju pod naslovom „Hajduk i Torcida protiv nasilja nad ženama“, a koja nije do kraja ostvarena zbog financijskih razloga. Također navodi kako je organizirana trodnevna edukacija za članove/ice 16 novoimenovanih gradskih povjerenstava na području njihove županije.
- **Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Istarske županije** ističe sudjelovanje u pripremi prijedloga Politike za promicanje ravnopravnosti spolova u Istarskoj županiji.

Izuzetak je Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Ličko-senjske županije koje već treću godinu za redom dostavlja pravobraniteljici identičan odgovor u kojem navodi kako nije bilo problematičnijih pojedinačnih slučajeva obiteljskog nasilja koje nadležne institucije nisu mogle same riješiti pa se stoga nisu održavali sastanci.

Pravobraniteljica je zatražila i podatke o sredstvima koja su povjerenstva dobila za rad u 2010. godini od županije, a koji podatak nisu dostavila sva povjerenstva.

Tablica. 9. Prikaz podataka o iznosima sredstava koja su županijska povjerenstva za ravnopravnost spolova dobila za svoj rad od županije u 2010. godini

ŽUPANIJA	IZNOS SREDSTAVA
I. Zagrebačka	Nema osiguranu proračunsku stavku.
II. Krapinsko-zagorska	11.000,00 kn
III. Sisačko-moslavačka	-----
IV. Karlovačka	20.000,00 kn
V. Varaždinska	20.000,00 kn
VI. Kopriivničko-križevačka	48.800,00 kn
VII. Bjelovarsko-bilogorska	-----
VIII. Primorsko-goranska	-----
IX. Ličko-senjska	3.000,00 kn
X. Virovitičko-podravska	-----
XI. Požeško-slavonska	-----
XII. Brodsko-posavska	60.000,00 kn
XIII. Zadarska	20.000,00 kn
XIV. Osječko-baranjska	-----
XV. Šibensko-kninska	Nisu osigurana konkretna sredstva, ali je županija financirala sve organizirane aktivnosti Povjerenstva u 2010. godini.
XVI. Vukovarsko-srijemska	-----
XVII. Splitsko-dalmatinska	100.000,00 kn (Rebalansom tijekom godine dobiveno još dodatnih 25.000,00 kn.)
XVIII. Istarska	12.525,36 kn
XIX. Dubrovačko-neretvanska	50.000,00 kn
XX. Međimurska	-----
XXI. Grad Zagreb	Sredstva su osigurana u proračunu Grada Zagreba sukladno odluci o naknadama gradskim zastupnicima u Gradskoj skupštini Grada Zagreba i članovima njezinih radnih tijela (Službeni glasnik Grada Zagreba 11/03, 4/09 i 26/09).

Zaključak:

Analizom dostavljenih podataka uočeno je kako su samo četiri županijska povjerenstva za ravnopravnost spolova i devet koordinatora/ica ureda državne uprave naveli da su tijekom 2010. godine održavali sastanke vezano uz problematiku pojedinačnih slučajeva nasilja u obitelji, iz čega je razvidno kako još uvijek većina njih na sastancima ne raspravlja o navedenoj problematici, iako je ta obveza izričito predviđena Protokolom (glava 2. toč. 3.).

Kao zajednički problemi pojedinih županijskih povjerenstava i koordinatora/ica ureda državne uprave ističu se prvenstveno problemi osnivanja i financiranja sigurnih kuća, nemogućnost provođenja psihosocijalnog tretmana te nepostojanje obiteljskih centara, koji se već dulje vrijeme nastoje riješiti.

Pored navedenih problema koji su pretežno uvjetovani ograničenim financijskim sredstvima, razvidno je da kod pojedinih predsjednika/ca županijskih povjerenstava, kao i koordinatora/ica ureda državne

uprave postoji nedovoljna zainteresiranost odnosno pasivnost u njihovom radu, a koja je vidljiva iz njihovih šturih i nepotpunih izvješća pravobraniteljici.

Postojeća situacija ukazuje da se, po mišljenju pravobraniteljice, Protokol još uvijek ne provodi u cijelosti te kako je stoga potrebno poboljšati suradnju i razmjenu podataka između tijela nadležnih za njegovu provedbu. U tom pravcu potrebno je poticati osnivanje općinskih i gradskih povjerenstava za ravnopravnost spolova⁴⁹ na području svih županija, a koji bi na svojim sastancima raspravljali i o problematici pojedinačnih slučajeva nasilja u obitelji. Na taj način bi se pridonijelo prevenciji obiteljskog nasilja na lokalnoj razini, a time i poboljšanju cjelokupne postojeće situacije vezane uz problematiku nasilja u obitelji.

1. OPIS SLUČAJA (PRS 07-01/10-22): Pravobraniteljica je zaprimila pritužbu Centra za podršku i razvoj civilnog društva „Delfin“ iz Pakraca, vezano uz imenovanje članova/ica Povjerenstva za ravnopravnost spolova Požeško-slavonske županije. U pritužbi se navodi kako je 18. prosinca 2009. Skupština Požeško-slavonske županije imenovala nove članove i članice županijskog povjerenstva za ravnopravnost spolova, ali da pritom nije imenovala niti jednog člana/icu iz Centra „Delfin“, kao niti jednog člana/icu iz nevladinog sektora.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Nakon razmatranja pritužbe, pravobraniteljica je predsjedniku skupštine Požeško-slavonske županije uputila upozorenje radi nepoštivanja Zakona o ravnopravnosti spolova. Naime, sukladno čl. 28. st. 2. ZORS-a, Povjerenstva za ravnopravnost spolova jesu radno-savjetodavna tijela županijskih skupština i skupštine Grada Zagreba u čijem sastavu su zastupljeni članovi/ice županijskih skupština, odnosno skupštine Grada Zagreba, koordinatori/ice u uredima državne uprave te predstavnici/ice nevladinih udruga i nezavisni stručnjaci/kinje. Stoga je pravobraniteljica predsjedniku skupštine Požeško-slavonske županije uputila i preporuku radi što žurnijeg usklađivanja sastava Povjerenstva za ravnopravnost spolova s navedenom zakonskom odredbom.

Predsjednik skupštine Požeško-slavonske županije obavijestio je pravobraniteljicu kako je rješenjem od 5. srpnja 2010. u Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Požeško-slavonske županije za članicu imenovana J. K. iz Hrvatskog ženskog društva Pleternica, kao predstavnica udruge civilnog društva.

⁴⁹ Prema podacima Ureda za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske, objavljenima na njihovoj internetskoj stranici (www.ured-ravnopravnost.hr), u Republici Hrvatskoj su osnovana 52 gradska i 30 općinskih povjerenstava za ravnopravnost spolova.

2.4. ISTRAŽIVANJE - ISKUSTVA ŽENA ŽRTAVA NASILJA U OBITELJI S RADOM DRŽAVNIH TIJELA OBUHVAĆENIH PROTOKOLOM O POSTUPANJU U SLUČAJU NASILJA U OBITELJI

Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelji na snazi je već punih šest godina, a još uvijek nedostaju sustavno prikupljeni podaci o iskustvima njegove provedbe. Zato je Ured pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, u suradnji s Autonomnom ženskom kućom Zagreb i 10 drugih nevladinih organizacija za pomoć ženama žrtvama nasilja u obitelji, pokrenuo i proveo istraživanje iskustava žena koje su se zbog nasilja u obitelji obratile državnim tijelima.⁵⁰ Ovaj istraživački projekt predstavlja empirijsku evaluaciju rada državnih tijela u slučajevima obiteljskog nasilja prema ženama, a izvor podataka bile su same žrtve. Zanimalo nas je: Primjenjuju li državna tijela propisane postupke u svom svakodnevnom radu sa ženama žrtvama nasilja u obitelji? Postoje li u tom smislu razlike među pojedinim tijelima? Primjenjuju li se svi propisani postupci u jednakoj mjeri? Postoje li neka negativna iskustva koja se češće javljaju? Možemo li govoriti o tipičnim problemima koji se javljaju u radu pojedinih tijela? Odgovore na ova pitanja tražili smo istražujući **iskustva, procjene i doživljaje žena koje su prijavile nasilje u obitelji** barem jednom nadležnom državnom tijelu. Budući da podatke nismo prikupljali iz drugih izvora (tu prvenstveno mislimo na zaposlenike ovih državnih tijela), rezultati našeg istraživanja nisu konačni. Unatoč tome, prikupljena iskustva žena žrtava nasilja pružila su nam relevantnu i vjerodostojnu evaluaciju rada državnih tijela u slučajevima nasilja u obitelji koja upućuje na neke općenite slabosti u radu sustava i važan je korak ka uklanjanju njihovih uzroka. U tom smo smislu i koncipirali ovaj projekt: **konkretni cilj je bio utvrditi postupke državnih tijela koje žene žrtve nasilja doživljavaju kao ključne prepreke za učinkovito sprječavanje nasilja i ublažavanje posljedica nasilja u obitelji.**

Rad na projektu trajao je od srpnja do prosinca 2010. godine, a odvijao se u nekoliko etapa. Zahvaljujući spremnosti na suradnju svih organizacija koje je Ured kontaktirao, rezultate istraživanja temeljimo na odgovorima ukupno 333 žene žrtve nasilja u obitelji. Osim pružanja osnovnih socio-demografskih podataka, ispitanice su procjenjivale karakteristike i trajanje nasilja kojem su izložene, davale su podatke o svom roditeljskom statusu te izloženosti djece nasilju, ispitivana je količina i vrsta iskustava s pojedinim nadležnim državnim tijelima. Ispitanice su, također, pozvane da opišu aktualnu i konkretnu poteškoću s nekim nadležnim tijelom ili institucijom u ostvarivanju nekog prava ili potrebe vezane uz nasilje u obitelji.

Karakteristike ispitivanog uzorka

U istraživanju su sudjelovale 333 žene koje su bile (67%) ili su još uvijek (32%) žrtve nasilja u obitelji. Sve su one zbog problema nasilja u obitelji kontaktirale različita državna tijela. Žene čija smo iskustva ispitivali bile su širokog raspona dobi i različitog stupnja obrazovanja. Njihova prosječna dob iznosila je nešto više od 40 godina ($M=40,47$; $SD=11.503$), a kretala se u rasponu od 20 do 76 godina. U uzorku je bila najveća zastupljenost žena srednje dobi: većina njih (preko 60%) u dobi je između 30 i 50 godina. Samo 7% žena imalo je 60 ili više godina. Budući da ove žene inače čine četvrtinu ženske populacije u Hrvatskoj, nameće se pitanje – jesu li starije žene rjeđe izložene nasilju u obitelji ili je u starijim generacijama veća zastupljenost takozvanih „sivih brojki“, budući da starije žene rjeđe prijavljuju obiteljsko nasilje?

⁵⁰ Rezultati istraživanja bit će objavljeni na internetskim stranicama pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, www.prs.hr

Ispitivane žene su pokrivale sve obrazovne skupine, a prevladavale su žene koje su završile neki oblik srednjoškolskog obrazovanja (njih više od 56%). U uzorku su u većoj mjeri nego u populaciji bile zastupljene više i visokoobrazovane žene, a manje je nekvalificiranih i niskokvalificiranih žena. Polovica ispitanica (njih 51%) su zaposlene, što približno odgovara podacima o zaposlenosti žena u Hrvatskoj. Skoro 40% naših ispitanica je bez vlastitih mjesečnih prihoda ili su oni minimalni te iznose do 2000 kuna. U uzorku su zastupljene žene različitih primanja, ali u manjoj mjeri one s iznadprosječnim i visokim primanjima (u našem uzorku ih je 7%). Najveći dio uzorka čine žene s ispodprosječnim primanjima – njih je 73%. Slični rezultati dobiveni su i u drugim istraživanjima žena žrtava nasilja u obitelji.⁵¹

Podaci o obrazovnoj strukturi i primanjima naših ispitanica potvrđuju kako se nasilje prema ženama javlja u različitim socio-ekonomskim slojevima društva, a detaljno bi trebalo istražiti u kojoj je mjeri povezano s ekonomskim siromaštvom žene. **Ako pogledamo visoke postotke zlostavljanih žena (Tablica 10. Oblici nasilja kojem su žene bile ili još uvijek jesu izložene) koje izjavljuju da ih nasilnici sprječavaju u ostvarivanju njihove radne uloge (44%) i financijski zlostavljaju (65%), s pravom možemo reći kako nasilje u obitelji slabi ekonomske potencijale žene, pa i uzrokuje njihovo materijalno siromaštvo.**

Razmjeri i trajanje nasilja

Kao što se iz podataka prikazanih u Tablici 10. vidi, žene su bile izložene različitim oblicima nasilja⁵², a vrlo rijetko su izvještavale samo o jednom obliku nasilja. Njih 72% je trpjelo fizičke napade, oblik ponašanja koji ljudi obično najbrže i najlakše prepoznaju kao nasilje. U velikoj većini slučajeva (82%) nasilnik je bračni ili izvanbračni drug s kojim žena živi u istom kućanstvu. U 11,8% slučajeva radi se o bivšem suprugu s kojim je žena prisiljena živjeti u istom kućanstvu, a u 6,1% slučajeva o bivšem suprugu s kojim žena više ne živi u istom kućanstvu.

Velika većina ispitivanih žena, njih 87,7%, ima jedno ili više djece. U prosjeku, broj djece po ispitanici iznosi 1,79 i sličan je nacionalnom parametru prema kojem prosječan broj djece iznosi 1,4. Važno je reći da većina majki (njih 57%)⁵³ izjavljuje kako nasilnik ometa njihovu roditeljsku ulogu. Također, za više od polovice djece majke izjavljuju da su izravne žrtve nasilja. Pritom je skoro trećina djece žrtva fizičkog zlostavljanja, a za 12 djece majke su navele da su bila žrtve seksualnog zlostavljanja svojih očeva. Ovi podaci ponovno potvrđuju spoznaju kako u obiteljima u kojima se odvija partnersko nasilje prema ženi često izravno stradavaju i djeca.

U trenutku kad se žena žrtva nasilja u obitelji obraća nekoj od institucija društva, to nasilje obično traje već dulje vrijeme. **Većina žena, njih 54%, prvi kontakt s nekom institucijom (uglavnom su to policija ili centar za socijalnu skrb) uspostavlja nakon što nasilje traje već više godina – u prosjeku više od 10 godina, premda je raspon godina vrlo velik i kreće se čak do 31.** Mali postotak žena (njih 18%) prvi put stupa u kontakt s nekom institucijom u trenutku kad nasilje traje kraće od godine dana. Duljina trajanja nasilja do trenutka kad žena uspostavlja prvi kontakt s nekom institucijom opisuje težinu problema s kojim se društvo suočava, pa i determinira uspješnost njegovog rješavanja.

⁵¹ Vidi: Maslić Seršić, D. (2010.). *Ekonomsko nasilje nad ženama: manifestacije, posljedice i putovi oporavka*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.

⁵² U provedenom istraživanju detaljno smo kategorizirali različite oblike nasilnog ponašanja, ali sva ova ponašanja možemo svesti pod definiciju nasilja u obitelji propisanu člankom 4. Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji. U tom smislu, naše su ispitanice bile žrtve svih prepoznatih oblika nasilnog ponašanja svojih partnera.

⁵³ U Tablici 9. je naveden postotak u odnosu na cijeli uzorak.

Tablica 10. Oblici nasilja kojem su žene bile ili još uvijek jesu izložene (N=333)

Oblik nasilja	%
Fizički napadi (šamari, premlaćivanje, nanošenje tjelesnih ozljeda, davljenje, guranje...)	71,8
Pokazivanje sile (razbijanje stvari, bacanje predmeta, prijetnja oružjem...)	79,6
Verbalni napadi (galama, uvredljive i ponižavajuće poruke, prijetnje, ucjene...)	96,1
Seksualni napadi (prisilni seksualni odnosi, neželjene seksualne aktivnosti, izlaganje pornografskim sadržajima protiv volje...)	35,7
Ometanje radne uloge (zabranjivanje zapošljavanja, ometanje na poslu, određivanje gdje će se i pod kojim uvjetima žena zaposliti...)	43,8
Financijsko zlostavljanje (oduzimanje novca i imovine, zabrana korištenja zajedničkih dobara, nepodmirivanje materijalnih potreba djece...)	64,9
Socijalna izolacija (ograničavanje slobode kretanja, zabranjivanje kontakata s prijateljima i rodbinom, kontroliranje telefonskih razgovora...)	63,7
Emocionalne ucjene (prijetnje samoubojstvom u slučaju da ga žena ostavi, optužbe za neuzvraćenu ljubav...)	62,2
Ograničavanje intelektualne slobode (zabranjivanje obrazovanja, zabranjivanje izražavanja vlastitih uvjerenja, vjerskih i kulturalnih osjećaja i nametanje svojih uvjerenja...)	44,1
Ometanje roditeljske uloge (sprječavanje kontakata s djecom, određivanje odgojnih postupaka, manipulacija djecom kako bi se spriječio roditeljski utjecaj majke...)	48,6
Nešto drugo	7,2

Kontakti žena s nadležnim državnim tijelima

Većina žena imala je zbog nasilja u obitelji kontakte sa svim nadležnim institucijama i tijelima, osim s odgojno-obrazovnim ustanovama s kojima je kontaktirala manjina žena, njih 27%. Najviše je žena kontaktiralo s policijom (njih 85,5%), a zatim slijede centri za socijalnu skrb (77,1% žena). Pritom je preko polovice žena kontaktiralo više puta s ovim tijelima, pa možemo reći kako naše ispitanice imaju najviše iskustava s radom policije i centara za socijalnu skrb. U tom smislu, naši podaci imaju najveću pouzdanost u evaluaciji rada ovih tijela jer se temelje na najvećoj količini iskustava: svaka procjena temelji se na višekratnom iskustvu čak 181 žene žrtve nasilja u obitelji. Evaluacije rada pravosudnih tijela i zdravstvenih ustanova također možemo smatrati pouzdanima jer se temelje na odgovorima 117,

odnosno 105 žena koje su imale višekratne kontakte s ovim tijelima. Ocjene rada odgojno-obrazovnih ustanova temeljimo na procjenama 68 žena koje su imale višestruke kontakte s ovim ustanovama.

Tablica 11. Kontakti koje su ispitanice imale s nadležnim tijelima i ustanovama zbog nasilja u obitelji⁵⁴

Nadležno tijelo ili ustanova	Jednom (% žena)	Više puta (% žena)	Ukupno potvrđenih odgovora
Centar za socijalnu skrb	22,7	54,4	77,1
Policija	31,1	54,4	85,5
Pravosudna tijela	21,1	35,3	56,4
Zdravstvene ustanove	20,2	31,7	51,9
Odgojno-obrazovne ustanove	6,6	20,5	27,1

Podaci o učestalosti kontakata s pojedinim tijelima i ustanovama u skladu su s odgovorima na pitanje kojem tijelu ili instituciji se žena prvo obratila: u 53,3% slučajeva bila je to policija, a u 34,6% slučajeva nadležni centar za socijalnu skrb; u 5,5% slučajeva žene su se prvo obratile nekoj zdravstvenoj ustanovi, u 4,8% slučajeva pravosuđu, a u 2,1% slučajeva odgojno-obrazovnoj ustanovi. **Dakle, možemo zaključiti kako su policija i centri za socijalnu skrb ključne institucije u borbi protiv nasilja u obitelji, pa će o njihovoj učinkovitosti ovisiti mnogi daljnji koraci. Iako se u problem uključuju tek kasnije, u sljedećim koracima koje žena u suradnji s društvom poduzima, pravosudna tijela i zdravstvene ustanove za većinu žena su nezaobilazne institucije u rješavanju problema pred kojima su se našle. (Više od 50% njih kontaktiralo je s ovim institucijama.) O radu ovih institucija u velikoj mjeri ovisi što će se dogoditi nakon prvog alarma i odluke da se krene u sprječavanje budućih nasilnih događaja te ublažavanje posljedica dotadašnjeg nasilja.**

Podatak da je zbog nasilja u obitelji najveći broj naših ispitanica imao kontakte s policijom te da se najčešće prvo i obratio policiji, smatramo indikativnim za procjenu načina na koji se naše društvo suočava s ovim problemom. **Tek kad nasilje eskalira do te mjere da izravno ugrožava život, tjelesnu i materijalnu dobrobit žrtava, te u samim situacijama ekscesnih događaja, problem nasilja nad ženama dolazi do institucija društva i one se počinju njime baviti.**

Velik broj žena koji kontaktira s centrima za socijalnu skrb zbog nasilja u obitelji bio je očekivan. Organizirani prema teritorijalnom principu te zapošljavajući široki profil stručnjaka koji omogućuje kompetentno, interdisciplinarno rješavanje psihosocijalnih problema, a među njima je i nasilje u obitelji, centri za socijalnu skrb trebali bi biti ključna institucija društva u tretmanu obiteljskog nasilja. Oni bi, pored ostalog, trebali i koordinirati rad drugih dijelova sustava. **Budući da naši rezultati nisu pokazali prvenstvo suradnje s centrima socijalne skrbi, već je najistaknutiju ulogu dobila policija, smatramo kako bi rad centara trebalo osnažiti.**

Pritužbe žena na rad nadležnih tijela

Žene su zamoljene da opišu **konkretnu i aktualnu poteškoću s nekim nadležnim državnim tijelom ili institucijom**. Gotovo polovica žena, njih 156, to je i učinila. Među njima su 43 žene opisale dva

⁵⁴ N=333

problema, tako da smo ukupno prikupili 199 opisnih odgovora. Opisane probleme smo podvrgnuli sadržajnoj analizi te ih kategorizirali u nekoliko kategorija s obzirom na (1) tijelo ili instituciju na koju se problem odnosi (ponekad to nije bilo moguće napraviti, pa neke probleme nismo vezivali uz pojedine institucije); (2) vrstu problema. Na taj smo način utvrdili tipične i najčešće institucionalne prepreke na koje nailaze žene žrtve nasilja u obitelji u ostvarivanju svojih prava.

Najveći broj prepreka koje su žene opisale (njih 74) odnose se na rad nadležnog centra za socijalnu skrb, a nakon toga slijede opisi problema vezanih uz rad pravosudnih tijela (46). 48 problema nismo pridružili niti jednoj specifičnoj instituciji ili tijelu jer su se odnosili na više njih ili iz njihovog sadržaja nije bilo jasno koja bi institucija trebala odraditi ključnu ulogu u njegovom rješavanju. No, kao što ćemo kasnije vidjeti, ne znači da određene institucije ne trebaju preuzeti vodeću ulogu u njihovom rješavanju. 17 odgovora odnosilo se na lošu praksu policije, a 14 na zdravstvene ustanove. Niti jedan problem nije se odnosio isključivo na rad neke odgojno-obrazovne ustanove. Nekoliko nerazvrstanih problema sadrži pritužbe i na rad ovih ustanova.

Klasifikacija problema s obzirom na vrstu državnog tijela daje nam podatke za općenitu evaluaciju njihovog rada u situacijama obiteljskog nasilja nad ženama. Podsjetimo li se količine iskustava koju naše ispitanice imaju s pojedinim tijelima (Tablica 11.), vidimo da ona ne prati i broj problema koji uz njih vezuju. S obzirom na to da 283 ispitanice ili njih 85,5% ima iskustava s radom policije, broj konkretnih problema s radom tog tijela nije tako velik. 17 odgovora ili njih 8%⁵⁵ opisuje postupke policije kao aktualnu i konkretnu poteškoću u rješavanju problema nasilja. Niti jedna žena u tom smislu ne navodi postupak neke odgojno-obrazovne ustanove, iako skoro 30% žena ima iskustava s radom ovih ustanova u situacijama nasilja u obitelji.

Vjerojatno zbog same djelatnosti kojom se bave i zbog položaja koji imaju u sustavu borbe protiv nasilja u obitelji, odgojno-obrazovna tijela nisu izvor institucionalnih prepreka koje stoje pred ženama žrtvama nasilja pri ostvarivanju njihovih prava. U tom smislu, relevantnijim smatramo podatke o broju pritužaba na rad policije. **Rad policije treba poboljšati tako da se provjere i uklone pojedini primjeri kršenja Protokola, a kompletna praksa poboljša u smislu bolje organizacije rada i razvoja kompetencija uključenih zaposlenika. Postupke policije žene rijetko ističu kao institucionalnu prepreku u borbi protiv nasilja.**

37% odgovora opisuje rad centara za socijalnu skrb kao institucionalnu prepreku uspješnog suočavanja s nasiljem i njegovim posljedicama. Nešto manje, 25% odgovora, institucionalne prepreke vezuje uz rad pravosudnih tijela.

Primjeri loše prakse u radu nadležnih tijela koje opisuju žene žrtve nasilja

Prema sadržaju primjedaba koje su iznosile ispitanice, najčešće prepreke na koje nailaze su sljedeće (redom prema učestalosti javljanja):

- (1) NEPODUZIMANJE: nepoduzimanje bilo kakvih konkretnih postupaka od strane nadležnog tijela, zataškavanje i umanjivanje problema te opravdavanje nasilnog ponašanja od strane zaposlenika/ca s kojima žena dolazi u kontakt (65 opisa ili 33%);
- (2) MATERIJALNI STATUS: financijski, materijalni i imovinski problemi, među kojima se posebno ističu problemi vezani uz pravo suvlasništva i korištenja nekretnine u svrhu stanovanja, podjelu imovine, neplaćanje alimentacije i nezaposlenost (43 opisa ili 22%);

⁵⁵ U svim ovima analizama postotak je računan u odnosu na ukupan broj opisnih odgovora (N=199).
PRAVOBRANITELJICA ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA – IZVJEŠĆE O RADU ZA 2010. GODINU

- (3) SPOROST: sporost u postupanju nadležnog tijela i različite birokratske prepreke (31 odgovor ili 16%);
- (4) SKRBNIŠTVO: problemi vezani uz donesene odluke o skrbništvu i njihovu provedbu, neadekvatni postupci prema djeci u smislu narušavanja ili ignoriranja njihove dobrobiti (29 odgovora ili 15%);
- (5) DISKRIMINACIJA: grubo izjednačavanje krivnje i gruba diskriminacija žrtve (15 odgovora ili 8%);
- (6) KORUPCIJA: neformalna moć koju nasilnik ima u nekoj instituciji zbog privatnih veza ili visokog društvenog statusa (9 odgovora ili 5%).

Kad govorimo o kategoriji problema koju smo nazvali „NEPODUZIMANJE“, obično se radi o nereagiranju nadležnih tijela na prijave nasilja, na molbe za pružanje pomoći i podrške u rješavanju nastale situacije, nepružanju zaštite ženi žrtvi nasilja i njezinoj djeci u opasnim situacijama. Izgovor za ove postupke zaposlenici/e najčešće nalaze u nemogućnosti da nešto poduzmu zbog „pravila“ ili zbog „mogućih još gorih posljedica“ po žrtvu. Prema izjavama ispitanica, zaposlenici/e u takvim situacijama nastoje umanjiti problem nasilja, tražiti olakotne okolnosti ili nastoje nasilno ponašanje svesti pod kontrolu žrtve tako da ženama daju savjete kako se ponašati da bi izbjegle ili ublažile nasilne situacije. „SPOROST“ u postupanju tijela, često praćenu birokratskim preprekama, teško je razlikovati od „NEPODUZIMANJA“, a manifestacije i posljedice obje prepreke su iste. Međutim, razlika postoji u interpretaciji žrtve i strategiji postupanja institucije. Kod „NEPODUZIMANJA“ žrtvi je jasno da ne treba očekivati neki postupak ili mjeru, dok kod „SPOROSTI“ to nije tako. U tim situacijama državno tijelo pokreće neki postupak, ali se on ne odvija predviđenim tempom. Pritom ne treba misliti kako se postupci ne obavljaju dovoljno brzo kao što je to predviđeno Protokolom ili sporije nego što žena očekuje, već je sporost postupaka (prvenstveno onih vezanih uz tretman posljedica nasilja i sporove proizašle iz borbe žene da ostvari svoja roditeljska i materijalna prava) tolika da ju žene smatraju institucionalnom preprekom u suprotstavljanju nasilju, zaštiti vlastite dobrobiti i dobrobiti djece. **Više je primjera u kojima žene opisuju situacije kako mjesecima i godinama čekaju odluku o skrbništvu, pa čak i privremeno rješenje o skrbništvu.** U ovakvim situacijama institucije se opravdavaju „gužvama“, „nedostatkom djelatnika“, „godišnjim odmorima“ i sl., a često pred žrtvu postavljaju i brojne birokratske prepreke. Žene moraju skupljati brojne dokumente, potvrde i uvjerenja, predavati ih na različite adrese te ponavljati takve postupke a da im nije jasan cilj i razlog.

„MATERIJALNI STATUS“ je tip problema koji ispitanice najčešće nisu vezivale za određeno državno tijelo. Ova vrsta problema druga je po učestalosti, pa tako i važna prepreka za ženino uspješno suočavanje s nasiljem, a posebno za uspješno saniranje njegovih posljedica. Među financijskim i materijalnim problemima posebno se ističe vitalni problem nemogućnosti korištenja nekretnina u zajedničkom, a ponekad i samostalnom vlasništvu žene žrtve nasilja. Da bi konačno prestale živjeti u nasilju, žene su prisiljene zajedno sa svojom djecom napustiti dom u kojem su živjele s nasilnikom i započeti život u podstanarstvu, bez mogućnosti raspolaganja materijalnim i financijskim sredstvima koje su stekle u bračnom životu. **Osim što su podstanarke, mnoge su opterećene stambenim kreditima koje moraju plaćati za stan koji su napustile i koji je time ostao na raspolaganju nasilniku.** Uz ove probleme, javljaju se i druge financijske prepreke na koje posebno nailaze nezaposlene žene i one s malim plaćama. Vrlo često ne primaju alimentaciju ili je ona neredovita i neadekvatna.

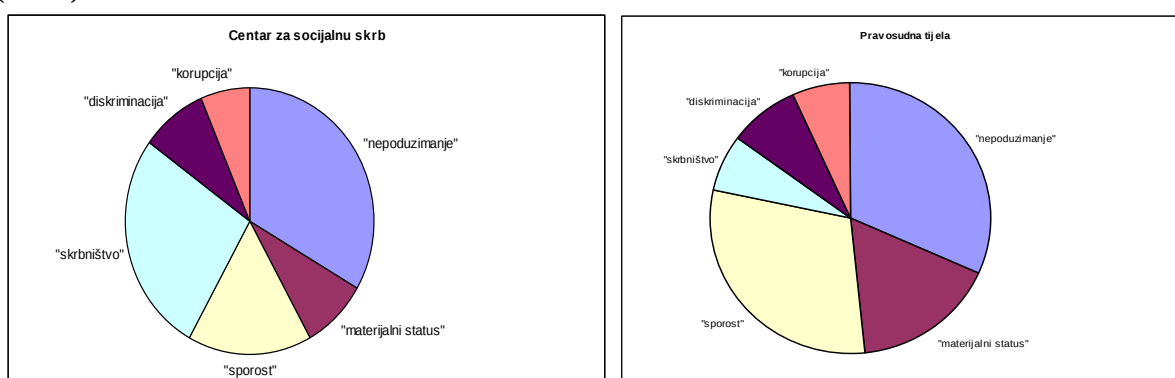
15% odgovora se odnosilo na probleme vezane uz preporuke o skrbništvu i njihovu provedbu (kategorija „SKRBNIŠTVO“). Iako je ovo područje u kojem vjerojatno u najvećoj mjeri ulazimo u domenu subjektivnosti doživljaja, mnogi od navedenih primjera su drastični. Većina žena tvrdi kako sudovi redovito poštuju preporuke centara za socijalnu skrb koji pak redovito preporučuju viđanje djece

s ocem. Samo u jednom slučaju situacija je bila obrnuta – sud nije poslušao preporuku centra da dijete ne viđa oca bez nadzora.

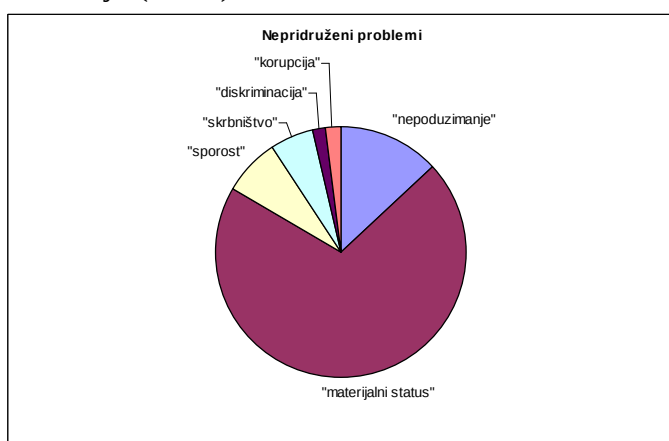
U kategoriju „KORUPCIJA“ svrstali smo sve one odgovore koji opisuju situacije u kojima je žrtva nemoćna pred sustavom zbog neformalne moći i poznanstava koje ima nasilnik. Pritom, niti jedan odgovor ne opisuje klasičnu korupciju u smislu potrebe davanja mita za usluge pojedinih institucija. **Radi se isključivo o privatnim poznanstvima nasilnika ili vezama koje nasilnik ima zbog svog visokog društvenog položaja.**

Pojedina vrsta poteškoća nije jednako karakteristična za sva nadležna tijela. Grafikon 3. ilustrira zastupljenost pojedinih kategorija problema u radu centara za socijalnu skrb i pravosudnih tijela – institucija za koje su žene navele najveći broj negativnih iskustava.

Grafikon 3. zastupljenost pojedinih prigovora radu centara za socijalnu skrb (n=93) i pravosudnih tijela (n=60)

Grafikon 4. Zastupljenost vrste prigovora u skupini odgovora koji se jasno ne odnose niti na jednu instituciju (N=54)

Zaključak i preporuka:

Žene žrtve nasilja u obitelji opisuju brojne probleme i institucionalne prepreke na koje nailaze u situacijama kad od nadležnih državnih tijela traže pomoć u sprječavanju nasilja u obitelji te podršku u sanaciji izravnih i neizravnih posljedica života u nasilju. Uzroke ovih iskustava svakako bi trebalo istražiti sustavnim prikupljanjem podataka o primjeni Protokola o postupanju u slučajevima nasilja u obitelji. Osim žena žrtava nasilja u obitelji, izvor podataka trebali bi biti i zaposlenici te rukovoditelji

nadležnih institucija. Na ovaj način, u narednom razdoblju treba: (1) utvrditi ključne postupke o kojima ovisi učinkovitost nadležnih tijela u prevenciji i sprječavanju obiteljskog nasilja prema ženama te ublažavanju njegovih posljedica; (2) analizirati poteškoće u provedbi ovih postupaka i utvrditi njihove uzroke; (3) sukladno rezultatima, reorganizirati rad nadležnih tijela.

2.5. ZAKON O BESPLATNOJ PRAVNOJ POMOĆI, ANALIZA PRIMJENE ZAKONA U ODNOSU NA ŽRTVE NASILNIČKOG PONAŠANJA U OBITELJI

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (u daljnjem tekstu: ZBPP) u Republici Hrvatskoj stupio je na snagu 1. veljače 2009., dok odredbe čl. 45-52. stupaju na snagu ulaskom RH u Europsku uniju.

Iz izvješća Ministarstva pravosuđa Hrvatskom saboru slijedi kako je u 2010. godini u Državnom proračunu za besplatnu pravnu pomoć predviđeno 6.835.000,00 kn, što je manje u odnosu na novčana sredstva predviđena za 2009. godinu (8.245.155 kn). Očekujući da će tijekom vremena biti sve više zahtjeva za pružanjem besplatne pravne pomoći, postoji opravdana bojazan da će se, u slučaju daljnjih smanjenja planiranih novčanih sredstava, funkcioniranje instituta dovesti u pitanje, a time će i zaštita prava žrtava nasilničkog ponašanja u obitelji, kojima je besplatna pravna pomoć često jedini način da riješe egzistencijalna pitanja⁵⁶, biti dovedena u pitanje.

Temeljem svojih ovlasti iz čl. 22. Zakona o ravnopravnosti spolova, **pravobraniteljica je od Ureda državne uprave⁵⁷ (u daljnjem tekstu: Ured) zatražila podatke o besplatnoj pravnoj pomoći pruženoj žrtvama obiteljskog nasilja u razdoblju od 2. veljače 2009. do 31. prosinca 2010.⁵⁸**

Prema dostavljenim podacima, ukupan broj podnositelja/ica zahtjeva za odobravanjem besplatne pravne pomoći bio je 345 koji su podnijeli/e ukupno 350 zahtjeva.

340 zahtjeva podnijele su žene, 4 muškarci, a jedan zahtjev se odnosi na pravnu pomoć za mlt. oštećenika – žrtvu nasilja. Usvojeno je 310 zahtjeva, te izdano 312 uputnica. 28 zahtjeva je odbijeno. Svaki Ured zaprimio je prosječno 16 zahtjeva, 14 ih je usvojeno, a 1 je odbijen.

Slijedi zaključak kako su žene gotovo isključive podnositeljice zahtjeva za besplatnom pravnom pomoći te da traže istu, koja im uglavnom i biva odobrena, radi pokretanja sudskih postupaka izravno proizašlih iz želje i namjere žrtve da raskine bračnu zajednicu s nasilnikom. Pri tome pravobraniteljica smatra kako se formalni status žrtve ne bi trebao smatrati uvjetom za ostvarenje prava na besplatnu pravnu pomoć.

Podnositeljima/cama je od egzistencijalne važnosti rješavanje statusnih i imovinsko-pravnih pitanja, kako bi sebi (ali i djeci, koja najčešće idu živjeti s podnositeljem/icom zahtjeva) osigurali/e ekonomsku i osobnu samostalnost, a žrtvi obiteljskog nasilja je za pokretanje i dovršavanje takvog postupka nužno potrebna sekundarna pravna pomoć⁵⁹. Slijedom navedenog, pravobraniteljica smatra da bi podnositeljima/cama trebala biti osigurana besplatna pravna pomoć za sve postupke koji su im potrebni da osiguraju svoju egzistenciju, što bi se moglo postići analizom zahtjeva za pružanjem besplatne pravne pomoći te izdavanjem odgovarajućeg broja uputnica. Iz dostavljenih podataka sa sigurnošću se može reći kako na opisani način postupaju jedino službenici varaždinskog Ureda državne uprave. Pitanje je mogu li žrtve nasilja koje izlaze iz okvira imovinskog cenzusa za ostvarivanje besplatne pravne pomoći financijski osigurati okončanje postupaka koji su im nužni za rješavanje egzistencijalnih

⁵⁶ Čl. 5. Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, NN 62/08

⁵⁷ Čl. 3. st. 1. toč. 17. Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, NN 62/08

⁵⁸ Cjelovita analiza dostavljenih podataka uz prikaz načina rada pojedinih Ureda dostupni su na <http://www.prs.hr/>

⁵⁹ Čl. 10. Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, NN 62/08

pitanja bez ugrožavanja svoje egzistencije i egzistencije osoba koje su dužne uzdržavati (djeca, roditelji i dr.).

Čini se da neki odvjetnici izbjegavaju pružati pomoć žrtvama nasilja, ili to ne čine u skladu s odredbama Kodeksa odvjetničke etike, a kako to proizlazi iz iskaza žena – žrtava nasilničkog ponašanja u obitelji danih Uredu pravobraniteljice za ravnopravnost spolova.

Tijekom 2010. bilo je 14.014⁶⁰ žrtava ženskog spola kaznenog/prekršajnog djela nasilničkog ponašanja u obitelji. Jest Broj od 340 podnositeljica zahtjeva za besplatnom pravnom pomoći odnosi se na razdoblje od gotovo 2 godine, stoga je očito da je tek neznatan dio žena žrtava nasilja zatražio besplatnu pravnu pomoć. Istraživanje koje je provela pravobraniteljica 2010. godine je pokazalo da je 30,9% žena (dakle, gotovo 1/3) žrtava nasilja nezaposleno i bez prihoda, a 54,5% ima prihode od najviše 4000 kn mjesečno. Dakle, žrtve nasilja vrlo slabo koriste institut besplatne pravne pomoći, premda nemaju financijskih sredstava za zaštitu svojih prava sudskim putem uz stručnu pomoć. Osobito je to dramatično izraženo u pojedinim dijelovima Republike Hrvatske gdje se događa iznadprosječan broj nasilničkih kažnjivih djela u obitelji. Pravobraniteljica smatra da su uzroci tome različiti – od disperziranosti žrtava po manjim mjestima, odakle im je pristup nadležnim Uredima otežan zbog prometne (ne)povezanosti ili nedostatka financijskih sredstava, preko nepoznavanja ili nedovoljnog poznavanja postojanja samog instituta, neznanja ili nerazumijevanja prilikom ispunjavanja obrasca, činjenice da se u rješavanje zahtjeva moraju uključiti i drugi ukućani, koji ne moraju nužno biti zainteresirani za pozitivan ishod istog, pa do pribavljanja različite potrebne dokumentacije. Sve navedeno destimulirajuće djeluje na žene kojima je besplatna pravna pomoć nužno potrebna.

2.5.1. Preporuke:

1. Osigurati dosljednu i ujednačenu primjenu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći u svim Uredima državne uprave.
2. Ne tražiti od podnositeljica zahtjeva – žrtava nasilja da dokažu da su žrtve nasilničkog ponašanja u obitelji presudom, budući da žrtva ne mora nužno tražiti zaštitu policije, prekršajni/kazneni postupak ne mora nužno biti pokrenut i ne mora biti pravomoćno dovršen u trenutku podnošenja zahtjeva.
3. Razmotriti bi li se ovlast pružanja besplatne pravne pomoći iz razloga pravičnosti (čl. 5. st. 3. ZBPP-a) žrtvama nasilja u obitelji sa sudova mogla proširiti i na Urede državne uprave.
4. Povećati naknade odvjetnicima/ama i osloboditi ih obveze iz čl. 66. ZBPP-a, budući da se iz zaključenih i obračunatih uputnica vidi što je učinjeno, sve u cilju poticanja prihvatanja zastupanja žrtava nasilja, a samim time i olakšavanja pozicije žrtava nasilja.
5. Na razini nadležnih ministarstava – Ministarstva pravosuđa i Ministarstva uprave – analizirati je li način rada Ureda u Primorsko-goranskoj, Osječko-baranjskoj i Varaždinskoj županiji u korelaciji s visokim brojem zahtjeva, kako bi se njihov način rada primijenio i na druge Urede, sve u cilju poboljšavanja sustava besplatne pravne pomoći, te istovremeno ispitati rad Ureda u Splitsko-dalmatinskoj županiji, Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji kako bi se eventualno utvrdilo zbog čega, obzirom na iznadprosječan broj kaznenih djela nasilničkog ponašanja u obitelji, zaprimaju tako mali broj zahtjeva za pružanjem besplatne pravne pomoći žrtvama nasilja.
6. Ispitati ima li prostora za daljnje pojednostavljivanje procedure za odobravanje BPP – primjerice, uvesti po jedinicama lokalne samouprave (općinama i gradovima) elektronički oblik obrasca, osigurati mogućnost prijema stranke i pomoći pri ispunjavanju istog, te proslijediti na odluku isti obrazac elektroničkim putem u najbliži mjesno nadležni Ured državne uprave, te istim putem vratiti stranci uputnicu ili rješenje o odbijanju zahtjeva.
7. Ne smanjivati iznos novčanih sredstava namijenjenih financiranju besplatne pravne pomoći.

⁶⁰ Statistički podaci MUP-a RH za 2010. dostavljeni Uredu pravobraniteljice
PRAVOBRANITELJICA ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA – IZVJEŠĆE O RADU ZA 2010. GODINU

2.6. PARTNERSKO NASILJE

Nasilje koje žene trpe ne zbiva se samo u obitelji, dakle od strane osoba koje čine obitelj u smislu Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, ili od strane osoba s kojom žena nije imala nikakvog ranijeg doticaja, kao što su to slučajevi silovanja. Žene bivaju izložene nasilju i nakon prekida emotivne veze s muškarcem koji taj prekid ne može ili ne želi prihvatiti.

Svjedočili smo ubojstvima počinjenima od strane muškaraca čije su žrtve bile njihove partnerice koje su tu vezu prekinule. U takvim tragičnim slučajevima, u kojima je žrtva lakše ili teže tjelesno ozlijeđena ili usmrćena, počinitelja je moguće procesuirati i kazniti. Moguće ga je procesuirati i ako je prijetio žrtvi. No, vrlo često su žene žrtve ponašanja koja svakako imaju karakteristike nasilničkog, a do sada nisu bila opisana kao kaznena djela. Naime, žene koje se pravobraniteljici obraćaju pritužbama često su izložene uhođenju, zastrašivanju, vrijeđanju, prijetećim i uvredljivim SMS porukama svojih bivših partnera, odnosno muškaraca s kojima nisu bile niti u bračnoj niti u izvanbračnoj zajednici, s kojima nemaju zajedničku djecu i s kojima su iz različitih razloga prekinule vezu. Takvo ponašanje u pojedinim, najtragičnijim slučajevima, eskalira i do toga da takav nasilni bivši partner ubije svoju nekadašnju partnericu, kao što se to dogodilo u Benkovcu (Marina Palavra i Marko Dukić). Čak i kad se ne dogode takve tragične posljedice, strah i patnja kojima je žrtva izložena u pojedinim su slučajevima takvog intenziteta da bi takvo ponašanje svakako moralo predstavljati kazneno djelo, budući da ne sadrži samo elemente prijetnje (koja je sama po sebi kazneno djelo).

No vrlo je bitno da takvo ponašanje uđe u kaznenopravnu sferu koja pokriva široki spektar zlostavljanja žena i predviđa odgovarajuće kazne (zatvorske ili novčane). Pripremanjem izmjena Kaznenog zakona, koje je započeto tijekom 2010., predviđeno je uvođenje novog kaznenog djela (Stalking) kojim bi se takvo ponašanje učinilo kažnjivo. Pravobraniteljica je i sama još 2009. predlagala izmjenu Kaznenog zakona uvođenjem novog kaznenog djela – uhođenja, budući da su, prema nekim istraživanjima, žrtve takvog zlostavljanja u 50% slučajeva žene (koje su se pravobraniteljici i obraćale radi zaštite) i koje s počiniteljem nisu bile niti u braku niti u izvanbračnoj zajednici. Takvo ponašanje do sada je bilo gotovo nemoguće adekvatno kazniti, s čime je i stručna javnost duže vrijeme suglasna. Procesuiranje takvog ponašanja nesumnjivo će znatno pridonijeti podizanju razine društvene zaštite žena koje su najčešće žrtve zlostavljanja.

Jedan dio takvog ponašanja opisan je čl. 31. Zakona o ravnopravnosti spolova kao prekršaj kažnjiv novčanom kaznom, a djelo je počinjeno kad počinitelj povrijedi dostojanstvo osobe s ciljem prouzročenja straha ili stvaranja neprijateljskog, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja na temelju razlike u spolu. Izuzetno je važno da se navedena zakonska odredba počela promjenjivati u praksi.

2.6.1. Pritužba upućena pravobraniteljici - opis slučaja

1. OPIS SLUČAJA (PRS 03-04/10-07): Pravobraniteljici se obratila S. G. iz Z. pritužbom u kojoj navodi kako se tijekom 2009. od veljače do lipnja družila s osobom M. B. s kojim je kratko vrijeme bila u prijateljskoj vezi, koju je prekinula jer joj više nije odgovarala kao takva, jer se isti počeo neprimjereno ponašati prema njoj i njezinim prijateljima. Zbog toga ga je zamolila da prestanu kontaktirati. Nakon toga joj je isti počeo upućivati SMS poruke uvredljivog sadržaja, uznemiravati njezine prijatelje prijeteći i pritužiteljici i njima, uhodio ju je ili pratio, te ju je prilikom takvih susreta vrijeđao. Uvrede su, prema navodima pritužiteljice, bile uvjetovane spolom pritužiteljice, zbog čega se obratila pravobraniteljici radi zaštite.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je pritužiteljicu uputila da kod nadležne policijske postaje podnese prekršajnu prijavu radi prekršaja iz čl. 31. st. 1. Zakona o ravnopravnosti spolova protiv

M. B. Nadležna policijska postaja je pred nadležnim prekršajnim sudom protiv M. B. pokrenula prekršajni postupak radi navedenog djela, te je isti kažnjen novčanom kaznom u iznosu od 2.000 kn.

2.7. RODITELJSKA SKRB

Kao jedno od tri temeljna načela na kojima se temelji uređenje obiteljskih odnosa, Obiteljski zakon (NN 116/03, 17/04, 136/04, 107/07) u čl. 2. propisuje načelo ravnopravnosti žene i muškarca te uzajamnog poštovanja i pomaganja svih članova obitelji.

Prema Obiteljskom zakonu, roditelji bez obzira žive li zajedno ili odvojeno, ravnopravno, zajednički i sporazumno skrbe o djetetu, osim ako je tim zakonom drukčije određeno (čl. 99. st.1.).

Pravobraniteljica je i tijekom 2010. godine zapimala pritužbe roditelja (očeva i majki) u kojima se izražava nezadovoljstvo načinom rada i postupanja nadležnih centara za socijalnu skrb u postupcima vezanim za roditeljsku skrb. Pritužitelji/ce smatraju kako su od strane nadležnih centara za socijalnu skrb stavljeni/e u nepovoljniji položaj u odnosu na drugog roditelja temeljem spola, što je u konačnici, po njihovom mišljenju, rezultiralo stručnim mišljenjima centara koja idu u prilog drugog roditelja, a time posredno i sudskim odlukama kojima se odlučuje da dijete nastavlja živjeti s drugim roditeljem.

Valja istaknuti da, kad je u pitanju roditeljska skrb, značajan dio pritužbi vezanih za diskriminaciju temeljem spola podnose muškarci.

Dio pritužbi se odnosio na nezadovoljstvo pritužitelja/ica postupkom posredovanja prije razvoda, kao i njihovom obradom od strane stručnog tima nadležnog centra, a vezano uz odlučivanje s kojim roditeljem će ml. dijete nastaviti živjeti. Pojedine pritužbe su se odnosile na nezadovoljstvo izricanjem mjere nadzora nad roditeljskom skrbi, kao i načinom provođenja te mjere od strane voditelja/ica mjere, dok se manji broj pritužbi odnosio i na nezadovoljstvo sudskim postupcima vezanim uz roditeljsku skrb kao i samim odlukama sudova.

Pravobraniteljica je, vezano uz pritužbe na neravnopravan tretman od strane centara za socijalnu skrb, u svakom pojedinačnom slučaju zatražila izvješća i cjelokupnu dokumentaciju koja se tiče konkretnog slučaja, a koju su nadležni centri za socijalnu skrb dostavljali pravobraniteljici uglavnom u roku od 30 dana.

Stoga je po tom pitanju, kao i prijašnjih godina, uspostavljena primjerena suradnja s centrima za socijalnu skrb.

Međutim, pojedini centri nisu uvijek u cijelosti postupali po zahtjevu pravobraniteljice za dostavom izvješća i dokumentacije s obzirom na to da su dostavljali samo izvješća ili samo dokumentaciju. Ponekad su centri dostavljali samo djelomično izvješće jer se nisu konkretno očitovali na navode iz pritužbe o eventualnim neprimjerenim izjavama pojedinih djelatnika/ca, ili su dostavljali samo djelomičnu dokumentaciju što je nepotrebno produžavalo postupak, a o čemu je pravobraniteljica izvještavala resorno ministarstvo u cilju okončanja takve prakse.

Pritužbe koje su se odnosile na nezadovoljstvo sudskim postupcima i odlukama o roditeljskoj skrbi kao i o uzdržavanju, pravobraniteljica nije ispitivala budući da je to izvan njezine nadležnosti. Međutim, u većini takvih slučajeva pravobraniteljica je uputila pritužitelje/ice na mogućnost eventualnog ostvarivanja prava na besplatnu pravnu pomoć, a radi adekvatne zaštite njihovih prava i interesa pred nadležnim sudovima.

Kao i prijašnjih godina, i dalje postoji problem u načinu rada pojedinih centara za socijalnu skrb, a vezano uz nepoduzimanje adekvatnih mjera radi pružanja zaštite žrtvama obiteljskog nasilja (ignoriranje takvih činjenica prilikom stručne obrade i sastavljanja mišljenja i/ili neprijavlivanje obiteljskog nasilja policiji).

Također je uočeno kako pritužitelji/ce i dalje tvrde da postoje određeni stereotipni stavovi kod pojedinih djelatnika/ca nadležnih centara, a koji se očituju kroz diskriminacijske izjave ili stavove o ženama, muškarcima, obitelji i slično. U takvim slučajevima centri se redovito ograđuju od bilo kakvog

eventualnog diskriminirajućeg postupanja u postupcima vezanim uz roditeljsku skrb, a u potkrjepljivanju te tvrdnje navode, između ostaloga, kako oni ionako više nemaju nikakvih ovlasti u tom području budući da predmetne odluke donose isključivo i jedino nadležni sudovi, a koji nisu vezani mišljenjima centara.

Centri za socijalnu skrb i dalje imaju značajnije ovlasti vezane uz uzdržavanje mlt. djece, a čiji učinci posredno utječu i na roditelja s kojim mlt. dijete živi. Posebno je važna uloga centara kod donošenja odluke o privremenom uzdržavanju s obzirom na to da dosta roditelja s kojima dijete ne živi ne doprinose uopće ili redovito za uzdržavanje svojega djeteta (iako postoji pravomoćna sudska odluka ili nagodba). U takvim slučajevima centri često ne postupaju žurno odnosno postupci traju dulje vrijeme, a bez nekog opravdanog razloga, čime se roditelj s kojim dijete živi stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na drugoga roditelja koji ne doprinosi za uzdržavanje.

2.7.1. Pritužbe upućene pravobraniteljici - opisi slučajeva

1. OPIS SLUČAJA (PRS 03-01/10-07): D. N. M. iz Z. uputio je pravobraniteljici pisanu pritužbu navodeći kako policija nije poduzela ništa po njegovoj prijavi protiv bivše supruge radi zlostavljanja njihove mlt. kćeri. Pritužitelj navodi kako je u više navrata osobno pristupao u nadležnu policijsku postaju te iznosio sumnju da njegova bivša supruga zlostavlja njihovu kćer, a s obzirom na to da mu se dijete nekoliko puta požalilo da ga majka tuče te da se mlt. kćer o tome povjerila i psihologinji Centra za socijalnu skrb. Smatra kako policija uopće nije ispitala njegove navode odnosno poduzela odgovarajuće mjere.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je uvidom u izvješće i dokumentaciju Ravnateljstva policije ustanovila kako policija u konkretnom slučaju nije postupala sukladno Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji budući da nije ispitala navode pritužitelja o zlostavljanju djeteta od strane majke. Naime, razvidno je kako je pritužitelj u više navrata početkom 2010. pristupao u nadležnu policijsku postaju iznoseći svoje nezadovoljstvo odlukama nadležnih institucija te pritom izražavajući sumnju kako njegova bivša supruga zlostavlja njihovu mlt. kćer. Iz dokumentacije je razvidno kako je policija vezano uz prijave pritužitelja protiv djelatnika/ica nadležnog Centra podnijela posebno izvješće nadležnom Općinskom državnom odvjetništvu na daljnje postupanje. Pritom policija nije uopće uzela u obzir niti ispitala prijave pritužitelja vezano uz zlostavljanje mlt. kćeri, već ih je samo konstatirala putem službenih zabilježki. Stoga je pravobraniteljica policiji uputila upozorenje i preporuku za budući rad tražeći pritom obavijest o poduzetim mjerama u konkretnom slučaju.

Ravnateljstvo policije je, nakon zaprimljenog upozorenja i preporuke, obavijestilo pravobraniteljicu da su djelatnici nadležne policijske postaje u konkretnom slučaju proveli dodatne izvide i obavili naknadne provjere u nadležnom Centru te kako nije ustanovljeno da bi Centar imao ikakvih saznanja o zlostavljanju djeteta, a o naknadnim izvidima je obaviješteno i nadležno Općinsko državno odvjetništvo.

2. OPIS SLUČAJA (PRS 03-01/10-10): Pravobraniteljici se obratio L. Š. iz Z. pritužbom u kojoj navodi da je pred Centrom za socijalnu skrb Z. diskriminiran kao muškarac te kako nadležni Centar u odnosu na njega postupa neobjektivno. Navodi kako se njegova obitelj nalazi u tretmanu nadležnog Centra od početka brakorazvodnog postupka te kako je njegov slučaj u svim institucijama koje su bile uključene u njegovu obiteljsku situaciju bio obrađivan isključivo od osoba ženskog spola, što smatra neprihvatljivim.

PODUZETE MJERE: Uvidom u izvješće i dokumentaciju nadležnog Centra za socijalnu skrb pravobraniteljica je ustanovila kako u konkretnom slučaju pritužitelj nije bio stavljen u nepovoljniji položaj u odnosu na svoju suprugu. Razvidno je kako je nadležni Centar proveo obradu pritužitelja i njegove obitelji i sačinio svoje stručno mišljenje, proveo mjeru nadzora nad roditeljskom skrbi za oba roditelja, pribavio mišljenje škole za mlt. dijete pritužitelja te njemu i supruzi u dva navrata izricao

pismena upozorenja i upućivao ih u Obiteljski centar. Pored toga, mlt. dijete je bilo i na obradi u Poliklinici za zaštitu djece. Stoga je pravobraniteljica ustanovila kako je nadležni Centar u konkretnom slučaju proveo postupak sukladno zakonu i pravilima svoje struke. U odnosu na navode pritužitelja o pretežnoj zastupljenosti osoba ženskog spola u nadležnim institucijama, pravobraniteljica je ustanovila kako se ne radi o diskriminaciji temeljem spola. Istina je da statistički podaci ukazuju kako su na području humanističkih znanosti, na fakultetima (pa time i u praksi), u većem broju zastupljene žene, što je slučaj i u nadležnom Centru predmetnog slučaja – što se nikako ne može smatrati diskriminacijom po spolu prema pritužitelju.

3. OPIS SLUČAJA (PRS 03-01/10-13): Pravobraniteljici se obratila S. M. iz Z. pritužbom na neravnopravni tretman od strane nadležnog centra za socijalnu skrb, konkretno pravnice Centra, u odnosu na oca djeteta. Također se pritužuje na pasivnost nadležnog Centra u rješavanju njezinog zahtjeva. U pritužbi navodi kako je 7. lipnja 2006. Centru podnijela zahtjev radi odobravanja privremenog uzdržavanja za svoju mlt. kćer, kako joj se na navedeni zahtjev nitko iz Centra nije očitovao, te kako je početkom 2010. kontaktirala pravnicu centra koja je zakazala ročište za 22. veljače 2010., na kojem je saslušala nju i oca djeteta. Navodi kako je pravnica inzistirala da ona odustane od zahtjeva za privremenim uzdržavanjem iz 2006. navodeći da za to nema osnove te smatrajući kako njezin zahtjev treba teći od 2010. S obzirom na to da nema pravnog znanja, pritužiteljica navodi da je pristala, no kako je nakon rasprave ipak kontaktirala pravnu službu drugog Centra, gdje joj je rečeno kako ima pravo na privremeno uzdržavanje počevši od dana podnošenja prvotnog zahtjeva. Navodi kako se zbog toga osjećala prevarenom te kako se isti dan vratila u Centar tražeći da njezin zahtjev i dalje teče od 7. lipnja 2006. Prema navodu pritužiteljice, tada započinju njezini problemi budući da ju je pravnica Centra u više navrata tražila dodatnu dokumentaciju vezanu uz njezino imovinsko stanje, a koju je ona i dostavila. Kao vrhunac nezadovoljstva navodi da je osobno pristupila u Centar i razgovarala s pravnicom koja je tom prilikom pokušala unijeti u zapisnik njezinu iskrivljenu izjavu, a što je pritužiteljica odbila.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Nakon razmatranja izvješća nadležnog Centra te uvida u raspoloživu dokumentaciju, pravobraniteljica je ustanovila da je Centar u konkretnom slučaju povrijedio načelo ravnopravnosti spolova. Naime, razvidno je kako Centar nije, na štetu pritužiteljice, postupao u skladu sa svojim zakonskim ovlastima, a sukladno tada važećem Zakonu o općem upravnom postupku i Obiteljskom zakonu. Iz dostavljene dokumentacije nedvojbeno proizlazi kako je pritužiteljica svoj prvotni zahtjev postavila 7. lipnja 2006. te uz njega dostavila potrebnu dokumentaciju. Nadalje je razvidno kako Centar, a bez ikakvog opravdanog razloga, nije uopće postupao po zahtjevu sve do njezinog ponovnog obraćanja 22. veljače 2010., dakle pune četiri godine. Opisanim postupanjem, odnosno ignoriranjem njezinog zahtjeva, Centar je pritužiteljicu stavio u nepovoljniji položaj kao majku djeteta s kojom njezina mlt. kćer živi, a u odnosu na oca djeteta koji cijelo vrijeme nije plaćao uzdržavanje. Stoga je pravobraniteljica Centru uputila odgovarajuće upozorenje i preporuku.

Pritužiteljica je naknadno obavijestila pravobraniteljicu kako je nadležni Centar odmah po primitku upozorenja i preporuke pravobraniteljice donio rješenje o privremenom uzdržavanju kojim je djelomično usvojen njezin zahtjev.

4. OPIS SLUČAJA (PRS 03-01/10-16): Pravobraniteljici se pritužbom obratila B. J. iz Z. navodeći kako je pred nadležnim Centrom za socijalnu skrb stavljena u nepovoljniji položaj u odnosu na svojega bivšega supruga, a vezano uz odlučivanje o roditeljskoj skrbi. Navodi kako se obraćala nadležnom Centru vezano za to da dijete u posljednje vrijeme stalno boravi kod oca koji joj neosnovano uskraćuje kontakte. Naime, pritužiteljica smatra kako njezinog bivšeg supruga djelatnici/e Centra nisu pokušali/e

zaustaviti u zloupotrebi situacije u kojoj se nalazi, a s obzirom na to da još nije donesena pravomoćna sudska odluka o povjeravanju njihovog mlt. djeteta.

PODUZETE MJERE: Nakon razmatranja izvješća Centra i dostavljene dokumentacije, pravobraniteljica nije utvrdila da bi u konkretnom slučaju pritužiteljici bila povrijeđena njezina prava od strane nadležnog Centra. Naime, proizlazi kako su odnosi između pritužiteljice i njezinog bivšeg supruga poremećeni već dulje vrijeme, a što se negativno odražavalo na njihovo mlt. dijete. Stoga ih je, kako to proizlazi iz priložene dokumentacije, Centar oboje u jednakoj mjeri upozoravao na njihove propuste te poduzimao jednake mjere prema njima. Također je utvrđeno kako se pritužiteljica i njezin suprug nisu uvijek odazivali pozivima Centra. Razvidno je kako je Centar u više navrata pritužiteljici i njezinom bivšem suprugu izricao pismena upozorenja, provodio mjeru nadzora nad roditeljskom skrbi za oboje roditelja, upućivao ih u školu za roditelje i psihološko savjetovalište te podnosio kaznene prijave protiv oba roditelja, no niti jedna od navedenih mjera nije dovela do znatnijeg poboljšanja njihove obiteljske situacije.

5. OPIS SLUČAJA (PRS 03-01/10-20): Pravobraniteljici se obratila S. R. iz Z. pritužbom u kojoj navodi kako su joj djeca iz prvog braka, mlt. L. i M. V., neosnovano oduzeta i povjerena na skrb njezinoj bivšoj svekrvi K. V., koju opisuje kao osobu nepodobnu da se za njih brine, kao i to da djeca nisu bila kod nje 8 mjeseci, jer K. V. vrši pritisak na njih. Nadalje navodi kako je sada pokrenula i parnični postupak kako bi njezina mlt. djeca bila njoj povjerena na skrb. Zbog svega toga traži zaštitu svojih prava.

PODUZETE MJERE: Razmatranjem izvješća nadležnog Centra za socijalnu skrb, pravobraniteljica je utvrdila da je pritužiteljica od strane Centra diskriminirana kao majka u pravu na druženje sa svojom djecom budući je utvrđeno kako otac može nesmetano i svakodnevno ostvarivati kontakte s djecom, dok Centar nije poduzeo ništa kako bi utvrdio je li točno da mlt. L. i M. ne žele kontakt s pritužiteljicom zbog pritiska obitelji V., već je produžio mjeru nadzora nad roditeljskom skrbi, ponovno je izričući pritužiteljici i ocu djece Ž. V., premda iz izvješća voditelja nadzora jasno proizlazi da se pritužiteljica adekvatno brine za djecu, da je suradljiva, da prihvaća savjete, te da je bolje da djeca budu njoj povjerena na čuvanje i odgoj. Na opisani način Centar je povrijedio pravo pritužiteljice na susrete i druženja s djecom, zajamčeno odlukom suda donesenom temeljem čl. 100. st. 1. Obiteljskog zakona, budući nije poduzeo niti jednu mjeru u svojoj nadležnosti kako bi ispitao vrši li K. V. na djecu pritisak kako bi prestale kontaktirati s majkom te pritužiteljicu diskriminirao kao majku, dok otac djece uživa nesmetanu svakodnevnu mogućnost kontakta s njima, premda iz izvješća voditelja nadzora slijedi kako je u obitelji V. zbog nasilničkog ponašanja Ž. V. i njegove tadašnje partnerice intervenirala policija. Iz navedenoga također slijedi da je Centar ignorirao stvarnu situaciju, propustio utvrditi činjenice bitne za odluku o daljnjoj skrbi nad djecom, te se time i dalje diskriminirajuće odnosio prema pritužiteljici kao majci. Stoga je pravobraniteljica upozorila Centar da se u svom daljnjem postupanju u obiteljima V. i R. rukovodi odredbama čl. 100. st. 1. i čl. 87.st.3. Obiteljskog zakona, sukladno svojim ovlastima iz čl. 108. čl. Obiteljskog zakona, te preporučila da u svom budućem radu u obiteljima V. i R. postupi sukladno obvezi iz čl. 108. st 2. u vezi s čl. 97. Obiteljskog zakona.

6. OPIS SLUČAJA (PRS 03-01/10-23): Pravobraniteljici se putem Ženske udruge „Izvor“ iz Tenje pritužbom obratila Z. M. iz O. navodeći kako je nezadovoljna radom nadležnog Centra za socijalnu skrb, a vezano uz provođenje mjere nadzora nad roditeljskom skrbi koja je izrečena njoj i njezinom bivšem suprugu. Pritužiteljica se prvenstveno pritužuje na rad voditeljice mjere nadzora s kojom se i verbalno sukobila te navodi kako je od nadležnog Centra u više navrata tražila njezino razrješenje.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je nakon razmatranja pribavljenog izvješća i dokumentacije nadležnog Centra ustanovila kako u konkretnom slučaju nije povrijeđeno načelo ravnopravnosti

spolova. Naime, iz dostavljene dokumentacije razvidno je kako su mlt. djeca pritužiteljice presudom o razvodu braka povjerena ocu na skrb budući da su djeca izrazila želju da nastave živjeti s njim. Također je razvidno kako je nadležni Centar u postupku razvoda braka i odlučivanja o povjeravanju mlt. djece proveo obradu cijele obitelji osim pritužiteljice, budući da je ona odbijala suradnju s Centrom jer se nije željela razvesti. Pravobraniteljica je ustanovila kako je nadležni Centar u više navrata zvao pritužiteljicu na razgovore i obradu nudeći joj stručnu pomoć koju je ona odbijala. Proizlazi kako je pritužiteljica odbijala i bilo kakvu suradnju s voditeljicom nadzora te kako je odbijala mlt. djecu predati ocu, a sukladno pravomoćnoj sudskoj odluci. Stoga je Centar protiv pritužiteljice podnio kaznenu prijavu radi sprječavanja provođenja mjera određenih od strane Centra, radi neplaćanja uzdržavanja, radi protupravnog zadržavanja mlt. djeteta mimo određenih kontakata te radi onemogućavanja mlt. djeteta u pohađanju škole.

7. OPIS SLUČAJA (PRS 03-01/10-27): Pravobraniteljici se pisanom pritužbom obratio V. P. iz P. M. navodeći kako je pred Centrom za socijalnu skrb D. M. stavljen u nepovoljniji položaj u odnosu na svoju suprugu B. P., s kojom se nalazi u brakorazvodnom postupku. Navodi kako je njemu i supruzi izrečena mjera nadzora nad roditeljskom skrbi te kako voditeljica nadzora od početka ima izrazito „feministički“ stav i da sve izjave njegove supruge uzima kao istinite dok njega istodobno kritizira. Pritužitelj navodi kako je voditeljica nadzora inzistirala da se on izjasni kolika je mjesečna plaća njegove supruge kao domaćice, koliko je zaradila u 25 godina braka te „da li je on mijenjao pelene djeci dok su bila mala i zna li on što znači roditi djecu“.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je uvidom u izvješće i dokumentaciju Centra D. M. ustanovila kako u konkretnom slučaju nije bilo povrijeđeno načelo ravnopravnosti spolova. Proizlazi kako je Centar D. M. nakon zaprimanja dopisa pravobraniteljice promijenio voditeljicu nadzora. Međutim, Centar se u svom izvješću nije očitovao na konkretne navode pritužitelja iz njegove pritužbe, a dokumentaciju je dostavio tek nakon izričitog i ponovljenog traženja. Stoga je pravobraniteljica Centru uputila upozorenje radi nepoštivanja Zakona o ravnopravnosti spolova te mu dala odgovarajuću preporuku za budući rad. U odnosu na pritužiteljeve navode o diskriminacijskom ponašanju voditeljice nadzora, pravobraniteljica je zaključila kako bi se u konkretnom slučaju moglo raditi o neprofesionalnom obavljanju službe, ali ne i o diskriminaciji.

8. OPIS SLUČAJA (PRS 03-01/10-33): Pravobraniteljica je zaprimila pritužbu J. B. iz Z. u kojoj navodi kako je već dulje vrijeme u izvanbračnoj zajednici te kako je sa svojim partnerom pokušavala posvojiti dijete no bezuspješno. Pritužiteljica navodi kako su joj u nadležnom Centru za socijalnu skrb rekli da izvanbračni drugovi ne mogu posvojiti dijete pozivajući se pritom na čl. 133. Obiteljskog zakona. Navodi kako su joj u Centru sugerirali da se vjenča ukoliko želi posvojiti dijete, a što je ona i učinila isključivo radi mogućnosti posvajanja djeteta. Smatra kako je navedena zakonska odredba neustavna te moli pravobraniteljicu za njezino mišljenje.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je, nakon proučavanja relevantnih zakonskih i ustavnih odredbi, zauzela stav kako se u konkretnom slučaju ne bi moglo smatrati da je povrijeđeno ustavno pravo iz čl. 61., 62. i 63. st. 5. Ustava RH. Naime, prema navedenim člancima ustavnu zaštitu uživa obitelj, materinstvo te djeca i mladež, iz čega je razvidno kako institut posvojenja nije ustavnopravna već zakonska kategorija ustanovljena u korist djeteta. Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, kao niti pravna praksa Europskog suda za ljudska prava, također ne poznaju „pravo na posvojenje“ kao pravo posvojitelja i, u tom smislu ne pružaju zaštitu, pa niti u okvirima „prava na sklapanje braka i osnivanje obitelji“ koje jest zajamčeno čl. 12. Konvencije. Navedeno je također stav i Ustavnog suda RH, a koji je o tome zauzeo svoj stav u odluci br. U-III/882/2006. Međutim, pravobraniteljica je napomenula kako bi se predmetna odredba Obiteljskog zakona, po njezinom

mišljenju, trebala izmijeniti te kako će stoga nastojati predložiti njezine izmjene, a u pravcu omogućavanja zajedničkog posvojenja djeteta od strane izvanbračnih drugova.

3. SEKSUALNE I RODNE MANJINE

3.1. PRAVNA OSNOVA I OCJENA STANJA

Pravobraniteljica prati donošenje i provedbu nacionalnih zakona i međunarodnih propisa koji se tiču zaštite prava seksualnih i rodničkih manjina, aktivno sudjeluje u promicanju njihove ravnopravnosti i zaštite prava na nacionalnoj i međunarodnoj razini, zaprima i postupa po pritužbama o kršenju prava ili diskriminaciji temeljem seksualne orijentacije te surađuje s nevladinim udrugama za zaštitu prava LGBTIQ zajednice.⁶¹

Na razini Europske unije u 2010. godini doneseni su neki važni dokumenti te objavljena izvješća vezana za stanje ljudskih prava u Republici Hrvatskoj, pa tako i za LGBTIQ prava. Jedan od dokumenata je Preporuka CM/Rec (2010)5 Odbora ministara zemalja članica Vijeća Europe⁶² o mjerama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Dana 10. veljače 2010. Europski parlament prihvatio je Rezoluciju o napretku RH u kojoj izražava zabrinutost zbog negativnog raspoloženja u društvu spram seksualnih manjina, referirajući se na homofobične napade na Gay Pride u Zagrebu, te spominje napredak u području legislative vezane za zločin iz mržnje, potičući vladu da osigura odgovarajući zakonski okvir te osudi diskriminaciju seksualnih manjina, uključujući temeljite istrage zločina iz mržnje i prijetnje.

Kao i prethodnih godina, pravobraniteljica je pratila događanja vezana uz Zagreb Pride. U 2010. reagirala je na priopćenje Mladeži Hrvatske čiste stranke prava koja je najavila „Prosvjed protiv gay-parade“ u kojem je izneseno niz netočnih i homofobičnih navoda⁶³, te govor mržnje⁶⁴ i upozorila da su diskriminacija temeljem seksualne orijentacije, kao i govor mržnje, u Republici Hrvatskoj zakonom zabranjeni. Podsjetila je na niz zakona na području zaštite prava seksualnih i rodničkih manjina, Rezoluciju o homofobiji Europskog parlamenta iz 2006., te Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona (NN 71/06) Republike Hrvatske, kojim je definiran kaznenopravni izraz „zločin iz mržnje“ koji među osnovne po kojima će se zločin iz mržnje sankcionirati kao kazneno djelo, uključuje i spolnu orijentaciju.

Homofobija se tijekom 2010. izražavala otvoreno i izravno⁶⁵, ali pravobraniteljica smatra da je jednako zabrinjavajuća i ona koja dolazi pod krinkom argumentacije koja na prvi pogled nije homofobična pa mnogima izgleda prihvatljivo. Pravobraniteljica smatra krajnje problematičnim što još uvijek preveliki broj ljudi kao temeljni razlog protivljenja održavanju Zagreb Pridea navodi argument da je seksualna

⁶¹ U Republici Hrvatskoj na snazi su tri osnovna zakona koja reguliraju prava seksualnih manjina: Zakon o ravnopravnosti spolova (NN 82/08); Zakon o suzbijanju diskriminacije (NN 85/08) i Zakon o istospolnim zajednicama (NN 116/08). I u nekim drugim zakonima regulirana je zaštita od diskriminacije temeljem seksualne orijentacije, npr. Zakon o medijima zabranjuje prenošenje medijskih sadržaja kojima se potiče ili veliča neravnopravnost, između ostalog i na temelju seksualne orijentacije; Zakon o elektroničkim medijima i Zakon o Hrvatskoj radioteleviziji zabranjuju također širenje netolerancije ili neprijateljstva prema pojedincima ili grupama, između ostalog i na osnovu spola i spolnih karakteristika; Zakon o znanosti i visokom obrazovanju (NN 123/03) jamči pripadnicima/ama seksualnih manjina pravo na obrazovanje, bez diskriminacije na temelju njihove seksualne orijentacije, itd.

⁶² usvojena 31. ožujka 2010.

⁶³ „Nije li promocija takvog načina života koji pogoduje širenju AIDS-a i ostalih bolesti upravo ugrožavanje zdravlja građana?“, „kruna nemorala“.

⁶⁴ „Nije li podržavanje ovakvog načina života upravo podržavanje genocida s kojim se prema broju žrtava ne može mjeriti čak ni Hitlerov nacizam.“

⁶⁵ npr. izjave Vlatka Markovića i Zdravka Mamića, župnika Franje Jurčevića, kolumnista Glasa Slavonije Ivice Šole

PRAVOBRANITELJICA ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA – IZVJEŠĆE O RADU ZA 2010. GODINU

orijentacija privatna stvar te da nema potrebe da pripadnici/e homoseksualne orijentacije „paradiraju“ po ulicama. Do prije desetak godina isti stav o „privatnoj stvari“ odnosio se i na obiteljsko nasilje.

Međutim, prava na slobodu kretanja, udruživanja i izražavanja su ljudska prava zapisana u Ustavu. Argument o homoseksualnosti i homoseksualnom izražavanju kao privatnoj stvari koja spada iza zatvorenih vrata, drugim riječima „da se ne vide i ne čuju“, kojim veliki broj heteroseksualaca kritizira Povorku ponosa i druge javne događaje vezane za seksualne manjine, znači da se, protivno Ustavu, dijelu populacije negiraju prava koja imaju heteroseksualci. Jer Povorke ponosa su i nastale iz potrebe i održavaju se upravo zbog toga što se želi skrenuti pozornost na diskriminaciju i kršenje prava seksualnih manjina. Heteroseksualci nemaju potrebu održavati povorke ponosa jer njihova prava i slobode na temelju njihove seksualne orijentacije nisu ugrožena, a njihova seksualna orijentacija se ne smatra privatnom stvari – vidimo je javno na svakom koraku, a najviše u medijima, i nitko ih zbog toga ne diskriminira. Upravo u tome jest bit i značaj povorke ponosa i zbog toga treba nastaviti s osvješćivanjem o pravima LGBTiQ pripadnika/ca i njihovoj zaštiti od diskriminacije temeljem njihove seksualne orijentacije.

Nasilnički napadi na homoseksualne osobe, kao krajnji izraz homofobije, još su uvijek prisutni⁶⁶. Pravobraniteljica u svakom svom izvješću upozorava na neophodnost društvene osude nasilja nad pripadnicima/ama seksualnih i rodni manjina. Tijekom 2010. bilo je nekoliko grupnih nasilničkih napada na homoseksualce. Povodom homofobnog napada na mladića ispred kluba „Sirup“, ministar unutarnjih poslova osudio je napad na dva mladića zbog njihove seksualne orijentacije u kojem je jedan mladić teže ozlijeđen kad su mu nasilnici razbijenom bocom izrezali lice i tijelo. Izuzetno je važno što je ministar unutarnjih poslova, kao predstavnik izvršne vlasti, javno osudio ovaj napad, i to kao zločin iz mržnje, te poslao poruku „o nultoj toleranciji na zločine potaknute mržnjom i homofobijom“⁶⁷. Krajem prosinca 2010. počelo je suđenje napadačima mladića ispred kluba „Sirup“, a prema optužnom prijedlogu Općinskog državnog odvjetništva okrivljenike se tereti za „kazneno djelo nasilničkog ponašanja u svezi sa zločinom iz mržnje s osnova spolne orijentacije“.

Kao i u prethodnom izvještajnom razdoblju, pravobraniteljica je surađivala s udrugama koje se bave promocijom prava LGBTiQ populacije te sudjelovala na događanjima na koja je bila pozvana kao što su: okrugli stol „Pravo na poštovanje privatnog života“ u organizaciji Lezbijske grupe Kontra i Ženske mreže Hrvatske (19. siječnja 2010.), okrugli stol „Zločin iz mržnje i govor mržnje u hrvatskom zakonodavstvu i praksi“ u organizaciji Lezbijske grupe Kontra, Srpskog demokratskog foruma i Udruge žena Romkinja „Bolja budućnost“ (3. ožujka 2010.); okrugli stol „Od institucionalne homofobije do zajedničke borbe za LGBT prava“ u organizaciji Heinricha Bölla Stiftunga i Zagreb Pridea (18. lipnja 2010.); okrugli stol „Pravo na zaštitu obiteljskog života istospolnih parova“ koji su povodom Međunarodnog dana ljudskih prava organizirale lezbijska grupa Kontra i Iskorak – centar za prava seksualnih i rodni manjina (10. prosinca 2010.). Kao i svake godine, pravobraniteljica je i osobno sudjelovala u povorci ponosa Zagreb Pride 19. lipnja 2010. Kampanje nevladinih organizacija za osvješćivanje javnosti o pravima seksualnih manjina smatra izuzetno važnima⁶⁸.

⁶⁶ Na web stranici Zagreb Pride objavljeni su datumi, mjesta i opisi slučajeva napada na homoseksualne osobe - http://www.zagreb-pride.net/web/index.php?option=com_content&view=article&id=68&Itemid=63&lang=hr

⁶⁷ Priopćenje MUP-a 4. studenoga 2010. objavljeno na www.mup.hr

⁶⁸ npr. „U Krapini su svi HOMO...sapiensi“, Udruga Iskorak; „Nogometom protiv homofobije“, 19. veljače 2010. zajednička akcija Iskoraka, Queer Zagreba, CMS-a i „Bijelih anđela“

Pravobraniteljica je tijekom 2010. pratila i analizirala medije vezano za problematiku LGBT osoba⁶⁹ te razmjenjivala informacije o zaštiti prava LGBT osoba s odgovarajućim europskim tijelima i drugim međunarodnim tijelima koja su provodila istraživanja vezano za ovu problematiku.⁷⁰

Otvorena homofobija, izostanak javne osude homofobije, nepostojanje sustavnog građanskog odgoja, odnosno odgoja za ljudska prava na svim obrazovnim razinama, te stav da je homoseksualnost privatna stvar, pridonose diskriminatorskom okruženju u kojem 45,5% mladih homoseksualizam smatra nekom vrstom bolesti, a njih 64,3% ocjenjuje da bi homoseksualcima trebalo zabraniti javno nastupanje.⁷¹

Općenito nedostaje sveobuhvatni program edukacije za suzbijanje diskriminacije na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta, a ponajviše nedostaje izravna implementacija takvih edukativnih sadržaja u školski program. Predviđena međupredmetna tema Građanskog odgoja i obrazovanja u Nacionalnom okvirnom kurikulumu nudi mogućnost implementacije edukativnih sadržaja vezanih za seksualnu orijentaciju i rodni identitet, no u svrhu što kvalitetnije i temeljitije integracije u odgojno-obrazovni sustav, pravobraniteljica smatra da bi se na učinkovitiji način pridonijelo protudiskriminacijskom obrazovanju, i samim time primjerenije odgovorilo na zahtjeve iz Preporuke CM/Rec(2010)5, kad bi se Građanski odgoj i obrazovanje integrirao u sustav kao obvezni nastavni predmet.

Upravo stoga pravobraniteljica smatra da je neophodno u obrazovni sustav uvesti više sadržaja vezanih za ravnopravnost spolova i rodnu jednakost, uključujući sadržaje vezane za suzbijanje diskriminacije na temelju spolne orijentacije.

Osim toga, iako postojeći zakonodavni okvir Republike Hrvatske zabranjuje diskriminaciju temeljem spolne orijentacije, pravobraniteljica smatra da prava i zaštitu prava pripadnika/ca istospolnih zajednica treba proširiti. Tim više što je Europski sud za ljudska prava u lipnju 2010. donio presudu⁷² u kojoj je nacionalnim zakonodavstvima ostavljena sloboda definiranja braka, ali je naglašeno da prema Europskoj konvenciji o ljudskim pravima „istospolni parovi koji žive u stabilnim vezama ulaze u pojam obiteljskog života, jednako kao i izvanbračni heteroseksualni parovi“ te da uživaju zaštitu Članka 8 Europske konvencije o ljudskim pravima – članka koji se odnosi na pravo poštivanja privatnog i obiteljskog života.

Pritužba upućena pravobraniteljici - opis slučaja

1. OPIS SLUČAJA (PRS 03-06/10-05): Vezano za održavanje Povorke ponosa u Beogradu 10. listopada 2010., župnik F. J. iz K. objavio je na svom blogu komentar u kojem se koristio govorom mržnje prema sudionicima povorke, te pripadnike LGBT zajednice nazivao „psihopatima“, „bolesnicima“ i „moralnim nakazama“. Osim toga, sukob između policije i onih koji su prosvjedujući protiv Gay Pridea napali i ranili brojne policajce, F. J. je definirao kao reakciju „normalnih Beograđanina“ te izjavio kako bi tako trebali postupiti i „normalni Zagrepčani kad ovi bolesnici okupiraju javne putove i javne površine“, čime je zapravo opravdao nasilje i pozvao na isto prilikom održavanja Gay Pridea u Zagrebu. Sadržaj bloga prenesen je putem nekoliko internetskih portala te je i na taj način postao dostupan i poznat na području cijele RH.

⁶⁹ Uključeno u poglavlje *Mediji* ovog Izvješća

⁷⁰ Dr. Jovan Kojičić, član Europske komisije za pravo seksualne orijentacije (ECSOL) za Cmu Goru i prof. europskog prava na Fakultetu za državne i europske studije u Podgorici, procjena stanja za Studiju o homofobiji, transfobiji i diskriminaciji na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta Vijeća Europe; „Evropski puls“ br. 61, listopad 2010. Podgorica, Cma Gora

⁷¹ „Politička pismenost kod mladih u Hrvatskoj i stavovi prema EU-u“ u organizaciji GONG-a i Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu – istraživanje o političkim stavovima učenika završnih razreda srednjih škola, provedeno u travnju i svibnju 2010. na 999 ispitanika u 43 srednje škole u Hrvatskoj (Tablica 61, str. 35 i Tablica 62, str. 36)

⁷² presuda Europskog suda za ljudska prava u Strassbourgu 24. lipnja 2010. u slučaju Schalk i Kopf protiv Austrije (Application no. 30141/04) PRAVOBRANITELJICA ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA – IZVJEŠĆE O RADU ZA 2010. GODINU

PODUZETE MJERE: Temeljem navedenih medijskih napisa, pravobraniteljica je uputila dopis Općinskom državnom odvjetništvu u Rijeci kojim je zatražila od nadležnog odvjetništva da ispita ima li mjesta kaznenom progonu radi počinjenja kaznenog djela iz čl. 106. KZ RH – Povreda ravnopravnosti građana ili kaznenog djela iz čl. 174. KZ RH – Rasna i druga diskriminacija radi teksta objavljenog na blogu u kojem F. J. komentira neredu u Beogradu nastale nakon Parade ponosa, na način koji je diskriminirajući, ponižavajući i uvredljiv za osobe homoseksualne spolne orijentacije. Dana 25. studenog 2010. Općinsko državno odvjetništvo u Rijeci obavijestilo je pravobraniteljicu da postupa po kaznenoj prijavi lezbijske grupe K. iz Z. podnesene protiv F. J. zbog kaznenog djela rasne i druge diskriminacije iz čl. 174. st. 2. i 3. KZ-a, slijedom čega je i pravobraniteljčina predstavka pridodana navedenom predmetu i bit će predmetom zajedničke obrade. Nakon završene obrade kaznene prijave, državno odvjetništvo će obavijestiti pravobraniteljicu o poduzetim radnjama i mjerama. Do kraja izvještajne godine pravobraniteljica nije primila obavijest državnog odvjetništva o navedenom slučaju pa će o ishodu izvijestiti u sljedećem Izvješću o radu.

4. DISKRIMINACIJA U DRUGIM PODRUČJIMA ŽIVOTA

Pritužbe upućene pravobraniteljici - opisi slučajeva

1. OPIS SLUČAJA (PRS 03-05/10-16): Pravobraniteljica je zaprimila pritužbu udruge P. V. iz Š. u kojoj se navodi da im se obratila trudnica koja je od banke, zajedno sa svojim suprugom, htjela ishoditi kredit za kupnju prvoga stana. Udruga navodi kako se radi o trudnici koja je zaposlena na neodređeno vrijeme u velikoj i poznatoj tvrtki s plaćom većom od prosječne. Nadalje, navodi se kako je trudnica od banke dobila obavijest da „niti jedna banka u RH ne prihvaća trudnicu kao dužnika, sudužnika i/ili jamca“ te je stoga udruga od pravobraniteljice zatražila ispitivanje navedene prakse banaka, kao i razloge takve prakse.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je o navedenoj pritužbi zatražila očitovanje od Hrvatske udruge banaka pritom se pozivajući na pravnu stečevinu Europske unije koja izričito zabranjuje svim državnim tijelima, tijelima s javnim ovlastima kao i privatnim osobama bilo koji oblik nepovoljnijeg postupanja prema ženama na osnovi trudnoće i materinstva. Hrvatska udruga banaka je u svom dopisu obavijestila pravobraniteljicu kako nema nikakvih saznanja o navedenoj praksi banaka, odnosno da prvi put čuje za takav slučaj. Pored toga, Hrvatska udruga banaka je navela kako nema nadležnost nad bankama članicama, odnosno da ne može obavljati nikakve provjere niti ih obvezati na nešto. Pravobraniteljica je o zaprimljenom očitovanju obavijestila pritužitelja i zatražila podatak o kojoj je banci riječ, a radi daljnjeg postupanja. Budući da pritužitelj nije pravobraniteljicu obavijestio o kojoj se banci u konkretnom slučaju radi, pravobraniteljica nije bila u mogućnosti ispitati pritužbu u cijelosti.

2. OPIS SLUČAJA (PRS 03-05/10-05): Pravobraniteljici se obratila D. pritužbom u kojoj navodi kako je u travnju 2010. u O. održana cestovna utrka O. V. C., za koju su nagrade za natjecateljice određene u iznosu koji je za 200 kn manji nego onaj za natjecatelje. Isto slijedi i iz sadržaja internetske stranice jer za osvojena prva tri mjesta za muškarce nagrade su određene u iznosu od 1200/700/500 kn, a za žene u iznosu od 1000/500/300 kn.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Uvidom u dostavljenu dokumentaciju zatraženu od JPVP grada O., maraton kluba HS iz O. te vatrogasne zajednice O-b. županije, pravobraniteljica je utvrdila da su i žene i muškarci imali pravo sudjelovanja u istoj trci, dakle, natjecali su se pod jednakim uvjetima, ali da su novčane nagrade za osvojena prva tri mjesta bile određene različito, ovisno o spolu, i to tako da su za muškarce bile određene u većem iznosu. Iz navedenog proizlazi kako su organizatori utrke izravno diskriminirali žene-sudionice u utrci te na taj način povrijedili odredbe Zakona o ravnopravnosti spolova. Budući da je utrka već bila održana i da se propozicije natjecanja za aktualnu utrku više nisu mogle promijeniti, pravobraniteljica je organizatorima utrke uputila upozorenje da su povrijedili odredbe čl. 5. i 6. Zakona o ravnopravnosti spolova, te preporuku da kod budućih organiziranja ovakvih ili sličnih sportskih natjecanja pri određivanju vrste nagrada te visine novčanih nagrada primjenjuju odredbe ZORS-a.

5. PODRUČJE OBRAZOVANJA

5.1. NOVI ZAKONI I PROPISI U PODRUČJU OBRAZOVANJA KOJI SE ODOSE NA PITANJA RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA U 2010. GODINI

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova redovito prati donošenje novih zakonskih i drugih propisa koji se neposredno ili posredno odnose na pitanja ravnopravnosti spolova u području obrazovanja. U 2010. godini pravobraniteljica se na vlastitu inicijativu temeljem objavljenih javnih rasprava uključila u postupak donošenja novog Zakona o udžbenicima za osnovnu i srednju školu, te u pripremu Nacrta triju zakona iz područja znanosti i visokog obrazovanja (Nacrti Zakona o sveučilištu, Zakona o visokom obrazovanju i Zakona o znanosti). Pravobraniteljica je također pratila donošenje drugih propisa iz područja obrazovanja, od kojih kao relevantno u ovom izvješću izdvaja donošenje Nacionalnog okvirnog kurikuluma za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje.

5.1.1. Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu (NN 27/2010)

Pravobraniteljica je u svom Izvješću o radu za 2009. godinu Hrvatski sabor izvijestila o vlastitoj inicijativi (opis slučaja PRS 10-02/09-24) vezano za donošenje novog Zakona o udžbenicima za osnovnu i srednju školu u kojoj je uputila preporuku Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa, Odboru za ravnopravnost spolova i Odboru za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Hrvatskog sabora da se u Prijedlog Zakona o udžbenicima za osnovnu i srednju školu uvrsti odredba koja otvara mogućnost povlačenja udžbenika iz uporabe u slučaju diskriminacijskog sadržaja zabranjenog člankom 4. st. 2. istog zakona⁷³. Do kraja izvještajne godine 2009. Konačni prijedlog Zakona nije pripremljen, te se predmet prenio u ovu izvještajnu godinu.

Međutim, 26. veljače 2010., na 16. sjednici Hrvatskog sabora, Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu je usvojen, te je na snagu stupio 2. ožujka 2010. godine. Preporuka pravobraniteljice je uvažena i u zakon je uvrštena odredba koja otvara mogućnost povlačenja udžbenika iz uporabe u slučaju diskriminacijskog sadržaja, i to u poglavlju VII. pod nazivom Povlačenje udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava, gdje je članak 27. stavak 1. dopunjen odredbom koja propisuje da „udžbenik i pripadajuće dopunsko nastavno sredstvo može biti povučeno iz uporabe ako je svojim sadržajem suprotan odredbi članka 4. stavaka 2. i 3. ovog Zakona“.

Dakle, u Zakon je uvrštena odredba da udžbenik, nakon što je odobren i stavljen u uporabu, može biti povučen ukoliko se naknadno utvrdi da sadrži elemente protivne Ustavu Republike Hrvatske i proklamiranim načelima demokratskog poretka, čime je usvojena inicijativa pravobraniteljice.

5.1.2. Nacrti zakona o sveučilištu, Zakona o visokom obrazovanju i Zakona o znanosti

Nakon što je 12. listopada 2010. na internetskoj stranici Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa (u daljnjem tekstu: MZOŠ) objavljena informacija o pokretanju javne rasprave o nacrtima tri zakona: Zakona o znanosti, Zakona o sveučilištu i Zakona o visokom obrazovanju, pravobraniteljica je MZOŠ-u uputila upozorenje, preporuku i prijedloge vezano za nacрте ta tri zakona:

⁷³ Odredba članka 4., stavka 2. ovog Zakona propisuje ograničenja u postupku odobravanja udžbenika i drugih nastavnih sredstava: „Udžbenici, dopunska nastavna sredstva i pomoćna nastavna sredstva svojim sadržajem ne smiju biti protivni Ustavu Republike Hrvatske i proklamiranim načelima demokratskog poretka koja se posebice odnose na zaštitu ljudskih i manjinskih prava, temeljnih sloboda i prava čovjeka i građanina te ravnopravnost spolova.“

- Pravobraniteljica je istaknula pozitivnim uvrštenje odredbe u nacrtu Zakona o visokom obrazovanju i Zakona o znanosti kojom se predviđa **obveza** donošenja etičkog kodeksa za sva visoka učilišta i znanstvene pravne osobe.
- Nadalje, upozorila je kako u Nacrt Zakona o visokom obrazovanju nije uvrštena odredba kojom se jamči ravnopravnost svih pristupnika/ca za upis studija, a koja je sada sadržana u Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (NN 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 46/07) i glasi: „*Sveučilište, veleučilište ili visoka škola utvrđuju postupak odabira pristupnika za upis na način koji jamči ravnopravnost svih pristupnika bez obzira na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, imovinu, rođenje, društveni položaj, invalidnost, seksualnu orijentaciju i dob.*“ (članak 77., st. 2.).

Budući da će Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju prestati važiti nakon što se usvoji novi Zakon o visokom obrazovanju, to praktički znači da odredba ne samo da nije uvrštena nego je izbačena, s obzirom na to da trenutno postoji u Zakonu. Pravobraniteljica smatra da navedena odredba mora biti uvrštena u Zakon o visokom obrazovanju.

- Pravobraniteljica je također skrenula pozornost na odredbu Nacrta Zakona o sveučilištu koja se tiče razrješenja rektora (članak 11., st. 9., podstavak 4.), a koja glasi: „*Sveučilišno vijeće može prije isteka mandata razriješiti rektora u slučaju ako rektor ne postupi sukladno zakonu ili statutu sveučilišta, ili neosnovano ne izvršava odluke tijela sveučilišta, ili postupi protivno njima*“, te je predložila da se u citirani podstavak uvrsti mogućnost razrješenja rektora u slučaju postupanja suprotno odredbama etičkog kodeksa sveučilišta, i da članak 11., st. 9., podstavak 4. glasi: „*Sveučilišno vijeće može prije isteka mandata razriješiti rektora u slučaju ako rektor ne postupi sukladno zakonu, statutu sveučilišta ili etičkom kodeksu sveučilišta, ili neosnovano ne izvršava odluke tijela sveučilišta, ili postupi protivno njima*“.
- Zaključno, pravobraniteljica je upozorila da su tekstovi sva tri zakona pisani rodno neosjetljivim jezikom, ne poštujući rodno osjetljive jezične standarde. U sva tri zakona, strukovne kvalifikacije, zvanja i zanimanja navode se samo u muškom rodu, a to se osobito odnosi na Nacrt Zakona o visokom obrazovanju gdje se kvalifikacije, zvanja i zanimanja najčešće spominju (čl. 32., 33., 34., 35., 36., 65., 66., 100.). Time nazivi strukovnih kvalifikacija, zvanja i zanimanja, osim što nisu u skladu s člankom 14., st. 5. Zakona o ravnopravnosti spolova (NN 82/08), nisu usklađeni niti s Nacionalnom klasifikacijom zanimanja (NN 111/98 i 124/08) u kojoj su isti nazivi zanimanja navedeni u muškom i ženskom rodu. Također, tekst Nacrta Zakona o visokom obrazovanju u jezičnom smislu nije u skladu niti s tekstem trenutno važećeg Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (NN 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 46/07) i s tekstem Zakona o akademskim i stručnim nazivima i akademskom stupnju (NN 107/07) u kojima se stručni nazivi navode u oba roda (npr. prvostupnik/prvostupnica, baccalaureus/baccalaurea, inženjer/inženjerka, magistar/ magistra, doktor/doktorica, specijalist/specijalistica itd.). Primjer iz kojega se najbolje očituje potreba za uvođenjem rodno osjetljivih jezičnih standarda u nacrtu ovih zakona nalazi se u odredbi Nacrta Zakona o visokom obrazovanju gdje se navodi da „**student** ima pravo na privremeni prekid studija za vrijeme trudnoće“ (odredba je na isti način formulirana u članku 88. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju).

Vezano za navedeno, pravobraniteljica je dala preporuku da se prilikom unošenja izmjena u ova tri zakona i izrade prijedloga zakona navođenje strukovnih kvalifikacija, zvanja i zanimanja uskladi s rodno osjetljivim jezičnim standardima i postojećim ovdje navedenim zakonima i klasifikacijama.

Do kraja izvještajne godine nije okončana druga faza javne rasprave i nije zaprimljeno očitovanje MZOŠ-a, te će pravobraniteljica i u sljedećoj izvještajnoj godini pratiti donošenje ovih zakona.

5.1.3. Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje

U srpnju 2010. godine Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa objavilo je Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (u daljnjem tekstu: NOK) na kojemu se temelji odgoj i obrazovanje na predškolskoj, osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj razini.

Među općim načelima NOK-a, između ostalih navode se i jednakost obrazovnih mogućnosti za sve (jednakost obrazovnih mogućnosti se ne može umanjiti prema razlikama – etničkim, spolnim, rodnima ili drugim društveno uvjetovanim), poštivanje ljudskih prava i prava djece, uključenost svih učenika u odgojno-obrazovni sustav, te demokratičnost. Kao jedna od temeljnih društveno-kulturnih i odgojno-obrazovnih vrijednosti istaknuta je jednakost.

NOK je definirao obvezu uvođenja međupredmetnih tema u postojeće nastavne predmete u osnovnim i srednjim školama, čija je svrha razvijanje različitih temeljnih kompetencija učenika. Definirano je šest međupredmetnih tema, među kojima se nalazi i Građanski odgoj i obrazovanje.

U samom opisu međupredmetne teme Građanskog odgoja i obrazovanja sadržaji vezani za pitanja ravnopravnosti spolova izravno se ne spominju premda se govori o „jednakopravnosti u društvu“. Međutim, u NOK-u je predviđen interdisciplinarni pristup razvoju učeničkih kompetencija kroz sedam odgojno-obrazovnih područja, te je za svako područje naveden okvirni opis područja, odgojno-obrazovni ciljevi područja i očekivana učenička postignuća po obrazovnim ciklusima. Pregledom sadržaja svih područja, pojedini opisi područja, ciljevi i učenička postignuća dotiču se pitanja rodne ravnopravnosti. Tako su, između ostalog, NOK-om definirani i sadržaji vezani za: pitanja različitosti i jednakopravnosti pojedinaca i spolova; humane odnose među spolovima; stereotipe i predrasude prema rodno-spolnom identitetu; manjinska prava; spolno i reproduktivno zdravlje; odgovorno spolno ponašanje i spolno zlostavljanje; spolne različitosti; razlike u spolnoj orijentaciji; kontracepciju, pobačaj i spolno prenosive bolesti; dužnosti i odgovornosti u obitelji i skupini i sl.

Zaključno, pravobraniteljica donošenje Nacionalnog okvirnog kurikulumu, s obzirom na sadržaje koji su integrirani u taj dokument, ocjenjuje vrlo značajnim u pogledu doprinosa promicanju ravnopravnosti spolova i općenito promicanju ljudskih prava u cjelini u našem odgojno-obrazovnom sustavu, te smatra da je od izuzetne važnosti u pogledu usklađivanja odgojno-obrazovne politike sa zahtjevima rodno osjetljivog obrazovanja predviđenog odredbama Zakona o ravnopravnosti spolova (NN 82/08) i mjerama Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova 2006.-2010. (NN 114/06).

Vezano za to, pravobraniteljica je krajem 2010. godine radnoj skupini za izradu Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova 2011.-2015. predložila uvrštavanje mjere kojom bi se predvidjelo uvođenje Građanskog odgoja i obrazovanja kao obveznog nastavnog predmeta u srednje škole s ciljem rješavanja suvremenih problema javljanja diskriminacijskih stavova kod djece i mladih i suzbijanja svih vrsta stereotipa.

5.2. ISTRAŽIVANJE: RODNA ANALIZA OSNOVNOŠKOLSKIH UDŽBENIKA IZ POVIJESTI

Prateći provedbu Zakona o ravnopravnosti spolova (NN 82/08), pravobraniteljica je u 2010. godini provela rodnu analizu osnovnoškolskih udžbenika povijesti temeljenu na odredbama međunarodnih i nacionalnih dokumenata i zakona.⁷⁴

Nastava u osnovnim školama provodi se na temelju Nastavnog plana i programa za osnovnu školu⁷⁵ koje je 2006. godine donijelo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, a u kojem se navodi da „učenike i učenice treba osposobiti za razumijevanje i otkrivanje svijeta u kojemu žive, razumijevanje prošlosti i sadašnjosti u svijetu prirode i društva, čovjekovom odnosu prema prirodi i društvu, ljudskom stvaralaštvu, materijalnim i duhovnim vrijednostima, te međuljudskim odnosima”.

Konkretno, u nastavi povijesti u osnovnoj školi cilj je razviti interes za izučavanje prošlosti i sadašnjosti, odnosno razviti povijesno mišljenje.

Cilj analize bio je utvrditi usklađenost osnovnoškolskih udžbenika iz povijesti sa zahtjevima politike rodno osjetljivog obrazovanja.⁷⁶

Metodologija analize – Provedena je kvantitativna i kvalitativna analiza sadržaja udžbenika povijesti iz rodne perspektive. Analizirani su svi udžbenici povijesti i pripadajuća dopunska nastavna sredstva propisana Katalogom obveznih udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava za osnovnu školu u šk. god. 2010./2011. (ukupno 32).⁷⁷ Udžbenici za peti razred okvirno obrađuju povijesno razdoblje od prapovijesti do 5. stoljeća, udžbenici za šesti razred razdoblje od 6. do 17. stoljeća, udžbenici za sedmi razred razdoblje 18. i 19. stoljeća, a udžbenici za osmi razred razdoblje 20. stoljeća i današnjice.

⁷⁴ UN Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena; Zakon o ravnopravnosti spolova (NN 82/08); Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu (NN 27/10); Udžbenički standard (NN 07/07); Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova 2006.-2010. (NN 114/06); Strategija razvitka službene statistike Republike Hrvatske 2004.-2012. (NN28/05)

⁷⁵ NN 102/06

⁷⁶ koja je propisana Zakonom o ravnopravnosti spolova (NN 82/08) i drugim nacionalnim i međunarodnim propisima kao što su Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu (NN 27/10), Udžbenički standard (NN 07/07) i Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova 2006.-2010. (NN 114/06).

⁷⁷ S obzirom na to da su u zakonima i drugim propisima koji propisuju rodno osjetljivo obrazovanje udžbenici, radne bilježnice i zbirke zadataka terminološki svedeni na zajednički naziv udžbenici, zbog pojednostavljenja terminologije i metodologije u analizi je korišten zajednički termin *udžbenik*.

5.2.1.Rezultati kvantitativne analize i njihova interpretacija

Autorstvo udžbenika po spolu

Tablica 12: Autori/ce udžbenika po spolu

Spol		Udžbenici prema autorstvu	
		br.	%
Jedan/a autor/ica	Ž	9	28
	M	3	10
Skupina ⁷⁸ autora/ica	M/Ž	10	31
	M/M	9	28
	M/Ž/Ž	1	3
Ukupno		32	100

Od ukupno 32 udžbenika, njih 12 potpisuje ili jedan autor ili autorica, od čega se njih 9 (28%) odnosi na autorice (Ž), a tek 3 (10%) na autore (M). Ostalih 20 udžbenika potpisuje grupa autora/ica, od čega najznačajniji dio otpada na suradnju jednog autora i jedne autorice (28%) te suradnju dva autora (također 28%).

Grafička oprema naslovnice udžbenika

Na naslovnicaama analiziranih udžbenika očekivano dominiraju povijesni motivi i prikazi povijesnih znamenitosti i značajnih povijesnih događaja iz područja politike, znanosti i kulture. Sadržaja koji se odnose na pitanja o ravnopravnosti spolova na naslovnicaama nema.

Naslovnice su razvrstane u četiri kategorije: jedna se odnosi na naslovnice na kojima prevladavaju osobe ženskog spola (prevladavaju Ž), druga na naslovnice na kojima su spolovi ravnopravno zastupljeni (ravnopravno M i Ž), treća na naslovnice na kojima prevladavaju osobe muškog spola (prevladavaju M) i četvrta na naslovnice na kojima osobe nisu prikazane ili im se ne može utvrditi spol. U kategorije prevladavaju M i prevladavaju Ž uvrštene su naslovnice koje prikazuju jednu osobu ili skupinu osoba određenog spola koji brojčano prevladava na naslovnici.

Usporedbom dobivenih podataka dolazimo do zaključka da su u nešto većoj mjeri prikazivane osobe muškog spola koje prevladavaju na 18,8% naslovnica (kategorija prevladavaju M) dok na 9,4% naslovnica prevladavaju osobe ženskog spola (kategorija prevladavaju Ž), a najvećim dijelom su spolovi zastupljeni ravnopravno (ravnopravno M i Ž): u 13 udžbenika (40,6%) na naslovnici je prikazan jednak broj muških odnosno ženskih osoba. Pritom gotovo trećina (31,2%) svih udžbenika na naslovnicaama uopće ne sadrži likovne prikaze osoba ili nije moguće utvrditi spol.

⁷⁸ * Oznaka M/Ž označava da su autori/ce udžbenika dvije osobe različitog spola, dok npr. oznaka M/Ž/Ž označava da su autori/ce udžbenika tri osobe, dvije žene i jedan muškarac.

Tablica 13: Osobe na naslovnica udžbenika po spolu

Godina učenja		Prevladavaju Ž	Ravnopravno M i Ž	Prevladavaju M	Bez osoba ili je nejasno likovno prikazano*
5. razred		0	3	2	2
6. razred		0	5	0	2
7. razred		0	3	4	2
8. razred		3	2	0	4
Ukupno	br.	3	13	6	10
	%	9,4	40,6	18,8	31,2

* Dijelu prikazanih osoba na naslovnica ne može se utvrditi spol

Osobe na fotografijama i ilustracijama po spolu

Namjera analize bila je utvrditi u kojem omjeru se važne povijesne ličnosti u udžbenicima za povijest javljaju po spolu i na taj način šalju poruku čitatelju/ici. Pritom nisu razdvajane fotografije povijesnih ličnosti od ilustracija ljudi određenog povijesnog razdoblja. Pri odabiru fotografija povijesnih ličnosti, autorima je na raspolaganju bio manji broj fotografija ženskih likova. Zastupljenost spolova na ilustracijama u većoj mjeri odražava stav autora/ica i poruku koju žele prenijeti. Fotografije i ilustracije promatrane su na način da su podijeljene u dvije kategorije: na one na kojima se pojavljuje jedna osoba i one na kojima se pojavljuje grupa.

Na 1818 fotografija i ilustracija na kojima je prikazana jedna osoba češće se pojavljuju osobe muškog spola: 69% (1255) u odnosu na 31% (563) osoba ženskog spola.

Na 789 fotografija i ilustracija koje prikazuju grupu ljudi češće se pojavljuju osobe muškog spola: 82,4% (650) u odnosu na 9,3% (73) osoba ženskog spola, dok su na samo 8,3% (66) fotografija i ilustracija spolovi ravnopravno zastupljeni.

Zanimanja i/ili uloge osoba na fotografijama i ilustracijama po spolu⁷⁹

Osobe na fotografijama ili ilustracijama kategorizirane su prema zanimanjima ili ulogama u kojima se pojavljuju. Kategorije su utvrđene prema učestalosti pojavljivanja određenih zanimanja ili uloga. Definirati zanimanje odnosno ulogu nije uvijek bilo moguće iz više razloga: dio osoba nije uopće prikazan u kontekstu zanimanja ili uloge, dijelu osoba od nekoliko uloga u kontekst kojih se stavlja nije jasno pripisana ona primarna, a najveći dio otpada na ilustracije osoba ženskog spola kao popratnog elementa tekstualnih dijelova udžbenika (npr. prikaz naratorice koja predstavlja tekst i sl.) koje nisu prikazivane kao nositeljice zanimanja ili uloge.

Na fotografijama i ilustracijama najčešće se pojavljuju prikazi vladara/ica, što je i razumljivo s obzirom na uloge značajnih osoba u povijesti, tj. onih koji su pisali povijest. Kategorija vojno lice zajednički je nazivnik za sve osobe čija je primarna uloga vezana za vojsku i ratovanja te se također razmjerno često pojavljuje zahvaljujući brojnim opisima ratnih sukoba kroz povijest, i to pretežno na grupnim fotografijama i ilustracijama koje prikazuju skupinu osoba, većinom vojnika u borbi. Kategorija religijski predstavnik zajednički je nazivnik za religijske uloge kao što su proroci, apostoli, sveci, pape, nadbiskupi, biskupi ili ugledni svećenici.

⁷⁹ Zanimanja/uloge osoba kategorizirane su prema primarnim zanimanjima ili ulogama u kontekstu kojih se pojedina osoba predstavlja u tekstovima udžbenika. Kad je jedna osoba nositelj/ica više zanimanja ili uloga, razvrstana je u kategoriju onog zanimanja ili uloge koja joj se pripisuje kao primarna, osim kad se to ne može utvrditi.

Usporedba zastupljenosti spolova unutar pojedinih zanimanja/uloga pokazala je da u 13 od ukupno 14 promatranih kategorija osobe muškog spola čine veći postotak. Velika razlika u postocima javlja se u kategoriji vojno lice: 99,4% osoba muškog spola prema 0,6% osoba ženskog spola. U kategorijama pomorac/kinja i student/ica nema zastupljenih žena, no treba imati na umu da se radi o vrlo malom uzorku tih zanimanja. Jedina kategorija u kojoj prevladavaju žene je kategorija suprug/a povijesne ličnosti u kojoj nema predstavnika muškog spola.

Tablica 14: **Zanimanja/uloge** osoba na fotografijama i ilustracijama po spolu

Zanimanje/uloga	Spol				UKUPNO
	M		Ž		
	br.	%	br.	%	br.
VLADAR/ICA	451	93,4	32	7,6	483
VOJNO LICE	334	99,4	2	0,6	336
RELIGIJSKI/A PREDSTAVNIK/CA	135	97,1	4	2,9	139
POLITIČAR/KA	130	95,6	6	4,4	136
ZNANSTVENIK/CA	115	90,6	12	9,4	127
UMJETNIK/CA	91	78,4	25	21,6	116
PLEMIĆ/PLEMKINJA	48	87,3	7	12,7	55
BOG/BOŽICA-MUZA	19	67,9	9	32,1	28
RADNIK/CA- SELJAK/NKA	26	92,9	2	7,1	28
SPORTAŠ/ICA	20	87	3	13	23
SUPRUG/A POVIJESNE LIČNOSTI	0	0	9	100	9
ASTRONAUT/KINJA - PILOT/KINJA	5	62,5	3	37,5	8
POMORAC/KINJA	6	100	0	0	6
STUDENT/ICA	5	100	0	0	5
Ostalo M-Ž	8	72,7	3	27,3	11
UKUPNO	1393	92,3	117	7,7	1510

Zanimanja i/ili uloge osoba u tekstovima po spolu

Zanimanja/uloge osoba u tekstovima kategorizirane su prema primarnim zanimanjima ili ulogama u kontekstu kojih se pojedina osoba predstavlja u tekstovima udžbenika. U slučajevima u kojima je jedna osoba nositelj/ica više zanimanja ili uloga, razvrstana je u kategoriju onog zanimanja ili uloge koja joj se jasno pripisuje kao primarna, osim u manjini slučajeva kad to nije bilo moguće utvrditi.

Kao i na fotografijama/ilustracijama, i u tekstovima se najčešće pojavljuje zanimanje/uloga vladara/ice. Zanimljivo je da se zanimanje vojnika (uvrštenog u kategoriju vojno lice), koje se pojavljivalo vrlo često na fotografijama i ilustracijama, u tekstovima gotovo ne pojavljuje.

Usporedba zastupljenosti spolova unutar pojedinih zanimanja/uloga pokazala je da u 12 od ukupno 13 promatranih kategorija osobe muškog spola čine veći postotak. Najveća razlika u postocima među spolovima vidljiva je u kategorijama plemić/kinja, (100% M), pomorac/kinja (100% M) i vojno lice (99,5% M, 0,5% Ž), te u kategoriji suprug/a povijesne ličnosti (100% Ž), jedinoj u kojoj prevladavaju osobe ženskog spola (tablica 15)

Tablica 15: Zanimanja/uloge osoba u tekstovima po spolu

Zanimanje/uloga	Spol				UKUPNO
	M		Ž		
	br.	%	br.	%	br.
VLADAR/ICA	1097	94,7	62	5,3	1159
UMJETNIK/ICA	396	89,6	46	10,4	442
ZNANSTVENIK/ICA	415	94,1	26	5,9	441
POLITIČAR/KA	290	97,6	7	2,4	297
RELIGIJSKI/A PREDSTAVNIK/CA	245	96	10	4	255
VOJNO LICE	189	99,5	1	0,5	190
BOG/BOŽICA-MUZA	72	61	46	39	118
PLEMIĆ/PLEMKINJA	55	100	0	0	55
SPORTAŠ/ICA	40	85,1	7	14,9	47
POMORAC/KINJA	35	100	0	0	35
SUPRUG/A POVIJESNE LIČNOSTI	0	0	22	100	22
ASTRONAUT/KINJA- PILOT/KINJA	12	85,7	2	14,3	14
NOVINAR/KA	5	83,3	1	16,7	6
Ostalo M-Ž	4	80	1	20	5
UKUPNO	2855	92,5	231	7,5	3086

Rodna osjetljivost jezika u udžbenicima povijesti

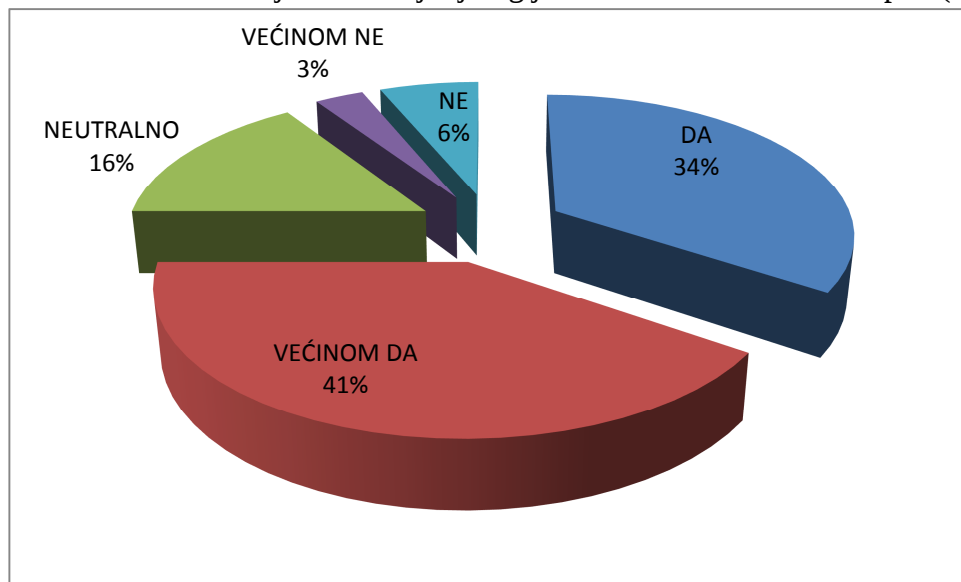
Upotreba rodne osjetljivosti jezika analizirana je u popratnim tekstovima koji predstavljaju upute autora/ica učenicima/ama i dodaci su glavnim tekstovima, a uobičajeno su nazvani „pitanja za ponavljanje”, „zadaci za provjeru znanja”, „podsjetnik” i sl.⁸⁰

Rezultati rodne osjetljivosti jezika pokazali su da 34,4% udžbenika u potpunosti koristi rodno osjetljiv jezik, 40,6% većinom koristi, 3,1% udžbenika većinom ne koristi, a 6,3% u potpunosti ne koristi rodno osjetljiv jezik, dok 15,6% udžbenika ne koristi ni rodno osjetljiv ni rodno neosjetljiv jezik, već u potpunosti rodno neutralan jezik.⁸¹

Rodno osjetljiv jezik više se koristi u sedmom i osmom razredu, dok najslabije po tom pitanju stoje udžbenici za šesti razred. Treba napomenuti da u udžbenicima u kojima se većinom koristi rodno osjetljiv jezik postoje jezične neusklađenosti i neujednačenosti koje zorno opisuje primjer iz udžbenika jednog sedmog razreda: „Drage sedmašice i sedmaši, poštovani kolege profesori”.

Slijedom navedenoga, zaključno možemo reći da trećina (34,4%) analiziranih udžbenika u potpunosti zadovoljava rodno osjetljive jezične standarde, dok je ostalima potrebno više ili manje dorade u pogledu jezika (grafikon 4).

Grafikon 5. Korištenje rodno osjetljivog jezika u udžbenicima – ukupno (%)

⁸⁰ Rodna osjetljivost jezika očituje se u upotrebi muškog i ženskog roda riječi kad to kontekst teksta zahtijeva, npr.: „Ponovi sa svojim/svojom nastavnikom/nastavnicom gradivo koje si učio/učila u petom razredu”. S druge strane, rodno neosjetljiv jezik očituje se u slučajevima kad se riječi navode samo u jednom rodu. Analizom nije utvrđen nijedan primjer navođenja riječi u ženskom rodu – svi primjeri rodno neosjetljivog jezika odnose se na navođenje riječi u muškom rodu.

⁸¹ Rodno neutralan jezik podrazumijeva da se korištenje neutralnih izraza kod kojih nije definirano na koji se spol odnose, tj. odnose se na oba spola: npr. korištenje riječi osoba ili obraćanje učenicima/ama u infinitivu: pročitaj, navedi, usporedi i sl.

Rodna analiza sadržaja vezanih za pitanja ravnopravnosti spolova u udžbenicima povijesti

Sadržaji vezani za pitanja ravnopravnosti spolova promatrani su u tri kategorije: glavnim tekstovima, fotografijama i ilustracijama te popratnim tekstovima (npr. „pitanja za ponavljanje”, „zadaci za provjeru znanja”, „podsjetnik” i sl.).

Pod sadržajem vezanim za pitanja ravnopravnosti spolova podrazumijevamo svaki dio teksta u udžbeniku koji se jednim svojim dijelom dotiče pitanja ravnopravnosti spolova⁸². Sadržaji su na temelju subjektivne procjene „ocijenjeni” i razvrstani u tri kategorije: afirmativan, neutralan ili stereotipan⁸³, pri čemu afirmativan označava da se sadržajem pridonosi promicanju ravnopravnosti spolova, neutralan označava da sadržaj progovara o pitanjima ravnopravnosti spolova iz neutralne perspektive ne uključujući bilo kakav kritički osvrt, dok stereotipan označava da se sadržajem pridonosi promicanju neravnopravnosti spolova i da se pitanja ravnopravnosti spolova dotiče na stereotipan ili patrijarhalan način.

Treba spomenuti i to da se svi sadržaji odnose na postizanje ravnopravnosti žena i stjecanje jednakih prava koja imaju muškarci, dok sadržaji u kojima su muškarci stavljeni u kontekst podređenog položaja nisu zabilježeni.

Tablica 16: Sadržaji vezani za pitanja ravnopravnosti spolova u udžbenicima – svi razredi ukupno, prikaz prema broju sadržaja

Godina učenja (povijesno razdoblje koje obrađuje)	Način na koji se sadržaj odnosi na pitanja ravnopravnosti spolova ⁸⁴			UKUPNO	
	Afirmativan	Neutralan	Stereotipan	br.	%
5. razred (prapovijest-5.st.)	3	14	2	19	11,9
6. razred (6.st.-17.st.)	8	17	0	25	15,6
7. razred (18.st.-19.st.)	30	28	0	58	36,25
8. razred (20.st.)	36	21	1	58	36,25
UKUPNO	77	80	3	160	100

Sadržaji vezani za pitanja ravnopravnosti spolova najčešće se javljaju u glavnim tekstovima (46%), nešto manje u popratnim tekstovima (34%), a najmanje na fotografijama i ilustracijama – 20% (tablica 17).

⁸² Npr. u udžbeniku za 5. razred u tekstu naslovljenom „Atena” između ostaloga spominju se i način života i prava djevojčica i žena u antičko vrijeme.

⁸³ Primjer stereotipnog sadržaja: Na ilustraciji je prikazana našminkana, uređena i oskudno odjevena spartanska žena naglašenih oblina koja zavodljivo gleda u spartanskog ratnika koji stoji u pobjedonosnom stavu s kopljem u ruci.

⁸⁴ Ravnopravnost spolova u ovom kontekstu označuje postizanje ravnopravnosti žena i stjecanje jednakih prava koja imaju muškarci.

Tablica 17: Sadržaji vezani za pitanja ravnopravnosti spolova u udžbenicima – ukupno, prikaz prema tipu teksta u kojem se sadržaji javljaju

Kategorija u kojoj se sadržaji pojavljuju	Način na koji se sadržaj odnosi na pitanja ravnopravnosti spolova ⁸⁵			UKUPNO	
	Afirmativan	Neutralan	Stereotipan	br.	%
Glavni tekstovi	35	40	1	76	47,5
Fotografije i ilustracije	20	9	2	31	19,4
Popratni tekstovi	22	31	0	53	33,1
UKUPNO	77	80	3	160	100

Gledajući udžbenike pojedinačno kao glavne nositelje sadržaja propisanog nastavnim programom za osnovne škole (izdvajajući radne bilježnice i zbirke zadataka), udžbenici s najviše sadržaja vezanih za pitanja ravnopravnosti spolova su udžbenici Tragom prošlosti 7 i Tragom prošlosti 8 sa po 18, odnosno 15 identificiranih sadržaja.

Sažetak kvantitativne rodne analize udžbenika iz povijesti

- Od 32 udžbenika, najveći dio njih (10 udžbenika ili 31%) potpisuju ravnopravno jedan autor i jedna autorica. Kad udžbenik samostalno potpisuje jedan/a autor/ica, u većem postotku je zastupljen ženski spol (28% žena naspram 10% muškaraca), a kad udžbenik potpisuje skupina autora/ica, u većem postotku je zastupljen muški spol (28% muškaraca u većinskom autorstvu naspram 3% žena). Ukupno gledajući, spolna struktura autora/ica udžbenika vrlo je ujednačena.
- Od 32 glavna/e urednika/ce 24 (75%) su ženskog spola, a 8 (25%) muškog.
- Od 20 likovno-grafičkih urednika/ca (koliko ih je bilo u mogućnosti identificirati), sve su ženskog spola (100%).
- Sadržaja koji se odnose na pitanja o ravnopravnosti spolova na naslovnica nema. Spolovi su ujednačeni zastupljeni na naslovnica nego što je to slučaj na fotografijama i ilustracijama te u tekstovima udžbenika: iako su u nešto većoj mjeri prikazivane osobe muškog spola (prevladavaju na 18,8% naslovnica) od osoba ženskog spola (prevladavaju na 9,4% naslovnica), najvećim dijelom spolovi su zastupljeni ravnopravno (na 40,6% naslovnica prikazan je jednak broj muških odnosno ženskih osoba), a gotovo trećina (31,2%) svih udžbenika na naslovnica uopće nije sadržavala likovne prikaze osoba ili im nije bilo moguće utvrditi spol.
- Analizirani udžbenici ukupno sadrže 2607 fotografija i ilustracija koje prikazuju ljudske likove, od čega na njih 73,1% prevladavaju osobe muškog spola, na 24,4% prevladavaju osobe ženskog spola, dok samo 2,5% fotografija i ilustracija prikazuje ravnopravno zastupljena oba spola.
- U tekstovima udžbenika imenom se spominje ukupno 3237 osoba, od čega 92,4% čine osobe muškog spola, a 7,6% osobe ženskog spola.
- U 13 od ukupno 14 promatranih kategorija zanimanja/uloga na fotografijama i ilustracijama⁸⁶ osobe muškog spola čine veći postotak, dok je jedina kategorija u kojoj prevladavaju žene kategorija *suprug/a povijesne ličnosti* u kojoj nema predstavnika muškog spola.

⁸⁵ Ravnopravnost spolova u ovom kontekstu označuje postizanje ravnopravnosti žena i stjecanje jednakih prava koja imaju muškarci.

- U 12 od ukupno 13 promatranih kategorija zanimanja/uloga u tekstovima⁸⁷ osobe muškog spola čine veći postotak, dok je jedina kategorija u kojoj prevladavaju žene kategorija *suprug/a povijesne ličnosti* u kojoj nema predstavnika muškog spola.
- Približno trećina (34,4%) analiziranih udžbenika u potpunosti zadovoljava rodno osjetljive jezične standarde, dok je ostalima potrebno više ili manje dorade u pogledu jezika.
- Sadržaji vezani za pitanja ravnopravnosti spolova najčešće se javljaju u udžbenicima za sedmi i osmi razred, dok u udžbenicima za peti i šesti razred takvi sadržaji nisu dovoljno zastupljeni.
- Prilikom obrađivanja društvenih promjena u 20. stoljeću (građivo osmog razreda) niti jednom riječju se ne spominje borba za suzbijanje diskriminacije na temelju spolne orijentacije.

Zaključak:

Ova analiza potvrdila je značajnu razliku u zastupljenosti spolova u udžbenicima povijesti koja se očituje u većoj zastupljenosti muškog spola u svim promatranim kategorijama; na naslovnica udžbenika, na fotografijama i ilustracijama te u tekstovima udžbenika. Samim time nesrazmjernost je također prisutan i u spolnoj zastupljenosti po zanimanjima/ulogama osoba koja se najčešće javljaju u udžbenicima gdje je jedina kategorija u kojoj brojčano prevladavaju osobe ženskog spola *suprug/a povijesnog lika*.

Na temelju usporedbe različitih udžbenika za isti razred vidljivo je da je moguće staviti veći naglasak na sadržaje vezane za pitanja ravnopravnosti spolova budući da se pokazalo da razlike u prisutnosti tih sadržaja između pojedinih udžbenika, koji obrađuju isto povijesno razdoblje, znaju biti velike. U udžbenike za peti i šesti razred trebalo bi uvesti više sadržaja vezanih za pitanja ravnopravnosti spolova. Nadalje, ono na što se također može izravno utjecati bez obzira na povijesno determiniran sadržaj jest inzistiranje na dosljednom korištenju rodno osjetljivog jezika u svim udžbenicima. Naime, iako se rodno osjetljiv jezik većinom koristi u udžbenicima, još uvijek su prisutne nedosljednosti i pojedinačni propusti pa razloga za napredak po tom pitanju ima u čak dvije trećine njih.

Ova analiza pokazala je da udžbenici povijesti za osnovnu školu po pitanju ravnopravnosti spolova variraju od vrlo loših do izrazito dobrih, ali u svakom slučaju prostora za napredak ima puno.

Stoga, zaključno, u svrhu postizanja ciljeva rodno osjetljivog obrazovanja, pravobraniteljica preporučuje da se prilikom izrade i odobravanja udžbenika pomno preispita njihova usklađenost s mjerama UN Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, sa Zaključcima Odbora za uklanjanje diskriminacije žena na području obrazovanja, s odredbama Zakona o ravnopravnosti spolova, Zakona o udžbenicima za osnovne i srednje škole i Udžbeničkog standarda te s mjerama uvođenja rodno osjetljivog obrazovanja Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova za naredno razdoblje 2011.-2015.

⁸⁶ Zanimanje/uloga koje se najčešće javlja na fotografijama i ilustracijama je vladar/ica. Slijede vojno lice, religijski/a predstavnik/ca, političar/ka, znanstvenik/ca, umjetnik/ca, plemić/kinja, bog/božica-muza, radnik/ca-seljak/nka, sportaš/ica, suprug/a povijesne ličnosti, astronaut/kinja-pilot/kinja, pomorac/kinja i student/ica.

⁸⁷ Zanimanje/uloga koje se najčešće javlja u tekstovima je vladar/ica. Slijede umjetnik/ca, znanstvenik/ca, političar/ka, religijski/a predstavnik/ca, vojno lice, bog/božica-muza, plemić/kinja, sportaš/ica, pomorac/kinja, suprug/a povijesne ličnosti, astronaut/kinja-pilot/kinja i novinar/ka.

5.2.2. Kvalitativna rodna analiza osnovnoškolskih udžbenika povijesti

Ova analiza polazi od socio-konstruktivističkog pristupa spolu naspram esencijalističkom, podrazumijevajući da je rod društveni, odnosno, kulturni konstrukt. Stoga se i iz te perspektive motrilo i analiziralo nastavne sadržaje. Budući da je škola institucionalizirani oblik socijalizacije, i to jedan od najvažnijih, osobito je važno pratiti na koji način djeluje u skladu sa svojim društvenim ciljevima i programima tj. provodi li se, kako i u kojoj mjeri rodna ravnopravnost kroz podučavanje predmeta povijesti. Također, imalo se u vidu da su izbor i strukturiranje obrazovnih sadržaja zadanim obrazovnim programima, koje su autori/ce udžbenika morali poštivati (odnosno koje su imali na raspolaganju), određeni stupnjem razvoja historijske znanosti u Hrvatskoj. Država, kao reprezentant općih društvenih interesa kroz svoje mehanizme (ministarstva obrazovanja, kulture i sl.) ima punu kontrolu nad školskim sustavom i time i punu odgovornost za njega. Ona određuje izbor i strukturiranje obrazovnih sadržaja, određuje okvire kojima utječe na odluke koja i kakva znanja, te u kolikom opsegu, škola treba prenijeti. Također, putem ministarstva obrazovanja, određuje (odobrava) one udžbenike kojima se nastavnici u školama mogu koristiti. Prijenos znanja odvija se na trima razinama: 1) nastavnih programa, 2) udžbenikā, 3) nastavnikā, i sve ove okolnosti su bile uzete u obzir pri obradi udžbenika.

Analiza je obuhvatila ukupno 32 sveska (udžbenika, radnih listova, radnih bilježnica) koje je odobrilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa a objavila tri nakladnika.⁸⁸

Tijekom analize udžbenika uočene su teme oko kojih se najčešće grupirao materijal, svojevrzne problemske cjeline ili aspekti, te su postavljene kao okosnice na koje se oslanjala analiza, prema kojima je analiziran sadržaj udžbenika. Također je stavljena i grupa koja se odnosi na uspješne primjere i kvalitetnija rješenja.

Te su cjeline sljedeće:

1. *kontekstualiziranje* žena (pojedinačno ili kao socijalne grupe) u sadržajnom (udžbeničkom) okviru, *integriranje* u sadržaj ili samo *dodavanje* izdvojenih dijelova udžbeničkoj cjelini;
2. *odsustvo* određenih sadržaja koji se odnose na ravnopravnost spolova;
3. *tzv. ženski sadržaji ili teme* kućanski rad, ženska ljepota, moda;
4. supruge, udovice, majke, sestre... znamenitih muževa;
5. *značajne žene – uvrštavanje ili ignoriranje* istaknutih žena – vladarice, znanstvenice, umjetnice;
6. *uspješni primjeri* – udžbenici u cjelini ili neka pojedinačna rješenja.

1. Kontekstualiziranje uloge žena (pojedinačno ili kao socijalne grupe) u sadržajnom (udžbeničkom) okviru, integriranje u sadržaj ili samo dodavanje izdvojenih dijelova udžbeničkoj cjelini

S obzirom na izostanak izučavanja koja bi promijenjenom perspektivom razotkrila i osvijetlila položaj i ulogu žene u povijesti, pojedinačno i/ili kao socijalne grupe, njihovo integriranje u postojeće znanje, pa čak i puko dodavanje tom znanju, može biti otežano. Budući, naime, da bez izučavanja nema niti raspoloživog, znanstveno obrađenog materijala koji bi dalje poslužio, i to je potencijalno velika poteškoća pri izradi udžbenika. Međutim, i onda kad postoji povijesno relevantan materijal, građa koja je znanstveno obrađena i priređena za integriranje u šira znanja o povijesti, to se u golemoj većini ipak ne događa. Na primjer: jedna velika historijska tema u nekim je udžbenicima ako već ne propuštena, a ono obrađena na neadekvatan način, ponekad i u nekim dijelovima i vrlo zbunjujuće. Ta tema je opće pravo glasa žena, koje se, uz neke iznimke, može tumačiti kao veliku povijesnu prekretnicu u shvaćanju uloge žene u društvu, njezinu tretiranju posebno, i u odnosu spolova uopće. Tako je u udžbeniku

⁸⁸ Alfa, Profil i Školska knjiga

Povijest 7⁸⁹, tema najavljena preko cijele strane – žene koje traže pravo glasa. Međutim, na stranici 181. u uvodnom tekstu piše sljedeće:

„... žene na općim izborima na Novom Zelandu. Bile su prve u svjetskoj povijesti koje su dobile pravo glasa. No ženama je dosuđena najduža zatvorska kazna. Ako je prosječna životna dob 75 godina, jednoj je Tajlandanki potreban 1881 život za izvršenje kazne. I to samo zbog prijevare, ali... i to je život.”

Posve je nejasno što se u stvari htjelo reći. Dvije važne povijesne činjenice, ali o dvama različitim sadržajima, koje pripadaju posve različitim analitičkim sklopovima. Zabunu osobito pojačava zaključak „... ali... i to je život.” Dakle, dobivanje prava glasa prvi put u povijesti stavljeno je u isti misaoni sklop s najdužom zatvorskom kaznom koja je dodijeljena ženi. Umetanjem ovlaštene napomene „i to je život”, koja se može odnositi bilo na dobivanje prava glasa bilo na najdužu zatvorsku kaznu, a možda i na oboje, autori relativiziraju taj ozbiljan društveni problem. Štoviše, odnose prava i neravnopravnosti, koji su povijesni (pa time i promjenjiv) proizvod djelovanja ljudi, označavaju kao puku životnu datost, stvarajući nejasnoću je li riječ o sudbinskoj nužnosti ili o poprištu borbe za ravnopravnost.

U istom udžbeniku, u 2. poglavlju „Društveni odnosi”, cijele dvije stranice posvećene su ženskom pitanju, pod naslovom: „Položaj žene i njihova borba za pravo glasa”. Nalazimo opća mjesta o osmom martu, o sufražetkinjama: „Sufražetkinje se nisu borile samo za izborni glas, već i za ženska prava, uopće, od kojih su izbornu pravo smatrali najvažnijim.” Niti jednom riječju se ne spominje o kojim bi se to (ostalim) pravima žena uopće radilo. Naime, autori govore o „ženskim pravima”, ističući na prvom mjestu „ženskim”, kao da se radi o nekim osobitim biološkim pravima, a radi se o ljudskim pravima od kojih su neka bila zaniijekana ženama, a neka se od njih odnose na specifična (primjerice, reproduktivna) prava žena. U svakom slučaju, umjesto makar i pokušaja interpoliranja u šire povijesne događaje i kakve-takve kontekstualizacije, tema je ostala izdvojena, kao da se radi o paralelnom povijesnom zbivanju koje jedva da ima veze s povijesnim kontekstom.

Uopće, kao da neki autori ne znaju točno što bi s temom prava glasa za žene; osobito je to izraženo u udžbeniku Povijest 8⁹⁰. Tako u dijelu „Turska od sultanata do Republike” na stranici 15. stoji: „Žene su dobile pravo glasa, ali im je zabranjeno nošenje feredže”. Da li zabunom ili svjesnim autorskim stavom, svakako, rastavnim veznikom ali, koji uvijek označava odnos opozicije, nečemu usprkos, nasuprot, izgleda kao da je dobivanjem prava glasa istovremeno oduzeto nešto što nije trebalo, točnije, sugerira da im nije trebalo zabraniti nošenje feredže.

Isti udžbenik u poglavlju 2, „Demokratski procesi između dvaju ratova”, govoreći o zemljama parlamentarne demokracije, na stranici 20. piše: „Iako su omogućavale osnovna ljudska prava, višestranačje i različite građanske slobode, pravo glasa, kao osnovnu građansku slobodu, i nadalje su uskraćivali ženama. Stoga su žene različitim protestnim istupima, demonstracijama pa i uporabom lakog nasilja (razbijanjima i slično) nastojale skrenuti pozornost na sebe. To im je na posljetku uspjelo pa su 1918. godine dobile pravo glasa u Velikoj Britaniji, dok je Francuskinjama to omogućeno tek 1944. godine.” Umjesto da se iskoristi prilika da se žene kao socijalnu grupu integrira u povijest, stavljanjem u kontekst povijesnih okolnosti koje su uopće dovele do toga da žene odjednom i intenzivno traže svoja prava, autori se bave površnim. U istoj mjeri propuštena je i mogućnost da se pokaže povezanost ovih događaja s izlaskom žena na tržište rada, a u kontekstu i kao posljedicu rata i pomanjkanja (dotad pretežno muške) radne snage, kad se događa masovni ulazak žena u proizvodnju. Također, „Različitim protestnim istupima, demonstracijama pa i uporabom lakog nasilja (razbijanjima i slično)”, nisu „nastojale skrenuti pozornost na sebe“, nego uopće na položaj žena u društvu.

U ovom udžbeniku nalazimo također i dio koji bi mogao poslužiti kao ogledan primjer kako se ne bi smjelo pisati. U dijelu „Velika svjetska gospodarska kriza 1929.-1943.” na stranicama 28.-29. stoji sljedeće: „Žene su i dalje bile vezane uz obitelj ili su postajale sve glasnije, zahtijevajući veća prava.

⁸⁹ (Bekavac - Kljajić, izd. Alfe)

⁹⁰ Stjepana Bekavca i Maria Jareba, izdavačke kuće Alfa

Ravnopravnost s muškarcima te pravo glasa i nadalje su ostali uzroci njihovih prosvjeda. Obespravljenost žena bila je vidljiva i na sportskim natjecanjima. Na olimpijskim igrama koje su se održavale od Prvog svjetskog rata uglavnom su se natjecali muškarci. No žene su i dalje nastavljale svoju javnu i poslovnu djelatnost. Za neke od njih posljedice rata bile su nenadoknadive. Dok su muškarci ratovali, one su uspješno obavljale njihove poslove. No mnoge su obitelji izgubile muške članove pa je njihov teret pao na žene.”

I ovdje nalazimo opoziciju kroz veznik ili „... i dalje su bile vezane uz obitelj ili su postajale sve glasnije zahtijevajući svoja prava” koji sugerira da se za žene odvijalo ili (samo) jedno ili drugo. Kao da su one koje nisu bile vezane uz obitelj bile glasne u zahtjevu za jednakost, a one vezane uz obitelj su šutjele. Pitanje je kakvu interpretaciju to određuje: da žene „vezane uz obitelj” nisu bile zainteresirane za svoja prava? Ili da su bile pod prevelikim pritiskom da postanu svjesne neravnopravnosti i suprotstave joj se? Ili pak da su se žene nevezane uz obitelj zalagale za ravnopravnost samo zbog svojeg posebnog položaja? U zbilji, uzroci njihovih prosvjeda leže mnogo dublje, u vjekovnoj neravnopravnosti, tako da su prosvjedi i zahtjevi za ravnopravnost artikulacija, pojavnost tih problema. Istovremeno, formulacijom: „Dok su muškarci ratovali, one su uspješno obavljale njihove poslove”, implicite dopuštaju da je povijesno zacrtano i jednom zauvijek dano koji su poslovi „ženski” a koji pak „muški”. Govoriti o „njihovim” (muškim) poslovima, kao da ih prirodno posjeduju, ili imaju prirodno pravo prvenstva na njih, prihvata i potvrđuje stereotip, tradicionalno, patrijarhalno shvaćanje o tome tko, prema spolu, može raditi neke stvari a druge ne. Na kraju, u tom kontekstu naglo prijeći na polje sporta i neravnopravnosti žena u tom području pokazuje koliko autori ne shvaćaju cijeli problem neravnopravnosti pa se bave marginalnim, nečim što svakako nije prvo mjesto gdje se problem u stvari generira i potom rješava.

U udžbeniku Povijest 7⁹¹ nalazimo ponovo očigledno široko proširenu ali netočnu formulaciju „ženska prava” umjesto „prava žena”, i to, u ovom slučaju, čak u naslovu „Položaj radništva. Borba za ženska prava”⁹². Istu sintagmu upotrebljavaju i Stjepan Bekavac i Siniša Kljajić „Sufražetkinje se nisu borile samo za izborni glas, već i za ženska prava uopće, od kojih su izborno pravo smatrale najvažnijim” (u udžbeniku Povijest 7, 2. poglavlje „Društveni odnosi”, podnaslov: „Položaj žene i njihova borba za pravo glasa”)

2. Odsustvo određenih sadržaja koji se odnose na ravnopravnost spolova

U analizi udžbenika bilo je također moguće zapaziti odsutnost određenih sadržaja koji su vrlo važni u rasvjetljavanju položaja žene u povijesti a neki od njih imaju fundamentalno povijesno značenje. Tako je u Tragom prošlosti 5⁹³ u udžbeniku, zbirci tekstova, i radnim listovima, propušteno da se i jednom jedinom riječju spomene odnos, odnosno razlika matrijarhat/matrilinarnost – patrijarhat, da bi se pokazalo kako se kroz objašnjenje prelaska s nomadskog na sjedilačko (od stočarstva na poljoprivredno) kao integralni dio te promjene događa i prijelaz sa matrijarhata, odnosno matrilinarnosti, na patrijarhat. Tako je propuštena mogućnost da se time pokaže kako je patrijarhat uopće nastao te, posljedično, u kojem se pravcu povijest kasnije odvija. Isto se odnosi i na Povijest 5⁹⁴, u kojem također nema ni riječi o matrilinarnosti/matrijarhatu, razvoju u patrijarhat i slično.

Ispušten je ili tek ovlaš spomenut problem progona i spaljivanja vještica iako se radilo o masovnom i dugotrajnom progonu žena koji je rezultirao milijunima spaljenih žena – progonu čiji je broj žrtava umnogome premašio broj žrtava mnogih velikih ratova vođenih u tom istom razdoblju. To čudi tim više

⁹¹ autor Damir Agićić

⁹² str. 136

⁹³ autorice Sanje Cerovski

⁹⁴ Tina Matanić i Toni Rajković

što je sam predmet u dovoljnoj mjeri istražen, a osobito bi bilo korisno u udžbenicima predstaviti razloge zbog kojih se to događalo, o čemu postoji opširna literatura.

Pod naslovom „Opasnosti i strahovi ljudi u srednjem vijeku”⁹⁵ samo su četiri rečenice o lovu na vještice.

Udžbenik Povijest 7⁹⁶ propušta mogućnost spomenuti i one žene koje zasigurno imaju povijesni značaj, pa u temi o Ilirskom pokretu u Hrvatskoj nema ni spomena dviju vrlo uglednih ilirki, Sidonije Erdoedy – Rubido i Dragojle Jarnević. Za razliku od udžbenika za isti razred, dvojice autora Erdelja/Stojaković, gdje je objema dana dužna pažnja i odgovarajući prostor, osobito kad je riječ o Dragojli Jarnević, koja je prva uopće u hrvatsku književnost uvela dnevničku formu.

Na samom kraju udžbenika Povijest 8⁹⁷, u desetak rečenica⁹⁸ krajnje se uopćeno sažima pitanje ravnopravnosti, međutim bez spominjanja konteksta u kojem se to događa, studentske pobune 1968. protiv konzumerizma zapadnjačkih društava, pokreta iz kojega su nastali alternativni socijalni pokreti i feminizam kao jedan od njih. Međutim, sportu su posvećene čitave dvije stranice! Pa se tako u pitanjima na kraju cjeline niti jedno ne odnosi na položaj žena u društvu, ali su primjerice postavljena sljedeća pitanja: „Razmisli koliko su uspjesi hrvatskih sportaša zaslužni za podizanje ugleda Hrvatske u svijetu?” i sljedeće, još neobičnije: „Usporedi uvjete treniranja mnogih naših sportaša s uvjetima sportskih velesila (kao na primjer u SAD-u i mnogim drugim državama).” Ovo zaključno govori o autorskom stavu prema pitanju položaja žena u društvu i s tim u vezi postavljanju prioriteta. To potvrđuje i pitanje br. 19, na stranici 65. radne bilježnice za 8. razred⁹⁹, koje glasi: „Koliko je zlatnih olimpijskih medalja osvojila (Janica Kostelić)?”

3. Položaj žena uopće i tzv. ženski sadržaji ili teme kućanski rad, ženska ljepota, moda

Ovaj je aspekt govora o ženama u udžbenicima povijesti ne samo brojan, već se u gotovo istom obliku pojavljuje u gotovo svim udžbenicima. Osobito kad se govori općenito o položaju žene u društvu, upotrebljava se gotovo isti rečenični sklop, koji se po potrebi varira, ali tako općenit, funkcionira u svim razdobljima.

U udžbeniku Tragom prošlosti 5¹⁰⁰ varira se istu misao nekoliko puta, pa tako imamo: na stranici 96. u odlomku o ženama u Sparti gdje se (svjedočenje u prvom licu) govori o tome kako one uče ples, pjevanje, trčanje i skakanje te borbene vještine – bacanje koplja i diska. Međutim, tu se nalazi i rečenica autorice: “Žene odlučuju o ranom odgoju djece, organiziraju kućanstvo, mogu čak i zemlju posjedovati.” Već na sljedećoj, 97. stranici, nalazimo: “Žene ostaju kod kuće, kuhaju, brinu o djeci i robovima, od svake, pa i one bogate, očekuje se da prede vunu i sama izrađuje tkaninu. Podređena do udaje ocu, potom mužu. Pravno ovisna.” Potom na str. 140.-141. (u odlomku: „Život u Rimskoj obitelji”) nalazi se crtež majke i kćeri, a u oblačiću iznad svake govori se o njezinu položaju – obveza udaje u dogovoreni brak, rađanje potomstva, nadgledanje robova i kućanstva. U naglašenom dijelu (bold): „... Majka nije imala nikakvog utjecaja, ali je uživala veliko poštovanje svih članova obitelji. Upravljala je kućom i brinula se o kućanskim poslovima. Nakon suprugove smrti, prelazila je pod vlast najstarijeg muškog člana obitelji.” Klišeizirani iskazi o položaju žena nastavljaju se u udžbenicima za sljedeće godine, pa će tako u Tragom prošlosti 6¹⁰¹ na str. 86. uz naslov „Uloga vlastelinke, gospodarice dvorca” pisati: “ispunjava gospodareve želje, nadzire djecu i dvorkinje, naručuje zalihe za dvorac, upravlja radom posluge, nadzire proizvodnju odjeće u dvorcu, zabavlja posjetioce dvorca.”

⁹⁵ str. 103.

⁹⁶ Bekavac-Kljajić

⁹⁷ Bekavac-Jareb

⁹⁸ XI. poglavlje, str. 229.

⁹⁹ istih autora, Bekavac-Jareb

¹⁰⁰ Cerovski

¹⁰¹ Brdal-Madunić

U udžbeniku Povijest 7, pod naslovom „Položaj žena”¹⁰² nalazimo sljedeće: „U obiteljima srednje i gornje klase, žene uglavnom nisu radile, već su vodile kućanstvo i brinule se za djecu. Muškarac je bio glava obitelji i raspolagao je obiteljskom imovinom. Razvod braka bio je jednostavniji za muškarca nego za ženu, a u tom slučaju otac je dobivao starateljstvo nad djecom. Položaj žena radničkih obitelji bio je drugačiji: često su morale raditi teške poslove u industriji jer je i njihova zarada bila neophodna za uzdržavanje obitelji.”

Nije posve jasno zbog čega je autor riječ žene posebno označio, potom zbog čega je stavljena množina, dok je muškarac u jednini. Bila to autorska ili lektorska greška, govori o percepciji žena kao grupe i muškarca kao individue. Potom, navodi se kako „žene nisu radile”, a odmah iza zareza navodi se da jesu i što su to radile („vodile su kućanstvo i odgajale djecu”).

Umjesto uvođenja određenih spoznaja i znanja koja se odnose na žene (kao socijalne grupe ili individualke) i njihove kontekstualizacije, obično se linijom manjeg otpora odredi jedno izdvojeno poglavlje, češće još i samo rečenica o položaju žena, i u osnovi se ti sadržaji ne razlikuju, ili tek u nijansama.

Dalje, u istom udžbeniku, slijedi: „Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće položaj žena počeo se mijenjati. Obitelji su imale manje djece, žene su dobivale bolje obrazovanje, te su se počele zapošljavati kao učiteljice, daktilografinje, telefonistice. Neke su završile sveučilište i postale liječnice, znanstvenice, spisateljice i novinarkе.” Autor je propustio objasniti makar elementarno zašto se i zbog čega mijenja položaj žena. Stoga se stječe dojam kao da je uzrok promjene to što su imale manje djece i bile obrazovanije, iako se događalo upravo obrnuto, to jest, manje djece i bolje obrazovanje kao posljedica promjena.

Stereotipi, primjerice oni o ljepoti, bez propitivanja se perpetuiraju, pa će tako Helena Trojanska biti samo Lijepa Helena, a kako bi se stereotip potvrdio, uz njezino spominjanje bit će fotografija pribora za uljepšavanje Rimljanke Povijest 5, radna bilježnica.¹⁰³ I pažljivijima će se potkrasti stereotipi pa u Tragom prošlosti 8 u poglavlju broj 2, na stranici 35.¹⁰⁴ prikaz je modnih crteža na kojima su žene u kratkim suknjama, kratko ošišane, a uz njih sljedeći potpis: „Osim o tijelu, velika se briga vodila i o odjeći. Ovako su izgledali prijedlozi za žensku jesensku modu kasnih 20-tih”. Čak i bez potrebe da se prikriva ili zanemaruje činjenicu da su žene orijentirane na modu, još manje da se raspravi zašto je tome tako, brojne su mogućnosti da se taj stereotip o ženskoj modi relativizira. Naime, izostavilo se mušku modu, koja je u određenim povijesnim razdobljima bila možda izraženija i dekorativnija od ženske. K tome je još i činjenica da je historijski razvoj mode uvijek bio sukladan ekonomskom i političkom razvoju i pratećim promjenama (primjer za promjene muške mode kod jakobinaca, kad su se počeli jednostavnije odijevati, nositi kratku kosu, odbacivanje vlasulje i sl.).

Ponekad i nije najlakše postaviti problem, što vidimo u sljedećem primjeru (Tragom prošlosti 8, zbirka tekstova i zadataka, Ivona Dunat), na stranici 10. nalazi se pitanje za učenike: „Pronađi u tekstu nove kućanske aparate koji su dvadesetih godina olakšavali rad žena u kući”. Ova rečenica potvrđuje stereotip o tome tko radi u kući. Kad bi se, međutim, stavilo rodno neutralno, na primjer, „olakšavali rad u kućanstvu”, onda se gubi informacija o tome tko doista to radi, ali se otvara mogućnost da se učenicima upravo postavi to pitanje, tko kućanske poslove uistinu radi? Time se otvara problem i učenici mogu lakše uočiti stereotip.

Sličan problem nalazimo i u udžbeniku Povijest 8¹⁰⁵. Na stranici 27. nalazimo naslov „Tehnološki višak” – gdje se uz ilustraciju plakata koji oglašavaju kućanske aparate opisuju žene koje usrećuju novi tehnički proizvodi koji im pomažu i sl. Potom se tu nalazi još i slika ondašnjih manekenki u modelima

¹⁰² Agićić, str. 137

¹⁰³ Matanić - Rajković

¹⁰⁴ Erdelja - Stojaković

¹⁰⁵ Vesna Đurić

tadašnjih haljina s potpisom: „Sretne lude ili zlatne 20-te naziv je za razdoblje nakon završetka poslijeratne gospodarske krize. Porast životnog standarda najviše se osjećao u SAD-u. Mijenjale su se životne navike. Svaki peti Amerikanac je vozio automobil. Žene su nosile kraće haljine i frizure.”

I ovdje ponovo imamo svođenje pojavljivanja žene u povijesti kroz površnost mode (odijevanja) ili, na što je novija historiografija već ukazala, kroz „porobljivačke” kućanske aparate, koji realnim olakšavanjem kućanskog rada efikasnije priječe izlazak žena na tržište rada, iz neplaćenog i nereguliranog kućnog rada, iz privatnosti u javnost, na plaćena radna mjesta. Opaska da su „žene nosile kraće haljine i frizure” nema niti jednog drugog smisla osim potvrđivanja jednog stereotipa o ženama, dakako uz izostanak upućivanja na istovremene promjene u muškoj modi. Međutim, ista autorica u radnoj bilježnici (Povijest 8) na stranicama 10. i 11. priložima uz pitanja pokazuje da postoje društvena i ekonomska objašnjenja tih pojava, koja u udžbeničkom tekstu nisu dana; tako su uz pitanje 3.c) dani odlomci iz knjige Žene i muškarci u prošlosti, Blagoevgrad 2002., u kojima se sasvim primjereno objašnjava zašto je ustvari došlo do promjene mode (šišaju kosu radi sigurnosti na radu; brže kretanje traži korištenje raznih prijevoznih sredstava što potom uzrokuje skraćivanje suknje radi funkcionalnosti).

U zbirci tekstova i zadataka (Tragom prošlosti 8, Dunat) na stranici 11., pitanje je za učenike/ce: „Tko danas na reklamnim plakatima obično stoji pored automobila i reklamira ga? Kako to objašnjavaš?” Učenici/e će vjerojatno znati reći da se radi o ženama, lijepim, mladim djevojkama, ali je pitanje kako će to objasniti. Budući, naime, da se radi o vrlo ukorijenjenim stereotipima, teško je vjerovati da će sami/e takvo stanje smatrati spornim. U tom slučaju bi objašnjenje trebalo biti suoblikovano intervencijom nastavnice/ka, međutim i nastavnici i nastavnice ni sami vrlo često nisu lišeni sličnih stereotipnih stavova. Svakako, kad se i ukoliko se ide na ovakve primjere, dobro bi bilo dati kraći prilog na temu korištenja ženskog tijela u reklamne svrhe kako bi se pomoglo i nastavniku/ci i učenicima/ama. Ponavljanje stereotipa vidimo u udžbeniku Povijest 7¹⁰⁶ u temi X., na str. 181., na kojoj je slika Isaaca Newtona, prikazanog kako sjedi za stolom i gleda pokraj sebe ženu s malim djetetom kako sjedi na podu. Od svih slika Newtona odabrati baš ovu, koja nepogrešivo govori o odnosu u kojem on, znanstvenik, misli i sjedi za stolom, dok se ona, anonimna žena, igra s djecom na podu, govori o snazi podsvjesnog djelovanja stereotipa.

Jedan od snažnijih stereotipa o ženama jest onaj o modi (uglavnom onoj u odijevanju), uz uporno zanemarivanje većine autora i autorica enormnih povijesnih promjena mode kod muškaraca, što je već prije spomenuto. Tako udžbenik Povijest 8¹⁰⁷ na stranicama 28. i 29. donosi ilustracije moderno odjevene žene, vitke manekenke (crtež očigledno iz modnog časopisa) sa sljedećim potpisom: „Dvadesetih godina prošlog stoljeća došlo je do revolucije u ženskoj modi. Žene su odbacile steznike i podsuknje, a u modi su haljine ravnih linija koje su sezale do koljena. Dugu kosu, koja je stoljećima smatrana ženskim ukrasom, smijenila je kratka kosa, tzv. bubikopf frizura.” Baviti se ženskom modom, frizurama, steznicima i podsuknjama a ne kazati ništa o muškoj modi, ništa o prestižnosti duge kose u muškaraca (čak kao izraza političkog stava), perike kao oznake društvenog ugleda i oznake hijerarhije, ispod njih duge kose, napirlitanosti muške mode, svojedobno također steznika i gomile čipkanih ukrasa, mazanja očiju i stavljanja raznih ukrasnih pomada, nošenja visokih potpetica, upotreba lepeza i slično, jest ostajanje pri stereotipu jednako kao i njegovo potvrđivanje o ženama kao jedinama pretežito zainteresiranim za modu. Osobito je problematično isticanje mode (ženske) na ovakav način i upravo u vrijeme kad se historijski osvještuje i pomalo i mukotrpno mijenja položaj žena u društvu. Ono, naime, još i pokazuje nepoznavanje ne samo povijesnog konteksta već i uže, povijesti pokreta žena za oslobođenje, koji jest integralni dio ljudske povijesti.

¹⁰⁶ Bekavac - Kljajić

¹⁰⁷ Bekavac - Jareb

I ponovo, u udžbeniku Povijest 8¹⁰⁸ na stranici 28. prikazan je crtež iz modnog časopisa na kojem su manekenke u kratkim suknjama, s frizurom bubikopf. Crtež ima sljedeći potpis: "U 1920-ima došlo je do revolucije u ženskoj modi. Žene su odbacile steznike i podsuknje. U modi su praktične haljine ravnih linija koje sežu do koljena. Sve veću ulogu dobivaju i sintetički materijali. Popularna je sportska odjeća. Duga kosa, koja je stoljećima smatrana ženskim ukrasom, sada se nemilosrdno rezala – u modu ulazi kratka kosa (tzv. Bubikopf frizura). Tako je i moda upućivala na sve veću emancipaciju žena." Treba podsjetiti da je duga kosa kroz gotovo cijelu povijest bila također muški ukras: Perzijanci su je pleteli u pletenice, kao i Spartanci; u srednjem vijeku duga kosa u muškaraca bila je statusni simbol; kao simbol, ali drukčije vrste, pojavljuje se sve do modernih vremena (djece cvijeća u pokretima '68).

U vrijeme kad se žene prvi put u povijesti pojavljuju na javnoj sceni s jasnim političkim zahtjevima, koji nisu svedivi samo na pravo glasa, mada je ta borba bila najvidljivija, isticati modu kao nešto što određuje žene i njihovo djelovanje u tom vremenu znači prihvatiti i podržati određeni stereotip. Jednako kao u komentaru fotografije kupališta na Savi, od svih natjecanja istaknuti izbor najljepše kupačice. Na koncu, pitanje je izbora onoga što će se od ukupne povijesne građe prezentirati – i to je zanat povjesničara, sukus povjesničarskog uvida u cjelinu u smislenog sažimanja na ono što je bitno.

Nadalje, u udžbeniku Povijest 8¹⁰⁹ zanimljiva je „Lenta vremena” na stranici 31., koja razdoblje od 1920. do 1929. godine određuje kao „Lude godine” i ilustrira ga trima slikama: 1) modna slika žena (kratke suknje, bubikopf), 2) žene koje voze automobil i 3) žena na čijim je leđima napisano „votes for women”. Na taj se način kod učenika/ca (neinformiranih čitača/ica općenito) žene dovodi u vezu (kratke kose i suknje, voze automobile, žele pravo glasa) s pojmom ludosti. Povijesno je bilo mnogo više elemenata u kulturnom aspektu tog vremena koji su utjecali na formiranje pojma „lude godine” i koji nikako nisu odlikovali samo žene (enormna proizvodnja i potrošnja zabave za oba spola, npr. jazz, nove vrste plesova, mode za oba spola, tendencija k masovnosti u raznim sportovima i sl.). Sve to je, međutim, ostalo bez komentara o onome što se u to vrijeme zbivalo u Europi i svijetu, a nikako nije spadalo u „lude godine” i nije imalo tu benignost, a riječ je o ekonomskoj krizi, dolasku Hitlera na vlast, nastanku fašizma, nacizma i staljinizma.

Stereotip o ženama kao slabijima, kao onima koje se slabije snalaze, traje i onda kad su uvjeti rada znatno uznapredovali te ne zahtijevaju više osobitu fizičku snagu. Tako se u udžbeniku Povijest 7¹¹⁰ na stranici 186. nalazi fotografija žena koje rade u industrijskom pogonu. Potpis kaže: „Rad žena za ratnu industriju bio je vrlo naporan i opasan.” Nije li jednako opasan i naporan i muškarcima? Raditi za tokarskim strojem nije u jednakoj mjeri naporno kao primjerice raditi u rudniku.

4. Supruge, udovice, majke, sestre... znamenitih muževa

Najveći dio sadržaja u analiziranim udžbenicima, kad su u pitanju žene, odnosi se na njihovu ulogu supruge, udovice i majke, sestre – čime se samo potvrđuje stereotip žene koja može ponijeti samo te uloge. Da se radi o pukom potvrđivanju i daljnjem prenošenju stereotipa, govori i to da se čak i tamo gdje je to posve irelevantno inzistira na oznaci supruge (i/ili majka), udovica i slično. Primjerice, uz fotografiju glave Nefretite je sljedeći potpis: „Supruga faraona Ekhnatona” (Tragom prošlosti 5, Cerovski, str. 56.), ili samo malo dalje, uz spomen Semiramidinih visećih vrtova i sliku ide potpis: „Supruga Nabukodonosora II., koji ih je njoj sagradio”. To jest činjenica, međutim, u vezi s objema ženama i pojam je stvoren po onome po čemu su poznate – glava Nefertiti kao prekrasno umjetničko djelo, odnosno čudesni Semiramidini vrtovi – a ne po tome čije su supruge bile.

U udžbeniku Tragom prošlosti 5 (Cerovski), na str. 148. nalazi se portret Kleopatre s potpisom: „Egipatsku kraljicu Kleopatru na prijestolju je učvrstio Julije Cezar. Nakon njegove smrti Kleopatra je

¹⁰⁸ Snježana Koren izd. Profil

¹⁰⁹ Bekavac-Jareb

¹¹⁰ Agičić, Koren, Najbar-Agičić

ljepota opčinila Cezarova suborca Marka Antonija. Vjenčali su se i imali troje djece. Nakon neuspjeha u borbi za vlast s Cezarovim posinkom Oktavijanom, Marko Antonije i Kleopatra počinili su samoubojstvo. Njezina ljepota i tragičan kraj bili su omiljena inspiracija umjetnicima u kasnijim stoljećima.” Ovdje vidimo primjer kako se šabloniziranim izvještajima i mitologiziranim verzijama Kleopatrina života, potpuno niječe njezina politička uloga. Istovremeno se nabrajaju vladajući stereotipi o tome što žena jest i što ona treba biti (ljepotica, zavodnica, majka, vjerna u smrti...). Osim toga, kroz lik djevojčice koja vodi kroz radnju udžbenika cijeli stereotipni pristup se dodatno potvrđuje i time što se iznad djevojčice nalazi oblačić sa sadržajem – „Fatalna žena!”

Sličan je postupak i spominjanje Ilirske kraljice Teute, koju se u tekstu naziva „Agronova udovica” (kralja Agrona), što, naravno, odgovara činjenicama, ali je u odnosu na političku ulogu same Teute taj podatak u najmanju ruku drugorazredan¹¹¹

U udžbeniku Povijest 7¹¹², na stranici 184., napisano je: “No Ravelova životna sudbina slična je onoj američke plesačice Isidore Duncan, supruge velikog ruskog pjesnika Sergeja Jesenjina.” Ovdje vidimo vrlo zanimljiv raspored spolnih uloga. Isidora Duncan se spominje sama po sebi kao primjer za usporedbu i to dakako nije sporno, dapače, ali odmah joj je pridodat suprug iako on uopće nije bitan za ono što se želi reći o Ravelu (da mu je sudbina slična Isidori Duncan). Isidora je, osim toga, i sama dovoljno ugledna, slavna, velika – napokon, uzeta je kao usporedni primjer, pa dodavanje slavnog supruga njezinu opisu ne služi ničemu drugom osim da i opet podupre stereotip o ženi koja ne može opstojati samostalno, već mora biti supruga, sestra, majka, kći... Drugim riječima, vrlo rijetko ćemo naći primjere u prikazivanju velikih, znamenitih muškaraca kojima su u opis, osobito u ovakvom kontekstu, pridodane i njihove slavne ili manje slavne supruge. Kad se to i dogodi, onda to izgleda kao u udžbeniku Povijest 8¹¹³. U poglavlju 1 „Versailleski poredak”, na stranici 9. o Woodrowu Willsonu piše: „Njegova je supruga odlučila to (njegovu bolest) sakriti od javnosti, u čemu je do kraja mandata uspjela, postavši neizravno predsjednica SAD-a.” Zbog čega u ovom slučaju supruga nije imenovana, obzirom na nemalu ulogu koju je odigrala, kad smo s druge strane vidjeli primjere gdje se imenuju supruzi velikih žena, značajni samo po tome što su im supruzi. Primjerice spominjanje imenom Franje Lotaringijskog kao supruga Marije Terezije¹¹⁴

5. znamenite žene – uvrštavanje ili ignoriranje istaknutih žena – vladarice, znanstvenice, umjetnice

Ni najveće žene u povijesti nisu izbjegle sudbinu da ih se u pravilu i najčešće u prvoj instanci ne odredi kao majke, supruge, udovice, kćeri – pod pretpostavkom da ih se uopće spomene. U udžbeniku Povijest 5¹¹⁵ tako se ne spominje znamenita egipatska kraljicu Hatšepsut, nema niti Nefretiti, koja je danas nezaobilazan artefakt u povijesti umjetnosti, u poglavlju o grčkoj povijesti u dijelu koji govori o Ilijadi ne spominje se Helena Trojanska, u spomenu Delfijskog proročišta ne spominje se proročica Pitija, nema spomena Kleopatre. Semiramida se doduše pojavljuje, ali vrlo diskretno – naime, na stranici 33. nalazi se crtež visećih vrtova u Babilonu. U potpisu (niti igdje drugdje u tekstu na istoj stranici) nema spomena kraljice Semiramide, po kojoj su nazvani, i tako i danas čine pojam kao Semiramidini viseći vrtovi. Tek nešto dalje u tekstu¹¹⁶ Semiramidu se spominje u kontekstu i vezi sa suprugom koji joj je viseće vrtove dao sagraditi kao poklon.

Međutim, ako nema mjesta za žene, ima za konja. Naime, na stranici 83. nalazi se crtež konja i Aleksandra Makedonskog uz potpis: „Bukefal, najmiliji konj Aleksandra Velikog. Poznata je priča da se

¹¹¹ str. 161, Tragom prošlosti 5, Cerovski

¹¹² Bekavac - Kljajić

¹¹³ Bekavac - Jareb, izd. Alfa

¹¹⁴ Povijest 7, Bekavac-Kljajić, str. 12

¹¹⁵ Bekavac - Bradvica izd. Alfe

¹¹⁶ str. 35

Bukefal bojavao svoje sjene i da ga je bilo teško uzjahati. Aleksandar je u svojim osvajanjima u Aziji podigao grad nazvavši ga po svom ljubimcu.”

U istom udžbeniku žene se, međutim, spominje, ali na sljedeći način: na stranici 17. „žene su sakupljale plodove, pripremle su hranu i radile odjeću od životinjskih koža”, potom opet na stranici 64. „Majka se brinula o kućanskim poslovima i odgoju djece.” ... „za razliku od njih (dječaka) djevojčice su ostajale u kući i učile od svojih majki kako se vodi briga o obitelji i kućnim poslovima. Žene su bile isključene iz političkog života.” Onda na stranici 95.: „Majke su bile vrlo cijenjene u rimskom društvu jer su, uz oca, vodile brigu o obitelji. U siromašnijim obiteljima žene su same obavljale kućne poslove, a u bogatijima su nadgledale rad slugu i kućnih robova.” Napokon, u dijelu udžbenika pod naslovom: Promjene u životu i običajima: „Odjeću su izrađivali od različitih finih i obojenih tkanina, u čemu su se osobito isticale žene.”

Sve to bez ikakvog objašnjenja i komentara koji bi eventualno upućivao na mogućnosti (u vezi s kojima je znanost vrlo ozbiljna) da su žene bile te (po logici stvari) koje su otkrile ratarstvo (ostajale su kod staništa, sakupljale plodove iz prirode... uočile rast iz sjemena... i slično). Svakako, po ovom udžbeniku, nisu postojale ni djelovale žene spomena vrijedne, osim bezimenih vestalki, dobrih majki i tkalja.

Povijesno nezaobilazna Marija Terezija predstavljena je na razne načine, vrlo često u stereotipnoj maniri. Tako u udžbeniku Povijest 7¹¹⁷ na stranici 12. u poglavlju „Dolazak Marije Terezije – Pragmatička sankcija”, uz sliku Marije Terezije stoji sljedeći potpis: „Marija Terezija s obitelji. Bila je prva i jedina žena na prijestolju Habsburške monarhije. Udala se sa Franju Lotarinškog i rodila 16-ero djece.” Vladarica zbog koje je upravo Pragmatičnom sankcijom mijenjana osnova konstitucije države, koja je učinila mnoge važne i dalekosežne reforme, u čije vrijeme počinje u Hrvatskoj s radom Kraljevska akademija s trima fakultetima (filozofskim, teološkim i pravnim), što je ujedno i početak sveučilišta u Hrvatskoj, biva u potpisu uz sliku svedena na udaju uz imenovanje muža, povijesno nevažne osobe, gdje kao važan figurira podatak o broju djece koju je rodila. Jednostavno, niti jednom se muškom vladaru ne potpisuje slike tako da se imenuju njihove supruge, a još manje se navodi broj njihove djece. Još bi se moglo razumjeti da se takav jedan ne osobito važan povijesni podatak jednako vezuje uz muške i ženske vladare. Ovako je, međutim, vidljivo ostajanje u spolno stereotipnom predstavljanju žene. Više-manje isti opis Marije Terezije ponavljaju i drugi autori udžbenika.

Uostalom, u udžbeniku (Povijest 7, Agičić, Koren, Najbar-Agičić) uz fotografiju kraljice Viktorije na stranici 101. stoji potpis: „... stupila je na prijestolje u dobi od 18 godina. Nosila je i titulu carice Indije. Cijelo se razdoblje njezine vladavine u britanskoj povijesti naziva viktorijansko doba. Karakteristika tog razdoblja je moralna krutost i radinost. Kraljičina djeca i unuci bračnim su se vezama vezali s mnogim europskim vladarskim kućama.” Ovdje se sasvim prikladno navodi dinastičke razloge za rađanje mnogo djece, no opet, iste se razloge nikada ne pripisuje kraljevima/carevima koji su se svi odreda trudili imati što brojnije potomstvo.

Da se o različitim vladaricama različito govori ovisno o kontekstu, te da im se pripisuju značajke koje se ne nalaze uz muške povijesne ličnosti, govori i sljedeći primjer u udžbeniku Povijest 7¹¹⁸, Tema IX – „Svijet u doba Europske dominacije u 19. stoljeću” gdje je prikazana fotografija kineske carice i potpis: „Zla carica Tsu-his nemilosrdno je vladala Kinom gotovo pedeset godina. Neumljivo se borila protiv utjecaja stranaca na Kinu.” Caricu Tsu-his su doista zvali carica zmaj, no ne i zla carica (što ne znači da je bila suprotno od toga); indikativno je kako ne postoji političar koji je dobio potpis zao. Najdalje se ide do okrutan, nemilosrdan, ali ne i zao. Nisu to dobili niti oni koji bi to sigurno više zaslužili.

¹¹⁷ Bekavac - Kljajić

¹¹⁸ Bekavac - Kljajić

Svakako je pohvalno da je autor na stranici 42. kao ilustraciju uz poglavlje br. 4, „Hrvatski narodni preporod i pojava modernih nacija u Europi”, stavio slike iliraca, to jest 57 muškaraca i dviju žena, Sidonije Rubido i Dragojle Jarnević. Međutim, u daljnjoj razradi, na stranici 50., nalazimo portret Sidonije i njezina supruga Antuna Rubidoa, uz sljedeći potpis: „Sidonija Rubido, rođena Erdödy... prva izvođačica Gajeve budnice Još Hrvatska ni propala”. Osim što djevojačko prezime, osim izuzetno, doista nema povijesnu relevantnost, važnije od toga jest gdje se izgubila Dragojla Jarnević, u usporedbi sa Sidonijom Rubido sigurno značajnija povijesna osoba, prva koja je u nas uvela dnevničku vrstu književnosti.

Problematično je i stavljanje Matoševog razmišljanja o ženama (Zagrepčankama)¹¹⁹: „... a ima li kod nas loših žena i matera, ne zaboravimo da su žene onakve kakvi su muškarci sa kojima žive.” Pitanje je čemu služi komentar izvrsnog književnika u kojem se ne očituje književni dar, ali koji je impregniran stereotipima o ženama koji se, tim lakše ako je autoritet u pitanju, prenose na učenike/ce.

U udžbeniku Povijest 8¹²⁰, imamo zanimljivo pozicioniranje povijesno značajnih žena. U poglavlju V. „Znanost i kultura u svijetu i Hrvatskoj u Prvoj polovini 20. stoljeća”, na stranici 83. tek u nekoliko šturih rečenica spomenuta je Ivana Brlić Mažuranić, uz ilustraciju maski s likovima iz njezinih bajki, Vile Korjenke i Malika Tintilinića. Na stranici 84. Marija Jurić Zagorka spomenuta je jednom rečenicom: „Scenarij za film (Matija Gubec) napisala je Marija Jurić Zagorka, jedna od najčitanijih spisateljica u međuratnom razdoblju.” Zbog čega su Ivana Brlić Mažuranić, naša najbolja spisateljica dječjih priča i bajki, kandidatkinja za Nobelovu nagradu, i Marija Jurić Zagorka, autorica romana popularnih od njezina vremena do danas, i naša prva profesionalna novinarka i aktivistica za prava žena, obrađene sa svega nekoliko rečenica? Ovo pitanje postaje još opravdanije ako se uzme sljedeći primjer iz istog udžbenika, koji samo malo dalje, u poglavlju VII – „Svijet u vrijeme hladnog rata i slom komunističkog sustava”, na stranici 150. donosi krupnu fotografiju Margaret Thatcher, uz potpis: „... Margareth Thatcher nazvana je željeznom lady zbog političke odvažnosti i čvrstine.” K tome, željezna lady je pohvaljena kao odvažna i čvrsta, ali nije spomenuto na što su se odnosile te kvalitete. Prethodno smo već imali „čvrstu i odlučnu” kinesku caricu Tsu His, ali je ona iz perspektive ovakve interpretacije povijesti – zla.

Da autori muku muče s kriterijima i standardima, govori na koncu i primjer iz istog udžbenika u poglavlju IX – „Hrvatska u drugoj Jugoslaviji” na stranici 178., gdje se nalazi fotografija mitinga 1971. na tadašnjem Trgu Republike u Zagrebu. U prvom planu, za govornicom, nalazi se Savka Dabčević Kučar, ali joj ime nije navedeno u potpisu slike. Ako Savka Dabčević Kučar i jest svima znana u generacijama koje su prolazile kroz te događaje, za današnje učenike/ce ona nije lice koje se prepoznaje, dakle, svakako je propust u najmanju ruku ne imenovati je.

6. Uspješni primjeri – udžbenici u cjelini ili neka pojedinačna rješenja

Od svih analiziranih, udžbenici dvojca Erdelja - Stojaković izdvajaju se u mjeri da bi gotovo mogli poslužiti kao standard. U njima i neke primjedbe koje se može navesti (i koje su zabilježene na drugim mjestima) i neke manjkavosti kojih ima, nemaju istu težinu kao u ostalim slučajevima. U njihovu pristupu ne samo da se jasno razabire visoka razina osviještenosti kad su u pitanju odnosi spolova, već se jasno vidi i napor da organiziraju materijal tako da se povijesnu prisutnost žena kontekstualizira, da bude vidljiva kao integralni dio ljudske povijesti, a ne kao puki dodatak, pripajanjem povijesti žena „matičnom” toku povijesti. Na mnogo mjesta čine to edukativno vrlo promišljeno i pedagoški spretno. U ovo posljednje spada i simpatično i, kad je riječ o ravnopravnosti spolova, poučno, uvođenje djevojčice i dječaka koji naizmjenice vode kroz sadržaj udžbenika.

¹¹⁹ (str. 126.)

¹²⁰ Bekavac - Jareb

Tako će, spominjući velike žene, činiti to korektnim opisima njihova povijesnog djelovanja i značenja uz povijesno relevantan izbor i odgovarajući opseg građe. Među ostalim, valja spomenuti prikaz Marie Skłodowske Curie u poglavlju „Napredak znanosti”, Tragom prošlosti 7, gdje se na str. 39. nalazi fotografija i iscrpan tekst o njezinu otkriću. Navedeno je da je bila prva žena u Pariškoj akademiji znanosti te da je dobitnica dviju Nobelovih nagrada. Ovakav pristup i postupak poticajni su za učenike/ce da vide kako žene mogu postizati izvanredne rezultate.

Na stranici 44. spretno je istaknut primjer kćeri Slavoljuba Penkale (kao povijesni izvor, izvučena je u prvi plan zajedno sa znamenitim ocem), koja je bila među prvim letačima u Hrvatskoj uopće. Unutar teksta o znamenitom ocu, donesen je isječak njezinih sjećanja o letu. Vrlo je dobro i na dobar način provokativno pitanje na kraju: „Je li Penkala ispravno postupio dopustivši kćeri da leti zrakoplovom? Obrazloži odgovor.”

U istu vrstu postupka propitivanja klasičnih obrazaca žensko-muških odnosa spada i dio u poglavlju „Kulturna djelatnost preporoda” na stranici 81., gdje su prikazane fotografije „Muževa ilirskog doba”, među kojima se nalaze i dvije žene, Dragojla Jarnević i Sidonija Erdödy. Autori očigledno i s pravom smatraju nebitnim spominjanje bračnog stanja i muža Sidonije Erdoedy. „Zašto je slika naslovljena muževi, kad su na njoj prikazane i preporoditeljice Dragojla Jarnević i Sidonija Erdödy? Što misliš, zašto je među preporoditeljima bilo malo žena?” Uz to osobito treba spomenuti da su 82. i pola 83. stranice posvećene Dragojli Jarnević, uz portret i njezina razmišljanja o položaju žena (udati se ili ne) i o hrvatskom jeziku. Sve to pokazuje zamjetnu pažnju i svijest autora o povijesnom značenju Dragojle Jarnević. Isto vrijedi i za prikaz slike Madame Roland, u čijem su se salonu sastajali žirondinci. Dapače, citirana je (citiranje žena pojavljuje se rijetko ili nikako, osobito o događajima u vezi s kojima postoji sva sila važnih, povijesnih izjava muškaraca) i njezina izjava pred smaknuće: „O slobodo, kakvi se zločini čine u tvoje ime” (stranica 51., poglavlje „Francuska revolucija”).

Trud da se izmakne shematiziranim prikazima žena, onda kad se već mora, što se onda uglavnom odnosi na velike, slavne žene, supruge, majke i slično, vidljiv je u mnogim primjerima. Navest ćemo samo sljedeći primjer iz poglavlja „Život u doba pare” na stranici 119., gdje se u rubrici „Izvor” navodi kako se sve veći broj žena zapošljava te donosi svjedočanstvo triju žena o uvjetima rada u engleskim rudnicima.

Na kraju valja još istaknuti kako je jedno poglavlje imenovano „Muškarci i žene: borba za prava glasa žena”. Stranica 187. i gotovo cijela 188. s trima ilustracijama: žene na biciklima, demonstracije sufražetkinja i surovo umjetno hranjenje sufražetkinja, koje su štrajkale glađu kako ne bi postale žrtve i heroine pokreta. Također, u poglavlju „Engleska” na stranici 141. prikazana je „nova žena”, kao znak početka emancipacije kroz crtež koji prikazuje dva muškarca, a ispred njih jedna žena vozi bicikl i puši cigaretu. Poglavlje 11 „Svjetske krize i Prvi svjetski rat” označeno je uvodnom stranicom (195.) za poglavlje, crtežom sufražetkinje i potpisom: „Žene u borbi za prava glasa. Jedna od najvažnijih posljedica Prvog svjetskog rata bit će odobravanje prava glasa ženama. Bilo je potrebno dokazivanje na tzv. 'muškim poslovima' dok su muškarci bili na frontu, da pokažu kako zavređuju ista građanska prava kao i muškarci.” Zaključno s inteligentnim pitanjem koje postavlja Klio: „Pokušaj predvidjeti: kako će na položaj žena u društvu djelovati činjenica što u Prvom svjetskom ratu po prvi put dobivaju poslove koji su ranije bili rezervirani za muškarce?”

Slična ocjena vrijedi i za Tragom prošlosti 8, istog autorskog tima. Kroz cijelo poglavlje „Znanost i kultura u prvoj polovini 20. stoljeća u svijetu i u Hrvatskoj” provlače se i dijelovi koji uvode, opisuju žene, smještaju se u kontekst zbivanja. Tako je na stranici 97. uz fotografiju Marlene Dietrich sljedeći potpis: „... Sa svojim izgledom i načinom oblačenja (muška odijela), promuklim glasom i često prisutnom cigaretom u ruci, M. D. označila je veliku promjenu u načinu prikazivanja žene.” Istina je, doduše, da autorski komentar ipak ostaje u domeni imidža, u sferi mode i životnog stila. Slijede fotografije i spomen na Amelie Earhart, prvu ženu koja je preletjela Atlantski ocean (str. 98.); Marie

Curie, na stranici 101., uz korektan potpis uz fotografiju, bez uobičajenog i irelevantnog spominjanja supruge; slijedi Edith Piaf na stranici 102; potom Wirginia Woolf i Agatha Christie na stranici 103. Wirginia Woolf je čak popraćena citatom nekih njezinih razmišljanja. Svakako je vrlo značajno isticanje važnih žena u hrvatskoj kulturi toga vremena, prije svega Ivane Brlić Mažuranić i Marije Jurić Zagorke. Isto se nastavlja i s primjerom u poglavlju 6, „Drugi svjetski rat” na stranici 139. Prikazan je plakat žene koja pokazuje mišiće uz engleski tekst, „We can do it!”. Uz to slijedi tekst: „Slično kao i u Prvom svjetskom ratu, žene su imale važnu ulogu u ratnoj proizvodnji, a u nekim su vojskama poput Crvene armije i jugoslavenskih partizana, bile aktivne i na bojištu. Činjenica da su kvalitetno odradivale 'muške' poslove bila je još jedan argument u borbi žena za ravnopravnost spolova. Na slici američki ratni poster, tekst glasi: Mi to možemo!. Kome se poster obraća i o čemu govori?” Ovo je primjer izvrsne upotrebe vizualnog materijala pomoću kojega se objašnjava vrlo važna povijesna činjenica.

Suptilno odgajanje uz učenje također je odlika ovih autora, o čemu govori sljedeći primjer u poglavlju „Borba za građanska prava u SAD” na stranici 182., gdje je prikazana fotografija feminističkih demonstracija negdje u svijetu (sudeći prema engleskim natpisima). Slijedi potpis: „Premda su nakon Drugog svjetskog rata u većini zemalja žene dobile pravo glasa, njihova borba za ravnopravnost time nije završila. Na ovom su skupu, primjerice, žene zahtijevale jednaku plaću kao i muškarci (jasno za isti posao). Jesu li danas žene u cijelom svijetu potpuno ravnopravne s muškarcima? Kakvo je stanje u Hrvatskoj?”

I još k tome, osobito u smislu aktualizacije povijesnih događaja, njihova povezivanja sa sadašnjošću, u rubrici „Klio pita” stoji: „Saznaj koje se organizacije/udruge bave zaštitom ljudskih prava u Hrvatskoj a koje su angažirane u borbi za ravnopravnost spolova? Postoji li u tvom naselju ogranak tih organizacija/udruga?”

Udžbenik Povijest 5, autora Tine Matanić i Tonija Rajkovića, spada u bolje udžbenike s obzirom na rodno osjetljivo pisanje i odabir sadržaja. Ovdje su spomenute i Helena Trojanska (str. 53.) i Pitija, delfijska proročica (str. 72.) i Kleopatra u relevantnom kontekstu, kao posljednja egipatska vladarica, zadnja iz dinastije Ptolomejaca (str. 107.)“ također, u okviru „Zanimljivosti” na stranici 147., postoji veliki odlomak o carici Teodori, Justinijanovoj supruzi, te opis njezina uspona od cirkuske plesačice do carice.

Također, u tom su udžbeniku didaktički zanimljiva mnoga rješenja. Tako na više mjesta imamo duhovite, kratke stripove na određene teme i događaje, što je sigurno motivirajuće za uzrast kojemu je udžbenik namijenjen. Primjerice, na stranici 58. je zgodan strip o zakonima koji ne daju ženama pravo glasa, također i strip s ilirskom kraljicom Teutom na stranici 124. i slično. Valja istaknuti da stripovi prikazuju istaknuto ravnopravne, ponekad čak i nadmoćne žene.

Zaključak:

Prvim se čitanjem udžbenika iskristaliziralo nekoliko točaka oko kojih je u najvećem dijelu grupiran materijal. Stoga je odabran pristup koji će tako grupiranu građu obraditi u nekoliko cjelina. Imajući u vidu tako postavljene parametre, može se zaključiti sljedeće:

Samo se manji broj udžbenika i radnih materijala pokazao uspješnim u integriranju sadržaja koji se odnose na žene na način da ih prikazuje neopterećenim stereotipima. U rasponu od vrlo dobrog autorskog tima Erdelja – Stojaković, što vrijedi za oba njihova udžbenika (Tragom prošlosti 7 i Tragom prošlosti 8), preko nekoliko prosječnih, do prilično problematičnih udžbenika Povijest 7 (Bekavac – Kljajić) te udžbenika Povijest 8 (Bekavac – Jareba). Ove potonje, imajući u vidu temu analize, ne odmiču se od stereotipa kako o ženama posebno, tako i o odnosu spolova uopće.

Tijekom analize pokazalo se da najveći problem autorima/cama predstavlja kontekstualizacija sadržaja koji se odnose na žene unutar cjeline povijesnih zbivanja. Još uvijek se žene, njihove aktivnosti, pa i one koje se shvaća kao „muške”, dodaje povijesti: primjer u prikazu Marije Terezije, koja uza svu svoju

povijesnu ulogu nije mogla izbjeći uguravanje u biologiju. Tako je većina autora/ica isticala njezin brak, broj djece koju je rodila, a u drugi bi plan dospjela, ili bi posve izostala, njezina doista ne mala povijesna uloga.

Gore od toga je zanemarivanje ili posvemašnje odsustvo određenih velikih povijesnih tema, kao što je potpuni izostanak matrijarhata/matrilinarnosti i kasnije razvoj patrijarhata. Time je počinjena nemala šteta, jer upravo su ta promjena i razvoj fundament na kojem se razdvajaju muške i ženske uloge, i čije bi prikazivanje i objašnjenje omogućilo dubinsko razumijevanje uzroka nejednakosti spolova i odgovarajućih stereotipa.

Za sve autore i autorice mnogo je lakši posao bilo izdvojeno prikazivanje žena, individualno ili kao socijalne grupe. Doduše, manje uspješno kod prikazivanja njihova položaja kao socijalne grupe, a nešto uspješnije kod prikazivanja pojedinih žena (značajnih osoba, vladarica, znanstvenica, umjetnica). Tako se u prikazivanju njihovog položaja u raznim vremenima ponavlja gotovo kao fraza – žene ostaju kod kuće, kuhaju, brinu o djeci, nemaju nikakva prava.... – što se onda varira, no u osnovi ostaje isto. To je dovoljno široka fraza da je istinita za sva razdoblja, upravo zbog prevladavajućeg položaja žena, koji se tek u nekoliko nebitnih mjesta mijenja tijekom povijesnog razvoja. Svakako je lakši ovakav pristup, jer ne govori mnogo, pa tako ni ništa pogrešno, od eventualnog pronalaženja dobrih primjera (što osoba, što grupnog djelovanja žena) – a ima ih u svim razdobljima povijesti – kako bi se barem donekle relativizirala cijela slika prema kojoj kao da žena u povijesti uopće nije niti bilo, a i kad se pojavljuju, svedene su na reproduktivne funkcije.

Upravo u skladu s tim žene su najviše prostora dobile onda kad su prikazivane kao supruge, udovice, sestre, majke znamenitih muškaraca, u domeni kućanskog rada i osobito mode. Stereotip o modi kao nečemu što je rezervirano isključivo za žene nije mimoišao ni jedno od autora/ica. Lakoća previđanja da je moda, i to upravo historijski gledano, bila itekako i u domeni muškog interesa, ponekad čak i više no ženska moda, govori o žilavosti stereotipa i nedostatnog napora da ga se prevlada.

Jednako se učinilo da je autorima/cama laknulo kod teme pokreta za oslobođenje žena, osobito s pokretom sufražetkinja i borbe za pravo glasa. Međutim, niti jedan povijesni događaj niti razdoblje nisu izolirani, i svi su međusobno povezani. Tu je cijela ova priča ostala manje-više „visjeti u zraku“, budući da su prethodno ostali nerazjašnjeni razlozi zbog čega i kako su se žene uopće povijesno zatekle u podređenom položaju. Pojava sufražetkinja, „odjednom“, i neobjašnjivo i neobjašnjeno, više nalikuje na eksces, ludost. U nekim udžbenicima gotovo da je tako i prikazana, kao što je to slučaj u udžbeniku Povijest 8, Bekavac/Jareb, „Lude godine“ (20-te godine 20. stoljeća, više u analizi).

Općenito govoreći, nekoliko je problema s kojima su bili suočeni svi autori i autorice, oni uspješniji i oni manje uspješni ili pak oni koji su posve promašili. Naime, kad se piše udžbenik, postavlja se pitanje kao približiti povijesnu građu učenicima na prikladan način, zatim kako izabrati građu, a onda i pitanje njezine organizacije (edukativne i pedagoške). Uza sve to, nemalu ulogu ima i svjetonazor autora/ice; ma koliko on ne bi smio utjecati na objektivnost, ipak može biti osnova za različite vrste stereotipa, i to ne samo kad je riječ o odnosu spolova. Osim toga, povijesna istraživanja i izučavanja koja bi bila usmjerena na ulogu i položaj žena u povijesti, pa s time u tijesnoj vezi i redefiniranje odnosa spolova, u svijetu su relativno mlada, dok ih u Hrvatskoj još niti nema. Nekoliko hvalevrijednih pokušaja ne mijenja opće stanje. Tako ostaje od autora/ice do autora/ice, ovisno o njihovim znanstvenim uvidima i svjetonazorima te (ne)mogućnosti da ih prevladaju ili ignoriraju, da organiziraju građu u edukativno i pedagoški prikladan nastavni materijal.

K svemu tome, svi stereotipi, ne samo oni o odnosima spolova, duboko su ukorijenjeni u kulturu zahvaljujući, uostalom, povijesnom razvoju društva, koji je i postavljao temelje za razvoj raznoraznih stereotipa. Upravo zbog svih ovih poteškoća, valja s mnogo više pažnje i nadzora javnosti iz različitih aspekata brinuti o udžbenicima iz kojih će novi naraštaji učiti. Dakako, na prvom mjestu je ipak

autorska odgovornost, a potom i odgovornost recenzenata, kojima to nikako ne bi smjela biti neobvezujuća zadaća.

5.3. ANALIZA ZASTUPLJENOSTI ŽENA I MUŠKARACA U PODRUČJU OBRAZOVANJA

Slijedom Analize zastupljenosti žena i muškaraca u području obrazovanja koju je pravobraniteljica izradila na temelju publikacija Državnog zavoda za statistiku „Žene i muškarci u Hrvatskoj“ koje se objavljuju jednom godišnje za tekuću godinu, i koja je objavljena u Izvješću o radu pravobraniteljice za 2009. godinu, pravobraniteljica je, dalje kontinuirano prateći istu problematiku, te imajući u vidu posljednju objavljenu publikaciju Žene i muškarci u Hrvatskoj 2010., izradila kratku komparativnu analizu u odnosu na već objavljene podatke u analizi iz prošlogodišnjeg izvješća. Pritom je važno napomenuti da se podaci navedeni u publikaciji Žene i muškarci u Hrvatskoj 2010. ne odnose se na stanje u 2010. godini, već se objavljuju za prethodne godine za koje su u vrijeme tiskanja publikacije postojali konačni i cjeloviti podaci. Ovoj analizi također su pridodani podaci koje je pravobraniteljica posebno zatražila od Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa vezani za broj ravnatelja i ravnateljica u osnovnim i srednjim školama, s obzirom na to da se ti podaci ne vode u publikaciji Državnog zavoda za statistiku.

Učenici/e u srednjim školama

Tendencija daljnjeg produbljivanja spolne podzastupljenosti u određenim tipovima srednjih škola, prema posljednjim podacima za 2008. godinu, vidljiva je u industrijskim i obrtničkim školama koje tako ostaju srednje škole s najvećim udjelom učenika muškog spola (64,50% M). S druge strane, srednje škole s najvećom podzastupljenošću muškog spola i dalje su umjetničke srednje škole, premda s tendencijom blagog pada u odnosu na prethodnu školsku godinu (72,30% Ž).

Ravnatelji/ce u osnovnim i srednjim školama

Podaci o kretanju spolne zastupljenosti u osnovnim školama bili su dostupni za razdoblje od školske godine 2005./2006. do 2010./2011. Prema dobivenim podacima Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa od šk. god. 2005./06. do danas, broj ravnateljica se konstantno povećava te se s 45,79% 2005./06. šk. godine povećao na 51,60% na početku tekuće školske godine.

Podaci o kretanju spolne zastupljenosti u srednjim školama dostavljeni su za razdoblje od školske godine 2000./2001. do 2010./2011., te je prema njima također vidljivo da se odvijala ista tendencija kao i kad je riječ o ravnateljima/cama osnovnih škola: s 30,33% 2000./01. šk. godine broj ravnateljica povećao se na 39,45% na početku tekuće školske godine.

Međutim, iako možemo ocijeniti pozitivnom tendenciju kontinuiranog smanjivanja podzastupljenosti ravnateljica u osnovnim i srednjim školama koje je rezultiralo čak i većim brojem ravnateljica u osnovnim školama u posljednje dvije školske godine (iznad 50%), treba napomenuti da te brojke još uvijek ne odgovaraju pravom omjeru zaposlenih po spolu u osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovnom sustavu s obzirom na to da prema posljednjim podacima Državnog zavoda za statistiku za šk. godinu 2007./08. žene čine 83,6% nastavnika/ca s punim radnim vremenom u osnovnim školama, te 66% nastavnika/ca s punim radnim vremenom u srednjim školama, a svega 45,61% ravnatelja/ica bilo je ženskog spola u osnovnim školama i 38,63% u srednjim školama iste školske godine.

Studenti/ce na visokim učilištima

Postotak studentica koje se upisuju na visoka učilišta i diplomiraju na njima u akademskoj godini 2008./09. i dalje je u blagom porastu u odnosu na studente (55% Ž upisanih; 58,70% Ž diplomiranih).

Kad govorimo o područjima studija u sklopu kojih su studenti/ce diplomirali u 2008. godini, možemo reći da je smanjena podzastupljenost ženskog spola u odnosu na prethodnu godinu u okviru sljedećih područja: zaštita okoliša, usluge zaštite, usluge prijevoza, te inženjerstvo i inženjerski obrti (iako treba

napomenuti da su dva posljednje navedena područja još uvijek područja s velikom podzastupljenošću ženskog spola).

Područja u kojima je u istoj godini smanjena podzastupljenost muškog spola u odnosu na prethodnu godinu su: poslovanje i administracija, fizikalne znanosti, matematika i statistika, te prerađivačka industrija i obrada.

Unatoč dijelu područja u kojima je zabilježen pad podzastupljenosti jednog spola, ukupno gledajući možemo zaključiti da se u većini profesija događa daljnji porast podzastupljenosti jednog spola te je primjetna tendencija sve većeg dijeljenja na „tradicionalno muška“ i „tradicionalno ženska“ zanimanja, što u svakom slučaju nije dobar pokazatelj u pogledu promicanja ravnopravnosti spolova i jednake zastupljenosti u svih područjima javnog i privatnog života.

Što se tiče diplomiranih studenata/ica prema području studija, najveća podzastupljenost muškog spola u 2008. godini bila je u području usluga socijalne skrbi (96,10% Ž) koja se u odnosu na godinu ranije povećala za čak 10%, a također je i dalje velika podzastupljenost prisutna u području obrazovanja odgajatelja/ica i učitelja/ica (93,40% Ž), premda s tendencijom blagog pada.

Nadalje, treba dodatno skrenuti pozornost na povećanu podzastupljenost muškog spola u 2008. godini u odnosu na prethodnu godinu u području znanosti o obrazovanju (85,80% Ž), bioloških znanosti (83,50% Ž), društvenih znanosti (77,90% Ž), humanističkih znanosti (77,40% Ž), zdravstva (76,60% Ž), novinarstva i informacija (75,30% Ž), prava (69,50% Ž), te umjetnosti (69,10% Ž).

Najveća podzastupljenost ženskog spola u 2008. godini kod diplomiranih studenata/ica prema području studija vidljiva je u području računarstva te inženjerstva i inženjerskih obrta (oba područja 83,80% Ž), s time da je u području računarstva primjetna povećana podzastupljenost u odnosu na prethodne godine, a u području inženjerstva i inženjerskih obrta nešto smanjena u odnosu na prethodne godine.

Također treba upozoriti na to da je porast podzastupljenosti ženskog spola u odnosu na prethodnu godinu zabilježen i u području arhitekture i građevinarstva (69,00% M), te području veterine (59,70% M).

Nastavnici/e i suradnici/e u nastavi na visokim učilištima iskazani ekvivalentom pune zaposlenosti prema zvanju¹²¹ 2006./2007. – 2009./2010.

Nastavnici/e i suradnici/e u nastavi na visokim učilištima još uvijek su pretežno muškog spola, no ta razlika se sve više smanjuje. U akademskoj godini 2009./2010. u kategorijama redoviti/e profesori/ce, docenti/ce i izvanredni/e profesori/ce bilježimo blagi pad podzastupljenosti ženskog spola, a u kategoriji asistenti/ce daljnji rast udjela asistentica (53,80% Ž).

Magistri/ce znanosti, magistri/ce, specijalisti/ce i doktori/ce znanosti prema području znanosti 2004. – 2008.

Nakon što je udio žena u ukupnom broju magistara/magistrice znanosti, magistara/magistrice i specijalista/ica, 2007. godine prvi put premašio udio muškaraca, tendencija rasta zastupljenosti osoba ženskog spola nastavila se i u 2008. godini. To je dovelo do povećane podzastupljenosti muškog spola na području biomedicine i zdravstva (64,30% Ž), te područjima humanističkih (71,70% Ž), biotehničkih (58,70% Ž) i društvenih znanosti (56,70% Ž). Muškarci su u većini jedino u području tehničkih znanosti, a taj nesrazmjer u zastupljenosti spolova u 2008. godini još se povećao (82,40% M). Zabrinjavajuće djeluje podatak da se niti u jednom od ukupno šest područja podzastupljenost jednog spola nije smanjila (u području prirodnih znanosti u 2008. godini ostao je isti postotak kao i prethodne godine – 68,90% Ž).

¹²¹ S obzirom na to da nastavnici/e i suradnici/e u nastavi mogu predavati na dva i više visokih učilišta, broj prikazan ekvivalentom pune zaposlenosti/angažiranosti samo približno odgovara stvarnom broju fizičkih osoba.
PRAVOBRANITELJICA ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA – IZVJEŠĆE O RADU ZA 2010. GODINU

Nakon što je udio žena u ukupnom broju doktora/ica znanosti, 2007. godine prvi put premašio udio muškaraca, u 2008. godini postignuta je u potpunosti jednaka zastupljenost spolova (50%). Kad su doktori/ce znanosti u pitanju, u većini područja znanosti bilježimo podjednaku zastupljenost spolova (50% ili blizu 50%). Jedina područja u kojima se po zastupljenosti znatno ističe jedan spol, te u kojima je to još više naglašeno u 2008. godini, su područje tehničkih znanosti (80,30% M) i područje humanističkih znanosti (72,20% Ž).

Zaključak:

Prema analiziranim podacima, u području srednjoškolskog obrazovanja zabrinjava podzastupljenost ženskog spola u industrijskim i obrtničkim srednjim školama, te podzastupljenosti muškog spola u umjetničkim srednjim školama.

Što se tiče ravnatelja/ica osnovnih i srednjih škola, u posljednje dvije godine ravnateljice u osnovnim školama u većem su broju od ravnatelja, dok u srednjim školama još nije takav slučaj iako je prisutna tendencija kontinuiranog smanjivanja podzastupljenosti ravnateljica. Međutim, te brojke još uvijek nisu u skladu s podacima o ukupnoj spolnoj strukturi zaposlenika/ca u osnovnim i srednjim školama koje u značajnoj većini čine žene.

Nadalje, na razini visokoškolskog obrazovanja postoji opasnost od izrazite podjele na „tradicionalno muška“ i „tradicionalno ženska“ područja kad je riječ o vrsti područja studiranja za koje se studenti/ce odlučuju.

Nastavnici/e i suradnici/e u nastavi na visokim učilištima još uvijek su u većini muškog spola, no ta razlika je iz godine u godinu sve manje izražena.

Kad je riječ o magistrima/cama znanosti, magistrima/cama, specijalistima/cama i doktorima/cama znanosti, ukupno gledajući spolovi su podjednako zastupljeni, no u pojedinim područjima znanosti javlja se tendencija produbljivanja podzastupljenosti jednog spola.

Zaključno, analizirani podaci ukazuju na pojedine tendencije dijeljenja na „tradicionalno muška“ i „tradicionalno ženska“ zanimanja i produbljivanja tih razlika koje nisu u skladu s ciljem izbjegavanja potpune maskulinizacije ili feminizacije pojedinih područja obrazovanja i znanosti. Daljnji nesrazmjer spolne zastupljenosti u pojedinim obrazovnim područjima u konačnici bi mogao utjecati na područje zapošljavanja i rada i rezultirati nejednakom zastupljenošću spolova u pojedinim područjima javnog i privatnog života.

5.4. UPOTREBA RODNO OSJETLJIVOG JEZIKA U PODRUČJU OBRAZOVANJA

Uvođenje rodno osjetljivog jezika sastavni je dio politike rodno osjetljivog obrazovanja. Pravobraniteljica, osim što prati provedbu članka 14., st. 5. Zakona o ravnopravnosti spolova (NN 82/08) i mjere 3.1.6. Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova (NN 114/06) koji se odnose na uvođenje jezičnih standarda u sadržaje svjedodžbi, certifikata, licenci i diploma, u skladu s općim načelima ravnopravnosti spolova prati uvođenje rodno osjetljivog jezika na svim razinama odgojno-obrazovnog sustava. Vezano za to, tijekom 2010. godine zaprimljeno je nekoliko pritužbi na rodno neosjetljiv jezik koji se koristi u pojedinim dokumentima na različitim razinama odgojno-obrazovnog sustava.

Pritužbe upućene pravobraniteljici - opisi slučajeva

1. OPIS SLUČAJA (PRS 02-06/10-02): Pravobraniteljica je zaprimila pritužbu ravnateljice jedne osnovne škole u Zagrebu u kojoj se pritužuje na neravnopravno navođenje zanimanja samo u muškom rodu u pedagoškoj dokumentaciji (razrednoj knjizi, matičnoj knjizi, svjedodžbama i dr.) koja se koristi u osnovnim školama.

PODUZETE MJERE: Uvidom u neke dokumente pedagoške dokumentacije (npr. razredna knjiga, matična knjiga) koji se trenutno koriste u osnovnim i srednjim školama, pravobraniteljica je utvrdila da njihov sadržaj nije prilagođen rodno osjetljivim jezičnim standardima, pa se tako nazivi pojedinih zanimanja i dalje pišu samo u muškom rodu (npr. ravnatelj, razrednik i sl.).

S ciljem postizanja jezičnih standarda u skladu sa zahtjevima rodno osjetljivog obrazovanja, pravobraniteljica je uputila preporuku Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa da se u svu pedagošku dokumentaciju i evidencije, svjedodžbe i druge isprave o ocjenama, postignutome uspjehu, stečenome znanju ili vještinama te drugu metodičku i nastavnu dokumentaciju i evidencije koje se koriste u odgojno-obrazovnim ustanovama uvedu jezični standardi navođenjem strukovnih kvalifikacija, zvanja i zanimanja u muškom, odnosno ženskom rodu, sukladno čl. 14. st. 5. Zakona o ravnopravnosti spolova.

ISHOD: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa kroz donošenje novih zakona i propisa postupno usklađuje jezične standarde sa zahtjevima rodno osjetljivog obrazovanja sukladno članku 14., st. 5. Zakona o ravnopravnosti spolova (NN 82/08) i mjeri 3.1.6. Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova (NN 114/06). Primjerice, zvanja, zanimanja i strukovne kvalifikacije navode se u oba roda u Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (NN 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 2/07 – Odluka USRH, 46/07 i 45/09), Zakonu o akademskim i stručnim nazivima i akademskom stupnju (NN 107/07), Popisu stručnih naziva i njihovih kratica (NN 45/08) i Popisu akademskih naziva i akademskih stupnjeva te njihovih kratica (NN 87/09). Takvi jezični standardi također su u skladu i s Nacionalnom klasifikacijom zanimanja (NN 111/98, 124/08, 147/10) u kojoj su nazivi zanimanja navedeni u muškom i ženskom rodu.

Međutim, vidljivo je kako se navedeni zakonski akti odnose isključivo na područje visokog obrazovanja, pa pravobraniteljica smatra da je određene aktivnosti u skladu s tim ciljem potrebno poduzeti i na ostalim razinama obrazovnog sustava, tj. u sustavu obrazovanja u cjelini sukladno Nacionalnoj politici za promicanje ravnopravnosti spolova 2006.-2010. (mjera 3.1.6.) i Zakonu o ravnopravnosti spolova (NN 82/08)¹²². Napredak po tom pitanju postignut je donošenjem Pravilnika o sadržaju i obliku svjedodžbi i drugih javnih isprava te pedagoškoj dokumentaciji i evidenciji u školskim ustanovama (NN 32/10), u kojem su svi priloženi obrasci prilagođeni i pisani rodno osjetljivim jezikom, no još preostaje uskladiti i jezične standarde same pedagoške dokumentacije i evidencija koje se koriste u osnovnim i srednjim školama.

Pravobraniteljica će i u sljedećoj izvještajnoj godini pratiti usklađivanje jezičnih standarda sa zahtjevima rodno osjetljivog obrazovanja u hrvatskom obrazovnom sustavu.

2. OPIS SLUČAJA (PRS 02-04/10-08): Pravobraniteljica je zaprimila pritužbu profesorice psihologije koja je ove godine diplomirala na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i stekla stručni naziv „profesor psihologije“, dakle zvanje koje se navodi u muškom rodu premda je primateljica dokumenta žena.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je zatražila očitovanje na navode iz pritužbe od Filozofskog fakulteta u Zagrebu. U zaprimljenom očitovanju fakulteta navedeno je da su primili na znanje naš dopis

¹²² Članak 14., stavak 5.: „Sve obrazovne ustanove, kao i sve druge, moraju u sadržajima svjedodžbi, certifikata, licencija i diploma koristiti jezične standarde sukladno ovome Zakonu, navodeći strukovne kvalifikacije, zvanja i zanimanja u ženskom, odnosno muškom rodu, ovisno o spolu primatelja/primateljice dokumenta.“

i da će postupati u skladu s njim, no u očitovanju je očigledno izbjegnuto navesti zbog čega Filozofski fakultet ne postupa sukladno članku 14., st. 5. Zakona o ravnopravnosti spolova (NN 82/08)³, nazivima zanimanja u muškom i ženskom rodu propisanim Nacionalnom klasifikacijom zanimanja (NN 111/98 i 124/08), Zakonu o akademskim i stručnim nazivima i akademskom stupnju (NN 107/07), Popisu stručnih naziva i njihovih kratica (NN 45/08), Popisu akademskih naziva i akademskih stupnjeva te njihovih kratica (NN 87/09) i Dopuni popisa odgovarajućih stručnih naziva i njihovih kratica s kojima se izjednačava stručni naziv stečen završetkom stručnog dodiplomskog studija u trajanju kraćem od tri godine (NN 87/09).

Stoga je pravobraniteljica ponovno uputila dopis Filozofskom fakultetu u kojem je naglasila da ne postoji razlog za zanemarivanje niza propisa koji predstavljaju napredak po pitanjima ravnopravnosti spolova i suzbijanja diskriminacije na područjima obrazovanja, rada i zapošljavanja, te također upozorila Filozofski fakultet da je poštivanje navedenih propisa obveza svih visokih učilišta i preporučila da ih ubuduće poštuje.

Na temelju primjera koji potvrđuju postojanje prakse nepoštivanja propisa koji reguliraju upotrebu rodno osjetljivog jezika kao sastavnog dijela politike rodno osjetljivog obrazovanja, i to na svim razinama hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava uključujući tekstove nacрта zakona koji se pripremaju u okviru područja obrazovanja, kao djelomično i sadržaje analiziranih udžbenika, pravobraniteljica zaključuje da se na području obrazovanja treba i dalje pridavati posebna pozornost problematici rodno osjetljivog jezika, te voditi računa o potpunom uvođenju jezičnih standarda sukladno propisima koji reguliraju područje rodnog osjetljivog obrazovanja.

Ostale pritužbe upućene pravobraniteljici - opisi slučajeva

1. OPIS SLUČAJA (PRS 02-04/09-03): Pravobraniteljica je zaprimila anonimnu grupnu pritužbu studentica Sveučilišta u Zadru (u daljnjem tekstu: Sveučilište) na seksualno uznemiravanje od strane pojedinih profesora Sveučilišta. U pritužbi se spominju ukupno tri profesora koje se optužuje za vršenje seksualnog uznemiravanja: za profesora N. navodi se da „profesor nikako nije nedužan jer smo i same doživjele neugodne komentare, seksualne aluzije, rušenja na ispitu 'jer ako vas pustim više vas neću vidjeti' i druge neugodnosti“, zatim se spominje i profesor G., „ali i brojni drugi slučajevi zlostavljača koji još nisu dospjeli u novine, budući da se radi o profesorima koji su 'zaštićene vrste', kao što je profesor L. koji također neumorno maltretira“.

U pritužbi se također navodi da su se studentice prethodno obratile i prorektorici i rektoru Sveučilišta, također anonimno zbog straha od posljedica, no zbog izostanka bilo kakvog postupanja vezano za ovaj slučaj zatražile su postupanje pravobraniteljice jer, kako navode, „mi po tom pitanju ne možemo učiniti ništa, nemamo se kome obratiti, a kad i pokušamo nailazimo na podsmijeh ili savjete 'bolje vam je da šutite jer se ionako ništa neće promijeniti“.

PODUZETE MJERE: Budući da spolno uznemiravanje predstavlja diskriminaciju u smislu Zakona o ravnopravnosti spolova (NN 82/08) i Zakona o suzbijanju diskriminacije (NN 85/08), pravobraniteljica je od Sveučilišta zatražila očitovanje o svim navodima iz pritužbe te dokumentaciju vezanu za poduzete korake nakon prijave koju su studentice podnijele rektoru i prorektorici, kako je navedeno u pritužbi.

U očitovanju Sveučilišta navedeno je da „Sveučilište u Zadru ne postupa po anonimnim prijavama, bilo studenata, profesora ili građana jer takav način komunikacije drži neprihvatljivim i nevjerodostojnim (Sveučilište u Zadru niti ne može biti istražno tijelo)“. Također se navodi da „upravo zbog nepostojanja službenih prijava nismo pokrenuli nikakve postupke“.

Pravobraniteljica je izostanak poduzetih koraka po predmetnoj prijavi ocijenila zabrinjavajućim s obzirom na to da je svaka prijava, bila anonimna ili ne, službena prijava po kojoj se može postupati, te je vezano za to Sveučilištu izrekla upozorenje kako svaki izostanak reakcije po prijavi spolnog

uznemiravanja može pridonijeti pojavljivanju takvih slučajeva u budućnosti, osobito uzimajući u obzir da je u posljednje vrijeme zabilježeno nekoliko takvih slučajeva na Sveučilištu u Zadru.

Vezano za to, uvidom u temeljne dokumente Sveučilišta u Zadru pravobraniteljica je utvrdila da Etički kodeks Sveučilišta u Zadru („Etički kodeks nastavnika, suradnika, znanstvenika i istraživača Sveučilišta u Zadru“, 2003.) ne sadrži odredbe o diskriminaciji i uznemiravanju kao neprihvatljivim ponašanjima. Premda članak 6. Statuta Sveučilišta u Zadru sadrži odredbu o nedopustivosti diskriminacije, pravobraniteljica smatra da odredbe o diskriminaciji i uznemiravanju kao neprihvatljivim oblicima ponašanja trebaju biti neizostavni dio i etičkog kodeksa svakog sveučilišta. Shodno tome, pravobraniteljica je Sveučilištu u Zadru također dala preporuku da se Etički kodeks nastavnika, suradnika, znanstvenika i istraživača Sveučilišta u Zadru dopuni odredbama o diskriminaciji i uznemiravanju, te spolnom uznemiravanju kao neprihvatljivim ponašanjima, kako bi Sveučilište u Zadru u budućnosti što učinkovitije rješavalo problem eventualnog spolnog uznemiravanja.

O poduzetim radnjama u ovom slučaju pravobraniteljica je izvijestila Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, čime je željela skrenuti pozornost na zabrinjavajući izostanak postupaka za suzbijanje diskriminacije i uznemiravanja na Sveučilištu u Zadru – kojim se u najmanju ruku ne pridonosi oštroj borbi protiv nemorala, diskriminacije i spolnog uznemiravanja na sveučilištima koju je najavio ministar znanosti, obrazovanja i športa Radovan Fuchs nakon afere Indeks 3 u rujnu prošle godine, i time apelirao na sveučilišta da tome najenergičnije stanu na kraj.

ISHOD: Senat Sveučilišta u Zadru u 2010. godini donio je novi Etički kodeks Sveučilišta u Zadru u kojem su u člancima 4., 5. i 6. definirana temeljna načela dostojanstvo ljudske osobe, prava osobe, te jednakost i pravednost u kojima se korektno uređuje područje diskriminacije i spolnog uznemiravanja. Tako članak 4. propisuje: „Svi oblici ponašanja koji su suprotni poštivanju ljudskog dostojanstva etički su neprihvatljivi“ i „etički je nedopušteno svako ponašanje koje vrijeđa i ugrožava ljudsko dostojanstvo ili ima za cilj povrjedu ljudskog dostojanstva: svi oblici diskriminacije, predrasuda i stereotipa“.

2. OPIS SLUČAJA (PRS 02-04/10-01): Putem elektroničke pošte zaprimljena je anonimna pritužba u kojoj se ukazuje na mogućnost postojanja diskriminacije na temelju bračnog i obiteljskog statusa (npr. valoriziranje rada žene znanstvenice kroz broj djece) unutar procedure provedbe natječaja za dodjeljivanje stipendija u okviru nacionalnog programa stipendiranja „Za žene u znanosti“ 2010. u organizaciji Hrvatskog povjerenstva za UNESCO pri Ministarstvu kulture i L'oreal Adriaee. Naime, u obrascu prijave za dodjeljivanje stipendije između ostalih podataka koji se traže od kandidatkinja, traži se informacija o bračnom statusu i broju djece. Pored toga, potrebno je potpisati suglasnost: „Suglasna sam da će se u slučaju odobrenja stipendije moji osobni podatci (...) kao i podatci iz ove prijave moći koristiti od strane tvrtke i s njom povezanih društava, te drugih povezanih organizacija...“

PODUZETE MJERE: Uzimajući u obzir navode iz pritužbe i tematsko područje na koje se program stipendiranja odnosi (žene u znanosti), nije razjašnjeno iz kojeg se razloga u obrascu prijave od kandidatkinja traže informacije o bračnom statusu i broju djece (koji nisu podaci u vezi sa znanstvenom izvrsnošću), te je 19. siječnja 2010. zatraženo očitovanje od Hrvatskog povjerenstva za UNESCO pri Ministarstvu kulture koje je suorganizator natječaja.

U zaprimljenom očitovanju od Hrvatskog povjerenstva za UNESCO navodi se da se međunarodni projekt o kojemu je riječ provodi na isti način u svim zemljama u kojima je prisutan, te da je namjera organizatora da i dokumentacija koja se odnosi na projekt (pravilnik natječaja, prijavni obrasci itd.) bude sadržajno ujednačena u najvećoj mogućoj mjeri, i iz tog razloga obrazac prijave, preveden na hrvatski jezik, sadrži i rubriku – bračni status/broj djece. Ta rubrika, prema obrazloženju, služi kao „pokazatelj iz kojeg je razloga došlo do (eventualnog) diskontinuiteta u ostvarivanju nagrada i priznanja. O tome da bračni status i/ili broj djece ni na koji način nisu bili diskriminatorni elementi pri

dodjeljivanju stipendija govori činjenica da su u proteklim godinama na natječajima kao stipendistice bile odabrane kako neudane žene bez djece, tako i udane žene i majke.“

Što se tiče potpisivanja suglasnosti kandidatkinja da se njihovi navedeni osobni podaci koriste pri prezentaciji istraživanja i samog projekta, suorganizator smatra da je na taj način „dana privola u skladu za Zakonom o zaštiti osobnih podataka budući da su kandidatkinje upoznate sa svrhom prikupljanja osobnih podataka te da će se ti podaci (eventualno) dalje obrađivati samo u svrhu u koju su prikupljeni te koja je podudarna sa svrhom prikupljanja.“

Pored objašnjenja, suorganizator je najavio izbacivanje spomenute rubrike iz prijavnog obrasca: „S time u vezi, a nastavno na Vašu primjedb, namjera je Hrvatskog povjerenstva za UNESCO i L'Oreal Adrie spomenutu rubriku izbaciti iz prijavnog obrasca. Budući da se natječaj organizira jednom godišnje, a da je onaj za 2010. godinu upravo završen, ispravljeni obrasci bit će pripremljeni za natječaj koji će se provoditi u listopadu 2010. godine, odnosno za prvi sljedeći natječaj dodjele stipendije unutar projekta Za žene u znanosti.“

ISHOD: Dana 4. listopada 2010. godine raspisan je novi natječaj za nacionalni program stipendiranja „Za žene u znanosti“ za 2011. godinu, te je pravobraniteljica ustanovila da je sporna rubrika izostavljena iz obrasca i zaključila kako je na taj način uklonjena mogućnost za pojavu diskriminacije na temelju bračnog i obiteljskog statusa prilikom odabira kandidatkinja za dobivanje stipendije.

5.5. OBRAZOVANJE – OSTALO

5.5.1. Donošenje Nastavnoga programa za katolički vjeronauk u trogodišnjim srednjim školama

Nacionalni katehetski ured objavio je poziv na javnu raspravu o Radnom prijedlogu Nastavnoga programa za katolički vjeronauk u trogodišnjim srednjim školama. Nastavni program izrađuje Nacionalni katehetski ured Hrvatske biskupske konferencije, a donosi ga Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (u daljnjem tekstu: MZOŠ).

U skladu sa saznanjem da je javna rasprava u tijeku, pravobraniteljica je MZOŠ-u uputila upozorenje i preporuku vezano za edukativni film za koji je utvrdila da ne bi trebao biti uvršten među prijedloge za metodičku obradu u Nastavnom planu i programu katoličkog vjeronauka za trogodišnje srednje škole. Radi se o edukativnom filmu „Halo, ja sam tu!“, u čiji sadržaj je pravobraniteljica izvršila uvid u okviru svojih ovlasti, a koji se nalazi među prijedlozima za metodičku obradu u trećim razredima srednjih škola u Radnom prijedlogu Nastavnog programa za katolički vjeronauk u trogodišnjim srednjim školama.

Film je snimljen 1991. godine u poljskoj produkciji, prikazuje zajednički život i odnos budućih roditelja, majke i oca, za vrijeme trudnoće majke, i usredotočen je na prikaz obiteljskih odnosa majke, oca i djeteta u majčinoj utrobi (likovni prikaz), uz povremeno navođenje medicinskih činjenica o samoj trudnoći. Iz sadržaja filma može se naslutiti njegova namjera, a to je da čin rođenja opiše kao ugodno iskustvo temeljeno na ljubavi roditelja prema djetetu.

Međutim, pravobraniteljica je u svom podnesku MZOŠ-u upozorila da se u filmu, unatoč namjeri putem koje se jednim svojim dijelom na pozitivan i duhovit način uspijeva prikazati vrijeme trudnoće i rast djeteta u majčinoj utrobi, koriste stereotipni obrasci muško-ženskih odnosa te da film, izuzev nekoliko iznimaka, dijelom svog sadržaja na stereotipan način prikazuje i distinktivno razdvaja ulogu muškarca i ulogu žene i na taj način promovira tradicionalno podijeljene obiteljske i društvene uloge (npr. otac izjavljuje: „Ako bude dečko, ići će sa mnom na pecanje“; „Mislim da će biti nogometaš“ i sl.).

Ono što se ističe kao najveći problem jest to da se u nekoliko situacija u filmu pojavljuju stereotipi koji na neravno pravan i podređujući način žensku djecu i žene općenito prikazuju manje vrijednima, te je na

vrlo zabrinjavajući način prikazana velika želja oca da dijete ne bude ženskog spola, pa tako jednom prilikom izjavljuje (prilikom razgovora o mogućem spolu još nerođenog djeteta): „Ako bude djevojčica, imat ćemo još jedno.“

Takav prikaz odnosa među spolovima nije u skladu s člankom 14., st. 2. i 3. Zakona o ravnopravnosti spolova prema kojem će se sadržajima vezanim za pitanja ravnopravnosti spolova promicati nediskriminacijska znanja o ženama i muškarcima, uklanjanje neravnopravnosti spolova i rodni stereotipa u obrazovanju na svima razinama, kao i uvažavanje rodni aspekata u svim obrazovnim područjima. Pored toga, pravobraniteljica je upozorila da dolazi i do nesuglasja s nizom međunarodnih propisa koje je u svom dopisu i navela.

Slijedom navedenoga, pravobraniteljica je dala preporuku da se u obzir uzmu nacionalni i međunarodni propisi putem kojih se nalaže uklanjanje stereotipa iz odgojno-obrazovnog sustava, a osobito iz udžbenika i nastavnih sredstava koji se koriste u njemu, te da se shodno tome film „Halo, ja sam tu!“ ne uvrsti među prijedloge za metodičku obradu u Nastavnom planu i programu katoličkoga vjeronauka za trogodišnje srednje škole.

5.5.2. „Zajedno u ljubavi“, vjeronaučni udžbenik za 7. razred osnovne škole

Dana 7. svibnja 2010. na internetskim stranicama Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa (u daljnjem tekstu: MZOŠ) objavljen je Katalog obveznih udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava za šk. god. 2010./2011. u kojem se na popisu obveznih udžbenika za 7. razred osnovne škole, nastavni predmet Vjeronauk, nalazi udžbenik Zajedno u ljubavi u izdanju Hrvatske biskupske konferencije i Nacionalnog katehetskog ureda, autora Josipa Periša.

Pravobraniteljica je u svom izvješću o radu za 2008. godinu Hrvatski sabor izvijestila o pritužbi koju je zaprimila na izdanje istog udžbenika iz 2003. godine u kojem se o pobačaju govori kao o ubojstvu, o ženi koja izvrši pobačaj kao o ubojici, nijeće zakonsko pravo na pobačaj u Republici Hrvatskoj, te isti naziva zločinom. Vezano za taj slučaj, pravobraniteljica je 2008. godine zatražila očitovanje od MZOŠ-a, koje je pak zatražilo očitovanje od nakladnika, nakon čega se nakladnik udžbenika obvezao „u novom izdanju dotičnog udžbenika u stanovitoj mjeri izmjenom ublažiti formulaciju tako da ona bude na razini nauka crkve i na razini dostojanstva ženske osobe imajući u vidu ravnopravnost spolova“.

Uvidom u posljednje izdanje predmetnog udžbenika iz 2009. godine razvidno je da je formulacija pobačaja izmijenjena, i to na sljedeći način (II. poglavlje – Dekalog pravila za život u ljubavi i slobodi, str. 52):

„(...) osim hotimičnih ubojstava, danas postoje mnogi oblici grubog kršenja pete božje zapovijedi: pobačaj, eutanazija, samoubojstvo, rat, naoružavanje, otmice, uzimanje talaca, mučenja, medicinski pokusi na ljudima, ugrožavanje vlastitoga zdravlja (droga, duhan, alkohol).

Pobačaj (abortus) teška je povrjeda pete Božje zapovijedi. Prema stalnom nauku Crkve ljudski život treba štititi od samog začeća. Roditelji su po svojoj naravi simbol sigurnosti i ljubavi za dijete. Oni svoj roditeljski poziv pobačajem grubo narušavaju. Pobačaj nije „pravo“ žene, jer dijete začeto u njezinoj utrobi ljudsko je biće sa svojim pravima. Iskustvo nam je pokazalo da teške posljedice pobačaja najviše pogađaju majku. Okolnosti počinjenog djela slaba su utjeha i opravdanje za, pobačajem pogodenu, cijelu obitelj. Život je uvijek Božji dar. Tko ga nasilno oduzima, odbacuje Božju ljubav te tako ne priznaje Boga kao jedinoga gospodara života.“

Premda je u odnosu na izdanje istog udžbenika iz 2003. godine sama formulacija o pobačaju ublažena, pravobraniteljica je utvrdila da se ženu koja izvrši pobačaj ponovno dovodi u kontekst vršitelja ubojstva

nazivajući je nasilnim oduzimateljem života, te se niječe zakonsko pravo na pobačaj u Republici Hrvatskoj i isti prikazuje zločinom, iako pobačaj prema zakonodavstvu Republike Hrvatske nije kazneno djelo ako je izveden pod zakonskim uvjetima (Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece, NN 18/1978).

Prema Zakonu o udžbenicima za osnovnu i srednju školu (NN 27/2010), udžbenici, dopunska i pomoćna nastavna sredstva svojim sadržajem ne smiju biti protivni Ustavu Republike Hrvatske i proklamiranim načelima demokratskog poretka koja se posebice odnose na zaštitu ljudskih i manjinskih prava, temeljnih sloboda i prava čovjeka i građanina te ravnopravnost spolova (čl. 4., st. 2.). U Zakonu je također propisano da ministar neće odobriti uporabu udžbenika i dopunskog nastavnog sredstva u slučaju kršenja navedene odredbe (čl. 4., st. 4.), te da isti udžbenik i dopunsko nastavno sredstvo mogu biti povučeni iz uporabe iz istog razloga (čl. 27., st. 1.).

Imajući u vidu navedeno, pravobraniteljica je od MZOŠ-a 2. studenoga 2010. zatražila očitovanje o citiranom dijelu teksta s napomenom da ono bude iskazano neovisno o stavovima autora udžbenika jer udžbenike ne odobravaju oni, nego MZOŠ. Odgovor MZOŠ-a zaprimljen je 31. prosinca 2010., a u njemu se navodi da je ministarstvo pokrenulo uobičajeni postupak te se 9. prosinca 2010. obratilo nakladniku spomenutog udžbenika i zatražilo očitovanje o primjedbama pravobraniteljice koje će proslijediti Uredu pravobraniteljice odmah nakon što ga dobije.

Do kraja izvještajne godine nije zaprimljeno očitovanje MZOŠ-a u odnosu na formulaciju pobačaja u udžbeniku Zajedno u ljubavi, te se predmet prenosi u sljedeću izvještajnu godinu.

5.5.3. Donošenje Etičkog kodeksa Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Pravobraniteljica je u svom izvješću o radu za 2009. godinu izvijestila Hrvatski sabor o svojoj analizi akata hrvatskih sveučilišta vezano za odredbe o diskriminaciji i spolnom uznemiravanju na temelju koje je zaključila kako većina sveučilišta u Republici Hrvatskoj u svojim temeljnim aktima propisuje odredbe o diskriminaciji i spolnom uznemiravanju kao neprihvatljivim, nedopustivim, neetičnim ili zabranjenim oblicima ponašanja. Analiza je pokazala da etički kodeks Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku sadrži odredbu o diskriminaciji, no ne i odredbu o spolnom uznemiravanju. Stoga se pravobraniteljica obvezala u ovoj izvještajnoj godini uputiti preporuku tom sveučilištu o dopuni postojećeg etičkog kodeksa.

Imajući na umu da je Senat Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku na svojoj sjednici od 27. travnja 2009. godine donio Odluku o imenovanju Povjerenstva za izradu novog Etičkog kodeksa Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, te da je novi Etički kodeks u procesu izrade, pravobraniteljica je Sveučilištu u Osijeku uputila preporuku da u novi Etički kodeks Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku budu uvrštene odredbe o zabrani diskriminacije i spolnog uznemiravanja.

5.5.4. Radionica za srednjoškolske profesore/ice pravne struke

Pravobraniteljica se odazvala pozivu Upravno-birotehničke škole te je 20. veljače 2010. godine zajedno sa svojim zaposlenicima/ama održala radionicu o ravnopravnosti spolova u Upravno-birotehničkoj školi (Varšavska 17, Zagreb) u sklopu sastanka Stručnog aktiva Zagrebačke županije nastavnika pravne grupe nastavnih predmeta u srednjim školama. Tom prigodom je stručni suradnik za područje obrazovanja iz Ureda pravobraniteljice održao izlaganje na temu Rodne razlike u obrazovanju.

5.5.5. Ravnopravnost spolova u obrazovanju romske nacionalne manjine

Udruga žena Romkinja Hrvatske „Bolja budućnost“ 2009. godine izdala je publikaciju „Život Romkinja u Hrvatskoj s naglaskom na pristup obrazovanju“ u kojoj su objavljeni rezultati provedenog istraživanja o uvjetima u kojima živi i obrazuje se romska nacionalna manjina. U publikaciji se u poglavlju

„Zaključak i preporuke“ navode prioritete mjere koje bi u cilju poboljšanja obrazovanja romske djece trebale poduzeti škole i vlasti, sami Romi/kinje i roditelji, te dodatne mjere koje je potrebno poduzeti za poboljšanje obrazovanja Romkinja.

Pravobraniteljica je od Udruga žena Romkinja „Bolja budućnost“ zatražila dostavu podataka kojima raspolažu o provedbi mjera predloženih na temelju rezultata istraživanja u razdoblju od 2009. do 2010. godine. Na temelju dostavljenog očitovanja Udruge, može se zaključiti kako se veliki broj predloženih mjera ne ostvaruje, a kao glavni uzrok najčešće se navodi nedostatak sredstava.

Za potrebe ovog izvješća ukazujemo na dio očitovanja u kojem se navodi: „U svim predviđenim preporukama i mjerama koje su navedene u izvještaju, a postoje i u Nacionalnom programu za Rome te Akcijskom planu Desetljeća 2005.-2015., ne provode se dovoljno da se primijeti napredak za žene Romkinje – da ih ima zaposlenih, da se povećao broj na fakultetima, da su ravnopravne u obitelji, da uklonimo zapreke koje postoje za njihovo obrazovanje: ranu udaju, rano rađanje djece i dr.“.

Osim toga, vezano za mjeru koja se odnosi na razvijanje svijesti roditelja da obrazovanju ženske djece treba posvetiti istu pozornost kao i obrazovanju muške djece navodi se sljedeće: „Ovo se sustavno ne provodi bez obzira što mjera postoji i u Nacionalnom programu za Rome i u Akcijskom planu Desetljeća 2005.-2015. Za takve edukacije nema financijskih sredstava, a naši projekti nisu financirani ni od jednog Ureda, ministarstva niti Ureda za ljudska prava Vlade Republike Hrvatske.“

S druge strane, prema podacima koje dostavilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa o dodijeljenim stipendijama i subvencijama u školskoj godini 2009./2010. za učenike/ce i studente/ice romske nacionalne manjine, ostvaruje se stipendiranje romskih učenica i studentica u području srednjoškolskog i visokoškolskog obrazovanja. Prema dobivenim podacima, stipendirano je 323 učenika/ca srednjih škola (128 Ž, 195 M; izdvojeno 1.343.000,00 kn), 26 studenata/ica (11 Ž, 15 M; izdvojeno 260.000,00 kn). Ukupno je za stipendiranje Romkinja utrošeno 750.000,00 kn (640.000,00 kn za srednjoškolsko obrazovanje i 110.000,00 kn za visokoškolsko obrazovanje Romkinja).

5.5.6. Eliminiranje spolne podzastupljenosti u tradicionalno "ženskim" i tradicionalno „muškim“ obrazovnim područjima

Vezano za poticanje uključivanja zainteresiranih učenica u izborne programe tradicionalno „muških“ obrazovnih područja i učenika u tradicionalno „ženska“ obrazovna područja s ciljem eliminiranja spolne podzastupljenosti u tim područjima, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa je, imajući u vidu predmete koji se u osnovnim i srednjim školama provode kao izborni, dostavilo statističke podatke po spolu o uključenosti učenika/ca u izborne programe u osnovnim i srednjim školama.

Prema dostavljenim podacima, u osnovnim školama u izbornu nastavu informatike uključeno je 47,87% učenica i 52,13% učenika; engleskog jezika 51,50% učenica i 48,50% učenika, francuskog jezika 57,37% učenica i 42,64% učenika, te njemačkog jezika 54,54% učenica i 45,46% učenika.

U srednjim školama francuski jezik pohađa 54,51% učenica i 45,49% učenika; engleski jezik 59,58% učenica i 40,42% učenika; njemački jezik 55,08% učenica i 44,92% učenika; te informatiku 59,51% učenica i 40,49% učenika.

Podaci su pokazali da se informatika (barem u kontekstu osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja) više ne može smatrati tradicionalno „muškim“ područjem, pogotovo ako se promatra spolna zastupljenost u izbornim programima srednjih škola, dok je kod stranih jezika još uvijek vidljivo da učenice nešto češće upisuju te izborne programe od učenika, kako u osnovnim, tako i u srednjim školama.

Ministarstvo je dodatno skrenulo pozornost na to da je u Plan provedbenih aktivnosti programa gospodarskog oporavka Vlade Republike Hrvatske uvrštena mjera čiji je cilj unapređenje obrazovnih rezultata u području matematike te prirodnih i tehničkih znanosti promoviranjem prirodoslovnih i

prirodoslovno-matematičkih usmjerenja gimnazija. Navedeni programi promoviraju se u sedmim i osmim razredima osnovnih škola putem raznih obrazovnih kampanja radi razbijanja stereotipa o tradicionalno muškim područjima.

5.5.7. Stručno usavršavanje za djelatnike/ce iz sustava odgoja i obrazovanja iz područja ravnopravnosti spolova

Sustavna edukacija i stručno usavršavanje iz područja ravnopravnosti spolova za sve nositelje/ice odgojno-obrazovne djelatnosti u osnovnim i srednjim školama te na visokim učilištima vrlo je važan segment obrazovanja za rodnu jednakost.

Prema podacima koje je Agencija za odgoj i obrazovanje dostavila pravobraniteljici, proveden je niz stručnih usavršavanja iz područja ravnopravnosti spolova (zbog opsežnosti teksta ovdje ih ne navodimo). Pravobraniteljica ocjenjuje da su u pogledu količine i ciljanosti obrađenih tema iz područja ravnopravnosti spolova navedena stručna usavršavanja ispunila svoju svrhu te se može zaključiti da je provedena sustavna edukacija za nositelje/ice odgojno-obrazovne djelatnosti obuhvaćenih djelokrugom rada Agencije za odgoj i obrazovanje.

Također treba napomenuti da je Agencija za odgoj i obrazovanje u suradnji s nevladinim organizacijama (Hrvatska udruga miritelja – HUM; Mali korak iz Zagreba; Centar za mir i nenasilje iz Osijeka) izradila Program stručnog usavršavanja učitelja i nastavnika u osnovnoj i srednjoj školi u okviru Građanskog odgoja i obrazovanja na temu Medijacija – nenasilno rješavanje sukoba koja ima za cilj osposobiti učitelje miritelje i učenike miritelje. Do sada je završeno višednevno teorijsko i praktično osposobljavanje u tri dijela za 90 učitelja/ica miritelja na području cijele Hrvatske. Kao jedna od kompetencija koje su učitelji/ce ovim usavršavanjem stekli, ističe se razumijevanje rodno-spolnog identiteta, društvenih uloga i odnosa bez predrasuda.

6. MEDIJI

Mediji su područje koje pravobraniteljica za ravnopravnost spolova prati prema Zakonu o ravnopravnosti spolova¹²³. Tijekom 2010. pravobraniteljica za ravnopravnost spolova pratila je tiskane i elektroničke medije, sudjelovala u radu odbora Hrvatskog sabora vezano za izvješća o stanju u medijima, održala edukacijsku radionicu za novinare/ke i urednike/ce na HRT-u; provela pet neovisnih analiza, postupala po pritužbama građana/ki na medijske sadržaje, izdavala javna priopćenja i upućivala upozorenja i preporuke onima koji su kršili zakonske odredbe. Pravobraniteljica je sudjelovala i na sjednicama saborskih odbora na kojima se raspravljalo o izvješćima vezanim uz medije i njihovu zakonsku obvezu promicanja ravnopravnosti spolova.

Hrvatski sabor je na svojoj 18. sjednici¹²⁴ raspravljao o Izvješću o radu Programskoga vijeća HRT-a¹²⁵ i donio zaključak kojim nije prihvatio navedeno Izvješće te tražio Dopunu Izvješća. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova uputila je Odboru za ljudska prava i prava nacionalnih manjina i Odboru za ravnopravnost spolova Hrvatskog sabora, u čijoj je raspravi i osobno sudjelovala, svoje primjedbe na Dopunu Izvješća Programskoga vijeća koje je primljeno na znanje na 20. sjednici Hrvatskog sabora.¹²⁶

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova je 14. lipnja 2010. održala drugu radionicu za djelatnike/ce HRT-a¹²⁷ (prva je održana 2009.). Slab odaziv na radionice pravobraniteljice za ravnopravnost spolova (2009. – 27 polaznika/ca; 2010. 22 polaznika/ca) pokazuje nezainteresiranost medijskih djelatnika/ca, a pogotovo urednika/ca prema tematici ravnopravnosti spolova i rodnom aspektu. Pravobraniteljica ističe izuzetno dobru suradnju s voditeljicom i djelatnikom Edukacijskog centra HRT-a, ali ni njihov predani rad i trud nisu uspjeli pobuditi interes urednika/ca za radionicu na kojoj se govorilo o istraživanjima vezanim uz medije i ravnopravnost spolova, objašnjavali pojmovi vezani uz ravnopravnost spolova te razmatrali slučajevi iz medijske prakse. Također je primijećeno da polaznici/ce nisu edukacijsku radionicu doživjeli kao mogućnost da se educiraju na temu kako u medijske sadržaje uključiti rodni aspekt ili na koji način poštivati obvezu medija u promociji načela ravnopravnosti spolova. Iako su i prvo Izvješće Vijeća HRT-a i Dopuna Izvješća pokazali nerazumijevanje ovih pojmova od strane onih koji su ga sastavljali, većina sudionika/ca nastojala je fokus rasprave o činjeničnom stanju neispunjavanja obveza svog medija ili opravdati ili skrenuti na obveze drugih društvenih struktura. Glavni ravnatelj je na Odboru za ravnopravnost spolova napomenuo da ravnateljstvo planira sankcionirati nepohađanje edukacije, međutim, prema saznanjima pravobraniteljice, nakon rasprave o Dodatnom Izvješću, do kraja 2010. nije održana niti jedna edukacijska radionica vezana uz promicanje ravnopravnosti spolova u medijskim sadržajima. Pravobraniteljica smatra da bi programi Hrvatskog radija, osobito 1. program Hrvatskog radija, ali i nekih lokalnih radiopostaja, mogli poslužiti kao primjer urednicima/ama TV programa vezano za ostvarivanje obveza u promicanju ravnopravnosti spolova¹²⁸.

¹²³ Članak 16. Zakona o ravnopravnosti spolova (NN 82/08)

¹²⁴ 15. srpnja 2010.

¹²⁵ puni naziv „Izvješće o radu Programskoga vijeća HRT-a i o provedbi programskih načela i obveza utvrđenih Zakonom o HRT-u u programima HR-a i HTV-a u razdoblju od 14. listopada 2008. do 24. veljače 2010.“

¹²⁶ 26. 11. 2010. (Dopunu Izvješća na znanje su primili Odbor za ravnopravnost spolova (3. 11. 2010.) i Odbor za ljudska prava (28. 10. 2010.), a Odbor za informiranje, informatizaciju i medije ga je prihvatio.

¹²⁷ Radionici održanoj 14. lipnja 2010. prisustvovalo je 22 polaznika/ca, 16 žena i 6 muškaraca, 7 s HR-a, 11 s HTV-a i 4 iz neprogramskih radnih jedinica HRT-a.

¹²⁸ Hrvatski radio prvi program sustavno prati i promovira tematiku rodne ravnopravnosti u hrvatskom društvu.

Pravobraniteljica je sudjelovala i na sjednici Odbora za ravnopravnost spolova¹²⁹ povodom rasprave o Izvješću o radu Vijeća za elektroničke medije i Agencije za elektroničke medije u razdoblju od 1. siječnja do 31. prosinca 2009. godine¹³⁰. Primjedbe pravobraniteljice odnosile su se na zabrinjavajući podatak iz Izvješća da u raspodjeli po programima radijske djelatnosti na programe za poticanje svijesti o ravnopravnosti spolova otpada svega 1,7%, a televizijske 1,96%, te da je prema analizama dostavljenih ponuda ravnopravnost spolova jedna od kategorija u kojoj je najmanji broj prijavljenih emisija¹³¹. Na istoj stranici u Izvješću navodi se da je uočeno „90 minuta tjedno za programe namijenjene nacionalnim manjinama i ravnopravnosti spolova“. Nije jasno zbog čega su programi namijenjeni nacionalnim manjinama i oni namijenjeni ravnopravnosti spolova teme čija je minutaža izražena zajedno. Naime, ovako izražena minutaža može značiti da u sklopu tih zajedničkih 90 minuta na ravnopravnost spolova otpada 85 minuta ili tek 5 minuta, što nije beznačajna razlika, iako je i ukupna minutaža raspodijeljena na 1329 radijskih emisija na 141 radiopostaji i 279 televizijskih emisija na 21 TV postaji gotovo zanemariva.

Edukacija – Osim druge po redu radionice o ravnopravnosti spolova za djelatnike/ce HRT-a, pravobraniteljica je održala još dva edukacijska predavanja/radionice koje su uključivale i dio vezan za medije. Jedna radionica je održana 20. veljače 2010. u Upravno-birotehičkoj školi u Zagrebu za predstavnike/ce Stručnog aktiva Zagrebačke županije nastavnika pravne grupe nastavnih predmeta u srednjim školama, a druga 26. listopada 2010. u Požegi, kojoj je prisustvovalo oko 80-ak predstavnika i predstavnica vrtića, osnovnih i srednjih škola, bolnica, porezne uprave, policije i sudstva te članovi/članice županijskog Povjerenstva za ravnopravnost spolova.

6.1. MEDIJSKI SADRŽAJI, ANALIZA PRITUŽBI

Tijekom 2010. pravobraniteljica je primala pritužbe koje su se odnosile na medijske sadržaje. Pritužitelje/ice sve više smeta korištenje spolnih/rodnih stereotipa u reklamama, smatraju ih uvredljivima i ponižavajućima i traže reakciju na takve sadržaje i njihovo uklanjanje, kao što su na primjer reklama za prašak za rublje sa sloganom „Arielova revolucija za žene“ koji implicira da je prašak za rublje namijenjen isključivo ženama, reklama za karticu auto kluba i pomoći na cesti u kojoj je žena prikazana kao osoba koja ne razlikuje gradove Senj, Sinj i Slunj, ali se zato jako dobro razumije u kartice¹³² ili prilog časopisa za gradnju Pro-gradnja „Grijanje“¹³³ zbog „potpuno gole mlade djevojke koja leži na podu i na taj način reklamira podno grijanje“. U ovom izvješću navest ćemo samo neke od primjera iz pritužbi i postupanja pravobraniteljice za ravnopravnost spolova

6.1.1. Pritužbe upućene pravobraniteljici - opisi slučajeva

1. OPIS SLUČAJA (PRS 05-03/10-15): Pravobraniteljica je zaprimila pritužbu na reklame za lokalne obrte emitirane na lokalnoj radiopostaji u Š. Pritužiteljica je navela da ju reklame vrijeđaju „kao ženu i majku“. U jednoj od reklama suprug je ostao na putu s pokvarenim automobilom i zove ženu tražeći broj telefona za pomoć. Kako se ona ne može sjetiti broja telefona, on je sve ljući, ona uplašena, zbunjena, jadna i u panici te djeluje glupo. U svemu tome ga loše čuje i to mu i kaže, a on joj odgovara ljutito vičući da će ga „čut kad dođe doma“, izraz koji se koristi kad se želi reći da će netko biti kažnjen. U drugoj reklamama za aluminijsku stolariju, muškarac pjeva da mu je dosta stare, istrošene i pokvarene

¹²⁹ 20. listopada 2010.

¹³⁰ Vijeće za elektroničke medije i Agencija za elektroničke medije, dostavila Hrvatskom saboru aktom od 20. rujna 2010. godine.

¹³¹ str. 32 Izvješća

¹³² PRS 05-01/10-14 reklama za HAK Diners karticu

¹³³ Br. 64, rujan 2010.

stolarije, a jedan stih glasi: „Sve ću razbit prozore i vrata, što će meni starudija ova i žena je bolja kad je nova....“. Pritužiteljica je napomenula da se radi o pijevoj pjesmici koju pjevaju djeca na ulici, uključujući i njezinog sina kojem onda mora objašnjavati „da to ne čini i da se radi o glupoj reklami koja vrijeda njegovu i sve druge mame i žene“. Pritužiteljica je navela i da je „iziritirana gore navedenim nazvala marketing radija gdje joj je objašnjeno da oni moraju prihvatiti sve reklame, osim u slučaju kad se krši neki zakon, a u ovom slučaju tome nije tako“.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je temeljem navoda pritužiteljice zatražila očitovanje od radiopostaje. U svom odgovoru su naglasili da reklame „nisu naš proizvod, već od klijenta koji nam ga je donio kao gotov proizvod“, da „svi spotovi koji želimo da slušatelju budu prihvatljivi, tj. slušni moraju biti humorističnog i pjevnog smisla da slušatelju uđu u uho“ te da „humor, a ne zbilja, mora biti na nečiji račun“. Zaključili su da njihovi „radijski reklamni spotovi nisu uvredljivog tipa te da se na niti jedan ozbiljan način netko vrijeda“. Temeljem ovog očitovanja pravobraniteljica je radiopostaji uputila upozorenje u kojem je navela zakonske obveze medija¹³⁴ te upozorila da argumenti da „humor mora biti na nečiji račun“ i da su „humor i skečevi sastavni dio našeg programa koji su naglašeni kao tema humora“ ne može biti opravdanje za seksizam jer uvreda upakirana u vic ili šalu seksizmu samo daju prividnu prihvatljivost i neškodljivost. Podsjetila je da reklame koje bi bile uvredljive ili ponižavajuće temeljem, na primjer, rase, vjere ili invaliditeta osobe, nitko ne bi smatrao duhovitima i prihvatljivima dok, s druge strane, kad se u reklamama sugerira da su „žene dobre samo kad su nove“ ili se u doba borbe protiv nasilja nad ženama čak sugerira da će „čut ona kad on dođe doma“, onda se kreatori takve reklame, ili pak medijski nakladnici koji objavljuju takav sadržaj, pozivaju na slobodu izražavanja ili smisao za šalu, iako se ni na slobodu izražavanja niti na humor nikada ne bi pozivali da se radi o uvredljivim kontekstima temeljem vjere, invaliditeta ili rase. Stoga nije prihvatljivo da diskriminacija po spolu, koja uključuje seksizam u oglašavanju, svoj alibi nalazi u slobodi izražavanja oglašivača, iako je i ta sloboda ipak regulirana zakonima i propisima koji se odnose na medije. Pravobraniteljica je radiopostaji uputila i preporuku da u svim svojim medijskim sadržajima vodi računa o tome da medijski sadržaji i promidžbene poruke koje emitira ne uključuju seksizam te da budu u skladu s obvezom promicanja vrijednosti ravnopravnosti spolova i uklanjanja stereotipa, seksizma i uvredljivih i ponižavajućih načina prezentacije žena i muškaraca.

2. OPIS SLUČAJA (PRS 05-01/10-22): Pravobraniteljica je zaprimila anonimnu pritužbu iz D. na tekst kolumne B. S.-a u tjedniku „G. G.“. Pritužba je upućena zbog seksističke izjave i stava autora koji je „afirmativno revalorizirao“, kako je naveo pritužitelj, raniju seksističku izjavu jednog saborskog zastupnika: „Nisu žene za mudraca, već za mdraca“ dodajući kako je to „Kristalno istinita činjenica (opet uz časne iznimke).“

PODUZETE MJERE: Smatrajući da je tekst u navedenim dijelovima u suprotnosti s čl. 16. st. 2. Zakona o ravnopravnosti spolova te svim propisima i politikama koje je donio Hrvatski sabor, a koje se odnose na uklanjanje seksizama iz medijskih sadržaja, pravobraniteljica je glavnom uredniku tjednika „G. G.“ uputila upozorenje da su mediji dužni poštivati nacionalne i međunarodne zakone i propise koji reguliraju njihovu obvezu promicanja vrijednosti ravnopravnosti spolova i uklanjanja stereotipa, seksizma i uvredljivih i ponižavajućih načina prezentacije žena i muškaraca u medijskim sadržajima te dala preporuku da glavni urednik te drugi urednici/e u tjedniku „G. G.“ vode računa o tome da sadržaji članaka koje objavljuju ne uključuju seksizam i stereotipe na temelju spola, kao što je to bio slučaj sa navedenim tekstom.

ISHOD: Tjednik „G. G.“ u cijelosti je objavio upozorenje i preporuku pravobraniteljice¹³⁵

¹³⁴ čl. 20. st. 6. i 8. Zakona o medijima (NN 59/04); čl. 16. st. 2. Zakona o ravnopravnosti spolova (NN 82/08)

¹³⁵ 5. studenog 2010.

3. OPIS SLUČAJA (PRS 05-03/10-01; PRS 05-03/10-03; PRS 05-03/10-04): Pravobraniteljica je zaprimila nekoliko pisanih pritužbi vezano za tvrtku koja se bavi proizvodnjom madraca P. D. d.o.o. iz S. K. Z. Naime, na njihovim jumbo-plakatima, koji su uočeni tijekom svibnja i lipnja 2010. uz glavne prometnice Zagreba, ali i drugih gradova u RH, prikazana su dva madraca u nedvosmisleno seksualnim pozama u kojima se mogu točno odrediti ženska i muška uloga, uz pripadajući slogan: „Najbolja za svaki položaj.“

PODUZETE MJERE I ISHOD: Budući da je nedvojbeno da su ovakvom reklamnom porukom žene indirektno svedene na seksualni objekt i prikazane na uvredljiv i ponižavajući način, pravobraniteljica je tvrtki P. D. d.o.o. uputila upozorenje¹³⁶ da je oglašavanje i javno prikazivanje žena i muškaraca na uvredljiv, ponižavajući i omalovažavajući način s obzirom na spol zabranjeno Zakonom o ravnopravnosti spolova i Zakonom o medijima, te preporučila da sporne plakate povuku iz javnog prostora te da prilikom odobravanja reklama vode računa o zakonskim odredbama. Tvrtka P. D. d.o.o. bila je dužna obavijestiti pravobraniteljicu o poduzetom u vezi s njezinim upozorenjem i preporukom u roku od 30 dana.

Tvrtka P. D. d.o.o. je u svom odgovoru pravobraniteljici¹³⁷ osporila navode upozorenja i preporuke i između ostalog istaknula da ne smatra da su tom reklamom uvrijedili žene, da se na gotovo svim rukovodećim mjestima tvrtke nalaze upravo žene koje ne bi dopustile da se bilo kojom reklamom vrijeđa njihovo dostojanstvo, te da se slogan „Najbolja za svaki položaj“ ne odnosi na ženu, nego na tvrtku. Sud časti HURA-e, na traženje pravobraniteljice, dostavio je odluku kojom je tvrtki P. D. d.o.o. izrekao sankciju zabrane oglašavanja sporne poruke, prekidanja, odnosno zabrane odgovarajuće oglašivačke akcije, u skladu s Kodeksom oglašavanja HURA-e. Pravobraniteljica je ponovno uputila dopis¹³⁸ tvrtki P. D. d.o.o. te zatražila očitovanje zbog nepoštivanja preporuke povlačenja spornih plakata i bilo kakvog poduzimanja mjera nakon upozorenja i preporuke pravobraniteljice te izricanja sankcije Suda časti HURA-e. Tvrtka P. D. d.o.o. dostavila je pravobraniteljici odgovor¹³⁹ u kojem je navela da u cijelosti ostaju kod svog prvotnog očitovanja te da “reklama apsolutno ničim nije uvrijedila žene niti se slogan 'Najbolja za svaki položaj' odnosi na žene“, a da im se Sud časti nije obratio te mu stoga nisu ni odgovorili. Napomenuli su da sporne plakate kane maknuti s oglasnih panoa tek ujesen, kad počinje nova reklamna kampanja. Međutim, pravobraniteljica je od Suda časti HURA-e dobila kopiju dopisa koji je Sud časti dostavio tvrtki P.D. d.o.o. a iz kojeg je vidljivo da je tvrtka, suprotno njihovoj tvrdnji, bila upoznata s odlukom o sankciji povlačenja spornih plakata Suda časti. Također je navedeno da je u ovom slučaju „po prvi put riječ o nekom mediju ili oglašivaču koji se oglašio na odluke strukovne udruge“. Pravobraniteljica je pronašla da je tvrtka P. D. d.o.o. članica grupe proizvođača madraca čija je centrala u Švedskoj, a na stranicama tvrtke P. D. d.o.o. stoji da su im oni zapravo vlasnici. Stoga je pravobraniteljica opis cijelog slučaja uputila na nadležne u švedskoj centrali kako bi ih upoznala s cijelim slučajem i zatražila objašnjenje obvezuje li njihov etički kodeks i standardi oglašavanja sve njihove članice. Također se obratila i Općinskom državnom odvjetništvu s prijedlogom za pokretanje prekršajnog postupka protiv pravne osobe P. D. d.o.o. budući da je tvrtka upozorena kako opisanim oblikom oglašavanja krši odredbe dva važeća zakona RH, da je ista i od strane strukovne udruge upozorena na nezakonitost i neetičnost navedenog načina reklamiranja te da se tvrtka oglašila na navedena upozorenja i zabrane i nastavila s protupravnim ponašanjem.

Prijedlog pravobraniteljice da državno odvjetništvo razmotri postoje li osnove za pokretanje prekršajnog postupka od strane državnog odvjetništva proslijeđen je nadležnom državnom odvjetništvu u Z. krajem

¹³⁶ 24. svibnja 2010.

¹³⁷ 02. lipnja 2010.

¹³⁸ 6. srpnja 2010.

¹³⁹ 6. kolovoza 2010.

godine. Nadležno državno odvjetništvo zatražilo je od pravobraniteljice kompletnu dokumentaciju koja mu je dostavljena 28. prosinca 2010. O krajnjem ishodu slučaja, pravobraniteljica će izvijestiti u Izvješću za 2011.

6.2. RODNE ANALIZE MEDIJSKIH SADRŽAJA

Jedno od područja koja pravobraniteljica prati jest i područje medija čiji su sadržaji regulirani čl. 16. Zakona o ravnopravnosti spolova¹⁴⁰. Prema ZORS-u Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova u okviru svojih nadležnosti provodi i neovisna istraživanja prema osnovama i područjima definiranim ovim zakonom. Stoga je Ured pravobraniteljice tijekom 2010. godine, kao i prethodnih godina, proveo rodne analize dnevnog i tjednog tiska, te po prvi put rodne analize informativnih emisija javne i jedne od komercijalnih televizija¹⁴¹. U ovom izvješću nalaze se rezultati svih pet rodni analiza na temelju čije statistike i podataka, uspoređenih sa statistikom i podacima ranijih godina, Pravobraniteljica temelji svoje zaključke i preporuke.

Tablica 18. Rodne analize medijskih sadržaja

BA ¹⁴²	Medij	Količina	Razdoblje	Broj analiziranih sadržaja
1	HTV 1 – Dnevnik 1	120 emisija ¹⁴³	1. 9. – 31. 12. 2010.	1606 tema
1	HTV 1 – Dnevnik 3	83 emisije	1. 9. – 31. 12. 2010.	231 tema
1	NOVA TV – Dnevnik	122 emisije	1.9. – 31. 12. 2010.	2273 teme
2	Hrvatska uživo	32 emisije	15. 11. – 31. 12. 2010.	114 tema
3	HTV 1 – Otvoreno	37 emisija	3. 5. – 31. 12. 2010.	41 tema
3	HTV – Lica nacije	30 emisija	12. 3. – 31. 12. 2010.	30 tema
3	HTV – Latinica	12 emisija	20. 9. – 31. 12. 2010.	12 tema
4	Tjedni tisak	2 politička tjednika	1. 1. – 31. 12. 2010.	359 članaka
5	Dnevni tisak	Nacionalni i lokalni dnevni tisak + internetski news portali	1. 1. – 31. 12. 2010.	2036 članaka
	UKUPNO	Dnevni i tjedni tisak i internetski news portali ¹⁴⁴		2395 članaka
	UKUPNO	436 TV emisije		4307 tema

Dakle, tijekom 2010. Ured pravobraniteljice prikupio je i analizirao **ukupno 2395 članaka dnevnog i tjednog tiska te ukupno 4307 tema u 436 televizijske emisije.**

¹⁴⁰ „Mediji će kroz programske sadržaje, programske osnove, programska usmjerenja i samoregulacijske akte promicati razvoj svijesti o ravnopravnosti žena i muškaraca.“ (čl. 16. st. 1. ZORS-a); „Zabranjeno je javno prikazivanje i predstavljanje žena i muškaraca na uvredljiv, omalovažavajući ili ponižavajući način, s obzirom na spol i spolnu orijentaciju.“ (čl. 16. st. 2. ZORS-a)

¹⁴¹ HTV i NOVA TV

¹⁴² Broj analize

¹⁴³ Razlika u broju emisija Dnevnik 1 HTV 1 i Dnevnik Nove TV nastala je zbog tehničke nemogućnosti pregleda snimki dvije emisije Dnevnik 1 HTV-a preko interneta (www.hrt.hr) za dane 24. i 25. prosinca 2010.

¹⁴⁴ Ured pravobraniteljice prikuplja članke koji se odnose na ravnopravnost spolova samostalno i uslugama agencije za press-clipping.

6.2.1. Analiza informativnih emisija Dnevnik 1 i 3 (HTV1) i Dnevnik (NOVA TV)

Metodologija – Ured pravobraniteljice je u razdoblju od 1. rujna do 31. prosinca 2010. pratio emisije Dnevnik 1 i Dnevnik 3 prvog programa Hrvatske televizije te Dnevnik NOVE TV¹⁴⁵.

Cilj je bio utvrditi koliko se u informativnim emisijama govori o temama vezanima uz ravnopravnost spolova (ili iz aspekta ravnopravnosti spolova), o kojim se temama govori te tko o njima govori (novinari/ke i gosti/gošće).

6.2.1.1. Spolna zastupljenost – voditelji/ce, novinari/ke i gosti/gošće

Tablica 19. Spolna zastupljenost – voditelji/ce, novinari/ke i gosti/gošće

TV EMISIJA	UKUPNO	TEMA	VODITELJ/ICA		NOVINAR/KA		GOST/GOŠĆA	
			M	Ž	M	Ž	M	Ž
HTV 1 Dnevnik 1	120	1606	73 (61%)	47 (39%)	477 (30%)	800 (50%)	11 (92%)	1 (8%)
HTV 1 Dnevnik 3	83	231	73 (88%)	10 (12%)			209 (90%)	23 (10%)
NOVA TV Dnevnik	122	2273	122 ¹⁴⁶ (50 %)	122 (50 %)	707 (31%)	986 (43%)	13 (87%)	2 (13%)
UKUPNO	325	4110						

U 325 informativnih emisija obje televizije **obrađeno je ukupno 4110 tema**. Informativne emisije javne televizije (Dnevnik 1 i 3) u velikoj većini vode muškarci (72%), dok na komercijalnoj televiziji Dnevnik uvijek zajedno vode voditelj i voditeljica.

I na javnoj i na komercijalnoj televiziji, u analiziranom razdoblju teme su u većini obrađivale i o njima izvještavale novinarke¹⁴⁷. S druge strane, postotak muških gostiju u studiju ukazuje na veliku podzastupljenost žena koje se poziva da komentiraju društvenopolitička zbivanja u zemlji i svijetu; na primjer, **u Dnevniku 3 HTV-a, čak 90% gostiju bili su muškarci, u Dnevniku 1 HTV-a 92%, a u Dnevniku Nove TV (87%).**¹⁴⁸

Ured pravobraniteljice je svih 4110 tema sva tri informativna programa kodirao ovisno o području na koje su se odnosile kako bi se utvrdilo koliko su u ukupnom broju tema zastupljene teme vezane za ravnopravnost spolova u područjima koja pravobraniteljica prati, pogotovo koje su teme obrađene iz aspekta ravnopravnosti spolova, te koje su to teme. Utvrđeno je da iako Dnevnik komercijalne televizije obrađuje više tema po emisiji od Dnevnika javne televizije, nema razlike u postotku zastupljenosti tema vezanih uz ravnopravnost spolova.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Ured pravobraniteljice je za analizu odabrao i informativnu emisiju jedne komercijalne televizije kako bi utvrdio postoje li razlike između javne i komercijalne televizije vezano za ciljeve analize.

¹⁴⁶ Svaki Dnevnik NOVA TV vodi voditeljski par sastavljen od voditeljice i voditelja.

¹⁴⁷ Preostali postoci kod novinara/ki (20% HTV i 26% NOVA) odnose se na teme koje su prezentirali/e voditelji/ce. (Navedeni broj novinara i novinarki odnosi se na to koliko puta su novinari, a koliko puta novinarke izvještavali o temi; brojevi se ne odnose na broj različitih novinara/ki ili voditelja/ica.)

¹⁴⁸ Veći broj gostiju u odnosu na broj tema je stoga što je o pojedinim temama govorilo više gostiju/gošći.

¹⁴⁹ U Dnevniku 3 HTV-a kodirali smo samo teme o kojima su govorili gosti/gošće, a ne i ostale teme kao kod Dnevnika 1 i Dnevnika NOVE TV.

Od 1606 obrađenih tema u 120 emisija Dnevnik HTV 1, 148 tema je bilo iz područja koja pravobraniteljica prati, što iznosi 9% svih tema. O njima u većini slučajeva (72%) izvještavaju novinarke (14% novinari i 14% voditelji/ce), što i ne čudi s obzirom na to da su novinarke u većini one koje obrađuju teme i izvješćuju s terena.

Od 2273 obrađenih tema u 122 emisije Dnevnik NOVA TV, 182 teme bile su iz područja koja pravobraniteljica prati, što iznosi 8% tema. O njima su također u većem postotku izvještavale novinarke (58%), dok su novinari i voditelji teme prezentirali gotovo u podjednakom postotku (novinari 22%, voditelj/ica 20%).

Kodiranje svih tema pokazalo je da su najzastupljenije u Dnevniku 1 HTV-a bile vijesti iz svijeta (23%), a iza njih sa značajnije manjim postotkom slijede unutarnje političke teme (9%) i pravosudne teme vezane uz razna uhićenja i suđenja (9%). U Dnevniku NOVA TV, vijesti iz svijeta su također najzastupljenije (19%), slijede vijesti vezane uz gospodarstvo (9%) i također uhićenja i suđenja (9%).

Što se tiče tema iz područja koja prati pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, najzastupljenije na obje televizije bile su teme vezane uz tržište rada, političke stranke i obrazovanje, koje su u Dnevniku 1 HTV-a bile zastupljene s po 2% u ukupnom broju obrađenih tema, a na Novoj TV s 1%. Obiteljsko nasilje je na obje televizije podjednako zastupljeno iako je postotak tako mali da ga je nemoguće izraziti (Dnevnik 1 – 10 tema, Nova TV 11 tema).

Zaključak je da ne postoje razlike između javne i komercijalne televizije vezano za učestalost tema vezanih za ravnopravnost spolova, a obrađivane teme se rijetko obrađuju iz aspekta ravnopravnosti spolova ili razlika u položaju žena i muškaraca. O obiteljskom nasilju se izvještavalo vezano za datume poput nacionalnog ili međunarodnog dana borbe protiv nasilja nad ženama, potpisivanje sporazuma o suradnji ministarstava u borbi protiv nasilja i ubojstava žena od strane partnera. O položaju žena na tržištu rada govorilo se vezano uz 8. ožujka te štrajkove tekstilnih radnica, i vezano za vijesti o općoj nezaposlenosti. Iako je područje vezano za političke stranke bilo jedno od najzastupljenijih područja od onih koja pravobraniteljica prati, vrlo malo vijesti bilo je vezano za političku participaciju žena te njihovu podzastupljenost na mjestima gdje se donose odluke, a više se odnosilo na stranačku politiku u odnosu na druge stranke. Jedan dio vijesti odnosio se na slučaj seksizma u oglašavanju¹⁵⁰. Postoci zastupljenosti područja i tema koja pravobraniteljica za ravnopravnost spolova prati pokazuju mali interes medija za teme ravnopravnosti spolova te gotovo potpuno nepostojanje pojedinih tema (položaj žena u ruralnim područjima u odnosu na muškarce, ravnopravnost spolova na tržištu rada vezano za pojedina zanimanja, uznemiravanje i spolno uznemiravanje i sl.). Istovremeno se u središnjim informativnim emisijama daje prostor i vrijeme temama poput uginuća hobotnice u njemačkom akvariju¹⁵¹, najslušanije pjesme u Ugandi¹⁵² ili dobitnika lutrije u jednoj od američkih država¹⁵³.

6.2.2. Rodna analiza emisije Hrvatska uživo¹⁵⁴

Osim središnjih informativnih emisija, Ured pravobraniteljice proveo je i rodnu analizu mozaične informativne emisije „Hrvatska uživo“ u razdoblju od 15. studenoga 2010. do 31. prosinca 2010. U tom su razdoblju emitirane ukupno 32 emisije koje je u 23 emisije vodio voditelj, a u 8 voditeljica, dok su

¹⁵⁰ Turistički spot Hrvatske turističke zajednice

¹⁵¹ Dnevnik HTV1 i NOVA TV – 26. 10. 2010.

¹⁵² Nova TV 11. 11. 2010.

¹⁵³ Dnevnik HTV 13. 11. 2010.

¹⁵⁴ Analizirane su samo teme koje su se obrađivale i o kojima se razgovaralo s gostima/gošćama u studiju.

jednu emisiju vodili zajedno. U studiju je gostovalo ukupno 143 muškaraca (70%) i 60 žena (30%). Daleko veća je zastupljenost, pa samim time i vidljivost, muškaraca na položaju voditelja (73%) i u ulozi gostiju (70%).

Gosti i gošće govorili/e su o ukupno 114 tema, s tim da je o pojedinoj temi često govorilo nekoliko gostiju/gošći u studiju. Najzastupljenija tema bila je unutarnja politika, o kojoj je govorilo 20 muškaraca i pet žena; gospodarstvo, o kojoj je govorilo 14 muškaraca i 2 žene te sport o kojem je govorilo 13 muškaraca i 2 žene. Najveći broj gošći govorio je o zdravlju (8), nasilju i obiteljskom nasilju (6) te obrazovanju (6), a niti jedna žena nije govorila o financijama, vanjskoj politici i temama vezanim uz jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave. Teme o kojima su govorile žene, a muškarci nisu, bile su vezane uz estradu, humanitarnu akciju, obiteljsku problematiku trudnoće, zaštitu djece na internetu.

Međutim, s obzirom na kronični nedostatak takvih tema u našim medijima, ono što treba istaknuti kao pozitivno jest prilog „Žene u muškim zanimanjima“ o zrakoplovnoj tehničarki i pilotkinji¹⁵⁵; o knjizi posvećenoj ulozi žena u Domovinskom ratu¹⁵⁶, prilog o braniteljici Vukovara¹⁵⁷, seksualnom odgoju u školama¹⁵⁸, edukaciji o spolno prenosivim bolestima¹⁵⁹ te o obiteljskom nasilju¹⁶⁰. Osim toga u jednoj je emisiji gostovao i pučki pravobranitelj koji je govorio o Zakonu o suzbijanju diskriminacije, a u emisiji o istraživanju o udžbenicima Centra za ljudska prava postavljeno je i pitanje vezano za rodnu ravnopravnost.

Iz tema koje je emisija obrađivala, te iz izbora sugovornika ili sugovornica o pojedinačnim temama, jasno se vide medijske razlike u tome koga će se, u odnosu na spol, zvati u emisiju i za koju temu. Tako su žene i dalje percipirane kao sugovornice o obiteljskim stvarima i djeci, obrazovanju, zdravlju i nasilju, a muškarci o politici i gospodarstvu i financijama. Simptomatičan je primjer jednog priloga u kojem se govori o pretjeranom trošenju na kartice koje dovodi do zaduživanja te potrebi da se ljudi odgovornije odnose trošenju preko kreditnih kartica¹⁶¹. Naime, snimljeni prilog govori o potpuno nekontroliranom trošenju na kartice jedne žene koje je i nju i njezinu proširenu obitelj dovelo u velike dugove te ugrozilo njihovu egzistenciju. Nakon priloga u kojem je žrtva jednog sustava žena, u studio su kao gosti stručnjaci pozvana dva muškarca, predsjednik Hrvatske udruge banaka i predstavnik Instituta za javne financije.

6.2.3. Rodna analiza emisija HTV-a „Otvoreno“, „Lica nacije“ i „Latinica“

U 2010. provedene su i rodne analize društvenopolitičkih emisija HTV-a. Cilj je bio, kao i u drugim rodnim analizama televizijskih emisija, utvrditi jesu li žene i muškarci jednako zastupljeni kao gosti/gošće te imaju li jednak status vezano za teme o kojima su pozvani govoriti. Rezultati su pokazali sljedeće:

¹⁵⁵ 16. 11. 2010.

¹⁵⁶ 16. 11. 2010.

¹⁵⁷ 18. 11. 2010.

¹⁵⁸ 24. 11. 2010.

¹⁵⁹ 30. 11. 2010.

¹⁶⁰ 25. 11. 2010; 29. 11. 2010.

¹⁶¹ 24. 11. 2010.

Tablica 20. Rodna analiza emisija HTV-a „Otvoreno“, „Lica nacije“ i „Latinica“

Emisija	Razdoblje 2010. g.	Br. emisija	Br. tema	Br. gostiju	Gosti	%	Gošće	%
Otvoreno	3. 5. – 16. 12.	37	41	200	172	86%	28	14%
Lica nacije	12. 3. – 28. 12.	30	30	75	60	80%	15	20%
Latinica	20. 9. – 31. 12.	12	12	71	44	62%	27	38%
	Ukupno	79	83	346	276	80%	70	20%

U emisiji „Otvoreno“ žene su govorile o pregovorima s EU, zabrani pokrivala za lice muslimankama, Facebook mreži, mirovinama, stranačkoj politici te unutarnjoj i vanjskoj politici, legalizaciji istospolnih bračnih zajednica, sindikatima, početku školske godine i državnoj maturi, izborima u BiH i energetske budućnosti. Dakle, žene jesu bile pozvane da govore o širem spektru tema nego što je to bio slučaj s informativnim emisijama Dnevnik 1 i 3 HTV-a, ali je postotak od svega 14% (ili 28 žena od 200 pozvanih) zabrinjavajuće mali. Pored toga, broj od 28 žena ne odnosi se na 28 različitih žena jer je u četiri emisije, na temu vanjske i unutarnje politike, gostovala ista osoba, što samo po sebi nije razlog za kritiku, ali je pokazatelj jednog drugog trenda, pozivanja istih gostiju na različite teme, iako to nije specifičnost samo kad se radi o ženama.

U emisiji „Lica nacije“ također je veliki nerazmjer između gostiju (80%) i gošći (20%). Od 30 tema jedino u dvije nije bilo muškaraca: „Nasilje u društvu, obitelji i na ulici“¹⁶² i „Socijalna odgovornost gospodarstva“¹⁶³. Istovremeno žene nisu bile zastupljene u čak 19 tema kao što su gospodarstvo, obrazovanje, poljoprivreda te teme vezane uz promišljanje moralnih vrijednosti društva.

U 12 emisija „Latinice“ gostovalo je 62% muškaraca i 38% žena. Osim što muškarci općenito čine većinu gostiju emisije, oni su činili većinu u svim pojedinačnim emisijama osim dvije¹⁶⁴. Od tema koje pravobraniteljica prati govorilo se o zločinu iz mržnje prema manjinskim skupinama pa tako i pripadnicima LGBTIQ populacije¹⁶⁵ i reproduktivnom zdravlju tj. Zakonu o medicinskoj oplodnji¹⁶⁶.

6.2.4. Rodna analiza naslovnica, intervjuja i članaka dva najtiražnija politička tjednika¹⁶⁷

Cilj analize dva najtiražnija politička tjednika¹⁶⁸ bio je utvrditi koliko i na koji način su žene u odnosu na muškarce zastupljene u intervjuima, o čemu ih se pita te vezano za koja područja.

U ukupno 104 izašla broja utvrđeno je sljedeće: od ukupno 129 likova¹⁶⁹ koji se pojavljuju na naslovnica oba tjednika 104 (81%) su muškarci, a 25 (19%) žene.

Od ukupno 290 intervjuja, u 217 (75%) intervjuirana osoba je muškarac, a u 73 (25%) žena.

¹⁶² 19. 3. 2010.

¹⁶³ 7. 5. 2010.

¹⁶⁴ „Tko nema pravo na sreću – Zakon o medicinskoj oplodnji“ 15. 11. 2010. (5 žena, 3 muškarca) i „Gdje je nestala ženstvenost“ 27. 12. 2010. (3 žene, 2 muškarca)

¹⁶⁵ 4. 10. 2010.

¹⁶⁶ 15. 11. 2010.

¹⁶⁷ Globus i Nacional – nismo radili usporedbu ova dva tjednika niti nam je namjera bila ustanoviti koji od njih ima više tema o ravnopravnosti spolova u odnosu na drugi, već koliko su žene zastupljene i na koji način te koliko takvi tjednici progovaraju o temama ravnopravnosti spolova.

¹⁶⁸ Iako su naslovnice i intervju prikupljeni i analizirani zasebno za svaki tjednik, rezultati analize su prikazani za oba tjednika zajedno budući da među njima postoji vrlo mala razlika u odnosu na ciljeve analize.

¹⁶⁹ Broj ne označava 129 različitih žena i muškaraca budući da su se na naslovnica pojavljivale u više navrata iste osobe, na primjer: bivši premijer se pojavio na 19% svih naslovnica s muškom osobom (odnosno 16% svih naslovnica), a premijerka na 36% naslovnica sa ženskom osobom (odnosno na 7% svih naslovnica).

Tema vezanih za područja koja pravobraniteljica prati bilo je ukupno 69. Ako uzmemo u obzir da svaki od tjednika u prosjeku, bez intervjua, ima oko 20 većih članaka¹⁷⁰ po tjednom izdanju, to godišnje iznosi 2080 velikih članaka, što znači da brojka od ukupno 69 članaka koji se na neki način tiču ravnopravnosti spolova¹⁷¹ iznosi svega 3%. Najzastupljeniji su članci vezani uz kulturu i umjetnost (45%), a s daleko manjom zastupljenošću slijedi područje tržišta rada (12%), teme vezane uz LGBTiQ zajednicu (10%) i vijesti iz svijeta (9%). Ostala područja pokrivena su s vrlo malim brojem članaka: mediji (7%), sport (6%), zdravlje (4%), nasilje i obrazovanje (3%) i žena u opasnim zanimanjima (1%, odnosno 1 članak¹⁷²).

Ovi podaci ukazuju na to da politički tjednici temu ravnopravnosti spolova ne doživljavaju kao „važnu“ ili jednako važnu kao ostale teme. Ovom zaključku, osim slabe zastupljenosti takvih tema, pridonosi i način prezentacije. Na primjer, iako je jedan od tjednika na svojim stranicama intervjuirao i jednu feministicu i izvršnu direktoricu Centra za ženske studije o raznim aktualnim temama vezanim uz feminizam, ženska ljudska prava, položaj žena općenito, što je samo po sebi velika rijetkost, neposredno iza tog intervjua objavljena je reportaža o redatelju pornografskih filmova uz mnoštvo obnaženih fotografija sudionica erotskog sajma koji se po prvi put održao u Zagrebu¹⁷³ te uz vrlo pozitivan i promovirajući način pisanja o cijelom događaju i protagonistima/cama sajma.

Teme intervjua po spolu intervjuiranih osoba – U ukupno 290 velikih intervjua u oba tjednika intervjuirane osobe su muškarci u 75% intervjua (217), a žene u 25% (73). Broj intervjua u ukupnom broju članaka (2370) iznosi 12%. Tri najzastupljenija područja u intervjuiima čine preko 53% svih intervjua (154): politika sa 72, film i kazalište s 46 i gospodarstvo s 36 intervjua. Intervjui su sortirani u 10 područja, a u 11. se nalaze intervjui vezani za različita područja koji se nisu mogli grupirati zajedno¹⁷⁴

Rang-lista područja na koja se odnose intervjui s udjelom intervjuiranih osoba po spolu:

Tablica 21. Teme intervjua po spolu intervjuiranih osoba

	Područje	Broj intervjua	Muškarci	%	Žene	%
1.	Politika	72	65	90%	7	10%
2.	Film i kazalište	46	28	61%	18	39%
3.	Gospodarstvo	36	33	92%	3	8%
4.	Književnost i publicistika	26	17	65%	9	35%
5.	Glazba	24	14	58%	10	42%
6.	Sport	22	19	86%	3	14%
7.	Televizija	14	7	50%	7	50%
8.	Kultura i umjetnost	12	9	75%	3	25%
9.	Medicina	10	7	70%	3	30%
10.	Visoko obrazovanje i znanost	8	5	63%	3	37%
11.	Ostale teme	20	13	65%	7	35%
	Ukupno	290	217	75%	73	25%

¹⁷⁰ Oba tjednika imaju mnoštvo kratkih i vrlo kratkih članaka koji nisu uzeti u obzir za ovu analizu.

¹⁷¹ Napomena: svi ti članci nisu o ravnopravnosti spolova niti ju problematiziraju, ali govore o nekom od aspekata položaja žena ili pripadnika/ca seksualnih manjina u nekom od područja koja pravobraniteljica prati.

¹⁷² Globus, 3. kolovoza 2010. „Žene koje su spasile Hrvatsku“, neznane junakinje Oluje.

¹⁷³ Nacional, br. 785, 30. studenoga 2010. „Woodman uživao u seksu i rožati“.

¹⁷⁴ Na primjer: marokanski iscjelitelj, liječnik osuđen zbog mita, kuhar, urednik web portala i sl.

Iz tablice je vidljiv omjer intervjuiranih muškaraca u odnosu na žene. Područja u kojima je razlika u broju (postotku) intervjuiranih žena i muškaraca najveća su: politika – 90% muškaraca prema 10% žena, gospodarstvo – 92% muškaraca prema 8% žena i sport – 86% muškaraca prema 14% žena. Gledano pojedinačno, najveći postotak intervjuiranih žena je u području glazbe (42%), filma i kazališta (39%) te visokog obrazovanja i znanosti (37%).

Zaključak usporedbe podataka ove analize s istom analizom istih tjednika iz 2009. jest da se ništa nije promijenilo. Na naslovnica se u istom postotku nalaze muškarci (2009. – 80%, 2010. – 81%), a u intervjuima, kojih je brojčano u 2010. bio puno manje (2009. – 381, 2010. – 290), muškarci su intervjuirani u 75% intervjuja (u 2009. 78%). Žene se i dalje ne pita o politici i gospodarstvu, za sport su uglavnom nezanimljive, iako će medijski prostor dobiti ako se obnaže u cilju vlastite promocije ili nalaženja sponzora za sport kojim se bave.

U svim svojim izvješćima Hrvatskom saboru pravobraniteljica je pisala o obvezi primjene odredbi međunarodnih dokumenata koje se odnose upravo na obvezu medija u promociji ravnopravnosti spolova i uklanjanju stereotipa i seksizma na osnovu spola, kao što je na primjer Pekinška deklaracija i platforma za djelovanje iz 1995., koja je kao strateški cilj navela promociju uravnoteženog i nestereotipnog prikazivanja žena u medijima. U sekciji J koja se odnosi u cjelini upravo na medije, u Platformi se ističe važnost promocije stava da su seksistički stereotipi prikazani u medijima rodno diskriminacijski, degradirajući i uvredljivi te da vlade trebaju poticati medije da ne predstavljaju žene kao inferiorna bića i ne eksploatiraju ih kao seksualne objekte i robu, već kao kreativna ljudska bića, ključne čimbenike koji pridonose i imaju koristi od razvojnog procesa (sekcija J2, članak 243).

Međutim, u slučajevima kad se medije upozorava na uvredljiv, omalovažavajući ili ponižavajući način prikazivanja žena ili muškaraca u medijskim sadržajima, ta se upozorenja često banaliziraju (čak i od strane novinara/ki) i doživljavaju kao da su u suprotnosti s pravima medija na slobodu izražavanja i autonomiju, iako sloboda izražavanja nije u suprotnosti s načelima ravnopravnosti spolova. Stoga bi mediji trebali biti sudionici u zaštiti i kreatori u promociji ravnopravnosti spolova, a ne tek puki izvjestitelji.

Općenito govoreći, i neovisno o tome što je došlo da pada broja članaka vezano za ravnopravnost spolova, u medijima je uočen napredak u načinu informiranja o ravnopravnosti spolova na raznim područjima od strane novinara i novinarki koji kontinuirano i kompetentno prate tematiku rodne ravnopravnosti, prvenstveno na području obiteljskog nasilja te položaja žena na tržištu rada, a zatim i na temelju spolne orijentacije, području obrazovanja i drugih područja iz nadležnosti pravobraniteljice. Pojedine radiopostaje obrađuju teme o ravnopravnosti spolova (na primjer: Građanski sat HR 1, Radio Naron iz Metkovića „Za žene i o ženama“, „TV Cenzura“ iz Splita), a i javna i komercijalne televizije uključuju povremeno teme o ravnopravnosti spolova uglavnom u mozaične dnevne emisije („Dobro jutro Hrvatska“, „Svakodnevica“, „Hrvatska uživo“). Međutim, takve su teme rijetke i često prigodničarske tj. vezane ili uz obilježavanje pojedinih datuma (nacionalnog ili međunarodnog Dana borbe protiv nasilja nad ženama, Međunarodnog dana žena i sl.) ili uz neki aktualni događaj koji je izazvao pozornost.

6.3. Rodna analiza dnevnog tiska – godišnji *press-clipping*

Metodologija – U razdoblju od 1. siječnja do 31. prosinca 2010. Ured pravobraniteljice prikupio je **ukupno 2036** članaka vezanih uz problematiku ravnopravnosti spolova. Članci su sortirani i pobrojani unutar 17 područja¹⁷⁵ u svrhu statistike i analize zastupljenosti takvih tema u tiskanim medijima, načina njihove obrade te komparativne analize s rezultatima prethodnih godina.

Rezultati – Najveći broj članaka (49% svih članaka) odnosio se na tri područja: tržište rada – 18% (361), nasilje nad ženama i obiteljsko nasilje – 17% (339), LGBTiQ zajednicu 14% (283).

Komparativni rezultati – Ako prva tri mjesta najzastupljenijih tema unutar praćenih područja usporedimo po godinama, dobivamo sljedeće podatke:

Tablica 22. Rodna analiza dnevnog tiska – godišnji *press-clipping* Ureda pravobraniteljice

Godina	Br. članaka	1. mjesto	%	2. mjesto	%	3. mjesto	%
2006.	3105	nasilje ¹⁷⁶	28%	tržište rada	16%	LGBTiQ	11%
2007.	3835	nasilje	21%	LGBTiQ	12%	politička participacija	12%
2008.	3135	nasilje	31%	politička part.	17%	tržište rada	12%
2009.	2239	polit. partic.	22%	zdravlje	13%	nasilje	11%
2010.	2036	tržište rada	18%	nasilje	17%	LGBTiQ	14%
Total	14.350						

Iz tablice se vidi trend pada zastupljenosti tema vezanih uz ravnopravnost spolova, počevši od 2007. kad ih je bilo najviše. Osim toga, teme prezentirane u tiskanim medijima ne govore o ravnopravnosti spolova sustavno, već uglavnom prigodničarski; to znači da ih ima više tijekom mjeseci u kojima se obilježavaju određeni datumi (npr. u ožujku zbog Međunarodnog dana žena, u rujnu zbog Nacionalnog dana borbe protiv nasilja nad ženama, u studenom zbog 16 dana aktivizma, u lipnju zbog Parade ponosa i sl.), povodom donošenja zakona (npr. u 2010. izjednačavanje mirovina za žene i muškarce, Zakon o medicinski potpomognutoj oplodnji, izbori za Hrvatski sabor i slično) ili povodom pojave pojedinačnih slučajeva vezanih uz obiteljsko nasilje s tragičnim posljedicama.

Ravnopravnost spolova se u medijskim sadržajima veže uz uglavnom ista područja pa je tako vidljivo da je kroz godine najveći broj članaka iz ovog aspekta bio vezan uz nasilje nad ženama i obiteljsko nasilje (najzastupljenija tema 2006.-2008.), zastupljenost spolova u politici i položaj žena na tržištu rada te problematiku vezanu uz prava pripadnika/ca LGBTiQ¹⁷⁷ zajednice. Istovremeno, pojedine teme su gotovo nepostojeće ili ih se uopće ne doživljava kao teme ili područja koja imaju veze s ravnopravnošću spolova. Tako se već godinama s manje od 1% zastupljenosti u ukupnom broju analiziranih članaka nalaze teme vezane uz položaj žena u odnosu na muškarce u ruralnim područjima, položaj braniteljica, položaj Romkinja i nacionalnih manjina te prostituciju. Medijski nezanimljiv je i položaj žena s invaliditetom u odnosu na njihovu dvostruku diskriminaciju, temeljem spola i temeljem invaliditeta, i njihov udio u broju žrtava obiteljskog nasilja.

¹⁷⁵ Nasilje nad ženama i obiteljsko nasilje, politička participacija, LGBTiQ, tržište rada, mediji, sport, obrazovanje, obiteljska problematika, ravnopravnost spolova općenito, vijesti iz svijeta vezane uz ravnopravnost spolova, reproduktivno zdravlje, kultura i umjetnost, zatvorska problematika, žene u opasnim zanimanjima, žene u ruralnim područjima i Romkinje.

¹⁷⁶ Tema nasilja obuhvaća nasilje nad ženama i obiteljsko nasilje kao oblik rodno uvjetovanog nasilja.

¹⁷⁷ pripadnici/ce seksualnih manjina

1. Načini prikazivanja – Iako se protiv svih stereotipa najlakše bori tako da ih se uopće ne koristi, u medijskim se sadržajima spolni stereotipi i dalje nalaze u uredničkim naslovima, podnaslovima, novinarskim tekstovima, kolumnističkim komentarima ili isticanju izjava pojedinaca i pojedinki. Stereotipe u svojim izjavama perpetuiraju i žene i muškarci (npr. „Najveća mi je satisfakcija ocjena da sam se držala – 'muški'“¹⁷⁸; „Zbog tuđe nesreće mogao bih plakati bez prestanka, ali u sebi – ipak sam ja muško“¹⁷⁹).

Nadalje, eksploatiranje ženskog tijela u oglašavanju bilo kojeg proizvoda i/ili usluge, jedno je od najupornijih načina korištenja uvredljivog, ponižavajućeg i omalovažavajućeg prikazivanja, uglavnom žena, u javnosti. Žensko tijelo se i dalje koristi kao objekt, ilustracija ili ukras, neovisno o tome ima li njezino tijelo veze s reklamiranim proizvodom ili uslugom. Najčešće nema. Nažalost, oni i one koji/e upozore na takvu praksu, najčešće nailaze na nerazumijevanje vidljivo kroz reakcije javnosti poput komentara članka novinarke Glasa Istre koja je upozorila na neprihvatljivost „komercijalizacije ženskog, ali i muškog tijela u javnoj komunikaciji“¹⁸⁰ povodom brošure i vizitke vinara na kojoj čaša vina predstavlja tange na golom ženskom tijelu. Komentari u nastavku članka na portalu dnevnih novina glasili su: „Što je seksističko u tome da lijepa žena stoji na reklamama odličnog vina? Ma kakav seksizam, pa živimo u 21. stoljeću (neki su očito zaglavili u 15.!!!). Ovo za žene nije nikakva uvreda, baš naprotiv, a za one koji to još uvijek ne kuže nek se zatvore u svoja 4 zida!“; „Reklama mora biti upečatljiva i ponekad šokantna“; ili: „Uspjeh je postignut samim time što Vi pišete o tome a vama će trebati još dugo dugo vremena da shvatite principe promocije i marketinga.“ Iz reakcija je vidljiva neosvijestjenost javnosti o tome što je seksizam, kakve on posljedice ima na uspostavljanje ravnopravnosti spolova kao vrednote društva koja je zacrtana i u Ustavu RH i zaštićena zakonima i sigurno nadilazi „principe promocije i marketinga“.

Istovremeno, čak i kad se reklamira proizvod namijenjen ženama, kao što su na primjer kupaći kostimi, primarni fokus nije na tome vide li tu reklamu žene i hoće li zbog nje kupiti proizvod, već koliko se dotična reklama sviđa muškarcima i privlači li njihovu pažnju djevojka u kupaćem kostimu („Vozači oprez: Ljepotice u badićima preplavile grad“; „Nova opasnost za vozače“; „Ljepotice su u stanju ugroziti sigurnost u prometu“) ¹⁸¹.

Tretirajući žene kao „ukrase za zid“, kalendari promovirani u tisku pokazuju da su osmišljeni primarno za mušku publiku („Pazite, muževi će vam ove ljepotice zakucati na zid“, veliko finale za izbor kalendara Auto Kluba¹⁸²). Fotografiranje sportašica za kalendare, u manekenskim pozama, uglavnom poluobnažene, u svrhu tzv. „popularizacije“ sporta kojim se bave, postaje već „tradicija“ na koju pravobraniteljica upozorava u svakom svom izvješću (Vukovarske odbojkašice na kalendaru – „Neka i to je za popularizaciju odbojke, kažu cure“ koje su „pred fotoaparatom pokazale su i svu svoju ljepotu, gracioznost i ženstvenost“¹⁸³). Iako još uvijek puno rjeđe od ženskog tijela, sve više se koristi i muško tijelo u svrhu oglašavanja. Osim što pojedini internetski portali svakodnevno objavljuju fotografije „djevojke dana“ ili „djevojke i mladića dana“¹⁸⁴, pojavljuju se i kalendari poput onih u kojima do struka obnaženi mladići reklamiraju – kaktuse („Bodljikavi mladi Istrani – Gole i s kaktusima u ruci svi ih žele

¹⁷⁸ Večernji list (dalje VL), 20. 1. 2010.

¹⁷⁹ Jutarnji list (dalje JL), 4. 1. 2010.

¹⁸⁰ „Prizemni marketing za odlična vina“, Glas Istre, 6. 5. 2010.

¹⁸¹ Index.hr, 8. lipnja 2010.

¹⁸² JL, 28. 11. 2010.

¹⁸³ VL, 24. 12. 2010.

¹⁸⁴ monitor.hr; net.hr; vecernji.hr; 24sata.hr; dnevnik.hr; tportal.hr

na zidu“¹⁸⁵). Takva praksa izjednačavanja korištenja muškaraca i žena u reklamama koje su uvredljive, ponižavajuće i omalovažavajuće sigurno nije temelj za postizanje ravnopravnosti spolova. Trivijaliziranje postignuća ili znanja pojedinca ili pojedinke isticanjem njegove ili njezine seksipilnosti, pridonosi i trivijalizaciji društvenih vrijednosti, što nije u interesu društva (primjer: Kraljičino odlikovanje najzgodnijeg fizičara „Čovjek zbog kojeg je znanost postala seksi“¹⁸⁶)!

2. Pozitivni medijski primjeri – U medijima se sve češće pojavljuju i sadržaji o ljudima koji vlastitim primjerima, bilo da se radi o profesiji, uvjerenjima ili djelovanju, odstupaju od uobičajenih predodžbi koje se temelje na spolnim stereotipima. Za pohvaliti je to što se o njima piše pozitivno i uz puno uvažavanja. Neki od primjera su: „Prva zagrebačka dimnjačarka“, članak o jedinoj djevojci upisanoj u 1. razred dimnjačara u obrtničkoj i industrijskoj graditeljskoj školi; „Nisam ni znala hoće li me kao curu primiti u školu, a danas sam šefica razreda“¹⁸⁷; „Dečki ne plaču, laž je koja im može štetiti“¹⁸⁸; „Janja Belas prva je žena koja je pobijedila na natjecanju u vožnji tramvaja“¹⁸⁹; „Žene na poslovima šlepkamiona HAK-a“¹⁹⁰; „Pobijedio sam u inat onima koji su me tukli u školi“ – članak o dječaku koji je proglašen najboljim učenikom krojačem u Hrvatskoj¹⁹¹; „Među 20 pripadnika HV-a prvi put i žene, pilotkinja M. Radošević i tehničarka G. Novak“¹⁹². Jedan od izrazito pozitivnih primjera jest članak o članovima zagrebačkog kluba „Budi muško“ i njihovim radionicama u kojima mladi raspravljaju o nasilju i predrasudama, informiraju se o seksualnosti, promoviraju nestereotipnu podjelu na ženske i muške poslove, ne podržavaju dvostruke standarde za žene i muškarce, promoviraju kulturu nenasilja i toleranciju različitosti. Moto njihove kampanje je „Ne budi nasilnik“.¹⁹³

Iako još uvijek nedovoljno, ipak se sve više mogu naći i članci o ženama u zanimanjima poput policije, zaštitarstva, pirotehnike, vojnih postrojbi („Ines Gmajnički nova ravnateljica Centra 'Ivan Vučetić'“¹⁹⁴; „Prva žena na čelu ratnog broda“¹⁹⁵; „Mislili su da tražim muža, danas sam šefica ratnog broda“¹⁹⁶; „Moj su životni izbor zrakoplovi i minska polja“¹⁹⁷; „Noćne su smjene za jake žene“¹⁹⁸). Članci o ženama u ovim zanimanjima otkrivaju i društvene predrasude prema ženama u ovim profesijama, jer se radi o poslovima koji se tradicionalno percipiraju kao muški, (npr. članak o prometnim policajkama u Karlovcu: „Svaki dan rat s predrasudama – Svi nas pitaju: Vi ste stvarno policajke?“¹⁹⁹). Autori/ce tekstova gotovo uvijek podržavaju i promoviraju žene koje su se odlučile na ta zanimanja usprkos predrasudama. Međutim, osim što bi ovakvih članaka trebalo biti daleko više, ono što im je još uvijek mana jest perpetuiranje spolnih stereotipa, iako se na prvi pogled čini kako se žene hvali. Na primjer, kod policajki mediji ističu da su sve to zapravo „šarmantne dame“, a da je njihov nadređeni zapravo „najsretniji načelnik“ zbog činjenice da mu „sve sektore u radu prometne policije pokrivaju žene“; prva zapovjednica raketne topovnjače u Hrvatskoj vojsci opisuje se kao „nježna plavuša“ nasuprot „rogobatnim muškarcima“ kakvima se, opet spolno stereotipno, percipira muškarce u vojsci;

¹⁸⁵ VL, 30. 12. 2010.

¹⁸⁶ JL, 14. 6. 10.

¹⁸⁷ VL, 12. 1. 2010

¹⁸⁸ VL, 12. 5. 2010

¹⁸⁹ JL, 4. 5. 2010.

¹⁹⁰ VL, 20. 6. 2010

¹⁹¹ JL, 15. 4. 2010.

¹⁹² VL, 21. 1. 2010.

¹⁹³ JL, 19. 5. 2010.

¹⁹⁴ Vjesnik 12. 7. 2010.

¹⁹⁵ Vjesnik, 5. 7. 2010.

¹⁹⁶ JL, 7. 7. 2010.

¹⁹⁷ JL, 28. 5. 2010.

¹⁹⁸ VL, 29. 3. 2010.

¹⁹⁹ JL, 2. 12. 2010.

pirotehničarka je „jedna od dečkiju“, glasnogovornice policijskih uprava nazivaju se „Ljepšom polovicom' policije“ i „prvim damama“ policijskih uprava, a zaštitarke „nježnim spolom“ na opasnom zadatku²⁰⁰. Svi izrazi iz ovih primjera pokazuju da u medijima još uvijek postoji čvrsto određena granica između toga što se percipira kao „žensko“ odnosno kao „muško“ pa se i članci pišu poštujući ta „stroga pravila“ spolnih podjela.

Drugi problem je u tome što se u člancima o ženama u ovakvim profesijama nekad direktno, a nekad indirektno, sugerira da su one zapravo drukčije od onoga što rade, da imaju, ili bi trebale imati, neko drugo „ja“ koje je, za razliku od tih grubih i opasnih profesija kojima se bave, više u skladu sa stereotipnom društvenom predodžbom o tome što „prava žena“ voli, kako se ponaša, što joj je, ili bi trebalo biti, najvažnije. Tako, na primjer, u članku „One čuvaju Hrvatsku, šest žena u policijskim odorama“, stoji podnaslov „Šest žena u policijskim odorama o tajnama svojeg posla i drugom ja“²⁰¹. Kad se piše o muškarcima u nekoj profesiji nikada se ne sugerira da je njihovo „pravo ja“ negdje izvan profesije ili posla kojim se bave.

3. Seksizam – Iako je došlo do pozitivnog pomaka u medijskom izvještavanju o temama vezanim uz ravnopravnost spolova, još uvijek izostaje podrška, a prečesto i razumijevanje prema pojedincima/kama koji javno osude ili u praksi skrenu pažnju na neku seksističku reklamu ili seksizam u drugim medijskim sadržajima. Naime, još uvijek postoji veliki broj onih koji misle da su seksizam i spolni stereotipi marginalna tema kojom se ne treba baviti, osim na nekoj teoretskoj i deklarativnoj razini, te da je javno reagiranje na seksizam prihvatljivo, i očekivano od ženskih nevladinih udruga i/ili pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, ali istovremeno dovoljno nevažno u usporedbi s drugim temama da bi se njime bavile, na primjer, političarke ili premijerka.

Veliku medijsku pozornost u 2010. dobio je kadar u promidžbenom turističkom spotu prvenstveno zato što ga je seksističkim nazvala premijerka Jadranka Kosor. Njezina primjedba da je neprimjereno koristiti žensko tijelo u turističkom spotu zemlje izazvala je burnu medijsku reakciju. Jedni su negirali da u tom kadru ima ičeg seksističkog, odnosno neprimjerenog, a drugi, koji su priznavali seksizam, opet su zamjerali premijerki što se uopće osvrnula na takvu „tričariju“ kad postoje daleko važniji problemi koje bi, kao premijerka, trebala komentirati. U potpunosti je, i od sviju, ignorirana činjenica da je premijerčina primjedba bila u skladu s Preporukom 1555 Parlamentarne skupštine Vijeća Europe o predstavljanju žena u medijima iz 2002., kojima su vlade zemalja članica pozvane da osude seksizam jednako kao i rasizam. Naprotiv, u reagiranju pojedinih novinara i/ili kolumnista moglo se pročitati mnoštvo novih seksizama i uvreda na račun premijerke koje su se temeljile isključivo na njezinom spolu. Osim toga, u jednoj od kolumni²⁰² kritika premijerke temeljem njezinog spola proširena je na uvredljiv komentar svih političara i političarki jedne stranke temeljem spola zbog čega je pravobraniteljica morala izdati i javno priopćenje²⁰³. Ono što je zabrinjavajuće jest činjenica da mediji kritiziraju one koji ukažu na seksizam, umjesto da osuđuju seksističku praksu. Takvim načinom medijske reakcije na onu/onog koja/i javno kritizira seksizam, spolne stereotipe ili diskriminaciju temeljem spola, zapravo se demotiviraju svi/e oni/e koji/e bi željeli/e ukazati na ništa drugo doli na poštivanje zakonskih odredbi Zakona o ravnopravnosti spolova, Zakona o medijima i drugih odredbi koje su jednako važne i koje treba jednako poštivati. Upravo ovaj primjer pokazao je da je negativna

²⁰⁰ Vjesnik, 9. i 10. 1. 2010.

²⁰¹ VL, 21. 11. 2010.

²⁰² Javno priopćenje (PRS 05-06/10-09) od 16. travnja 2010. povodom teksta „Slučaj Guza: Kako HDZ-ovka liječi grižnju savjesti“, portal Danas.hr 16. 4. 2010.

²⁰³ „Po naredbi mužjaka postala je premijerka.“; „Općepoznata je stvar da je Jadranka Kosor u HDZ, kao i većina žena koje su došle do važnijih pozicija u toj stranci, tamo došla jer su mužjaci u jednom trenutku skužili da ne bi bilo loše da imaju u stranci i 'kakvo žensko'“ – „Slučaj guza“, Danas.hr 16. 4. 2010.

medijska reakcija češća i žešća ukoliko o seksizmu ili rodnim stereotipima progovore žene koje su visokopozicionirane na mjestima gdje se donose odluke i na kojima, smatraju mediji, nema mjesta za teme poput seksizma.

4. Najzastupljenije teme u 2010. – Prvi put od kada Ured pravobraniteljice radi rodne analize medija, najzastupljenija tema u ukupnom broju prikupljenih članaka bila je ravnopravnost spolova vezano uz **tržište rada – 361 članak (18%)**. 2006. godine ova je tema bila na drugom mjestu po zastupljenosti sa 16%, a 2008. na trećem mjestu s 12%. 2007. i 2009. brojem članaka nije se našla na prva tri mjesta najzastupljenijih tema. Zauzeće prvog mjesta ovog područja u 2010. godini rezultat je početka provedbe odluke Ustavnog suda o izjednačavanju dobne granice žena i muškaraca za odlazak u mirovinu te donošenja Zakona o mirovinskom osiguranju, kao i gospodarske krize koja je dovela do veće nezaposlenosti te štrajkova od kojih je najpokriveniji bio štrajk radnica Kamenskog. Pisalo se i o pojedinačnim slučajevima seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu²⁰⁴, ženama u poduzetništvu te pojedinačnim primjerima poduzetnica²⁰⁵, nezaposlenosti²⁰⁶, ženama na čelnim pozicijama²⁰⁷ te međunarodnoj konferenciji o položaju žena u obrtništvu²⁰⁸.

5. U 2010. godini nasilje nad ženama i obiteljsko nasilje u ukupnom broju prikupljenih i analiziranih tema bilo je zastupljeno sa 17% (339).²⁰⁹ Unutar tog broja veći broj članaka odnosio se na tekstove posvećene pojedinačnim slučajevima s tragičnim ishodom (npr. ubojstvu Nikoline Štajduhar u Glini 25. kolovoza 2010., Marine Palavre u Benkovcu 18. kolovoza 2010., Mirele Sršić-Kovač u Belom Manastiru 25. rujna 2010.). Više se članaka odnosilo i na prijedloge novog Kaznenog zakona, kampanje protiv nasilja ženskih nevladinih udruga, zlostavljanje roditelja od strane djece te na Sporazum o suradnji za prevenciju i suzbijanje nasilja u obitelji i nasilja nad ženama između nadležnih državnih tijela koji je izradilo Ministarstvo unutarnjih poslova. Ako uzmemo u obzir Smjernice za medijsko izvještavanje o nasilju u obitelji²¹⁰, možemo zaključiti da mediji uglavnom više ne tretiraju obiteljsko nasilje kao privatnu obiteljsku stvar, uglavnom vode računa o zaštiti identiteta žrtve, izbjegavaju senzacionalizam te ne sugeriraju da je nasilnik/ca imao/la opravdanje za počinjeno nasilje. Međutim, u pojedinim člancima može se naići na neprimjereno i neprihvatljivo nazivanje silovanja obljubom²¹¹, što šalje potpuno pogrešnu sliku o zločinu. Tekst „Neslužbeno se doznaje da je muškarac (35) obljubio djevojčicu koja u trenutku počinjenja kaznenog djela još nije napunila 14 god.“²¹² potpuno krivo navodi „obljub“ kao kazneno djelo. Isti slučaj je i s povezivanjem nasilničkog ponašanja s ljubomorom²¹³ čime se, na neki način, opravdava nasilnički čin i sugerira razumijevanje za njega. Stoga ne čudi izuzetno zabrinjavajući podatak istraživanja među 700 srednjoškolaca/ki da skoro svaka druga djevojka (40%)

²⁰⁴ (slučaj Interspaar - Slobodna Dalmacija (SD) 4. 2. 2010.; VL, 15. 1. 2010.; VL, 9. 2. 2010.; VL, 3. 3. 2010.; SD, 1. 6. 2010.; e-zadar.hr, 1. 6. 2010.; VL, 30. 1. 2010.; VL, 2. 2. 2010.); (slučaj Hrvatske pošte, SD, 3. 3. 2010.); (slučaj Plodine, VL, 26. 6. 2010.);

²⁰⁵ VL, 28. 1. 2010.; VL, 28. 2. 2010.; Vjesnik, 11. 3. 2010.; Privredni vjesnik, 15. 3. 2010.; JL, 28. 3. 2010.; VL, 2. 6. 2010.; Vjesnik, 2. i 3. 6. 2010.; Vjesnik, 23. i 24. 10. 2010.; Glas Istre, 7. 11. 2010.;

²⁰⁶ VL, 6. 3. 2010.; NL, 24. 3. 2010.; JL, 10. 4. 2010.;

²⁰⁷ JL, 2. 4. 2010. „Klijenti često traže da ih spojim s brokerom, ne shvaćaju da sam to ja.“

²⁰⁸ Vjesnik, 15. 9. 2010.; VL, 16. 9. 2010.;

²⁰⁹ Nisu prikupljane kratke vijesti iz Crnih kronika.

²¹⁰ „Priručnik sa smjernicama za medijsko izvještavanje o nasilju u obitelji“, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2007.

²¹¹ Vjesnik, 4. 1. 2010. „Presreo i na silu obljubio djevojčicu“;

²¹² 24 sata, 31. 3. 2010.

²¹³ Vjesnik, 17. 9. 2010. „'Ljubavni jadi': Prijetili bivšim djevojkama pa ih molili da im se vrate“, VL, 4. 10. 2010. „Zatvor ljubomornom policajcu jer je zatočio ženu i šefa!“

smatra „kako je normalno da im momak reagira udarcem, 'triskom' ili pogrđnim riječima, primjerice, kad ona pogleda nekog drugog muškarca“.²¹⁴

Iako rijetko, nailazi se još na primjere izvještavanja o nasilju prilikom kojeg se navode nerelevantne činjenice kojima se sugerira da je žrtva na neki način sama odgovorna za nad njom počinjeno nasilje. Jedan od takvih primjera je članak „Mladići napali djevojke i jednu bacili u more“²¹⁵ u kojem nije pogriješio medij već glasnogovornica PU u Z., koja je rekla „da je djevojka bačena u more bila alkoholizirana te da je imala više od jednog promila alkohola u krvi“. Budući da je djevojka, koja je bačena u hladno more, bez sumnje bila žrtva nasilničkog napada, neprimjereno je izvještavati o promilima alkohola u krvi žrtve. Osim što je pretrpjela nasilje i šok, žrtva je dodatno javno viktimizirana zbog isticanja kako je imala alkohola u krvi, iako on nije zabranjen pješacima, za razliku od nasilničkih verbalnih napada i ugrožavanja života bacanjem preko ograde u more. Podsjećajući da je Vijeće Europe izdalo Preporuku Rec (2002) 5 Odbora ministara državama članicama o zaštiti žena od nasilja u kojoj se, između ostalog, navodi da bi, u svrhu pomoći žrtvama nasilja i njihovoj zaštiti, države članice trebale: „poduzeti sve potrebne mjere kako ni jedna žrtva nasilja ne bi bila izložena sekundarnoj viktimizaciji ili rodno neosjetljivom postupanju policije, medicinskog ili socijalnog osoblja zaduženog za pomoć, kao i pravnog osoblja“²¹⁶, pravobraniteljica je izdala preporuku PU u Z. da prilikom budućih priopćenja poduzmu sve kako ni jedna žrtva nasilja ne bi bila izložena sekundarnoj viktimizaciji ili rodno neosjetljivom postupanju policije.²¹⁷

Također, obiteljsko nasilje, neovisno o težini nasilničkog djela, ne smije biti predmet zbijanja šala, kao što je to slučaj u pisanju o slučajevima obiteljskog nasilja u kojem su žrtve svojih supruge i/ili partnerice muškarci²¹⁸. Iako mediji danas sve više odgovorno izvještavaju o obiteljskom nasilju, pogotovo kad se radi o tragičnim ishodima, o nekim drugim oblicima obiteljskog nasilja ne izvještava se s istom ozbiljnošću i ne osuđuje na isti način iako obiteljsko nasilje ne čine samo batine već, na primjer, i verbalno nasilje, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrđnim imenima i/ili uskraćivanje novca za održavanje zajedničkog kućanstva.²¹⁹

Nažalost, kod članaka koji izvještavaju o muškarcima kao žrtvama obiteljskog nasilja žena primijećen je indirektan podsmijeh koji nije zabilježen kod članaka koji pišu o obiteljskom nasilju u kojem je žrtva žena. Kao što stoji u Smjernicama za medijsko izvještavanje o nasilju u obitelji, „valja upamtiti da je temeljna vrijednost, za koju se zalažu suvremena društva, uvjerenje da za nasilje nema opravdanja i da se nasilje uopće ne može tolerirati“. A to vrijedi neovisno o tome tko je u pojedinačnim slučajevima nasilnik, a tko žrtva. Stoga je potpuno neprihvatljivo šaliti se na račun nasilničkog napada u kojem je žrtva bio muškarac jer u osudi nasilja ne smijemo raditi razliku temeljem spola žrtve.

6. Nakon što dvije godine (2008. i 2009.) nije bila među tri najzastupljenije, članci koji su pisali o problematici **LGBTiQ zajednice** u 2010. treći su po zastupljenosti s 283 članka (14%).²²⁰ U odnosu na

²¹⁴ Slobodna Dalmacija, 10. 9. 2010. „Srednjoškolke: Normalno je da nas mladići triskaju“.

²¹⁵ Index.hr, 15. 2. 2010.

²¹⁶ Preporuka 33 Preporuke Rec (2002) 5 Odbora ministara državama članicama o zaštiti žena od nasilja

²¹⁷ PRS 05-01/10-02

²¹⁸ Novi list (NL), 14. 1. 2010. „Muški ego štiti zlostavljачice“, Glas Istre, 12. 1. 2010.; „Više žrtava muškog spola“, VL, 20. 2. 2010. „Žene ih pljuskuju i o glavu im razbijaju tanjure i kazetofone“, JL, 29. 5. 2010. „Pomela muškarca: Žena metlom pretukla supruga jer ju je pitao što ima za večeru“, VL, 16. 9. 2010. „Usisavačem zatukla muža s kojim je živjela u Švedskoj 40 godina“, VL, 3. 10. 2010. „Tukla me bejzbol palicom“, VL, 14. 11. 2010. „Tragičan kraj boema: dobrog profesora ubila nevjenčana supruga“.

²¹⁹ Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji (NN 137/09)

²²⁰ Nisu prikupljeni niti analizirani članci koji su se odnosili na vijesti iz ovog područja vezane za estradu ili show business.

ovu problematiku, u 2010. prikupljeni su članci koji na objektivan i informativan način progovaraju o lezbijstvu²²¹ ili homoseksualnosti²²² te transrodnosti²²³, koji prate aktivnosti nevladinih organizacija koje rade na osvješćivanju javnosti i zaštiti prava LGBTiQ zajednice²²⁴, kao i pojedinačne slučajeve i životna svjedočanstva pripadnika/ca seksualnih manjina koji su odlučili progovoriti o svojoj seksualnoj orijentaciji²²⁵. Prenosile su se i vijesti iz svijeta²²⁶, među kojima i članak o njemačkom vicekancelaru i ministru vanjskih poslova Guidu Westerwelleu koji ne krije svoju homoseksualnu orijentaciju²²⁷. Pojedini kolumnisti su pisali homofobne članke poput „Homoseksualizam je bolest“²²⁸, dok su drugi javno osudili homofobiju „Homofobi će na kraju završiti u moralnom getu“²²⁹. Veći broj članaka izvještavao je o paradi ponosa u Beogradu ili paradi ponosa u Zagrebu te o pojedinačnim slučajevima nasilničkog napada ili izživljavanja nad homoseksualcima.²³⁰ Pisalo se i o prvoj tužbi protiv homofobije.²³¹ Određen broj članaka prenosio je homofobne izjave pojedinaca iz svijeta²³², ali i javnih osoba iz Hrvatske (Kastavski župnik Franjo Jurčević, Vlatko Marković i Zdravko Mamić).²³³ Općenita ocjena je da je tematika vezana uz seksualne manjine dobro zastupljena u medijima, da su homofobni članci rijetki i uglavnom kolumnistički, te da se sve više piše iz pozicije onih koji svjedoče o vlastitim iskustvima, što je izuzetno važno za senzibiliziranje javnosti. Čini se da mediji igraju važnu posredničku ulogu vezano za one koji nisu spremni javno priznati svoju seksualnu orijentaciju, ali imaju potrebu da o njoj progovore te da skrenu pozornost na probleme s kojima se suočavaju. Pozitivno je i to što mediji prate aktivnosti nevladinih organizacija koje se bave promocijom i zaštitom prava LGBTiQ osoba te izvještavaju o počinjenim zločinima iz mržnje i njihovom procesuiranju.²³⁴

7. Na 4. mjestu po učestalosti bili su članci vezani uz medije (181 – 9%). Ovako veliki postotak vezan je uz brojne članke koji su problematizirali jedan slučaj seksističkog kadra u turističkom spotu, o čemu je ranije bilo riječi, te zakonodavne izmjene vezane uz medije²³⁵.

²²¹ VL, 4. 1. 2010. „Svaka peta bruošica imala lezbijšku vezu; JL, 16. 4. 2010. „Novi trend među curama: Ljubimo se, ali to ne znači da smo lezbijke“; SD, 2. 5. 2010. „U Splitu svjetski skup o lezbijkama“

²²² JL, 9. 1. 2010. „Reakcionari u krevetu“; JL, 26. 4. 2010. Prvi vodič za homoseksualne turiste „Zagreb sa 37 friendly lokacija postaje prava gay destinacija“; JL, 12. 10. 2010. „Homoseksualcu najlakše u Sloveniji, najteže u BiH“

²²³ JL, 10. 5. 2010. „Moja je etiketa 'ona koja se smije', Antonia Baehr; JL, 5. 11. 2010. Transrodni košarkaš Kye Allums: Nisam Božja pogreška.

²²⁴ SD, 12. 2. 2010. „U Hrvatskoj su svi HOMO...“; NL, 20. 2. 2010. „Nogometom protiv homofobije“; VL, „Nevladine udruge zatražile ustavne promjene: Proširite Ustav! Mora se zaštititi i pravo na seksualno usmjerenje“; danas.hr, 1. 3. 2010. „Gej je OK, u nogometu i na tribinama!“; SD, 7. 3. 2010. „Nek' cijeli svijet zna da sam gay: u Hrvatskoj zapuhali liberalni vjetrovi“;

²²⁵ VL, 28. 2. 2010. „Hoću van iz tuđe kože“; JL, 18. 5. 2010. „Najmasovniji hrvatski 'coming out': „Da, homoseksualci smo i ne želimo to više kriti“; JL, 1. 6. 2010. „Zagrepanin koji je u braku shvatio da je homoseksualac“; Nacional, 26. 10. 2010. Biti gay u HV-u; 24. 5. 2010. „Josip Bakić: Najteže je priznati sebi“; JL, 13. 7. 2010. „Ispovijest transeksualca iz Zagreba: Hvala mami, prijateljima i kolegama što su uz mene“; JL, 11. 7. 2010. „Svaku večer sam se molio da postanem djevojčica“

²²⁶ JL, 4. 2. 2010. „Gay vojnici sad više neće morati lagati“; Vjesnik, 21. 10. 10. „Homoseksualci 'bez skrivanja' mogu u američku vojsku“; JL, 30. 3. 2010. „Dva muškarca kao roditelji u rodnom listu; JL, 17. 7. 2010. „U Argentini gay parovi se sada mogu vjenčati“; JL, 10. 10. 2010. „Misa za gay katolike“; JL, 22. 10. 2010. „Deklarirani gay vodi u irskoj utrci za predsjednika“

²²⁷ JL, 28. 8. 2010. „Njemački ministar u Hrvatskoj bez partnera“

²²⁸ Glas Slavonije, 19. 5. 2010.

²²⁹ JL, 17. 5. 2010.

²³⁰ Indeks.hr, 24. 11. 2010.; dalje.com, dnevnik.hr, nacional.hr, 24. 11. 2010.; tportal, 26. 11. 2010., VL i JL, 25. 11. 2010., VL, 27. 11. 2010.; NL, 9. 11. 2010. „Zagreb postaje opasan grad za homoseksualce“

²³¹ JL, 22. 12. 2010. „Ismijavaju me i ne mogu napredovati. Sve zbog toga jer sam gay“.

²³² VL, 20. 3. 2010. „Homoseksualci su krivi za genocid u Srebrenici“; JL, 14. 4. 2010. „Dobro znam da pedofiliju izaziva homoseksualnost“

²³³ Pojedinačni slučajevi obrađeni su u poglavlju o seksualnim manjinama.

²³⁴ Više u poglavlju ovog Izvješća o Seksualnim manjinama

²³⁵ Zakon o HRT-u;

8. Na 5. mjestu po zastupljenosti sa 169 članaka i 8% **nalazi se tema vezana uz politiku i političku participaciju.** I u svom Izvješću o radu u 2009. pravobraniteljica je izvijestila o tome da su medijski komentari koji se odnose na političarke često seksistički i diskriminirajući temeljem spola, a takva se praksa, nažalost, nastavila i u 2010. godini. I dalje se nastavlja trend prosuđivanja političarki, ali i političara, temeljem njihovog odijevanja²³⁶, njihovog fizičkog izgleda²³⁷, govora tijela²³⁸, crta lica, oblika usana ili intonacije glasa²³⁹.

Žene se, međutim, daleko lakše etiketira. Politički potezi političarki stavljaju se vrlo često u kontekst ženskog spola i komentiraju u odnosu na ono što se stereotipno smatra „manjkavostima“ žena, što najviše do izražaja dolazi vezano za premijerku, a to su slabost, ranjivost, ovisnost, nepromišljenost, koketnost²⁴⁰. U 2010. bilo je nekoliko takvih komentara premijerkinih postupaka od strane, uglavnom, kolumnista, zbog čega je pravobraniteljica izdala javna priopćenja u svrhu senzibiliziranja javnosti, te upozorenja i preporuke medijima da poštuju svoju obvezu prema nacionalnim i međunarodnim zakonima i propisima koji reguliraju njihovu obvezu promicanja ravnopravnosti spolova i uklanjanja stereotipa, seksizma i uvredljivih i ponižavajućih načina prezentacije žena i muškaraca neovisno o njihovom društvenom statusu.²⁴¹ Suprotno „ženskim manjkavostima“ nalaze se odlučnost, čvrstina, sposobnost, profesionalnost i stručnost koje se ukratko nazivaju „biti muško“. Stoga je i nova ministrica financija zapravo „pohvaljena“ od strane svojih kolega na način „Bila je jedino muško u Ministarstvu financija“.²⁴²

9. Pravobraniteljica je tijekom 2010. reagirala javnim priopćenjima²⁴³, upozorenjima i preporukama²⁴⁴, kao i traženjem postupanja drugih nadležnih tijela vezano za medijski način prezentacije političarki²⁴⁵, ne ulazeći u ocjene i prosudbe o političkom djelovanju političarki, već reagirajući isključivo u slučajevima kad su se u medijima pojavili sadržaji uvredljivog, ponižavajućeg ili omalovažavajućeg stava prema ženama u politici temeljem njihovog spola. Najviše primjera vezano je za premijerku Jadranku Kosor o kojoj se pisalo mnogo i često, što je logično s obzirom na funkciju koju obnaša. Međutim, načelno gledajući, novinari i kolumnisti često su njezin politički rad povezivali s njezinim spolom, a to je praksa koja postoji samo u slučajevima kad se komentira političarka ili žena na poziciji gdje se donose odluke. Povezivanje dobro ili loše odradenog posla ili ponašanja političara nikada se ne dovodi u vezu s vrlinama ili manama stereotipno vezanima uz njihov spol pa je takvo razlikovanje u načinu prikazivanja žena u odnosu na muškarce na bilo kojem položaju pokazatelj diskriminirajućeg odnosa prema ženama u politici. Stoga je pravobraniteljica u jednom od priopćenja pozvala Hrvatsko novinarsko društvo da na isti način kao što je to učinilo u svojem priopćenju od 10. ožujka 2010. kad je upozorilo, iz drugih razloga, na pisanje jednog dnevnog lista i ukazalo na gotovo svakodnevna gruba kršenja novinarske profesionalne etike, postupa i u slučajevima kad se ta kršenja odnose na seksizme u medijskim sadržajima, čime ne bi doveli u pitanje prava novinara/ki da ocjenjuju

²³⁶ Vjesnik, 31. srpnja i 1. kolovoza „Odijevanje ministara – Najelegantniji Jadranka Kosor i Božidar Kalmeta“; JL, 7. 1. 2010. „Sanader s beretkom, Šeks u škrlaku, Đurđa kao engleska kraljica“; VL, 5. 2. 2010. „Kosor kao modna ikona“

²³⁷ JL, 23. 4. 2010. – „Ima li javnost više povjerenja u političare koji su u vrhunskoj tjelesnoj formi?“

²³⁸ VL, 21. 2. 2010. „Broševi, nakit i šarm Jadranke Kosor uz osmijeh 36 za sve prilike“

²³⁹ VL, 17. 10. 2010. „Zlatna ribica nije Dragici Zgrebec otkrila nijednu tajnu“

²⁴⁰ Jutarnji list 8. 2. 2010. „Ne puštajmo premijerku na sastanak sa Silvijem“

²⁴¹ ZORS (NN 82/08); Zakon o medijima (NN 59/04); Putokazi ka ravnopravnosti žena i muškaraca 2006.-2010. Europske komisije; Preporuke (2003) 3 i (2002)5 odbora ministara Vijeća Europe državama članicama; Pekinška deklaracija i Platforma za akciju – poglavlje J. Žene i mediji iz 1995. itd.)

²⁴² JL, 18. 12. 2010.

²⁴³ Javno priopćenje (PRS 05-06/10-07) od 18. ožujka 2010. na tekst „Oporba uvrijedila Kosor: Je li ona snažni lider ili obična cvilidreta?“ (Index.hr, 17. 3. 2010.)

²⁴⁴ (PRS 05-01-10-01 od 8. veljače 2010.)

²⁴⁵ „Ministrica jeftinog pansiona“, Novi list, 27. 2. 2010.

bilo čije postupke i javne istupe, već bi samo upozorili na njihovu dužnost da se drže profesionalne etike, osim, naravno, ako ne smatraju da se ona ne odnosi na seksističku praksu.

Novinarsko vijeće časti je na zahtjev B. M. i Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova²⁴⁶, na sjednici od 30. travnja 2010. razmatralo zahtjev za pokretanje postupka protiv novinara D. Ž. zbog teksta „Ministrica jeftinog pansiona“²⁴⁷. Vijeće je novinaru izreklo opomenu zbog „vrlo seksističkog i vulgarnog“ načina pisanja o političarki i članici Vlade B. M.

10. Slika žena u sportu – Iako dnevne novine, uključujući sportske, dnevno posvećuju veliku pozornost sportu, članci koje je Ured pravobraniteljice prikupljao i analizirao odnosili su se na način na koji su prikazivane sportašice u odnosu na sportaše te oni koji su progovarali o položaju sportašica u sportu. Takvih članaka prikupljeno je 130 i čine 6% svih prikupljenih članaka vezanih uz ravnopravnost spolova.

Sportašice dobivaju veću medijsku pozornost ukoliko su u samom svjetskom vrhu po svojim sportskim rezultatima, pa će tako mediji redovito pratiti do sada etablirane sportašice kao što su Blanka Vlašić, Sanja Jovanović, Sandra Perković. Analiza je, međutim, pokazala da se sve više piše i o nepoznatim sportašicama, i to vrlo često u manje poznatim i promoviranim sportovima: svjetska prvakinja u boćanju²⁴⁸, dugoprugašica²⁴⁹, sinhronizirane plivačice²⁵⁰, boks²⁵¹, šampionka bodybuildinga²⁵², taekwon-do natjecateljice i osvajačice medalja na europskim i svjetskim prvenstvima²⁵³, državna prvakinja i osvajačica medalja na svjetskom i europskom prvenstvu u kick-boksu²⁵⁴, streličarke²⁵⁵ te ultramaratonka koja je pretrčala četiri pustinje i time osvojila prvo mjesto na natjecanju Racing the Planet u konkurenciji žena (u ukupnoj konkurenciji drugo mjesto)²⁵⁶. Ipak, kao i u drugim područjima, i u području sporta izgled je uvijek sastavni dio pisanja o sportašicama pa se tako, na primjer, vozačica utrka opisuje se kao „simpatična“, „ugodne pojave“, „ugodne pojave i seksi šarma“ za kojom „uzdišu muškarci diljem svijeta“²⁵⁷ ili su „manekenke atletike“²⁵⁸. I u sportskom programu javne televizije ženama je dodijeljena uloga „ukrašavanja“²⁵⁹, jednako kao što se uz sportske članke gotovo redovito objavljuju fotografije „cheer-leaders“ djevojaka, često s fokusom fotoaparata na grudima ili stražnjici, uz popratni komentar o njihovoj atraktivnosti i značaju za gledatelje²⁶⁰ ili se razmatra „Jesu li im grudi zaista smetnja?“²⁶¹

Mediji će o sportašicama pisati na način na koji vrlo često pišu o ženama u drugim područjima života, neovisno o njihovim sportskim rezultatima, a to znači da će fokus izvještavanja o ženskom sportu biti često na izgledu sportašica ili na izborima za najljepšu od strane sportskih tjednika, novinara ili

²⁴⁶ PRS 05-01/10-04

²⁴⁷ Novi list, 27. 2. 2010.

²⁴⁸ VL, 16. 11. 2010. „Nije mi teško igrati u klubu s dečkima, iako im porazi od žena vrlo teško padaju“

²⁴⁹ JL, 18. 10. 2010. „Kada trčim, sve u glavi je mrak, a ja osjećam savršen sklad“

²⁵⁰ VL, 11. 9. 2010. „Vaterpolisti se zagledaju u nas pa promašuju šuteve“; Vjesnik 22. 3. 2010. „Primorjapice najbolje u svim kategorijama“

²⁵¹ JL, „Želim postati Rocky, a ne Million Dollar Baby“

²⁵² VL, 6. 6. 2010. „Branka Njegovec, šampionka, radi na šalteru banke, a najstrastvenije je bodri kći Anja“

²⁵³ VL, 23. 5. 2010. „I koja je sad ta prvakinja?“

²⁵⁴ VL, 16. 5. 2010. „Karla Brtolin, dva zlata u kick-boksu tri mjeseca nakon teške nesreće“

²⁵⁵ Vjesnik, 22. 3. 2010. „Budn ekipno zlatna, pojedinačno srebrna“

²⁵⁶ JL, 8. 12. 2010. Mirjana Kmačić Pellizzer, Ultramaratonka – Sahara, Gobi, Antarktika... Ma ja samo trčim“.

²⁵⁷ JL, 18. 8. 2010. Danica Patrick

²⁵⁸ VL, 4. 8. 2010.

²⁵⁹ JL, 29. 4. 2010. „Deset sati sporta svaki dan uz zanosne Milu Horvat i Lanu Banely“

²⁶⁰ VL, 16. 2. 2010; VL, 3. 1. 2010.

²⁶¹ JL, 7. 1. 2010.

gledatelja/čitatelja. Opravdavajući se svojom sklonošću „idealiziranju ženske ljepote“ mediji smatraju da takvim fokusom zapravo čine ženama uslugu jer „da nema medija mnoge bi krasotice iz zimskih sportova ostale potpuno nezapažene, posebice one kojih nema na pobjedničkim postoljima“²⁶². Tako se o sportašicama piše kao o „prazniku za oči“, („Nisu najbolje na svijetu, ali su zato najljepše“; „Budući da će vrlo teško rezultatski obilježiti Mundijal, mogu mu dati „pečat“ svojom ljepotom; „Središnji događaj ženske odbojke u 2010. – svjetsku smotru u Japanu, uljepšat će i hrvatske odbojkašice koje SP otvaraju u petak s najatraktivnijom reprezentacijom – Kubom“²⁶³), „vrućim curama“ koje „bude maštu muških čitatelja“²⁶⁴, „muškarce ostavljaju bez daha“²⁶⁵ ili „svojim atributima plijene pozornost muškog roda“²⁶⁶ zbog čega su im „osobito zahvalni muškarci jer nikog ne ostavljaju ravnodušnim“.²⁶⁷ Umjesto o ženskom sportu piše se, dakle, o muškom pogledu na tijela sportašica pa tako kriterij vrednovanja ne postaju ženski sportski rezultati, već privlačnost njihovih tijela suprotnom spolu. Iako su u medijima bili promovirani i „najseksi nogometaši Svjetskog prvenstva“²⁶⁸, istovremeno su mediji pokrenuli i izbor za „pobjednicu Svjetskog prvenstva u nogometu“, ali „među suprugama i djevojkama nogometaša“²⁶⁹.

Osim nejednake prisutnosti sportaša i sportašica u medijima, te nejednakog načina medijskog prikazivanja, vrlo pažljivim praćenjem i analizom članaka o sportu može se naići na vrlo rijetke članke koji govore o položaju žena u sportu i koji otkrivaju lošu financijsku situaciju i nedostatak sponzora te predrasude i spolnu diskriminaciju koja još nije osvijestena. Primjeri takvih članaka su: „Dok mi do ponoći treniramo, roditelji drijemaju u autima“²⁷⁰ o hokejašicama jednog zagrebačkog hokejaškog kluba koje „igraju u nemogućim uvjetima“ i kojima je „problem financiranje, budući da ih sve institucije ignoriraju“. Bez sponzora i financijske potpore, kažu mlade hokejašice, klub ne može opstati, a one ne mogu sudjelovati na turnirima za koje su i prije same morale prikupljati novac uz pomoć roditelja. Uz nedostatak financijske podrške sportašice ostvaruju vrhunske rezultate²⁷¹, ali to sigurno nije i ne bi trebao biti cilj politike ravnopravnosti u sportu.

Što se tiče diskriminacije po spolu, kao primjer navodimo članak o novinarki sportske redakcije Hrvatskog radija koja je svoju priliku komentiranja uživo, kojom je ušla u povijest kao prva komentatorica nogometne utakmice, dobila igrom slučaja – zato što je kolega koji je trebao prenositi bio spriječen. Budući da nije imao tko prenositi „urednik redakcije je pitao za savjet kolegu koji ju je slušao u prijenosima uživo sa Zimskih olimpijskih igara te rekao da smatra da ona to može odraditi“. Sama novinarka govori sljedeće: „Urednik me taj dan više puta zvao i pitao kako sam i hoću li moći, čak se ponudio da dođe u Kranjčevićevu i bude mi moralna potpora. U redakciji nema diskriminacije i moje su muške kolege iznimno ponosni na mene. Savjetovali su me prije utakmice.“²⁷² Ovo je dobar primjer odnosa prema ženama u sportskim redakcijama, kao i njihove vlastite percepcije njihove spolne uloge. Iako se u članku navodi da ova novinarka „vodi emisije Sport i glazba i Sport subotom, sportske vijesti i radi novinarske priloge“, priliku da komentira dobila je iz razloga što nijednog muškaraca nije bilo na raspolaganju. Pitanje je bi li urednik zapravo ponudio da bude „moralna potpora“ komentatoru i bi li ga „više puta zvao pitajući ga hoće li moći“ komentirati jednu nogometnu utakmicu. Ipak, niti sama

²⁶² VL, 14. 2. 2010. „Ljepota Vancouvera, ispod olimpijskih kaciga - vruće cure“

²⁶³ JL, 27. 10. 2010.

²⁶⁴ VL, 14. 2. 2010.

²⁶⁵ Javno, 26. 2. 2010. Plijene pozornost izgledom „Najljepše sportašice ZOI u Vancouveru“

²⁶⁶ Javno, 26. 2. 2010.

²⁶⁷ Javno, 26. 2. 2010.

²⁶⁸ JL, 12. 6. 2010. „Zgodni, preplanuli, mišićavi, bogati: Mediji su već izabrali najseksi nogometaše Svjetskog prvenstva“

²⁶⁹ JL, 23. 6. 2010.

²⁷⁰ JL, 20. 12. 2010.

²⁷¹ VL, 21. 11. 2010. „Svjetska prvakinja u boćanju: Sreća moja što to nije skup sport“

²⁷² VL, 4. 7. 2010. „Ušla u povijest kao prva komentatorica nogometne utakmice“.

novinarka nije smatrala da u njezinoj redakciji postoji diskriminacija te da isticanje o tome kako su „iznimno“ ponosni na nju ukazuje na to da je uspjela u nečemu što se od nje zapravo i ne bi očekivalo (jesu li kolege komentatori „ponosni“ ili „iznimno ponosni“ jedni na druge zbog obavljanja komentatorskog posla?).

Fotografiranje oskudno odjevenih sportašica u svrhu, kako same kažu, popularizacije ženskog sporta, postaje medijska tradicija²⁷³, a pojedine sportašice koriste takvo medijsko zanimanje i u svrhu privlačenja neophodnih sponzora, pa postaju poznatije po svojim (polu)obnaženim fotografijama nego po sportu kojim se bave ili sportskim rezultatima²⁷⁴. Kao i kod žena koje se bave profesijama koje se percipiraju kao „grube“ pa se nastoji pokazati da postoji i ona druga, više ženska (nježna i krhka) strana, tako i kod sportašica, skidanje s ciljem zapravo se koristi kao „dokaz“ da imaju isto tako onu drugu, „ženstveniju stranu“²⁷⁵, onu koja se ne vidi u sportu kojim se bave.

28. srpnja 2010. hrvatska bacačica diska Sanja Perković osvojila je zlato na Europskom prvenstvu u Barceloni. Međutim, Drugi program HTV-a je kao glavni prijenos prenosio prvu utakmicu 3. pretkola Lige prvaka te prebacio na Europsko prvenstvo tek nakon što je sportašica bacila „svoj zlatni hitac“, prikazao usporenu snimku i ponovno vratio na nogometnu utakmicu. Procjena sportskog urednika bila je da je osvajanje zlata u atletici ipak manje važno od nogometne utakmice, ma kakva ona bila. Kritika takvog različitog odnosa prema ženskom i muškom sportu, u korist neprvorazrednog muškog sporta a na štetu čak vrhunskih rezultata u ženskom, o kojem je pravobraniteljica upozoravala i prošle godine, istaknut je u članku „E, da je disk balun, a Sandra Sammir, gledali bi je preko cijelog ekrana...“²⁷⁶.

OPIS SLUČAJA (PRS 03-05/10-29): Pravobraniteljici se pritužio sudionik novogodišnje maratonske utrke u V. zbog propozicija organizatora, športskog atletskog kluba, koje trkačice tretiraju različito od trkača. Naime, iako u toj maratonskoj utrci u dvije apsolutno ženske kategorije sudjeluju žene (seniorke i veteranke), a u dvije apsolutno muške muškarci (seniori i veterani), novčane nagrade predviđene su samo za prva tri trkača u apsolutno muškoj kategoriji. Pritužitelj navodi da je tako „već niz godina“ te da je to „u suprotnosti s praksom na svim ostalim utrka“.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je provjerila navode iz pritužbe i ustanovila da su sve nagrade, pehari, spomen-diplome, spomen-majice, zidni kalendari, predviđeni i za muškarce i za žene u svim kategorijama, a da je samo novčane nagrade organizator predvidio samo za muškarce. Stoga je organizatoru uputila dopis kojim ga podsjeća da Zakon o ravnopravnosti spolova definira ravnopravnost spolova kao jednaki status, jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava kao i jednaku korist od ostvarenih rezultata muškarcima i ženama te zabranjuje diskriminaciju temeljem spola. Budući da je ovo utrka u kojoj je ženama onemogućeno dobivanje jedne od nagrada, pravobraniteljica je upozorila organizatora da je takvo isključivanje diskriminacija po spolu te preporučila da ponovno razmotri svoju odluku o novčanim nagradama kako bi, sukladno Zakonu o ravnopravnosti spolova, i trkačicama omogućio jednaki status, jednake mogućnosti i jednaku korist od ostvarenih rezultata kao i trkačima.

ISHOD: Organizator je u svega nekoliko dana obavijestio pravobraniteljicu da je na osnovu njezinog dopisa promijenio odluku o načinu nagrađivanja trkačica i trkača u utrci te da će se u apsolutnoj ženskoj kategoriji također novčano nagraditi prve tri trkačice. U prilogu je dostavio i korekciju propozicija u koju je uključio i novčane nagrade za trkačice. Pravobraniteljica je o ishodu obavijestila pritužitelja koji se u svoje ime i ime drugih trkačica i trkača, zahvalio pravobraniteljici na brznoj i učinkovitoj reakciji.

²⁷³ VL, 24. 12. 2010. „Vukovarske odbojkašice na kalendaru“; VL, 25. 2. 2010. „Dankinja Dupont skinula se za popularnost karlinga“

²⁷⁴ JL, 29. 8. 2010. „Komplimenti su mi dragi, ali mi je draže kad moj izgled privuče sponzore“

²⁷⁵ JL, 9. 12. 2010. „Sanja Jovanović, ljepota tijela za rekorde“

²⁷⁶ Jutarnji list, 30. 7. 2010.

Analiza članaka vezanih uz način prikazivanja sportašica te njihove vidljivosti u odnosu na sportaše ukazuje na potrebu sustavnih promjena odnosa prema ženama u sportu, o čemu je bilo riječi i 8. lipnja 2010. na okruglom stolu na temu „Stanje i perspektive ženskog ekipnog sporta u Hrvatskoj“ u organizaciji Komisije za skrb o ženama u sportu HOO-a u suradnji s Ministarstvom znanosti, obrazovanja i športa kojem je prisustvovao i predstavnik Ureda pravobraniteljice za ravnopravnost spolova. Doneseni su zaključci koji između ostalog pozivaju na osiguranje ravnopravnosti žena i muškaraca u sportu kroz strateške dokumente Republike Hrvatske te ispunjavanje zakonske obveze javne televizije da promiče ravnopravnost spolova u sportu većim praćenjem i promocijom ženskih ekipnih sportova, te eventualnim pokretanjem III. sportskog programa HRT-a.

11. Prikupljane i analizirane iz aspekta ravnopravnosti spolova i na područjima koja pravobraniteljica prati, ostale teme uključivale su medije (9%); reproduktivno zdravlje (7%), vijesti iz svijeta (5%), kulturu i umjetnost (3%), obrazovanje (2%), obiteljsku problematiku (3%), prostituciju i trgovanje ljudima (2%); aktivnosti nevladinih organizacija (2%).

Odlazak očeva na porođiljni dopust²⁷⁷ i ravnopravno sudjelovanje očeva u brizi za djecu²⁷⁸ tema je o kojoj se još uvijek rijetko piše, ali nešto više nego u ranijim godinama, a pozornost je dana i temama vezanim uz dobivanje skrbništva nad djecom²⁷⁹. Teme iz svijeta pokrivale su pitanja ženskih prava u arapskom svijetu (Saudijskoj Arabiji, Kataru, Iranu, Španjolskoj, Afganistanu), vijesti o većini žena u švicarskoj vladi, prvoj brazilskoj predsjednici, zabrani prekrivanja lica muslimankama u Francuskoj i polemike o nošenju burke u javnosti, masovna silovanja u Kongu, ali i rasprave o tome ima li žena francuskog predsjednika grudnjak ispod haljine. U području zdravlja pisalo se o raku vrata maternice, cijepljenju protiv HPV-a, poremećajima u prehrani, preventivnoj mamografiji, kontracepciji te AIDS-u. Tiskani mediji objavljuju i rezultate raznih domaćih i međunarodnih istraživanja koja se bave položajem žena u odnosu na muškarce u različitim područjima života.²⁸⁰ U pojedinim slučajevima ta istraživanja se koriste da naglase neki od stereotipa. Na primjer, prigovori žena muškarcima zbog njihove nedovoljne uključenosti u kućanske poslove, što je veliki problem u stvarnom postizanju ravnopravnosti spolova, nazivaju se „zvocanjem“, čak i u kontekstu kad se radi o istraživanju koje je provedeno na 3000 osoba u kojem je 83% muškaraca priznalo da su ti prigovori opravdani.²⁸¹

Zaključak – Nažalost, spol se u medijskim sadržajima još uvijek ne percipira ravnopravnim temeljem ostalim temeljima prema kojima je diskriminacija zabranjena. 15 godina nakon donošenja Pekinške deklaracije, 7 godina nakon donošenja Zakona o ravnopravnosti spolova Republike Hrvatske, 4 godine provedbe mjera uvođenja rodno osjetljive politike u medije uključenih u Nacionalnu politiku za promicanje ravnopravnosti spolova Republike Hrvatske za razdoblje od 2006.-2010. te dugogodišnjih aktivnosti institucionalnih mehanizama za provedbu politika ravnopravnosti spolova te kampanji ženskih nevladinih organizacija usmjerenih osvještavanju o spolnim stereotipima i seksizmu u medijima, još uvijek traje borba protiv seksističkih stereotipa u medijskim sadržajima i eksploatacije ženskog tijela u svrhu privlačenja pozornosti u gotovo svim medijima, a posebno u reklamama i drugim oblicima oglašavanja.

Problematično je nepostojanje šire društvene osude seksizma. Još uvijek izjave mnogih javnih osoba pokazuju da je seksizam duboko ukorijenjen i dio svakodnevnog govora i da ga perpetuiraju i žene i

²⁷⁷ JL, 15. 2. 2010. „Prvi put otac nakon 30.“; JL, 27. 8. 2010. „Nikada mi nije bilo tako dobro kao ovih 8 mjeseci porođiljnog“

²⁷⁸ Vjesnik, 13. i 14. 2. 2010. „Tata od formata“; JL, 30. 8. 2010. „Moćni vođe i nježni očevi“

²⁷⁹ JL, 24. 2. 2010. „Razvedeni očevi u Hrvatskoj imaju vrlo male izgleda dobiti skrbništvo“, „Sud je bivšoj dodijelio djecu, a zna da je ona psihički bolesna“, JL, 26. 2. 2010. Obzor, „Razvedeni očevi u neravnopravnoj borbi za roditeljstvo“; VL, 20. 10. 2010. „Dosta je predrasuda i oni vole svoju djecu“

²⁸⁰ VL, 14. 10. 2010. „Žene rade dvostruko“; VL, 23. 2. 2010. „Dječaci probleme rješavaju fizičkim nasiljem, djevojčice sklone sramoćenju u društvu“, JL 10. 6. 2010. „Bace smeće i tvrde da rade isto kao žena“

²⁸¹ JL, 18. 6. 2010. „Pedantni znanstvenici konačno dokazali: Žene zvocaju 7920 minuta godišnje“.

muškarci. Često je zamaskiran u viceve ili komentare koji seksizmu daju prividnu prihvatljivost i neškodljivost. Kreatori reklama pozivaju se na slobodu izražavanja, provokaciju kao metodologiju reklamiranja ili smisao za šalu, iako se ni na slobodu izražavanja, provokaciju niti smisao za šalu nikada ne bi pozivali da se radi o uvredljivim kontekstima temeljem, na primjer invaliditeta ili rase. **Stoga je neprihvatljivo da diskriminacija po spolu koja uključuje i seksizam u oglašavanju, svoje opravdanje nalazi u slobodi izražavanja oglašivača za koju se, čini se iz prakse, smatra da je iznad zakonskih odredbi o oglašavanju.** Odnos neravnopravnosti među spolovima, koji se u reklamama upakira u na prvi pogled duhovitu priču ili kontekst, podržava vrijednosni sud prema kojem neravnopravnost postaje prihvatljiva i na drugim područjima života. Stoga je izuzetno važno neprekidno isticati da svaki temelj i svaki oblik diskriminacije zaslužuju jednaku pažnju te da seksizam u reklamama zaslužuje istu osudu kao i vrijeđanje bilo koga temeljem bilo koje druge osnove.

Uvredljivo javno prikazivanje žena umanjuje mogućnost da u javnosti nastupaju, djeluju i budu shvaćene kao ravnopravne te da se poštuje njihov integritet u privatnim i javnim odnosima. Stoga, da bi došlo do učinkovite promjene u svijesti javnosti o nedopustivosti korištenja seksizama i rodnih stereotipa, promocija načela ravnopravnosti spolova izuzetno je važna u svim područjima, a prije svega u odgojno-obrazovnom sustavu od najranije dobi.

12. Zaključci i prijedlozi

1. Nedovoljno razumijevanje pojmova ravnopravnosti spolova vezano prvenstveno uz djelatnike/ce javne televizije jedan je od razloga zabrinjavajuće malog postotka medijskih sadržaja koji govore o ravnopravnosti spolova ili tema koje se obrađuju iz aspekta ravnopravnosti spolova. Stoga je neophodna sustavna i obvezujuća edukacija.
2. Prilikom pozivanja gostiju ili intervjuiranju stručnjaka i stručnjakinja, treba voditi računa o ravnopravnoj zastupljenosti žena i muškaraca te izbjegavati „tematsko getoiziranje“ po spolu. Za uspostavu ravnopravnosti spolova jednako je važno da žene govore o politici, gospodarstvu i financijama kao i da muškarci govore o zaštiti djece, obiteljskom nasilju ili zdravlju.
3. U 2010. u odnosu na 2007. uočen je pad od čak 47% tema vezanih uz ravnopravnost spolova. O ravnopravnosti spolova u medijima treba govoriti sustavno, a ne prigodničarski.
4. Ne koristiti spolne stereotipe i javno osuditi seksizam te ukloniti sadržaje koji žene i muškarce prikazuju na uvredljiv, omalovažavajući i ponižavajući način.

6.4. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova u medijima

U 2010. godini pravobraniteljica je 38 puta gostovala na nacionalnoj javnoj i komercijalnoj televiziji (HTV 1, RTL, NOVA TV, Z1, OTV), lokalnim televizijama (Cenzura Split, TV Jadran Split, Gradska TV Zadar, TV Nova Pula), nacionalnim radiopostajama (Radio 101, Radio Sljeme, Hrvatski radio 1. program, Hrvatski radio 2. program u emisiji „Ženska stvar“) i lokalnim radiopostajama (Slobodna Europa, Radio Međimurje u emisiji „Ona i on“, Radio Okučani, Radio Našice u emisiji „Muško-ženske minute“, Radio Pula „Njezin horizont“, Radio Istra u emisiji „Život žene – za veću ravnopravnost spolova“, Radio Gospić u emisiji „Preporodni razgovori“, Radio Brod, Radio Požega). Teme o kojima je pravobraniteljica govorila prvenstveno su se odnosile na obiteljsko nasilje, položaj žena na tržištu rada (nezaposlenosti, zapošljavanju, mirovinskoj reformi, uznemiravanju i seksualnom uznemiravanju na radnom mjestu, razlici u plaćama i napredovanju na poslu), homofobiji i pravima seksualnih manjina, seksizmu u medijskim sadržajima te nadležnostima i radu Ureda pravobraniteljice za ravnopravnost spolova.

Pravobraniteljica je tijekom 2010. odgovarala na brojne upite novinara/ki raznih nacionalnih i lokalnih dnevnih novina i internetskih portala. Objavljeno je ukupno 98 članaka s izjavama pravobraniteljice, javnim priopćenjima ili podacima iz izvješća za 2009. godinu.

Opisi aktivnosti, rezultati analiza, inicijative za zakonodavne izmjene i dopune te javna priopćenja pravobraniteljice redovito su se objavljivali na službenim internetskim stranicama www.prs.hr. Tijekom 2009. internetska statistika zabilježila je ukupno 91.529 posjeta, što je za 32% više nego 2009. godine.

7. ŽENE I ZDRAVLJE

Osim praćenja provedbe Zakona o ravnopravnosti spolova, pravobraniteljica prati i druge propise koji se tiču ravnopravnosti spolova, među kojima su i međunarodni dokumenti²⁸² koji se odnose na zaštitu zdravlja, reproduktivnih prava i reproduktivnog zdravlja.

Budući da su mjere Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova za razdoblje 2006.-2010. trebale biti provedene zaključno sa 2010., pravobraniteljica je nositeljima mjera iz poglavlja Žene i zdravlje uputila dopis s upitom o provedbi. Temeljem dobivenih odgovora utvrdila je da su sve mjere iz poglavlja Žene i zdravlje provedene.

Prema podacima Registra za rak Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo, od raka vrata maternice, koji najviše zahvaća žene u reproduktivnoj dobi (25-39 godina) u Republici Hrvatskoj godišnje obolijeva oko 400, a umire više od 100 žena. Stoga je izuzetan značaj kampanje osvješćivanja o prevenciji koja se sastoji od redovitih pregleda te cjepiva za zaštitu od infekcije HPV-om. RH je jedina zemlja izvan EU koja je drugi put primila nagradu „Biser mudrosti“ koja se dodjeljuje zemljama koje su najviše postigle na planu edukacije i prevencije obolijevanja žena od raka grlića maternice. I na saborskom Odboru za zdravstvo i socijalnu skrb organiziran je okrugli stol na temu „Promicanje prevencije raka vrata maternice“, na kojem je istaknuto da samo organizirani program prevencije može smanjiti incidenciju te bolesti kao i smrtnost. U populaciji mlađih žena, u dobi do 44 godina, to je drugi po pojavnosti uzrok smrtnosti, odmah iza raka dojke od kojeg u Hrvatskoj svake godine oboli 2500, a umire oko 830 žena. Na besplatni preventivni program ranog otkrivanja raka dojke, koji se u Hrvatskoj provodi od 2006. za žene u dobi od 50 do 69 godina, do sada je, prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo, pozvano 99% ukupne ciljane populacije žena, a odazvalo se 59% i otkriveno je više od 1500 karcinoma koji inače ne bi bili otkriveni. Prema podacima Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi, u provedbi Nacionalnog programa ranog otkrivanja raka dojke izravno sudjeluju 22 doma zdravlja koji su adekvatno opremljeni mamografskim uređajima. U program ranog otkrivanja raka debelog crijeva uključene su žene u dobi 50-74 godine te će se po završetku prvog kruga programa moći utvrditi potrebni indikatori.

Kampanje za poticanje zdravog načina života te rano otkrivanje zloćudnih bolesti kontinuirano se provode²⁸³. Prema informacijama Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi, kontinuirano se prema Programu mjera zdravstvene zaštite i Nacionalnom programu suzbijanja HIV/AIDS-a 2006.-2010. te prema posebnim programima koji uključuju primarne, sekundarne i tercijarne prevencije, provode i mjere promocije spolnog zdravlja, uključujući i edukaciju o vrstama spolno prenosivih bolesti te potrebi prevencije i načinima pravodobne i učinkovite zaštite. Postoji i poseban preventivni program koji uključuje rad na terenu s publikacijama o rizičnim ponašanjima za HIV i druge infekcije koje se prenose krvlju, a redovito se obilježava i Svjetski dan AIDS-a u svrhu osvješćivanja javnosti o ovoj problematici.

Provedbi mjere 6.4.4. Nacionalne politike o stvaranju uvjeta za podizanje razine zaštite od spolno prenosivih bolesti pridonio je program povećanja dostupnosti dobrovoljnog HIV savjetovanja i testiranja kroz uspostavljanje mreže centara za dobrovoljno, anonimno i besplatno (bez uputnice)

²⁸² UN Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, Pekinška platforma za djelovanje, Preporuka CM/Rec (2007) 17 Odbora ministara Vijeća Europe državama članicama o standardima i mehanizmima ravnopravnosti spolova i Memorandum s objašnjenjima, Izdavač prijevoda: Vlada RH, Ured za ravnopravnost spolova, 2008.,

²⁸³ obilježavanje Dana borbe protiv raka dojke, Dan ružičaste vrpce posvećen ranom otkrivanju raka dojke, Dan narcisa; kampanja „Volite svoje dojke“; Hrvatski dan mimoza.

savjetovanje o mjerama zaštite od spolno prenosivih bolesti i testiranje na HIV, kao i centri za reproduktivno zdravlje koji su otvoreni u okviru Zavoda za javno zdravstvo „Dr. Andrija Štampar“ i pri Nastavnom zavodu za javno zdravstvo Primorsko-goranske županije. Kako bi se procedura otvaranja novih centara ubrzala, Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi osnovalo je stručno povjerenstvo za izradu programa razvoja centara za reproduktivno zdravlje. Vezano za opremanje laboratorija za dijagnostiku, Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi navodi da su se na temelju Zakona o zdravstvenoj zaštiti (NN 150/08, 155/09, 71/10 i 139/10) i provedbenih propisa sve zdravstvene ustanove obvezne pridržavati odredbi o minimalnim uvjetima u pogledu prostora, djelatnika i medicinsko-tehničke opreme za obavljanje zdravstvene djelatnosti.

Vezano za mjeru 6.5.1. Nacionalne politike, Vlada Republike Hrvatske donijela je Nacionalnu strategiju zaštite mentalnog zdravlja za razdoblje od 2011. do 2016. s ciljem ujednačavanja razine pristupa učinkovitosti i očuvanja mentalnog zdravlja. Jedno od područja djelovanja strategije je unapređenje mentalnog zdravlja na radnom mjestu. Nadalje, Hrvatski zavod za zaštitu zdravlja i sigurnost na radu preveo je „Vodič za procjenu rizika u malim i srednjim poduzećima“ u sklopu kojeg se nalazi i poglavlje koje se odnosi na psihičko opterećenje poslom (prepoznavanje i procjena opasnosti i poduzimanje mjera). Također su u tijeku aktivnosti koje provodi Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva u suradnji s Ministarstvom zdravstva i socijalne skrbi, Hrvatskim zavodom za zaštitu zdravlja i sigurnost na radu i Državnim inspektoratom u okviru IPA projekta „Zaštita zdravlja i sigurnost na radu“.

Što se tiče mjere 6.1.1. – sustavnog prikupljanja, praćenja, obrađivanja i publiciranja svih zdravstvenih pokazatelja po spolu te pojačanja mehanizma kontrole i sustavnog prijavljivanja Hrvatskom zavodu za javno zdravstvo onih podataka o kojima nema dovoljno spoznaja, kao što su, na primjer, prekidi trudnoća i ozljede uslijed nasilja nad ženama, očitovao se Hrvatski zavod za javno zdravstvo. Prema navodima Zavoda, izvršene su potrebne promjene informatičke infrastrukture, kao i edukacija stručnjaka iz županijskih zavoda za javno zdravstvo, te je spol kao obilježje uvršten u redovita statistička istraživanja iz primarne i sekundarne zdravstvene zaštite. U redovito izvještavanje koje provodi Hrvatski zavod za javno zdravstvo također je uključen podatak o prekidima trudnoća nastalih zbog nasilja nad ženama. Navedene promjene unesene su u tzv. „Žutu knjigu“ koja sadrži upute informatičkim službama bolnica o načinu pripreme i slanja podataka, a te upute su objavljene i na internetskoj stranici Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo²⁸⁴. Nadalje, sastavljen je prijedlog potrebnih promjena Godišnjeg provedbenog plana statističkih istraživanja u Republici Hrvatskoj za 2011. godinu, čime će se uvesti službena obveza stacionarnih zdravstvenih ustanova o novom načinu izvještavanja. Treba napomenuti i kako se na internetskoj stranici Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo redovito objavljuju publikacije Zavoda koje uključuju zdravstvene pokazatelje po spolu.

Vezano za medijsku pokrivenost zdravlja, najviše se problematiziralo pitanje neplodnosti žena i muškaraca, uključujući provedbu Zakona o medicinskoj oplodnji²⁸⁵, različite metode poroda te stanje u rodilištima, pobačaj, a pisalo se i o kampanjama osvješćivanja o potrebi prevencije raka dojke i maternice. 14. svibnja 2010. održan je Prvi hrvatski kongres humane reprodukcije²⁸⁶ na kojem je istaknuto da se u Hrvatskoj „postupcima medicinske oplodnje liječi između šest i sedam tisuća žena, te da ima 15% neplodnih parova“.

²⁸⁴ www.hzjz.hr

²⁸⁵ NN 88/09 i 137/09

²⁸⁶ 14. svibnja 2010.

8. UTVRĐIVANJE PRAVA I OBVEZA TE NAČINA RADA KOORDINATORA/ICA ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA U TIJELIMA DRŽAVNE UPRAVE U PLANOVIMA DJELOVANJA ZA PROMICANJE I USPOSTAVLJANJE RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA

Prema čl. 11. st. 1. i st. 2. ZORS-a, tijela državne uprave i pravne osobe u pretežitom vlasništvu države obvezni su primjenjivati posebne mjere i svake četiri godine donijeti planove djelovanja za promicanje i uspostavljanje ravnopravnosti spolova iz djelokruga svoje nadležnosti (u daljnjem tekstu: Planove), a koje prethodno odobrava Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske.

U članku 27. st. 4. ZORS-a propisano je kako se prava i obveze te način rada koordinadora/ice utvrđuju planom djelovanja za promicanje i uspostavljanje ravnopravnosti spolova iz čl. 11. toga zakona.

U cilju praćenja provedbe čl. 11. st. 1. i st. 2. te čl. 27. st. 4. ZORS-a (NN 82/08), pravobraniteljica je zatražila od tijela državne uprave očitovanje jesu li navedena tijela donijela Planove te sadrže li doneseni Planovi odredbe kojima se utvrđuju prava, obveze i način rada koordinadora/ice za ravnopravnost spolova (u daljnjem tekstu: koordinatori/ce).

Pravobraniteljica je zatražila dostavu relevantnih podataka od središnjih tijela državne uprave i to od: 16 ministarstava, 3 središnja državna ureda i 8 državnih upravnih organizacija.

8.1. MINISTARSTVA

Svih 16 ministarstava dostavilo je svoje Planove, a uvidom u iste proizlazi kako je većina ministarstava (njih 10) u tim Planovima utvrdila prava, obveze i način rada koordinadora/ice (Ministarstvo financija, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva, Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Ministarstvo obrane, Ministarstvo pravosuđa, Ministarstvo unutarnjih poslova, Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija i Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi).

Plan jednog ministarstva (Ministarstvo kulture) ne sadrži nikakve odredbe o pravima, obvezama i načinu rada koordinadora/ice. Naime, Ministarstvo kulture smatra da su prava, obveze i način rada koordinadora/ice za ravnopravnost spolova u bitnom utvrđeni odredbama kojima se u Planu uređuje postupak zaštite dostojanstva radnika/ca te smatra kako u Planu „nije neophodno navoditi i sva ona prava i obveze koordinadora/ica za ravnopravnost spolova, što su ih u svom radu dužni poštivati i provoditi sukladno odredbama samog Zakona o ravnopravnosti spolova, kao i odredbama onih propisa kao što su Zakon o suzbijanju diskriminacije, Zakon o radu, Zakon o državnim službenicima, Kolektivni ugovor za službenike i namještenike, te Etički kodeks državnih službenika...“ Iz navedenog je razvidno kako predmetno ministarstvo ne čini razliku između zaštite dostojanstva radnika/ca i prava i obveza koordinadora/ica.

Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja navodi kako njihov Plan od 1. prosinca 2009. godine za 2010. godinu, a koji su dostavili pravobraniteljici 14. rujna 2010. godine, ne sadrži poglavlje vezano za prava, obveze i način rada koordinadora/ice. Međutim, navedeno ministarstvo navodi kako njihov Plan od 1. prosinca 2010. godine za 2011. godinu sadrži poglavlje o pravima, obvezama i načinu rada koordinadora/ice u kojem su definirana prava i obveze koordinatore imenovane u njihovom ministarstvu, ali novi Plan nisu dostavili.

Planovi tri ministarstva sadrže načelne odredbe kojima je predviđeno da se prava, obveze i način rada koordinatora/ice, a temeljem članka 27. st. 4. ZORS-a, razrađuju u Planu djelovanja koordinatora/ice za ravnopravnost spolova, ali to čini sastavni dio Plana kao njegov prilog i ne nalazi se u samom tekstu Plana (Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva, Ministarstvo uprave i Ministarstvo turizma).

Ministarstvo regionalnog razvoja, šumarstva i vodnog gospodarstva u svom Planu sadrži odredbu kojom je propisano da će se, sukladno čl. 27. st. 4. ZORS-a, donijeti Plan djelovanja koordinatora/ice za ravnopravnost spolova kojim će se utvrditi način rada, prava i obveze koordinatora/ice. Međutim, ministarstvo nije udovoljilo zahtjevu pravobraniteljice za dostavom navedenog Plana.

Pravobraniteljica smatra da su ministarstva koja su prava, obveze i način rada koordinatora/ice uredila u samom tekstu Plana, a ne kao prilog Plana, postupila u skladu s duhom ZORS-a.

Analizom odredaba dostavljenih Planova koje se odnose na prava, obveze i način rada koordinatora/ice (kao i analizom dostavljenih Planova djelovanja koordinatora/ice), razvidno je kako je najveći dio ministarstava na opsežan i detaljan način utvrdio tu tematiku, dok su pojedina ministarstava u svojim Planovima predmetnu tematiku utvrdila manje opsežno.

8.1.1. ANALIZA ODREDBI O PRAVIMA I OBVEZAMA KOORDINATORA/ICA

Analizom je utvrđeno kako je većina ministarstva koja razrađuju predmetnu tematiku u svoje Planove uvrstila odredbe kojima se utvrđuju sljedeća prava i obveze:

- suradnja s Uredom za ravnopravnost spolova Vlade RH, Pravobraniteljicom za ravnopravnost spolova i ostalim koordinatorima/cama u tijelima državne uprave (13 ministarstava);
- upozoravanje na svaki oblik kršenja Zakona o ravnopravnosti spolova (12 ministarstava);
- priprema i izrada Plana djelovanja te koordiniranje njegovom provedbom (12 ministarstava);
- sustavno stručno usavršavanje i poticanje izobrazbe ostalih službenika/ca, kao i njihovog sudjelovanja u svim oblicima edukacije u području ravnopravnosti spolova (12 ministarstava);
- praćenje usklađenosti unutarnjih provedbenih akata sa Zakonom o ravnopravnosti spolova i ciljevima Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova (11 ministarstava);
- promicanje znanja i podizanje razine osviještenosti o potrebi uvođenja načela politike ravnopravnosti spolova na svim razinama i u svim ustrojstvenim jedinicama (11 ministarstava);
- izrada prijedloga za osnivanje i imenovanje članova/ica Povjerenstva za ravnopravnost spolova te usmjeravanje i koordiniranje njihovog rada (9 ministarstava);
- poduzimanje aktivnosti kako bi se u proračunu osigurala sredstva za provedbu aktivnosti ili stavka za provedbu mjera iz Nacionalne politike (9 ministarstava).

Pravobraniteljica smatra primjerom dobre prakse uvrštavanje odredaba kojima su koordinatori/ce ovlašteni/e upozoravati na svaki oblik kršenja Zakona o ravnopravnosti spolova u nadležnom ministarstvu, kao i odredaba kojima su ovlašteni/e poduzimati radnje da se u proračunu osiguraju sredstva za provedbu aktivnosti ili stavka za provedbu mjera iz Nacionalne politike.

Pored toga, neka su ministarstva u svoje Planove uvrstila i odredbu kojom se kod donošenja Rješenja o rasporedu na radno mjesto i drugih rješenja o pravima i obvezama državnih službenika/ca ostvaruje pravo na dodatak u nazivu radnog mjesta i opisa poslova (Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija i Ministarstvo unutarnjih poslova).

Plan Ministarstva mora, prometa i infrastrukture sadrži točku 8. Prava, obveze i način rada koordinatora/ice, koja glasi: „Suradnja s Uredom za ravnopravnost spolova Vlade RH, odaziv na sastanke u svezi s ravnopravnošću spolova, te Pravobraniteljicom za ravnopravnost spolova, predstojnicom i suradnja s članovima Tim-povjerenstva koje je imenovao ministar unutar Ministarstva mora, prometa i infrastrukture“. Osim navedenoga, u Planu Ministarstva ne utvrđuje se niti jedno drugo pravo i obveza koordinatora/ice, kao niti način njegova/njezina rada, a što pravobraniteljica smatra neprihvatljivim, pogotovo kad se ima u vidu način na koji su tu tematiku uredila druga ministarstva.

8.1.2. Analiza odredbi o načinu rada koordinatora/ica

Odredbe kojima se u većini Planova ministarstava utvrđuje način rada koordinatora/ice propisuju kako koordinatori/ce djeluju na način da:

- pri izradi Plana djelovanja prikupljaju od svih relevantnih uprava podatke ključne za izradu Analize stanja položaja muškaraca i žena u Planu djelovanja (10 ministarstava);
- definiraju razloge za uvođenje posebnih mjera i postavljaju ciljeve Plana djelovanja (10 ministarstava);
- predlažu čelniku/ci tijela izmjene ili dopune postojećih propisa i provedbenih akata sukladno Zakonu o ravnopravnosti spolova i provedbi mjera iz Nacionalne politike te sudjeluju u izradi novih prijedloga (10 ministarstava);
- upućuju usmena i, po potrebi, pismena upozorenja o kršenju Zakona o ravnopravnosti spolova (10 ministarstava);
- informiraju sve djelatnike/ce tijela državne uprave o temeljnim dokumentima i ostalim relevantnim podacima iz područja ravnopravnosti spolova (10 ministarstava);
- pružaju neposrednu pomoć zaposlenima u izradi i praćenju rodno osjetljive statistike (9 ministarstava);
- predlažu osobe nadležne za provedbu i osobe za nadziranje provedbe Plana djelovanja (9 ministarstava);
- sazivaju i održavaju redovite sastanke Povjerenstva za ravnopravnost spolova u kojem sudjeluju predstavnici/ce svake ustrojstvene jedinice Ministarstva (9 ministarstava);
- educiraju zaposlene kroz kratke informativne seminare (7 ministarstava).

Pored navedenih odredbi, pojedini Planovi predviđaju da koordinatori/ce u svom radu djeluju i na način da kontinuirano provode procjenu razine znanja zaposlenih u tijelu državne uprave i procjenjuju potrebe za stručnim usavršavanjem (Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva, Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija, Ministarstvo turizma, Ministarstvo obrane, Ministarstvo uprave).

Plan Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi ima samo dvije odredbe o načinu rada koordinatora/ice u kojima se utvrđuje kako oni pružaju neposrednu pomoć zaposlenima u izradi i praćenju rodno osjetljive statistike te sazivaju i predsjedaju sjednicama Povjerenstva za promicanje i uspostavljanje ravnopravnosti spolova.

Neka ministarstva u svom Planu utvrđuju samo prava i obveze koordinatora/ice, ali ne i njihov način rada (Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti).

8.2. SREDIŠNJI DRŽAVNI UREDI

Pravobraniteljica je od tri središnja državna ureda (Središnji državni ured za e-Hrvatsku, Središnji državni ured za razvojnu strategiju i koordinaciju fondova Europske unije i Središnji državni ured za upravljanje državnom imovinom) zatražila dostavu Plana, a koji su dostavila dva središnja državna ureda. U dostavljenim Planovima nisu utvrđena prava, obveze i način rada koordinatora/ice, već samo sadrže odredbu prema kojoj se predmetna tematika razrađuje nekim drugim aktom, a koji se ne nalazi u samom tekstu Plana.

Središnji državni ured za e-Hrvatsku u svom Planu navodi kako se prava, obveze i način rada koordinatora/ice određuju Odlukom o imenovanju na mjesto koordinatora/ice za ravnopravnost spolova od 3. studenoga 2009.

Središnji državni ured za razvojnu strategiju i koordinaciju fondova Europske unije u svom Planu predviđa da se prava, obveze i način rada koordinatora/ice razrađuju Planom djelovanja koordinatora/ice koji čini sastavni dio toga Plana i nalazi se u njegovom prilogu.

Analizom Plana djelovanja koordinatora/ice (Središnji državni ured za razvojnu strategiju i koordinaciju fondova Europske unije) i Odluke o imenovanju koordinatora/ice (Središnji državni ured za e-Hrvatsku), razvidno je kako oba tijela u navedenim aktima sadrže opširne odredbe kojima se utvrđuju prava, obveze i način rada koordinatora/ice, a koje su gotovo identične odredbama o pravima, obvezama i načinu rada koordinatora/ice u ministarstvima.

Jedini središnji državni ured koji do kraja izvještajnog razdoblja nije dostavio svoj Plan jest Središnji državni ured za upravljanje državnom imovinom. Navedeno tijelo je, na ponovljeni zahtjev pravobraniteljice za dostavom Plana, navelo kako je u tijeku osnivanje Agencije za upravljanje državnom imovinom koja je prvotno trebala započeti s radom 1. siječnja 2011., a što je odgođeno za 1. travnja 2011. Unatoč izričitom upozorenju pravobraniteljice da je Središnji državni ured za upravljanje državnom imovinom dužan donijeti Plan bez obzira na očekivane statusne promjene, navedeno tijelo to nije učinilo do kraja izvještajne godine.

8.3. DRŽAVNE UPRAVNE ORGANIZACIJE

Pravobraniteljica je od osam državnih upravnih organizacija²⁸⁷ (Državni zavod za statistiku, Državni zavod za radiološku i nuklearnu sigurnost, Državni zavod za mjeriteljstvo, Državni zavod za intelektualno vlasništvo, Državni inspektorat, Državni hidrometeorološki zavod, Državna uprava za zaštitu i spašavanje i Državna geodetska uprava) zatražila dostavu Plana, a koji su dostavila sva tijela osim Državnog zavoda za radiološku i nuklearnu sigurnost budući da je navedeno tijelo još u fazi osnivanja.

8.3.1. Analiza planova

Planovi Državnog hidrometeorološkog zavoda i Državne geodetske uprave sadrže opširne i detaljnije odredbe o pravima, obvezama i načinu rada koordinatora/ice, dok Plan Državnog zavoda za statistiku utvrđuje prava i obveze ali ne i način rada koordinatora/ice. Odredbe koje utvrđuju predmetnu tematiku

²⁸⁷ Izvor podataka je internetska stranica Ureda za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske, <http://www.ured-ravnopravnost.hr/>

u navedenim Planovima identične su odredbama u Planovima većine ministarstava i aktima središnjih državnih ureda te u tom pogledu nema većih odstupanja.

Državni inspektorat u svom Planu ne utvrđuje prava, obveze i način rada koordinatora/ice, ali je dostavio odluku o njihovom imenovanju. U obrazloženju navedene odluke navodi se suradnja koordinatora/ice s Uredom za ravnopravnost spolova Vlade RH te koordinacija provedbe Zakona o ravnopravnosti spolova i Nacionalne politike za promicanje i uspostavljanje ravnopravnosti spolova. Međutim, navedeno tijelo nije ni u toj odluci utvrdilo prava, obveze i način rada koordinatora/ice na način na koji je to učinila većina tijela državne uprave. Pravobraniteljica smatra da bi Državni inspektorat, a s obzirom na to da se Planovi po svojoj prirodi trebaju odnositi i na pitanje radnih odnosa (primjerice primjenom ZORS-a), trebao biti uzor ostalim tijelima.

Plan Državne uprave za zaštitu i spašavanje sadrži samo načelnu odredbu prema kojoj su prava i obveze te način rada koordinatora/ice utvrđeni sukladno čl. 27. st. 4. ZORS-a. Međutim, čl. 27. st. 4. ZORS-a uopće ne navodi konkretno koja su prava, obveze i način rada koordinatora/ice te je stoga očito kako Plan navedenog tijela uopće nema odredbe kojima bi uređivao predmetnu tematiku.

Državni zavod za intelektualno vlasništvo i Državni zavod za mjeriteljstvo u svojim Planovima uopće ne utvrđuju prava, obveze i način rada koordinatora/ice.

Naime, Državni zavod za intelektualno vlasništvo je u svoj Plan uvrstio odredbe kojima se uređuje postupak zaštite dostojanstva službenika/ce te smatra da su time pokrivene i odredbe koje utvrđuju prava, obveze i način rada koordinatora/ice. Time navedeno tijelo pokazuje nerazumijevanje svrhe Plana, kao i nerazlikovanje zaštite dostojanstva radnika/ce od prava, obveza i načina rada koordinatora/ice.

Državni zavod za mjeriteljstvo navodi kako je u svoj Plan propustio uvrstiti odredbe koje bi uređivale prava, obveze i način rada koordinatora/ice u njihovom tijelu te kako će stoga u kraćem roku dopuniti svoj Plan.

Zaključak:

Analizom dostavljenih Planova kao i ostalih akata koji utvrđuju predmetnu tematiku (a koji akti nisu predviđeni u čl. 27. st. 4. ZORS-a), razvidno je da je većina središnjih tijela državne uprave na zadovoljavajući način utvrdila prava, obveze i način rada koordinatora/ice.

Ipak, postoji manji broj tijela koja su samo djelomično uređila predmetnu tematiku odnosno koja uopće nisu utvrdila prava, obveze i način rada koordinatora/ice u Planovima niti u nekim drugim aktima.

Razvidno je kako je najveći broj tijela državne uprave predmetnu materiju utvrdio u samim Planovima (sukladno čl. 27. st. 4. ZORS-a), dok su pojedina tijela donijela posebne planove koji čine prilog Plana. Međutim, zabrinjavajuće je da se niti jednim Planom ne predviđa obveza njihovog objavljivanja čime se, po mišljenju pravobraniteljice, ne osigurava njihova vidljivost i dostupnost zaposlenima i time promašuju razlozi zbog kojih je ZORS utvrdio obvezu donošenja takvih Planova.

Pritužbe pravobraniteljici - opisi slučajeva

1. OPIS SLUČAJA (PRS 06-01/10-01): U Izvješću Odbora za ravnopravnost spolova s rasprave o Godišnjem izvješću o spremnosti obrambenog sustava, provođenju kadrovske politike i ukupnom stanju u Oružanim snagama Republike Hrvatske za 2009. godinu, s Izvješćem o stanju obrambenih priprema u Republici Hrvatskoj za 2009. godinu, navedeno je da je izrađen i odobren Plan djelovanja za promicanje i uspostavljanje ravnopravnosti spolova u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama (u daljnjem tekstu: Plan djelovanja), te da ga je izradio Odbor za ravnopravnost spolova ustrojen u sustavu Kadrovskog savjeta Ministarstva obrane.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je od Ministarstva obrane zatražila dostavu primjerka Plana djelovanja za promicanje i uspostavljanje ravnopravnosti spolova u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama. Uvidom u dostavljeni Plan djelovanja, pravobraniteljica je uočila i izdvojila sljedeće:

Analiza stanja u Planu djelovanja pokazala je da su žene značajno podzastupljen spol u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama RH – izuzetak su tek državne službenice i namještenice kojih ima oko 42%. Plan djelovanja predviđa 6 ciljeva i 11 mjera putem kojih se planira ostvariti ciljeve. Veliki dio mjera odnosi se na cilj stvaranja jednakih mogućnosti u pogledu napredovanja u karijeri (promaknuća, izobrazba, usavršavanja), a posebno se ističe mjera br. 4. koja obvezuje Ministarstvo obrane i Oružane snage RH da prilikom odabira kandidata/kinja za zapošljavanje, između kandidata/kinja koji/e ispunjavaju sve propisane uvjete, „daju prednost kandidatkinjama podzastupljenog spola“.

Za nadzor nad provedbom Plana djelovanja označeni su Inspektor/ica za nadzor zaštite temeljnih ljudskih prava pri Inspektoratu obrane, Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Ministarstva obrane, Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Oružanih snaga RH (za koje se navodi da se namjerava osnovati) i koordinator/ica za ravnopravnost spolova Ministarstva obrane.

U Plan djelovanja uključena je i provedba pojedinih mjera Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova 2006.-2010. Važno je istaknuti da se u Planu djelovanja Ministarstvo obrane obvezalo da će navedene mjere Nacionalne politike provoditi i nakon 2010. godine, „budući da se ovaj Plan djelovanja donosi za razdoblje od četiri godine (2009.-2013.)“.

Plan djelovanja još sadrži i plan programa izobrazbe o ravnopravnosti spolova za djelatnike/ce Ministarstva obrane i Oružanih snaga RH, te prava, obveze i način rada koordinator/ice za ravnopravnost spolova.

Zaključno, pravobraniteljica ocjenjuje da su donesenim Planom djelovanja kroz logičnu strukturu (analiza stanja – razlozi za plan – ciljevi – način provedbe – nadzor) na temelju detaljne procjene stanja izrađeni kvalitetni temelji za pridonošenje promicanju ravnopravnosti spolova u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama Republike Hrvatske.

2. OPIS SLUČAJA (PRS 07-01/09-25): U obavljanju poslova iz svog djelokruga, pravobraniteljica prati i provođenje socijalne politike na državnoj i na lokalnoj razini. Stoga je analizirala „Program socijalne politike G. Z. od 2009. do 2012. god.“, „Odluku o najmu javno najamnih stanova“ i „Odluku o najmu stanova“, te mjere koje je u okviru tih dokumenata G. Z. predvidio radi podizanja kvalitete života građanki i građana Z., a koji su između ostaloga objavljeni i u „Gradskom vodiču za žene – Z. vodiču“ u izdanju AŽKZ u suradnji s G. Z., kroz socijalne usluge za žene koje su preživjele nasilje.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Uvidom u „Odluku o najmu stanova“ pravobraniteljica je utvrdila kako postoji pogodnost davanja stana u najam izvan liste reda prvenstva „osobama koje su žrtve obiteljskog nasilja, prema pravomoćnoj sudskoj presudi ne starijoj od godinu dana, pod uvjetom da im ukupna primanja ne prelaze 50% prosječne mjesečne plaće isplaćene u gospodarstvu G. Z. u prethodnoj godini“, a da u „Programu socijalne politike G. Z. od 2009. do 2012. god.“ pod mjerom 3: Davanje stanova u najam, postoji prijedlog koji se odnosi na stanovanje i kriterije za dobivanje u najam javno najamnog stana žrtve obiteljskog nasilja imati posebnu pogodnost dobivanja dodatnih bodova na listi prvenstva. Ta mjera je ostvarena na zakonodavnoj razini uvrštavanjem u mjerila za utvrđivanje konačne liste prvenstva davanja javno najamnih stanova u najam koja se propisuju člancima 8. i 9. u „Odluci o najmu javno najamnih stanova“. Stoga je pravobraniteljica dala preporuku da ti kriteriji ostanu dijelom socijalne politike G. Z. i u budućim programima, pravilnicima i odlukama koje gradska skupština bude donosila

9. PROVEDBA IZBORA U 2010. GODINI U ODNOSU NA PROMICANJE NAČELA RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA

9.1. IZBOR PREDSEDNIKA REPUBLIKE HRVATSKE

14. siječnja 2010. Državno izborno povjerenstvo objavilo je konačne rezultate izbora za predsjednika/cu RH temeljem drugog kruga izbora održanog 10. siječnja 2010.

U prvom krugu izbora (27. prosinca 2009.) natjecalo se 12 kandidata i kandidatkinja, od čega 10 muškaraca i 2 žene, a u drugom krugu (10. siječnja 2010.) građani/ke su birali/e između dva muškarca.

9.2. DOPUNSKI IZBORI ZA IZBOR ČLANOVA/ICA U PREDSTAVNIČKIM I IZVRŠNIM TIJELIMA U JEDINICAMA LOKALNE I PODRUČNE REGIONALNE SAMOUPRAVE

6. svibnja 2010. odlukama Vlade RH raspisani su dopunski izbori za predstavnike/ce nacionalnih manjina u predstavničkim tijelima jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave te dopunski izbori za zamjenike/ce općinskih načelnika/ca, gradonačelnika/ca i župana/ica iz reda pripadnika nacionalnih manjina.²⁸⁸ Izbori su se održali 13. lipnja 2010., te drugi krug 27. lipnja 2010. u pet županija.²⁸⁹

Rodna analiza dopunskih izbora koju je pravobraniteljica provela na temelju kandidature i rezultata izbora objavljenih na stranicama Državnog izbornog povjerenstva, pokazala je sljedeće:

Izbori za	kandidiranih u prvom krugu		drugi krug izbora		izabrani	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž
zamjenik/ca gradonačelnika/ce gradova	13	2	5	1	3	1
zamjenik/ca župana/ice	11	2	4	0	2	1
zamjenik/ca načelnika/ce općina	14	3	1	1	7	1
Ukupno	38	7	10	2	12	3

U izborima za županijsku skupštinu Zadarske županije na dvije predložene liste nositelji su bili muškarci, a izabrano je ukupno 3 muškarca. U izborima za općinska vijeća²⁹⁰ 6 nositelja listi bili su muškarci i jedna nositeljica, a izabrano je ukupno 13 muškaraca i jedna žena (ali ne s liste na kojoj je bila nositeljica).

Zaključak ove kratke analize jest da se i na dopunskim izborima pokazalo da se žene u daleko manjem broju ističu kao kandidatkinje, te je samim time i njihov broj među izabranima na razini jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave manji.

²⁸⁸ Također su raspisani i prijevremeni izbori za Općinsko vijeće Općine Stari Mikanovci, dopunski izbori za zamjenika/cu općinskog načelnika Općine Donji Lapac (predstavnik/ca hrvatskog naroda) i zamjenika/cu općinskog načelnika Općine Bogdanovci (predstavnik/ca rusinske ili srpske nacionalne manjine).

²⁸⁹ Bjelovarsko-bilogorska, Ličko-senjska, Virovitičko-podravska, Zadarska i Vukovarsko-srijemska

²⁹⁰ općine Stankovci u Zadarskoj županiji i općine Stari Mikanovci u Vukovarsko-srijemskoj

10. ZAKONI – INICIJATIVE PRAVOBRANITELJICE

10.1. INICIJATIVE ZA IZMJENU ZAKONA

10.1.1. Inicijative za izmjenu Zakon o porezu na promet nekretninama i Zakon o porezu na dohodak

Tijekom izvještajnog razdoblja pravobraniteljica je zaprimila pritužbe koje su se odnosile na način na koji nadležna porezna uprava primjenjuje pojedine odredbe Zakona o porezu na dohodak i Zakona o porezu na promet nekretnina. **Pritužbe su se odnosile na nejednako postupanje prema izvanbračnim i bračnim drugovima u istoj situaciji**²⁹¹.

Naime, člankom 13. st. 1. toč. 1. Zakona o porezu na promet nekretnina obveze plaćanja poreza na nasljedstvo oslobođen je bračni drug ostavitelja, ali se ta olakšica ne primjenjuje i na izvanbračnog druga. Člankom 11. Zakona o porezu na promet nekretnina bračnim drugovima je priznato pravo na oslobođenje od obveze plaćanja poreza prilikom kupnje prve nekretnine, dok izvanbračni drugovi to pravo ne mogu ostvariti, a čl. 36. st. 7. Zakona o porezu na dohodak propisuje kako činjenica uzdržavanja bračnog druga predstavlja osnovu za osobni odbitak, dok činjenica uzdržavanja izvanbračnog druga ne predstavlja takvu osnovu. Iz navedenog proizlazi kako citiranim zakonskim odredbama nisu obuhvaćeni izvanbračni drugovi.

Čl. 14. Ustava RH zabranjuje diskriminaciju te propisuje kako su svi pred zakonom jednaki.

Čl. 62. Ustava RH priznaje dvije zajednice obitelji – bračnu i izvanbračnu, te navodi kako se pravni odnosi u tim zajednicama uređuju zakonom. Tako prof. dr. sc. Dubravka Hrabar navodi kako je izvanbračna zajednica „po svojoj naravi i ustavnopravnom utemeljenju oblik obitelji“.²⁹²

Iz navedenih ustavnih odredbi slijedi kako su bračna i izvanbračna zajednica zaštićene Ustavom, te kako bračni i izvanbračni drugovi imaju jednak status uređen zakonom koji se uređuje zakonom. Nastavno, slijedi zaključak kako bi prema zakonima koji uređuju pojedina prava proizašla iz činjenice postojanja bračne odnosno izvanbračne zajednice bračni i izvanbračni drugovi morali biti stavljeni u jednak pravni položaj.

Zakon o ravnopravnosti spolova, koji je organski zakon, čl. 6. st. 2., zabranjuje diskriminaciju temeljem bračnog i obiteljskog statusa. Takva zakonska odredba utemeljena je na naprijed navedenim ustavnim odredbama, te jamči pravo na jednak status svim osobama neovisno o njihovom bračnom ili obiteljskom statusu.

Iz navedenog nesporno proizlazi kako je izvanbračna zajednica ustavom zaštićena kategorija, te da njezini članovi ne bi smjeli biti diskriminirani u odnosu na članove bračne zajednice.

Pravobraniteljica smatra da bi se u cilju poticanja jednakosti i ujednačavanja pravnog položaja izvanbračne zajednice kao ustavne kategorije u pravnom sustavu Republike Hrvatske, a posebno u cilju usklađivanja navedenog zakona sa Zakonom o ravnopravnosti spolova kao organskim zakonom, trebalo nastaviti s praksom već započetom gore citiranim odredbama Obiteljskog i drugih zakona te izmijeniti sporne odredbe Zakona o porezu na promet nekretnina i Zakona o porezu na dohodak koje neizravno

²⁹¹ V. Pritužbe upućene pravobraniteljici - opisi slučajeva: PRS 03-03/10-05, PRS 03-03/10-06 i PRS 03-03/10-08

²⁹² Hrvatska pravna revija, broj 2/10

diskriminiraju izvanbračne drugove. Naime, čl. 3. Obiteljskog zakona propisuje kako se odredbe tog zakona o učincima izvanbračne zajednice primjenjuju na životnu zajednicu neudane žene i neoženjenog muškarca koja traje najmanje tri godine ili kraće ako je u njoj rođeno zajedničko dijete. Prema tumačenju iste odredbe, kao i sudskoj praksi tzv. obiteljskih sudaca Općinskog građanskog suda u Zagrebu, učinci se odnose na uzdržavanje (čl. 222-226.) i stjecanje i podjelu zajedničke stečevine (čl. 258.), dakle na imovinsko-pravne odnose izvanbračnih drugova. Zakon o nasljeđivanju čl. 8. st.2. u krug zakonskih nasljednika svrstava i izvanbračnog druga, te izrijekom propisuje kako je izvanbračni drug u pravu nasljeđivanja izjednačen sa bračnim. St. 3. istog članka navedeni zakon definira bitna obilježja izvanbračne zajednice kao preduvjet za postojanje iste, a samim time i za nasljeđivanje. Definicija je u bitnome sukladna definiciji iz čl. 3. Obiteljskog zakona. Zakon o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihove obitelji, čl. 6. st. 2., određuje kako se članom uže obitelji smrtno stradalog, zatočenog ili nestalog hrvatskog branitelja prema ovom zakonu smatra i izvanbračni drug koji je s hrvatskim braniteljem iz Domovinskog rata do njegove smrti, zatočeništva ili nestanka živio u zajedničkom kućanstvu najmanje tri godine. Stavak 3. istog članka propisuje kako se status izvanbračne zajednice utvrđuje u izvanparničnom postupku. Nesporno je da je ovim zakonskim člankom status bračnog i izvanbračnog druga izjednačen, time što za postojanje izvanbračne zajednice mora biti ispunjena zakonom određena pretpostavka koja se utvrđuje u izvanparničnom postupku. Također je nesporno da se navedenim zakonom uređuju prava hrvatskih branitelja i članova njihove obitelji, te da se radi prvenstveno o imovinskim pravima, uređenima čl. 7. i 8. istog zakona. Izvješće Ustavnog suda Republike Hrvatske U-X/1457/2007 od 18. travnja 2007. ukazalo je na uočenu pojavu neustavnosti u sustavu mirovinskog osiguranja koja se očituje u nejednakom pravnom položaju u ostvarivanju prava na obiteljsku mirovinu članova obitelji – izvanbračnih udovica odnosno udovaca u odnosu na članove obitelji – bračne udovice odnosno udovce, budući da postojećom zakonskom regulativom izvanbračni udovci/udovice nisu bili ovlaštenici prava na obiteljsku mirovinu. Slijedom istog izvješća, Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o mirovinskom osiguranju (NN 35/08) određeno je kako se odredbe Zakona o mirovinskom osiguranju u odnosu na stjecanje, određivanje, korištenje, ponovno određivanje i gubitak prava na obiteljsku mirovinu udovice odnosno udovca odgovarajuće primjenjuju na izvanbračnog druga. Zakon o roditeljskim i roditeljskim potporama, čl. 5., propisuje kako se odredbe tog zakona primjenjuju pod jednakim uvjetima na roditelje u bračnoj i izvanbračnoj zajednici. Istovremeno niti ne propisuje poseban postupak kojim bi se utvrdio status izvanbračne zajednice. Čl. 1. st. 3. Zakona o medicinskoj oplodnji izravno određuje da se odredbe tog zakona koje se odnose na brak odnose i na izvanbračnu zajednicu, za čije postojanje moraju postojati točno propisani uvjeti, te činjenica postojanja mora biti utvrđena odlukom suda u izvanparničnom postupku. Člankom 3. st. 1. alineja 1. ovog zakona određeno je kako obitelj u smislu tog zakona čine „žena i muškarac u braku“, a alinejom drugom propisano je da obitelj u smislu tog zakona čine „žena i muškarac u izvanbračnoj zajednici“. Iz citiranog zakonskog teksta nesporno proizlazi kako Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, koji uređuje prekršajno-pravnu odgovornost članova obitelji, nedvosmisleno izjednačava izvanbračnu zajednicu s bračnom. Primjer dobre prakse izjednačavanja izvanbračne i bračne zajednice predstavlja Pravilnik o pravima, uvjetima i načinu ostvarivanja prava iz obveznog zdravstvenog osiguranja koji člankom 12. propisuje kako i izvanbračni drug može steći status člana obitelji osiguranika, te ostvariti pravo na obvezno zdravstveno osiguranje, te pritom za utvrđivanje postojanja prava na isto čak niti ne traži odluku donesenu u postupku pred sudom, već propisuje manje stroge uvjete.

Stoga je pravobraniteljica temeljem ovlasti iz čl. 24. st. 2. Zakona o ravnopravnosti spolova Odboru za ravnopravnost spolova i Odboru za financije i državni proračun kao ovlaštenim tijelima Hrvatskog sabora uputila inicijativu za izmjenu uvodno navedenih odredaba Zakona o porezu na promet nekretnina i Zakona o porezu na dohodak, u smislu da se u zakonski tekst odgovarajućih članaka inkorporira i

pojam „izvanbračni drug“, čime bi pravni položaj bračne i izvanbračne zajednice u ovom aspektu imovinsko-pravnih odnosa bio izjednačen.

Rezultat inicijative moći će se ocijeniti u sljedećem izvještajnom razdoblju.

10.1.2. Zakon o prebivalištu i boravištu građana

Tijekom izvještajnog razdoblja pravobraniteljica je zaprimila pritužbu koja se odnosi na problem reguliranja statusa prebivališta žena-žrtava nasilja i njihove djece tijekom smještaja istih u skloništa za žrtve nasilja koja se nalaze na tajnoj adresi. Sukladno važećem zakonu, žrtve nasilja koje su smještene u skloništu, nisu oslobođene dužnosti prijave promjene prebivališta. Međutim, da bi riješile neka životno važna pitanja kao što je npr. upis djeteta (djece) u školu ili u vrtić, moraju riješiti status prebivališta, no kao adresu ne mogu navesti adresu skloništa, jer tada isto više ne bi bilo tajno. Slijedom navedenog, pravobraniteljica je preporučila MUP-u RH i Ravnateljstvu policije da u što kraćem roku inicira postupak za izmjenu čl. 6. st. 3. Zakona o prebivalištu i boravištu građana, tako da štićenice skloništa za žrtve nasilja oslobodi obveze promjene prebivališta.

Rezultat ove inicijative također će se moći ocijeniti tek u sljedećem izvještajnom razdoblju.

10.1.3. Pritužbe pravobraniteljici - opisi slučajeva

1. OPIS SLUČAJA (PRS 03-03/10-05): Pravobraniteljici se obratila P. D. pritužbom na to kako porezna uprava ne priznaje odredbe Obiteljskog zakona kojima su izjednačene bračna i izvanbračna zajednica, pa tako kod kupovine prve nekretnine izvanbračni drugovi nisu oslobođeni dužnosti plaćanja poreza na promet nekretninama, dok bračni drugovi jesu.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je prema Hrvatskom saboru putem Odbora za ravnopravnost spolova i Odbora za financije i državni proračun uputila inicijativu za izmjenu i dopunu čl. 11 Zakona o porezu na promet nekretnina, tako da se zakonskim tekstom izjednači pravni položaj bračne i izvanbračne zajednice u odnosu na obvezu plaćanja poreza na promet nekretninama pri kupovini prve nekretnine.

2. OPIS SLUČAJA (PRS 03-03/10-06): Pravobraniteljici se obratila M. B. iz S. pritužbom u kojoj navodi kako porezna uprava ne priznaje odredbe Obiteljskog zakona kojima su u mnogim pravima izjednačene bračna i izvanbračna zajednica, pa se tako po osnovi uzdržavanja izvanbračnog druga/drugarice ne može ostvariti pravo na osobni odbitak.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je prema Hrvatskom saboru putem Odbora za ravnopravnost spolova i Odbora za financije i državni proračun uputila inicijativu za izmjenu i dopunu čl. 36. st. 7. Zakona o porezu na dohodak, tako da se zakonskim tekstom izjednači pravni položaj bračne i izvanbračne zajednice na način da se na temelju uzdržavanja izvanbračnog druga/drugarice može ostvariti pravo na osobni odbitak.

3. OPIS SLUČAJA (PRS 03-03/10-08): Pravobraniteljici se obratila A. B. iz Z. pritužbom kako je naslijedila nekretnine iza pok. M. B. s kojim je 15 godina živjela u izvanbračnoj zajednici. Po nasljeđivanju je morala platiti porez na nasljedstvo, koji ne bi morala platiti da je s pok. M. B. bila u bračnoj zajednici. Stoga se smatra diskriminiranom u odnosu na žene koje su živjele u bračnoj zajednici. **PODUZETE MJERE I ISHOD:** Pravobraniteljica je prema Hrvatskom saboru putem Odbora za ravnopravnost spolova i Odbora za financije i državni proračun uputila inicijativu za izmjenu i dopunu čl. 13. st. 1. toč. 1. Zakona o porezu na promet nekretnina, tako da se zakonskim tekstom izjednači pravni položaj bračnih i izvanbračnih drugova u odnosu na obvezu plaćanja poreza po nasljeđivanju bračnih odnosno izvanbračnih drugova.

III. OSTALE AKTIVNOSTI PRAVOBRANITELJICE NA PROMICANJU RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA²⁹³

Tijekom 2011. u svrhu promocije načela ravnopravnosti spolova te osvještavanja o obvezi zaštite od diskriminacije temeljem spola, trudnoće ili spolne orijentacije, pravobraniteljica je obišla 6 županija:

- Brodsko-posavsku,
- Istarsku,
- Požeško-slavonsku,
- Sisačko-moslavačku,
- Virovitičko-podravsku,
- Zadarsku,

u kojima je razgovarala s gradonačelnicima, županima te predstavnicima/ama lokalnih povjerenstava za ravnopravnost spolova, a sudjelovala je i na okruglim stolovima u organizaciji lokalnih nevladinih organizacija. Takvih događanja po županijama bilo je ukupno 11.

Također, pravobraniteljica je kao gošća ili izlagačica sudjelovala na ukupno:

- 61 okruglom stolu, konferenciji i tribini u organizaciji nacionalnih državnih tijela i institucija i
- ukupno 24 u organizaciji sindikata i nevladinih organizacija.

Pravobraniteljica je također razvijala suradnju i na međunarodnoj razini upoznavajući strane delegacije, uglavnom tijela nadležnih za ravnopravnost spolova u regiji, sa zakonodavnim okvirom i mehanizmima za promicanje ravnopravnosti spolova u RH te nadležnostima pravobraniteljice (ukupno 10 susreta s međunarodnim delegacijama u Uredu pravobraniteljice ili sudjelovanja pravobraniteljice na međunarodnim konferencijama održanim u Zagrebu ili izvan Hrvatske).

.

²⁹³ Detaljan i redovito ažurirani opis svih aktivnosti pravobraniteljice za ravnopravnost spolova po mjesecima za 2010. godinu dostupan je na službenim internetskim stranicama www.prs.hr

IV. FINANCIJSKO POSLOVANJE

Sredstva za rad pravobraniteljice za ravnopravnost spolova u cijelosti su bila osigurana iz Državnog proračuna Republike Hrvatske za 2010. godinu.

Za razdoblje od 1. siječnja do 31. prosinca 2010., od planiranih 2.952.300 kuna, ostvareni su rashodi i izdaci u iznosu od 2.417.338 kuna (81,9 %).

Rashodi se odnose na :

- primanja zaposlenih – u iznosu od 1.510.945 kuna;
- materijalne rashode – u iznosu od 820.466 kuna;
- financijske rashode – u iznosu od 506 kuna;
- naknade građanima i kućanstvima na temelju osiguranja – u iznosu od 500 kuna;
- nabavu nefinancijske imovine – u iznosu od 84.921 kunu.

Na teret materijalnih rashoda utrošeno je:

- 16.726 kuna za službena putovanja odnosno obilazak po županijama (pozivi predstavnika/ca jedinica lokalne i područne/regionalne/samouprave, njihovih odbora/povjerenstava za ravnopravnost spolova i drugih institucija;
- 89.049 kuna za znanstveno-istraživačke radove odnosno neovisna istraživanja pravobraniteljice o diskriminaciji vezano za sudsku praksu te na području zapošljavanja i rada, nasilja u obitelji i obrazovanja;
- 16.667 kuna za stručno usavršavanje zaposlenika/ca.

U uredu pravobraniteljice tijekom 2010. godine bilo je popunjeno 12 radnih mjesta²⁹⁴, a status 2 djelatnice koje su prekinule rad 29. srpnja 2006. godine i vode sudski spor, nije se promijenio tijekom 2010. godine.

Nastavno na aktivnosti vezane **uz provedbu mjera iz Akcijskog plana za usklađivanje zakonodavstva i stvaranje potrebnih administrativnih kapaciteta za usvajanje i provedbu pravne stečevine Europske unije na pregovaračkom području Poglavlja 19. „Socijalna politika i zapošljavanje“, i o tome dostavljenim podacima Europskoj komisiji u objedinjenom izvješću o svim dovršenim zakonodavnim aktivnostima utvrđenih Akcijskim planom, u 2010. godini popunjeni su traženi administrativni kapaciteti u Uredu pravobraniteljice:**

- **3 nova radna mjesta** - 2 po natječaju iz lipnja 2010. godine (NN, 70/10) i 1 po natječaju iz studenoga 2010. godine (NN, 126/10),

temeljem Plana prijama u državnu službu u Ured pravobranitelja/ice za ravnopravnost spolova za 2010. godinu (NN, 28/10), odnosno prethodne suglasnosti Ministarstva financija, Klasa: 402-04/10-02/4, Urbroj:513-05-01/10-2, od 16. veljače 2010. godine.²⁹⁵

²⁹⁴ Temeljem Rješenja o prijmu od 14. prosinca 2010. godine, treće novootvoreno radno mjesto popunjeno je Rješenjem o rasporedu od 10. siječnja 2011. godine.

²⁹⁵ Neutrošena sredstva za 2010. odnose se na nerealizirane izdatke za plaće za 3 nova službenika/ce koja su bila planirana od 1. srpnja 2010., a realizirana tek krajem proračunske godine.

V. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Izvješće pravobraniteljice za ravnopravnost spolova za 2010. godinu, kao i sva dosadašnja izvješća, polazi od odredbe članka 5. ZORS-a, prema kojoj ravnopravnost spolova znači da su žene i muškarci jednako prisutni u svim područjima javnog i privatnog života, da imaju jednak status, jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava, kao i jednaku korist od ostvarenih rezultata, i temelji se na radu po pritužbama, analizama i istraživanjima Ureda pravobraniteljice, statistikama, rezultatima provedbe antidiskriminacijskih zakonskih odredbi i politika.

Navedeni statistički podaci pokazuju da se broj pritužbi povećao za 7,3% u odnosu na 2009. godinu, da se u pretežnom broju odnose na spolnu diskriminaciju te da ih u najvećem broju podnose žene. Podaci također pokazuju kako se osobe pritužuju na neizravnu diskriminaciju u relativno malom broju slučajeva, što sugerira kako se ovaj oblik diskriminacije još uvijek dovoljno ne prepoznaje.

U odnosu na obiteljsko nasilje, nažalost, ne možemo reći da nasilničko ponašanje u obitelji postaje manje intenzivno, niti je 2010. godina prošla bez žrtava najtežeg oblika nasilja u obitelji – ubojstva. Od 18 žrtava ubojstava počinjenih u krugu obitelji, 14 su žene, ubijene od strane muškog člana obitelji. Posebno ističem da preventivne mjere još uvijek ne daju željene rezultate. No smatram da možemo reći kako se borba protiv te vrste nasilja nadalje intenzivira, kroz grananje suradnje među nadležnim tijelima, ali i kroz učinkovitije korištenje raspoloživih zakonskih mogućnosti sankcioniranja te mehanizma zaštitnih mjera. Napominjem kako policija poštuje upozorenja i preporuke koje izdajem, što također predstavlja doprinos borbi protiv nasilja u obitelji. I dalje ostaje problem statističkog iskazivanja različitih oblika nasilja, što onemogućuje točan statistički prikaz, a koji problem je mogao biti riješen Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji.

Osobito je bitno u predstojećem razdoblju još jače poticati ostvarivanje već zacrtanih ciljeva – ekonomski osnaživati žrtve nasilja daljnjim zapošljavanjem, te rješavanjem njihovog stambenog pitanja. Ne smije se zanemariti niti aspekt pružanja psihološke pomoći žrtvi nasilja, osobito onoj koja je izložena dugotrajnom nasilju, budući da istraživanja pokazuju da se radi o najranjivijim žrtvama, koje se zbog toga teško osamostaljuju. Tu je važna i uloga nevladinih udruga koje se godinama bave osnaživanjem i zaštitom žena žrtava nasilja kao što su autonomne ženske kuće pa njihovo financiranje od strane države, uključujući i jedinice lokalne samouprave, ne bi smjelo biti ugroženo financijskim restrikcijama.

Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2011. do 2016., kao i izmjene Kaznenog zakona koje se donose 2011. godine, sigurno će pridonijeti jačanju prevencije i zaštite od nasilja u obitelji.

Položaj žena na tržištu rada pogoršao se u odnosu na 2009. godinu. Povećan broj nezaposlenih žena, visok udio žena među nezaposlenima (koji se smanjio zbog povećanog broja nezaposlenih muškaraca), jasna horizontalna i vertikalna segregacija između muškaraca i žena na tržištu rada, rad žena u potplaćenim sektorima, razlika u plaćama po spolu, veći broj žena zaposlenih na određeno vrijeme u odnosu na prethodnu godinu, pritužbe pravobraniteljici koje upućuju isključivo žene i koje pokazuju da žene odustaju od zakonom predviđene zaštite od diskriminacije da bi sačuvala posao, neisplata plaća za obavljen rad – ukazuju na to da se radi o području u kojem je neravnopravnost spolova posebno prisutna.

Istraživanje „Uzroci jaza u plaćama žena i muškarca na hrvatskom tržištu rada“ koje je 2010. godine proveo naš Ured, iznova potvrđuju prisutnost strukturalne nejednakosti žena na tržištu rada. Posebno zabrinjava neosviještenost jasne veze između horizontalne i vertikalne segregacije na tržištu rada i jaza u plaćama na štetu žena koji se potom dalje perpetuira kroz mirovinski sustav. Navedeno upućuje kako postoji jasna potreba za sustavom pozitivnih mjera radi uklanjanja ovih oblika strukturalne diskriminacije na tržištu rada. Također postoji i jasna potreba za pozitivnim mjerama radi stvaranja mogućnosti usklađivanja obiteljskih i profesionalnih obveza, uključujući i mjere radi postizanja ujednačenije raspodjele kućanskih i obiteljskih poslova između muškaraca i žena.

Ured pravobraniteljice proveo je i „Istraživanje sudske prakse u području antidiskriminacijske zaštite“, gdje su utvrđeni pokazatelji o potrebi za jačanjem stručnog usavršavanja, kako sudaca/sutkinja, tako i pravne struke općenito radi učinkovitijeg provođenja pravnih instrumenata usmjerenih uklanjanju diskriminacije žena. Također treba dodatno unaprijediti sustav prikupljanja podataka o predmetima koji se pred sudovima vode povodom tužbi o spolnoj diskriminaciji. Posebno treba naglasiti potrebu za objavljivanjem sudskih odluka u predmetima povodom tužbi o spolnoj diskriminaciji, uz dužnu pozornost koju treba posvetiti interesu zaštite privatnosti stranaka.

Došlo je do golemog pozitivnog pomaka u broju onih koji poštuju odredbu ZORS-a o oglašavanju potreba za zapošljavanjem. U odnosu na 2006. postotak onih koji u oglasima i natječajima za posao nisu jasno istaknuli da se za oglašeno mjesto mogu javiti osobe oba spola, pao je čak deset puta (s 40% na 4%).

Područje statistike svakako je područje u kojem se i dalje prati stalan napredak, što omogućava komparativne analize vezano za određena područja u kojima pravobraniteljica prati provedbu ZORS-a i drugih zakona i propisa.

Potrebno je naglasiti i problem društvene nejednakosti LGBTiQ osoba. Vrlo je teško procijeniti koliko je uistinu raširena diskriminacija temeljem seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u područjima kao što je tržište rada, pristup tržišnim uslugama, zdravlje ili obrazovanje. No, učestalo nasilje i zločini iz mržnje prema LGBTiQ osobama svjedoče o postojanju homofobije u hrvatskom društvu. Stoga je neophodno daljnje osvješćivanje o ovim oblicima diskriminacije kao i promicanje tolerancije u svim područjima javnog života, a posebno radnih odnosa, kako bi se LGBTiQ osobama osiguralo temeljno pravo da slobodno, bez straha od osude i štetnih posljedica, izraze i žive svoj osobni identitet. U 2010. godini pokrenuto je nekoliko važnih sudskih postupaka povodom tužbi zbog diskriminacije temeljem seksualne orijentacije, a treba naglasiti i odluku Europskog suda za ljudska prava u predmetu Schalk i Kopf protiv Austrije koja se spominje u ovom izvješću, a koja će zahtijevati i određenu prilagodbu hrvatskog zakonodavstva.

15 godina nakon donošenja Pekinške deklaracije, 7 godina nakon donošenja Zakona o ravnopravnosti spolova Republike Hrvatske, nakon 4 godine provedbe mjera uvođenja rodno osjetljive politike u medije uključenih u Nacionalnu politiku za promicanje ravnopravnosti spolova Republike Hrvatske za razdoblje od 2006.-2010., te usprkos dugogodišnjim aktivnostima institucionalnih mehanizama za provedbu politike ravnopravnosti spolova i kampanji ženskih nevladinih organizacija usmjerenih osvješćivanju o spolnim stereotipima i seksizmu u medijima, u hrvatskom medijskom prostoru spol se još uvijek ne percipira ravnopravnim temeljem ostalim temeljima prema kojima je diskriminacija zabranjena. Problematično je nepostojanje šire društvene osude seksizma. Još uvijek izjave mnogih javnih osoba te djelatnika/ca medija pokazuju da je seksizam duboko ukorijenjen i dio svakodnevnog govora, i da ga perpetuiraju i žene i muškarci. Naime, uvredljivo javno prikazivanje žena umanjuje mogućnost da u javnosti nastupaju, djeluju i budu shvaćene kao ravnopravne te da se poštuje njihov integritet u privatnim i javnim odnosima. Stoga, da bi došlo do učinkovite promjene u svijesti javnosti o nedopustivosti korištenja seksizama i rodnih stereotipa, promocija načela ravnopravnosti spolova izuzetno je važna u svim područjima, **a prije svega u odgojno-obrazovnom sustavu od najranije dobi.**

Zabrinjavajuće je malen postotak medijskih sadržaja koji govore o ravnopravnosti spolova ili tema koje se obrađuju iz aspekta ravnopravnosti spolova, čemu je jedan od uzroka i nedovoljno razumijevanje pojmova ravnopravnosti spolova od strane djelatnika/ca javne televizije i nekih drugih medija, zbog čega je neophodna sustavna i obvezujuća edukacija.

Jačanje svih postojećih institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, uključujući i koordinate/ice za ravnopravnost spolova u tijelima državne uprave, te povjerenstava za ravnopravnost spolova na lokalnoj razini, ali i uloge sudova, smatram bitnim činiteljima za osiguravanje provedbe Zakona o ravnopravnosti spolova, kao i nužnu, stvarnu i bezuvjetnu podršku svih državnih čimbenika i jedinica lokalne samouprave u provedbi tog zakona.

Obveza usklađivanja domaćeg pravnog poretka s pravnom stečevinom Europske unije ne obuhvaća samo obvezu harmonizacije zakonskih normi, već i obvezu stvarne primjene tih zakonskih odredbi u svjetlu vrednota i ciljeva kojima te odredbe služe u pravnom poretku Europske unije.

PRAVOBRANITELJICA ZA
RAVNOPRAVNOST SPOLOVA

Gordana Lukač-Koritnik

VI. PRILOZI - TABLICE

Tablica 2. - Nezaposlene osobe po dobi i spolu krajem prosinca 2010. godine

Red. br.	Županija	Ukupno		15 - 19		20 - 24		25 - 29		30 - 34		35 - 39		40 - 44		45 - 49		50 - 54		55 - 59		60 i više	
		Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene
1.	Zagrebačka	16.022	8.308	992	453	2.055	1.031	2.001	1.101	1.646	937	1.472	884	1.491	874	1.537	845	2.281	1.453	1.954	704	593	26
2.	Krapinsko-zagorska	7.262	3.387	543	212	1.030	549	842	440	660	330	605	303	604	296	775	357	1.119	624	848	266	236	10
3.	Sisačko-moslavačka	19.061	10.547	1.121	496	2.499	1.233	2.232	1.308	2.018	1.226	1.875	1.259	2.050	1.312	2.120	1.327	2.352	1.352	2.080	930	714	104
4.	Karlovačka	11.871	6.605	493	200	1.372	704	1.266	757	1.141	660	1.130	690	1.187	776	1.541	978	1.903	1.203	1.500	627	338	10
5.	Varaždinska	10.206	4.784	604	260	1.403	651	1.266	650	1.027	527	803	404	916	414	1.061	508	1.566	956	1.220	403	340	11
6.	Koprivničko-križevačka	7.700	3.766	536	210	1.263	626	1.155	584	847	451	691	397	698	396	728	396	938	529	683	172	161	5
7.	Bjelovarsko-bilogorska	12.408	6.046	917	408	1.890	926	1.583	837	1.369	713	1.188	654	1.179	687	1.225	649	1.469	740	1.172	404	416	28
8.	Primorsko-goranska	19.614	11.147	809	350	2.445	1.200	2.879	1.663	2.282	1.350	1.860	1.162	1.721	1.094	1.911	1.228	2.661	1.821	2.332	1.167	714	112
9.	Ličko-senjska	3.540	1.891	173	71	520	239	443	251	407	246	341	213	362	222	422	251	444	257	320	128	108	13
10.	Virovitičko-podravska	9.864	5.401	639	309	1.511	775	1.371	755	1.159	717	888	586	967	620	1.028	621	1.089	614	943	360	269	44
11.	Požeško-slavonska	6.092	3.171	497	208	988	506	961	558	723	402	547	325	526	331	518	250	681	399	530	190	121	2
12.	Brodsko-posavska	16.996	9.591	1.261	547	2.649	1.394	2.219	1.269	1.903	1.202	1.760	1.172	1.761	1.155	1.792	1.107	1.778	1.062	1.401	632	472	51
13.	Zadarska	11.497	6.564	489	187	1.307	659	1.451	862	1.356	822	1.182	781	1.246	824	1.278	806	1.437	872	1.322	699	429	52
14.	Osječko-baranjska	34.211	19.203	2.019	915	5.223	2.655	4.987	2.923	3.848	2.414	3.113	2.086	3.266	2.205	3.580	2.251	3.775	2.235	3.380	1.414	1.020	105
15.	Šibensko-kninska	8.424	4.596	404	150	1.123	540	1.195	670	967	562	856	557	947	605	980	588	1.055	606	738	309	159	9
16.	Vukovarsko-srijemska	19.490	10.425	1.155	497	3.098	1.462	2.748	1.500	2.379	1.388	2.177	1.383	2.075	1.283	1.964	1.116	1.941	1.141	1.471	613	482	42
17.	Šplitsko-dalmatinska	40.777	23.595	1.880	743	5.521	2.660	5.739	3.258	4.925	2.953	4.648	3.026	4.520	3.119	4.361	2.896	4.551	2.962	3.528	1.766	1.104	212
18.	Istarska	9.270	5.035	343	117	1.111	561	1.354	762	1.100	648	850	511	828	502	951	560	1.451	984	1.070	375	212	15
19.	Dubrovačko-neretvanska	8.359	4.664	365	140	1.062	500	1.215	685	1.068	617	866	529	855	574	811	509	1.040	699	821	382	256	29
20.	Međimurska	7.281	3.673	553	243	1.182	606	1.058	561	800	438	622	312	579	310	633	330	1.014	622	672	247	168	4
21.	Grad Zagreb	39.900	20.541	1.662	721	4.779	2.472	5.967	3.271	4.413	2.367	3.443	1.840	3.590	2.035	3.928	2.182	5.400	3.323	4.941	2.074	1.777	256
	Ukupno	319.845	172.940	17.455	7.437	44.031	21.949	43.932	24.665	36.038	20.970	30.917	19.074	31.368	19.634	33.144	19.755	39.945	24.454	32.926	13.862	10.089	1.140
3.1.	Područna služba Kutina	5.177	2.989	365	166	774	411	756	460	631	408	517	351	561	357	464	302	551	354	440	163	118	17
16.1.	Područna služba Vinkovci	13.847	7.580	929	407	2.302	1.194	1.947	1.109	1.686	1.050	1.620	1.069	1.530	983	1.422	789	1.241	684	899	363	271	18

Izvor: HZZ

Tablica 4. - Nezaposlenost i zapošljavanje od 1990. do 2010.

Godina	Novoprijavljeni		Zaposleni s evidencije		Brisani iz evidencije iz drugih razloga osim zaposlenja		Nezaposlene osobe (prosjek)						Traženi radnici
							Nezaposlene osobe		Prvi put traže zaposlenje		Korisnici novčane naknade		
	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	
1990.	183.430	93.143	46.660	28.072	86.114	45.008	160.617	91.376	67.443	40.049	21.154	11.739	128.417
1991.	218.333	100.141	52.185	23.852	78.302	37.096	253.669	133.060	77.711	44.247	75.260	36.786	79.159
1992.	178.378	90.023	79.981	39.927	120.655	54.937	266.568	141.320	79.401	45.462	58.964	28.523	134.462
1993.	160.765	81.004	73.074	39.815	105.645	47.603	250.779	138.375	80.243	48.686	25.363	13.148	136.667
1994.	187.793	88.063	82.527	44.347	100.807	49.061	243.324	130.482	83.244	48.078	30.324	9.173	155.438
1995.	177.069	84.631	75.851	40.979	99.703	47.391	240.601	124.232	84.355	45.119	36.183	10.269	127.765
1996.	203.405	94.984	93.200	46.916	90.012	38.897	261.022	129.556	87.604	44.044	52.912	14.756	124.086
1997.	219.180	102.953	101.903	51.585	99.420	40.570	277.691	137.284	89.313	44.485	55.171	18.562	125.665
1998.	221.436	109.362	109.237	55.737	96.588	40.481	287.762	149.309	90.456	47.047	44.779	21.493	131.498
1999.	249.029	120.002	105.692	53.675	104.338	45.118	321.866	169.140	94.647	50.108	54.257	28.932	134.655
2000.	261.906	128.172	118.032	61.367	107.060	46.282	357.872	188.502	100.762	53.562	63.396	35.075	148.186
2001.	280.998	137.342	147.460	72.962	116.941	50.316	380.195	203.405	104.157	55.404	70.369	40.595	202.983
2002.	259.073	127.965	165.566	83.630	122.486	52.946	389.741	212.987	101.127	54.707	80.795	43.985	174.150
2003.	231.860	121.781	145.211	76.813	134.127	64.804	329.799	189.721	81.446	46.548	67.977	40.204	130.453
2004.	245.409	127.267	138.580	76.543	107.936	51.945	309.875	180.847	74.152	43.425	70.467	42.385	116.744
2005.	232.064	121.972	140.890	77.203	100.900	47.563	308.738	180.796	71.591	42.566	72.802	43.035	110.569
2006.	233.163	126.876	149.460	84.016	98.401	47.641	291.616	175.097	65.982	40.220	66.407	40.894	130.517
2007.	206.460	114.965	146.689	85.558	98.440	50.354	264.448	161.966	56.245	34.913	59.603	37.916	141.487
2008.	200.093	113.389	128.228	75.684	85.894	44.439	236.741	147.201	46.918	29.698	57.258	37.024	141.794
2009.	270.557	139.228	118.286	69.558	101.181	54.421	263.174	156.059	46.394	28.443	68.967	39.832	102.427
2010.	289.234	144.644	141.105	76.260	119.829	60.695	302.425	165.620	51.011	29.024	78.013	39.221	104.739

Izvor: HZZ

Tablica 5. - Zaposlene osobe s evidencije HZZ po županijama, vrsti zaposlenja i spolu u 2009. i 2010. godini.

Županija	2009.						2010.						Indeks 2010./2009.					
	Ukupno		Od toga na:				Ukupno		Od toga na:				Ukupno		Od toga na:			
			Neodređeno		Određeno				Neodređeno		Određeno				Neodređeno		Određeno	
			Ukupno	Žene	Ukupno	Žene			Ukupno	Žene	Ukupno	Žene			Ukupno	Žene	Ukupno	Žene
Zagrebačka	5.073	3.021	1.449	800	3.624	2.221	6.687	3.461	1.276	626	5.411	2.835	131,8	114,6	88,1	78,3	149,3	127,6
Krapinsko-zagorska	2.588	1.651	385	228	2.203	1.423	3.368	1.677	460	259	2.908	1.418	130,1	101,6	119,5	113,6	132,0	99,6
Sisačko-moslavačka	5.932	3.392	576	292	5.356	3.100	6.199	3.250	449	236	5.750	3.014	104,5	95,8	78,0	80,8	107,4	97,2
Karlovačka	3.744	2.103	415	239	3.329	1.864	4.727	2.580	335	159	4.392	2.421	126,3	122,7	80,7	66,5	131,9	129,9
Varaždinska	4.648	2.409	679	390	3.969	2.019	5.620	2.568	578	292	5.042	2.276	120,9	106,6	85,1	74,9	127,0	112,7
Koprivničko-križevačka	2.833	1.486	403	235	2.430	1.251	3.613	1.727	335	169	3.278	1.558	127,5	116,2	83,1	71,9	134,9	124,5
Bjelovarsko-bilogorska	4.998	2.741	536	246	4.462	2.495	5.619	2.683	363	156	5.256	2.527	112,4	97,9	67,7	63,4	117,8	101,3
Primorsko-goranska	7.634	4.774	757	431	6.877	4.343	9.640	5.527	630	309	9.010	5.218	126,3	115,8	83,2	71,7	131,0	120,1
Ličko-senjska	1.382	751	198	104	1.184	647	1.652	822	197	108	1.455	714	119,5	109,5	99,5	103,8	122,9	110,4
Virovitičko-podravska	4.014	2.313	259	154	3.755	2.159	4.435	2.157	273	126	4.162	2.031	110,5	93,3	105,4	81,8	110,8	94,1
Požeško-slavonska	2.872	1.569	474	269	2.398	1.300	3.095	1.556	302	152	2.793	1.404	107,8	99,2	63,7	56,5	116,5	108,0
Brodsko-posavska	4.849	2.642	1.391	681	3.458	1.961	6.015	2.874	1.573	614	4.442	2.260	124,0	108,8	113,1	90,2	128,5	115,2
Zadarska	4.966	3.310	595	340	4.371	2.970	5.896	3.730	443	257	5.453	3.473	118,7	112,7	74,5	75,6	124,8	116,9
Osječko-baranjska	11.071	5.949	1.672	899	9.399	5.050	13.810	6.974	1.644	809	12.166	6.165	124,7	117,2	98,3	90,0	129,4	122,1
Šibensko-kninska	4.068	2.587	383	221	3.685	2.366	4.463	2.634	344	200	4.119	2.434	109,7	101,8	89,8	90,5	111,8	102,9
Vukovarsko-srijemska	7.939	4.262	1.286	807	6.653	3.455	8.221	4.121	601	340	7.620	3.781	103,6	96,7	46,7	42,1	114,5	109,4
Splitsko-dalmatinska	14.852	9.415	1.575	960	13.277	8.455	17.115	10.331	1.193	702	15.922	9.629	115,2	109,7	75,7	73,1	119,9	113,9
Istarska	5.910	3.857	241	146	5.669	3.711	7.101	4.451	276	145	6.825	4.306	120,2	115,4	114,5	99,3	120,4	116,0
Dubrovačko-neretvanska	3.980	2.428	306	176	3.674	2.252	4.852	2.850	318	166	4.534	2.684	121,9	117,4	103,9	94,3	123,4	119,2
Međimurska	3.093	1.773	759	354	2.334	1.419	4.090	1.966	436	185	3.654	1.781	132,2	110,9	57,4	52,3	156,6	125,5
Grad Zagreb	11.840	7.125	2.847	1.546	8.993	5.579	14.887	8.321	2.277	1.200	12.610	7.121	125,7	116,8	80,0	77,6	140,2	127,6
Sveukupan zbroj	118.286	69.558	17.186	9.518	101.100	60.040	141.105	76.260	14.303	7.210	126.802	69.050	119,3	109,6	83,2	75,8	125,4	115,0

Izvor: HZZ

Tablica 7. - Podaci o zabilježenim prekršajima iz članka 4. Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji

2010. godina	BROJ ZAPRIMLJENIH ZAHTEVA I PRUŽENIH INTERVENCIJA	BROJ PRIJAVLJENIH OSOBA	BROJ POČINITELJA RAZVRSTANIH PREMA SPOLU TEMELJEM PODATAKA O PARTNERSKOM I RODITELJSKOM ODNOSU			BROJ OŠTEĆENIH OSOBA PO DOBNOJ SKUPINI I SPOLU																
			POČINITELJI MUŠKOG SPOLA	%	POČINITELJI ŽENSKOG SPOLA	%	UKUPNO	DIJETE ŽENSKO	%	DIJETE MUŠKO	%	UKUPNO	MALOLJETNA ŽENSKA OSOBA	%	MALOLJETNA MUŠKA OSOBA	%	UKUPNO	ODRASLA ŽENSKA OSOBA	%	ODRASLA MUŠKA OSOBA	%	UKUPNO
Ličko-senjska	188	203	176	85,44	30	14,56	206	19	47,50	21	52,50	40	8	50,00	8	50,00	16	142	63,11	83	36,89	225
Požeško-slavonska	494	334	361	80,22	89	19,78	450	63	57,27	47	42,73	110	16	69,57	7	30,43	23	232	63,04	136	36,96	368
Varaždinska	921	1053	1155	82,21	250	17,79	1405	162	48,65	171	51,35	333	59	59,00	41	41,00	100	829	66,48	418	33,52	1247
Zadarska	596	619	598	94,92	32	5,08	630	16	48,48	17	51,52	33	22	46,81	25	53,19	47	467	73,78	166	26,22	633
Primorsko-goranska	752	780	555	81,62	125	18,38	680	40	60,61	26	39,39	66	25	71,43	10	28,57	35	469	72,27	180	27,73	649
Međimurska	583	522	518	84,36	96	15,64	614	103	55,98	81	44,02	184	29	49,15	30	50,85	59	333	57,41	247	42,59	580
Dubrovačko-neretvanska	280	354	241	82,53	51	17,47	292	28	56,00	22	44,00	50	15	71,43	6	28,57	21	194	55,43	156	44,57	350
Virovitičko-podravska	420	444	454	83,92	87	16,08	541	41	50,62	40	49,38	81	34	59,65	23	40,35	57	312	58,54	221	41,46	533
Šibensko-kninska	468	579	362	76,21	113	23,79	475	16	55,17	13	44,83	29	11	50,00	11	50,00	22	331	57,17	248	42,83	579
Krapinsko-zagorska	978	1037	801	78,92	214	21,08	1015	78	47,56	86	52,44	164	41	54,67	34	45,33	75	630	62,19	383	37,81	1013
Bjelovarsko-bilogorska	663	790	644	83,10	131	16,90	775	29	42,03	40	57,97	69	20	51,28	19	48,72	39	582	64,74	317	35,26	899
Koprivničko-križevačka	563	611	483	86,25	77	13,75	560	73	52,14	67	47,86	140	41	69,49	18	30,51	59	349	74,41	120	25,59	469
Sisačko-moslavačka	990	1081	792	79,36	206	20,64	998	102	53,97	87	46,03	189	35	52,24	32	47,76	67	487	65,55	256	34,45	743
Zagrebačka	5242	3272	2773	83,25	558	16,75	3331	291	48,74	306	51,26	597	146	54,68	121	45,32	267	2281	74,20	793	25,80	3074
Splitško-dalmatinska	1455	1498	1055	82,04	231	17,96	1286	92	44,23	116	55,77	208	54	54,55	45	45,45	99	920	60,93	590	39,07	1510
Osječko-baranjska	1337	1226	1075	83,53	212	16,47	1287	97	46,19	113	53,81	210	41	52,56	37	47,44	78	924	73,68	330	26,32	1254
Istarska	731	552	438	78,92	117	21,08	555	19	57,58	14	42,42	33	15	51,72	14	48,28	29	435	66,51	219	33,49	654
Brodsko-posavska	665	483	495	85,34	85	14,66	580	26	40,00	39	60,00	65	16	47,06	18	52,94	34	376	67,87	178	32,13	554
Karlovačka	477	473	435	84,96	77	15,04	512	55	55,00	45	45,00	100	19	59,38	13	40,63	32	313	64,80	170	35,20	483
Vukovarsko-srijemska	713	653	586	82,19	127	17,81	713	28	48,28	30	51,72	58	34	53,13	30	46,88	64	470	64,21	262	35,79	732
UKUPNO	18516	16564	13997	82,80	2908	17,20	16905	1378	49,95	1381	50,05	2759	681	55,68	542	44,32	1223	11076	66,93	5473	33,07	16549

Izvor: MUP

Tablica 8. Podaci o zabilježenim kaznenim dijelima iz članka 215.a Kaznenog zakona

2010. godina POLICIJSKA UPRAVA	BROJ KAZNENIH DJELA	BROJ PRIJAVLJENIH OSOBA	BROJ POČINITELJA RAZVRSTANIH PREMA SPOLU				BROJ OŠTEĆENIH OSOBA PREMA SPOLU				UKUPNO	BROJ OŠTEĆENIH OSOBA PO DOBNOJ SKUPINI		
			POČINITELJI MUŠKOG SPOLA	%	POČINITELJI ŽENSKOG SPOLA	%	OŠTEĆENICI MUŠKOG SPOLA	%	OŠTEĆENICI ŽENSKOG SPOLA	%		DJECA (do 14 godina)	MALOLJETNICI (od 14 do 18 godina)	OSTALI OŠTEĆENICI (stariji od 18 godina)
Ličko-senjska	25	13	13	100,00	0	0,00	3	12,00	22	88,00	25	0	0	25
Požeško-slavonska	20	4	4	100,00	0	0,00	6	28,57	15	71,43	21	10	2	9
Varaždinska	87	10	10	100,00	0	0,00	15	16,85	74	83,15	89	4	2	83
Zadarska	37	13	12	92,31	1	7,69	9	23,08	30	76,92	39	3	1	35
Primorsko-goranska	67	31	30	96,77	1	3,23	19	25,33	56	74,67	75	1	2	72
Međimurska	19	3	3	100,00	0	0,00	6	31,58	13	68,42	19	0	0	19
Dubrovačko-neretvanska	36	13	13	100,00	0	0,00	16	37,21	27	62,79	43	1	2	40
Virovitičko-podravska	68	32	32	100,00	0	0,00	21	29,17	51	70,83	72	0	4	68
Šibensko-kninska	29	5	5	100,00	0	0,00	5	17,86	23	82,14	28	0	0	28
Krapinsko-zagorska	27	6	6	100,00	0	0,00	6	22,22	21	77,78	27	0	0	27
Bjelovarsko-bilogorska	4	3	3	100,00	0	0,00	0	0,00	4	100,00	4	0	0	4
Koprivničko-križevačka	12	7	7	100,00	0	0,00	0	0,00	12	100,00	12	0	0	12
Sisačko-moslavačka	27	16	16	100,00	0	0,00	3	9,68	28	90,32	31	1	0	30
Zagrebačka	150	52	45	86,54	7	13,46	40	23,12	133	76,88	173	5	2	166
Splitsko-dalmatinska	162	48	45	93,75	3	6,25	42	25,45	123	74,55	165	5	1	159
Osječko-baranjska	88	19	19	100,00	0	0,00	13	14,61	76	85,39	89	8	0	81
Istarska	76	23	22	95,65	1	4,35	16	21,05	60	78,95	76	3	0	73
Brodsko-posavska	24	11	9	81,82	2	18,18	1	4,17	23	95,83	24	0	0	24
Karlovačka	52	25	23	92,00	2	8,00	11	20,75	42	79,25	53	1	1	51
Vukovarsko-srijemska	50	36	34	94,44	2	5,56	7	13,21	46	86,79	53	0	2	51
UKUPNO	1060	370	351	94,86	19	5,14	239	21,38	879	78,62	1118	42	19	1057

Izvor: MUP

